MAGYARORSZÁG
1848/49. ÉVI FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK
KATONAI TÖRTÉNETE.

ÍRTA:

B. J.

(A SZERZŐ SAJÁTJA).

I. KÖTET

A TÉLI HADJÁRAT

5 CSATAVÁZLATTAL.

BUDAPEST, 1897.

NYOMATOTT MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

V., BÁTHORY-UTCZA 20.

Minden jog fentartva.

ELŐSZÓ.

A jelen munka kiválóan katonai czélra készült, alkalmat óhajtván nyújtani tisztjeinknek hazai történelmünk legújabb hadi eseményeinek megismerésére, miáltal egyszersmind lehetővé válik, hogy a szabadban megoldandó harczászati feladatokkal kapcsolatosan az 1848/49-ben állomásaik közelében lezajlott és úgy harczászati, mint hadászati tekintetben sok érdekes és tanulságos mozzanatot tartalmazó hadieseményeket is megbeszéléseik tárgyává tegyék. Önként következik ebből, hogy ezen munkában a fontosabb politikai eseményeknek a jobb megérthetés kedvéért mellőzhetlenül szükséges felemlítése mellett részletesebb feldolgozást csakis a tisztán katonai események nyerhettek. Adatom a munka megírásához, a mint az már a használt források jegyzékéből is látható, bőven állt rendelkezésre; de bár a függetlenségi harcznak már úgyszólván gazdag önálló irodalma van, a hadműveletek és ütközetek egyes részleteit még mindig sűrű homály fedi; sőt mi több, a különböző művek, naplók és feljegyzések nyújtotta adatok gyakran oly hézagosak avagy egymással homlokegyenest ellentmondók, hogy azokból csak bajosan lehet a dolgok valódi állását megállapítani, főleg annak, a ki részrehajlatlanul, sine ira et stúdió s minden nagyítás nélkül történethűen akarja az eseményeket az utókor számára megörökíteni. Hogy czélomat e tekintetben mennyire sikerült elérnem, annak megítélését a pártatlan olvasó bírálatára kell bíznom.

Budapesten, 1897. évi január havában

A szerző.

TARTALOMJEGYZÉK.

az első kötethez.

ELSŐ RÉSZ.

Politikai viszonyok és események Jellachich bán betöréséig:
1847. évi november elejétől 1848. augusztus végéig.

Első fejezet. A pozsonyi országgyűlés vívmányai. Súrlódás a független felelős magyar és az osztrák reakezionárius minisztérium között 1
Második fejezet. A nemzetiségek forrongása 9
A liorvátok mozgalma 10
A szerbek mozgalma 15
A szászok és oláhok mozgalma 30
A tótok mozgalma 33
Harmadik fejezet. A magyar honvédelem fejlődése Jellachich bán betöréséig 35

MÁSODIK RÉSZ.

Jellachich bán betörésétől az osztrák támadó hadjárat megindításáig.
1848. szeptember elejétől deczember közepéig.

Negyedik fejezet. Jellachich bán betörése az országba, megveretése Pákozd-Sukoránál és eloldalgásaGyőrön át Bécs felé 55
A pákozd-sukoró-velenozei csata, 1848. szeptember 29-én 63
Ötödik fejezet Az ozorai fegyverletétel. Perczel további műveletei Nugent, valamint Karger és Yidos műveletei Theodorovich ellen..... 72
Az ozorai fegyverletétel, 1848. október 7-én 72
Perczel műveletei Nugent ellen..... 76
Karger és Vidos műveletei Theodorovich ellen 78
Hatodik fejezet A bécsi október 6-iki forradalom és annak következményei. Windischgratz herczeg kinevezése teljhatalmú diktátorrá; a magyar sereg előnyomulása a Lajthához és megveretése Schwechatnál 80
A schwechati csata. 1849. október 30-án..... 84
Hetedik fejezet. Görgey kinevezése a feldunai hadsereg parancsnokává; seregszervezési munkálatok és események Windischgratz támadó föllépéséig 93
Nyolczadik fejezet Események az ország északi és északnyugati részében.... 101
Simunich első betörése..... 101
A tót fölkelés elnyomása.....102
Kilonczedik fejezet. A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig 1849. január végéig . 102
Tizedik fejezet Erdélyi események Bem föllépéséig..... 124

Tizenhetedik fejezet. Görgey egyesülése Klapkával; közös műveleteik Schlick ellen 238
Utóvédharcz Hidas-Németinél, 1849. február 8-án 239
Rajtaütés Szénnél, 1849. február 1 -án. 241
Utóvédharcz Tornaijánál, 1849. február 14-én 242
Tizennyolczadik fejezet. A magyarok és osztrákok egyidejű támadólagos fellépése; a kápolnai csata és annak közvetlen következményei 244
A pétervári rajtaütés, 1849. február 24-én 253
A kápolnai csata, 1849. február 26-án és 27-én 254
Utóvédharcz Mezőkövesdnél, 1849. február28-án 271
A magyarok visszavonulása a Tisza mögé 273
Összeütközés Egér-Farmosnál, 1849. márczius 1-én 276
A szolnoki tüntetés elkésett kivitele, 1849 márczius 5-én 283
Tizenkilenczedlk fejezet. Bács-bánsági események február hava folyamán 290
Huszadik fejezet. Bem erdélyi hadjárata Dévára eszközölt visszavonulásáig 295
A gálfalvi ütközet, 1849. január 17-én 297
A nagyszebeni csata, 1849. január 21-én 299
A szelindeki ütközet, 1849. január 24-én 302
A vízaknai csata, 1849. február 4-én 304
Bem visszavonulása Dévára 307

MELLÉKLETEK.

1 A kassai csata vázlata.
2. A pákozd-sukoró-velenczei csata vázlata.
3. A schwecliati csata vázlata.
4. A szelindoki ütközet és a vízaknai csata vázlata.
5. A kápolnai csata vázlata.

ELSŐ RÉSZ.

Politikai viszonyok és események Jellachich bán betöréséig.

1817. évi november elejétől 1848. augusztus végéig.

ELSŐ FEJEZET.

A pozsonyi országgyűlés vívmányai. Súrlódás a független felelős magyar és az osztrák reakczionárius minisztérium között.

Ébredő századunk fenséges eszméi, a szabadság és jogegyenlőség utáni vágy, mely rohanó árként lepte el Európa összes népeit, a magyar nemzet könnyen lángra lobbanó szivében is termékeny talajra találtak. Főleg a pozsonyi diéták országgyűlési ifjúsága rajongással hirdette és terjesztette országszerte az új eszméket. az 1847. évi november 7-én V. Ferdinand király által személyesen megnyitott országgyűlésen pedig Kossuth Lajos a liberális párt nevében az alkotmányos szabadság kivivása érdekében szállott sikra a konzervatív többség élén álló Apponyi György gróf kanczellár ellen. Hasonló volt a hangulat Ausztriában is, a hol kivált Bécs lakossága zajongott Metternich kanczellár bürokratikus kormányzata ellen.

Európa többi államaiban szintén hol titokban, hol nyíltabban tört magának utat a népek ajkáról a „szabadság, testvériség, egyenlőség“ jelszava, míg végre a nyílt forradalom első bombája Párisban pattant szét 1848. február 22-én, midőn a fékvesztett nép a köztársaságot éltetve, véres utczai harcz után a Tuilleriákat ostromolni kezdő s Lajos Fülöp királyt elűzvén, királyi trónusát a Bastille-téren nyilvánosan elégette.

A párisi forradalom hírének hatása alatt terjesztette elő Kossuth 1848. márczius 3-án az alsó táblán lángoló beszéd kíséretében a királyhoz intézendő felirati javaslatát, melyben az osztrák örökös tartományok részére alkotmányt, a magyar nemzet számára pedig

4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküdtszékeket, képviseletet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai statusfoglyok bocsájtassanak szabadon.
12. Kívánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség.

A pontozatok kifüggesztése után Jókai mond rövid, buzditó beszédet, majd feláll Petőfi a hevenyészett szószékre s frenetikus lelkesedés közt szavalja el e czélra készült gyújtó dalát, a „Talpra magyart."

Ezután a lelkes tömeg, miután az egyetemi ifjúság is hozzája csatlakozott, Landerer és Heckenast nyomdája elé vonul, hogy a 12 pontot és Petőfi Nemzeti dalát czenzor közbenjötte nélkül kinyomassa s délelőtt féltizenkettőkcr csakugyan napvilágot látott a szabad sajtó legelső szülöttje: a 12 pont első nyomtatott példánya.

Majd felmennek a mozgalom vezetői a városi tanácshoz, mely a programmpontok aláírásával szintén magáévá teszi a nép kívánságait. A személy- és vagyonbiztonság, valamint általában a nyugalom és rend föntartására a „közcsendi bizottmány" alakult, melynek végrehajtó közege gyanánt az 1500 főből álló polgári őrsereg szerepelt. Ezen őrseregből, mely nemsokára 3000 főre szaporodott, nőtte ki magát, előbb csapatonként különféle elnevezés alatt a nemzetőrség, majd a későbbi vitéz honvédség.

Mindkét esemény, a bécsi forradalom és a pesti fiatalság mozgalmának híre döntő befolyást gyakorolt nemcsak a főrendekre, kik a felirati javaslatot a nádor ajánlatára közmegegyezéssel még márczius 14-én délután vita nélkül elfogadták, hanem a bécsi udvari körökre is.

A felirati javaslat előterjesztésére a nádor vezetése alatt egy 59 alsó táblai képviselőből és 13 főrendből álló küldöttség jelöltetett ki, a mely márczius 15-én reggel külön hajóval indult Pozsonyból Bécsbe, hogy a király előtt a nemzet kívánságait tolmácsolja.

István nádor még előző nap este kocsin sietett Bécsbe, a hova gyorsfutárral szólították sürgős tanácskozásra. A bécsi nép magatartása ugyanis, — márczius 14-én reggel falragaszok utján arról értesülvén, hogy a császár a várt alkotmány-pátens megadása helyett Windischgätz herczeg altábornagyot polgári és katonai teljhatalommal felruházván, a forradalom véres elnyomását határozta el —

perczről-perczre fenyegetőbb mérveket öltött s nemsokára újból valóságos harcz keletkezett a polgárság és katonaság között. Ehhez járultak még a Magyarországból jövő sok tekintetben bizonyára túlzott, de a helyzetet minden esetre még aggasztóbb színben feltüntető hírek is. A teendők megvitatására nyomban összeült a legfőbb udvari tanács, melybe István nádort is sürgősen berendelték. Főleg ez utóbbi Magyarországon a nyugalom helyreállításának egyedüli eszközét a nép által kívánt engedmények megadásában látta és hatalmasan kardoskodott ezen nézetének érvényre jutása érdekében, ami az alábbi nagy jelentőségű legfelsőbb királyi kézirat tanúsága szerint tényleg sikerült is.

„Kedves öcsém, Fönségés főherczeg, Nádor úr! Azon alázatos felírásból, melyet Magyarországom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kívánságait, semmit nem kések atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mindazon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most fetételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom Kedveltségednek, hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendeinek egyhangú akaratával elválasztott, s általam megerősített nádor és királyi helytartóm a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzákapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és birodalommali kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényein kormányozni; én a hű karok és rendeknek egy a honi törvények értelmében független, felelős minisztérium alkotása iránti kívánatát elfogadni hajlandó vagyok; — Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki; egyúttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok, — a karok és rendek által is helyes és kedveknek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a pragmática sanctio által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az országos felírásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielébb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvéit Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbe terjesztett kívánságokra tett legfelsőbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására.

Bécs, böjtmáshó 17-én 1848,

Ferdinand s. k.“

E szerint a nemzet forró óhajtása, a várva-várt alkotmányos reformok átlépték a megvalósulás küszöbét s jól eshetett a nemzet minden fiának a tudat, hogy a mit idegen népek csak vérontások árán csikarhattak ki, azt nekünk a törvényes rend korlátain belül, a korona és nemzet közmegegyezésével, sikerült kivivnunk. Mindenki egy szebb és boldogabb jövő kellemes érzetének reményében ringatta magát, s ki hitte volna e pillanatban, hogy a derült kék eget oly rohamosan villámczikkázó s pusztító fergeteget hozó fellegek borítsák el? 1

Az örömittas magyar nép mámorában a bécsiek is osztozkodtak, érezvén, hogy a magyarok által kivívott reformok saját kívánalmaikon is hatalmasat lendítettek; eme érzelmeik és rokonszenvüknek a császárváros polgárai azon lelkes tüntetések által adtak kifejezést, melylyel a körükben időző magyar küldöttség tagjait, főleg pedig a nádort és Kossuthot ismételten elhalmozták.

Bécsből visszatérve, a kormányalakítással megbízott *Batthyány Lajos* gróf azonnal hozzálátott a független felelős minisztérium összeállításához, melynek tagjaiként az alsó tábla márczius 23-iki ülésén a következő, a közpályán nagyobbára már kipróbált vezérférfiakat mutatta be: *Szemere Bertalan* belügy, *Kossuth Lajos* pénzügy, *Széchenyi István* gróf közlekedésügy, *Eötvös József* báró vallás- és közoktatásügy, *Klauzál Gábor* földművelés, ipar és kereskedelem, *Deák Ferencz* igazságügy, *Mészáros Lázár* hadügy s végül *Eszterházy Pál* herczeg, az Ausztriával fennálló viszonyokra nézve, illetőleg a király személye körüli és külügyminiszter. A politikai körökben ismeretlen hadügyminisztert Kossuth ajánlotta kinevezésre, „megemlékezvén, miszerint Mészáros, a Radeczky huszárok ezredese, több év óta a Kossuth által egykor szerkesztett „Pesti Hírlap“ folytonos előfizetője volt, és hogy több jótékony és közhasznú honi czélokra történt aláírásokban részt vett, valamint hogy ő a Magyar Tudós Társaság levelező tagja.“ Ez elég biztosítéknak látszott Mészárosnak hazafias érzülete és hadügyminiszterségre érintettsége iránt

Hogy különben Mészáros som igen érzett hajlándóságot a tárcza átvétele iránt, mutatja azon körülmény, hogy jó sokáig továbbra is tétovázva Olaszországban maradt s csak ismételt sürgetésre hagyta el május 17-én Veronát, hogy ugyanazon hó 29-én Budapestre érkezzék. Távolléte alatt teendőit a miniszterelnök és ennek megbízásából *Ottinger Ferencz* cs. kir. vezérőrnagy és budai dandár-parancsnok végezte.

Az új minisztérium nyomban hozzálátott a munkálkodáshoz s a megfeszített éjjel-nappal dolgozásnak eredménye gyanánt csakhamar 31 törvényczikket, melyekben a nemzet által követelt 12 pont törvényalakjában, testesült meg, mutatott be tárgyalás, ille-

tőleg szentesítés alá terjesztés végett. Ámde Batthyány hiába terjészté, fel az egyik törvényjavaslatot a másik után jóváhagyás végett a királyhoz; szentesítve egyetlenegy sem érkezett vissza, sőt az udvar immár a minisztereket sem volt hajlandó megerősíteni állásukban. A bécsi reakczionárius udvari párt ugyanis, melynek kiválóbb tagjai Metternich, Kolowrat, Windischgrätz, Grünne, Ficquelmont stb. voltak, fáradságot nem ismerő kitartással buzgólkodott a régi rendszer visszaállításán s nem is nyugodott addig, míg a császár király az imént adott engedményeket vissza nem vonta. Az erre vonatkozó leiratot Zsedényi Ede udvari tanácsos, nem is a király, hanem annak meghagyásából a saját maga aláírásával ellátva hozta le Pozsonyba márpzius 28-án, melynek tartalma országszerte nagy megütközést keltett s az izgatottság hovatovább oly magas fokra hágott, hogy minden pillanatban tartani lehetett a forradalom nyílt kitörésétől. E válságos időben ismét csak István nádor volt az, a ki a nemzet és uralkodóház közölt a félreértést újból kiegyenlítette, olyannyira, hogy ez utóbbi ígéretet tőn, miszerint április 10-én a király személyesen lejövend Pozsonyba s az országgyűlés berekesztése alkalmával személyesen adja majd át a szentesített reform-törvényeket. Ezt megelőzőleg a miniszterek ápr. 7-én kelt királyi kézirattal megerősittettek állásukban.

Ki volt megint boldogabb, mint a magyar nép, midőn április 11-én a fenti ígéretek egytől-egyig beváltattak s így a közbejött kis nyári zivatar után újból egész pompájában ragyogott a tiszta ég. Az országgyűlés ünnepélyes bezárta után, az immár elismert miniszterek örömtelt szívvel siettek szentesített reform-törvényeikkel jövendő működésük székhelyére, az ország fővárosába, a hol ünnepélyes és rokonszenves fogadtatásban részesültek.

Nagy, de egyúttal súlyos is volt a munka, a mely az új „független felelős“ minisztériumra várt, annál is inkább, mivel a bécsi udvari körök és a személyváltozások daczára, jobbára megint csak a régi abszolút kormány híveiből alakult osztrák reakczionárius minisztérium, sehogy sem tudtak beletörődni Magyarországnak különválásába pénzügyi, kereskedelmi és hadügyi tekintetben az osztrák örökös tartományoktól, főkép most, a midőn Olaszország már teljesen lángokban állott s Károly Albert a piemonti hadsereg élén, már a Ticinót átlépte. Austria e szerint nagy küzdelmek előtt állott s nem igen ringathatta magát azon reményben, hogy a függetlenné vált s az olaszokhoz hasonló eszméktől lelkesített Magyarország őt nehéz napjaiban támogatni fogja.

Az első nagyobb ellentétet a statusadósságok megfelelő hányada elvállalásának kérdése szülte, miből Magyarországra évente mintegy 10 milliónyi teher esett volna, a mi ellen Kossuth a legerélyesebben óvást emelt, miből a két pénzügyminiszter között a kellemetlen súrlódások egész lánczolata keletkezett.

Hasonlóan sajnálatos összekoczczanásokra adott alkalmat a magyarországi hadügyek intézésének kérdése is, a mennyiben a budai, szebeni, temesvári, pétervárадi és zágrábi kerületek vezénylő tábornokai vagy éppen nem, vagy csak kelletlenül tettek eleget az új magyar hadügyminisztérium rendeletéinek s e helyett inkább továbbra is a bécsi hadügyminiszter parancsszavára hallgattak. Nagy elógületlenséget szült továbbá, hogy az osztrák hadügyminiszter a Magyarországban állomásozó idegen csapatoknak Batthyány által ismételten sürgetett kicserélését az ország határán kívül alkalmazott magyar csapatokkal különféle ürügyek alatt mindig máról holnapra odázta el. Azonkívül sok más mindenféle tárgy került szőnyegre, mire nézve sem az egyik, sem a másik rész nem volt hajlandó engedékenységre.

A két kormány közölt felmerült ezen ellentétes dolgok a közvélemény figyelmét sem kerülhették ki, mely az osztrák reakcionárius áramlaton felháborodva, csakhamar a magyar minisztérium ellen is fordult, ez utóbbit nyíltan gyengeséggel és erélytelenséggel vádolván; egyedül Kossuth tartotta meg továbbra is népszerűségét, a ki minden felmerült vitás ügyben, az ügybuzgóság által gyakran kelleténél jobban elragadtatva, szeget szeggel viszonzott.

Ily viszonyok között az állapot már-már tarthatlan kezde lenni s miután ezen bajok mellett a nemzetiségek izgatásai is napról-napra veszélyesebb szint és alakot kezdének ölteni, Batthyány a felmerült ellentéteket elsimítandó, május elején István nádorral Bécsbe utazott; eljárásuk eredménye a május 6. és 7-iki királyi kéziratokban tükröződik vissza, melyekből egyelőre a hadügyekre vonatkozókat az alábbiakban közöljük.

a) *Legfelsőbb kézirat Mészáros ezredeshez.*

Kedves Mészáros ezredes! Miután Ön általam magyarországi hadügyminiszteremmé neveztetett ki, adja át azonnal ezrede parancsnokságát az alezredesnek és siessen új helyét elfoglalni.

Bécs, május 7-én 1848. Ferdinand s. k.

b) Legfelsőbb kézirat a magyarországi parancsnokló tábornokokhoz:

Kedves stb. Az utolsó magyar országgyűlés által hozott és általam szentesített III. t.-cz. 6. és 8. §-ánál fogva az országban levő magyar katonaság ezentúlra minden adandó parancsokat és rendeleteket illetékes magyar minisztériumomtól veendi, a melyhez egyszersmind valamennyi hivatalos jelentés is intézendő. A fentebbi törvény a katonai határőrvidékre is alkalmazandó.

Bécs, május 7-én 1848. Ferdinand s. k.

c) Legfelsőbb kézirat István főherczeg nádorhoz.

Kedves unokafivérem István főherczeg! A másolatban ide mellékelt csatolmányból láthatja főherczegséged, minő rendeletek kiadását tartottam szükségesnek az utóbb megtartott magyar országgyűlés által hozott és általam szentesített III. t.-cz. 6. és 8. §-ra nézve parancsnokló tábornokaimnak, Lederer báró lovassági tábornoknak és Hrabovszky, Piret és Jellachich báró altábornagyoknak.

Bécs, május 7-én 1848. Ferdinand s. k.

d) Legfelsőbb kabinetirat Latour gróf hadügyminiszterhez.

Kedves gróf Latour! Hogy hadseregem összes kormányzatában s az ez iránti rendeletekben a szükséges összefüggés egészen a legutóbbi magyar országgyűlésen hozott, általam szentesített III. t.-cz. 6. és 8. pontjai szerint továbbra is fentartassék, meghagyom önnek, hogy minden rendeletekre nézve, melyek összhadseregemre vonatkoznak s melyek a fentebbi törvény értelmében a Magyarországon kívül állomásozó magyar csapatok alkalmazását tárgyalják, tegye magát előlegesen érintkezésbe magyar minisztériumommal, illetőleg magyar hadügyminiszteremmel, miután ezentúl minden ilyes rendelkezések csupán a magyar felelős hadügyminiszter utján adatnak ki a magyar vezénylő tábornokoknak, a mennyiben ezek a magyar katonai ügyek intézésére nézve úgyis kizárólag a magyar minisztérium alatt állanak.

Hogy azonban más részről a fenti czél eléressék és az itteni hadügyminisztérium is tudomást szerezzen azon rendeletekről, melyeket a magyar minisztérium a magyar katonaság igazgatására nézve saját hatáskörén belül kibocsát, ezennel felszólítom unokafivéremet, a főherczeg nádort, hasson oda, hogy a mennyiben ezen rendeletek közvetve összmonarchiám hadseregét is érintik, ezekre nézve itteni hadügyminisztereemmel érintkezésbe tegye magát, kevésbbé fontos rendeleteket pedig utólagosan közöljön vele.

Az itt adott utasítások a katonai határőrvidékre is alkalmazandók a bán tulajdonosi jogainak épségben tartása mellett. Ezekhez képest tegye meg tüstént a további intézkedéseket és tegye magát érintkezésbe Bécsbenlakó magyar miniszteremmel, Eszterházy herczeggel.

Bécs, május 7-én 1848. Ferdinand s. k.

Ezen királyi kéziratok által a magyar hadügyminiszter állása az osztrák hadügyminiszterrel, illetőleg a magyarországi csapatparancsnokságokkal szemben minden félreértést kizáró módon szabályoztaték; sajnos azonban, hogy a bécsi körök ellenirányú munkálkodása folytán a fenti rendeletek csakhamar írott malaszttá váltak.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek forrongása.

Olyan állam, mely az osztrák örökös tartományokhoz és Magyarországhoz hasonlóan a legkülönfélébb fajok, népek és nemzetiségek konglomerátusából alakul, hatalmas puskaporos hordóhoz hasonlít, melynek egyébként békésen egymás mellett fekvő porszemeit a legkisebb szikra is óriási robajjal légberöpíteni képes. S valamint a helyéből kiszorított porszem a körülötte csendesen fekvő porszemek nyugalmát is megbontja, époly könnyen rázza fel a soknyelvű állam egyik nemzetiségének mozgalma a többieket is békés és csendes magatartásukból. Így történt ez e század elején is, midőn Európa birodalmainak mindmegannyi nemzetiségei a kivívott egyéni szabadság érzetében túlcsapongva s avval megnem elégedve, a fölöttük álló egységes államból kiválni készülőnek, hogy tisztán csak a faji és nyelvrokonsági köteléket alapul véve, egy-egy különálló független nemzetiségi állammá tömörüljenek, így nőtte ki magát a titkos vágy és ábránd a csehekben egy nagy cseh-ülyr császárság, a szerbekben a Vojvodina, a horvátokban egy hatalmas Illyria, az oláhokban pedig a Dákorománia megalkotása iránt. Németország apróbb államai Ausztria német nemzetiségű részeivel egy nagy Németbirodalommá óhajtának egyesülni, míg Magyarország évszázados jogaira és múltjára támaszkodva, a dynasztiához való ragaszkodásának épségben tartása mellett, az osztrák örökös tartományoktól való teljes függetlenitése mellett buzgólkodott, mely óhaja az 1848-iki törvényczikkek királyi szentesítése folytán nagyrészt teljesedésbe is ment. Ámde nemzetünk ezen vívmányai, melyeket a dynasztia különben is nem annyira saját jószántából, mint inkább helyzete nyomasztó hatása alatt adott meg,. csakhamar felébresztő a bécsi udvari és kormánykörök és egyúttal a mihamar azok szolgálatába szegődött, magyar fönhatóság alatt álló nemzetiségek féltékenységét és irigységét is, a kik a magyarok sikerein vérszemet kapva, mind újabb és újabb nemzetiségi követelésekkel állottak elő.

A horvátok mozgalma.

Az idegen nemzetiségek közül legveszedelmesebbeknek már kezdettől fogva a *horvátok* mutatkoztak, a kiket a bécsi kormánykörök Magyarország önállósításának ellensúlyozása czéljából előbb titkon, majd később egész nyíltan is támogattak. A horvát nemzetiségi mozgalom élén *Gáj Lajos* horvát újságíró állott, kinek tanácsára a horvát nemzeti sérelmek megvitatása végett márczius 25-ére Zágrábba nemzeti gyűlés megtartása hirdettetett ki. Ezen gyűlés eredménye egy harmincz pontozatból álló, forradalmi tartalmú határozat szövegezésével végződött, melyben első helyen Jellaehich ezredesnek bánná leendő kinevezése, továbbá egyéb nemzeti kívánalmak mellett, azon óhaj is foglaltatott, hogy a szorosan egyesülendő Horvát-, Tót-és Dalmátország, melyhez a katonai határőrvidék is hozzácsatoltatnék, külön felelős minisztériummal és külön országgyűléssel Magyarországtól teljesen függetleníttessék. Ezen a horvát nemzet sérelmeit, illetve kívánságait tartalmazó petícziót Gáj Lajos vezetése alatt egy száztagú küldöttség vitte fel Bécsbe, a hol kérelmükkel az udvari és kormánykörökkel való beható tanácskozás után márczius 29-én járultak a trón elé, A fogadtatás igen szivélyes és kegyteljes volt, a királyi válasz ellenben igen tartózkodólag hangzott; biztositotta ugyan a küldöttséget, hogy nemzetiségük, nyelvük és önkormányzatuk továbbra is épségben marad, de egyszersmind figyelmeztető őket a király, hogy oly törekvések, melyek a Magyarországgal fennálló kapocs gyengítésére irányulnak, nem találkozhatnak a korona helyeslésével. Ezen mérsékletet parancsoló királyi szavak daczára a küldüttség és főleg annak vezetője Gáj Lajos, a legjobb reményekkel tért viszsza hazájába, a hol a további izgatás azonnal még szélesebb alapon kezdetett meg, főkép miután április hó 6-án, tehát a magyar ministereket állásukban megerősítő királyi kézirat kibocsátását egy nappal megelőzőleg, az egyidejűleg vezérőrnagyi rangot és belső titkos tanácsosi czimet nyert báró *Jellachich József* Horvát- Szlavonország és Dalmáczia bánjává neveztetett ki.

Jellachich báni méltóságának elfoglalása után Magyarországgal szemben azonnal a nyílt ellenszegülés terére lépett s április 20-án egy kiáltványt bocsátott közre, melyben a Magyarországgal fennáló kapcsolatot felbontottnak nyilvánítja s szigorúan meghagyja a hatóságoknak, hogy a fensőbbségi jog ezentúl kizárólag őt illetvén, kívüle másnak engedelmeskedni ne merészkedjenek s hogy ezen intézkedéseit nagyobb nyomatékkal kísérje, április 27-én Horvát és Szlavónia területére rögtönítélő bíróságot hirdetett s ráadásul a magyar tengerparthoz tartozó Buccari kerületet is Horvátországhoz kapcsoltnak jelentette ki. Úgy magán-, mint hivatalos beszédeiben Jellachich egyszersmind fennen hangoztatá, hogy midőn ő a magyarországi eseményekkel

szemben ellenforradalomnak áll élére, azt a dynasztia iránti köteles, hűsége érzetében és a bécsi mérvadó körök jóakaró helyeslésével teszi, hogy a dolgokat újból a régi lábra állítsa vissza.

A dolgok ily állásával szemben a magyar kormánynak igen nehéz volt a feladata, annál is inkább, mivel az ország délvidékein ugyanekkor a szerbek is mozogni kezdének s e mellett az országban levő fegyveres erőnek megbízhatósága sem állott kétségen felül, a mely a közhírré tett május 7-diki királyi kéziratok daczára még mindig inkább a bécsi, mint a magyar hadügyminiszter parancsszavára hallgatott. Ez okból kormányunk törekvése oda irányult,, hogy a fennálló differencziákat lehetőleg békés után simítsa el, miczélból István főherczeg nádor április végén a bánhoz intézett levelében utóbbit Pestre hívta meg, kijelentvén, hogy „a kormánynak erős a szándéka és törekvése, mindenben, mit a törvény, méltányosság és igazság megenged, oda munkálkodni, hogy a kölcsönös bizalom Magyar- és Horvátország közt erősödjék.“ Jellachich a meghívást nem fogadta el, kijelentvén válaszában, hogy a kierőszakolt törvényekkel nem is annyira Horvátország, mint az uralkodóház érdekeit látja sértve, melyeket, mint jó katona és hü alattvaló, védeni tartozik, ily után e szerint czélt nem érvén, a kormány a nádor közbenjárásával az uralkodóhoz folyamodott, hogy ez királyi szavával vessen véget az oly hirtclenül lángra lobbant viszálykodásnak. És István főherczeg közbenjárásának ezúttal is eredménye lön, amennyiben május 6-án az alábbi két királyi kézirat jelent meg:

Kedves unokafivérem, István főherczeg! Miután horvát királyságomban hir szerint több helyütt különválási mozgalmak törnek ki, melyek következményeikben a Magyarországgal fennálló kapocsra és összmonaröhiámra nézve felette veszélyesekké válható nának, ezennel megbízom főherczegségedet, hogy szükség esetén egy arra alkalmas egyéniséget teljhatalommal felruházva, királyi biztos gyanánt küldjön ki Horvátországba, kötelességévé tevén,, hogy hasonló merényleteket és szándékokat teljes erélyesség kifejtése által elnyomjon.

Bécs, 1848. május 6-án. Ferdinand s. k.

Kedves báró Jellachich! Határozott és rendithetlen akaratom a Magyarország koronája alatt egyesült tartományok kormányzatának egységét, királyi szavamhoz és koronázási eskümhöz híven, a törvények értelmében fentartani és soha sem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatt álló tartományok közt a törvényes kapcsolat önkényes rendeletek, vagy egyoldalú határozatok által meglazuljon. Ennélfogva utasítom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak és az általam kinevezett magyar felelős ministeriumomnak, melyet én az 1848. évi III. törvényezikk értelménél fogva Magyarország és az ezen országgal kapcsolatban álló országok törvényes, kormány-

tatával felruháztam, az igazgatás minden ágában pontosan engedelmeskedjék és e királyi akaratom teljesítése fölött hivatalos hatáskörében minden tekintetben őrködjék.

Bécs, 1848. május 6-án.

Ferdinand s. k.

István nádor, mint királyi helytartó, a fenti királyi kéziratból kifolyólag május 10-én erélyes hangú rendeletet küldött Jellachichnak, melyben fölhívja, miszerint összes törvénytelen rendeletéit tüstént vonja vissza s őt ezen eljárásról három nap alatt futár által tudósítsa. Egyúttal Horvátország törvényhatóságaihoz is körrendelet bocsáttatott ki, melyben a megyék tudomására hozza a nádor, hogy a bánnak az alkotmánynyal és törvényekkel merőben ellenkező rendeletéi érvénytelenek s hogy a hatóságok úgy mint ennekelőtte, ezután is kizárólag csakis a magyar kormánynak tartoznak engedelmeskedni. Másnap, május 11-én, a királyi biztos is kineveztetett Horvátország számára báró *Hrabovszky* János altábornagy és pétervaradi vezénylő tábornok személyében, a ki teendőire nézve teljesen szabad kezet nyert, de egyúttal meghagyatott neki, hogy a bánt bitorlott állásától foszsza meg s mint hazaárulót pörbe fogassa, viszont a horvát lakosság kívánatait meghallgatva, a törvény és méltányosság határai közt lehetőleg mindent kövessen el a forrongó kedélyek lecsillapítására.

Jellachich a nádor rendeletét felbontatlanul visszaküldte s gondoskodott, hogy a magyar kormánynak a vármegyékhez intézett körlevele hasonló sorsban részesüljön. Hasonlókép nem vette figyelembe a hozzáintézett királyi kéziratot sem, miután — úgymond — a király az ő meggyőződése szerint erkölcsileg fogoly s csak kényszerűségből teljesíti a magyar kormány kívánatait; ehez képest ő, a bán, ily királyi parancsnak nem köteles engedelmeskedni, annál kevésbé, miután a bécsi udvari és kormánykörök az ő eddigi eljárását teljesen helyeslik. Bizonyára ugyanezt erősitgeté és hangoztatá Hrabovszkyval Belováron történt bizalmas tanácskozása alkalmával is, úgy hogy ezen percztől fogva utóbbinak működésén is a kívánt erély helyett inkább a tétovázás és engedékenység .jele látszik. A horvát nép pedig Jellachich emberei által feltüzelve, vak dühében annyira ment, hogy május 15-én a nádor rendeleteit s a nádort Batthyányval együtt in effigie a piacz közepén elégette.

Így vált napról-napra komorabbá a helyzet s vele együtt perczről-perczre súlyosbodott a két tűz-, a jóindulat által vezérelt király és a bécsi kormánykörök által pártfogásolt bán hatalmaskodásai közé került magyar kormány helyzete is.

Ezalatt Bécsben május 15-én újabb forradalom tört ki; a pof-

gárság ugyanis a kapott engedményekkel meg nem elégedve, egy új, szélesebb alapokon nyugvó alkotmányt s annak biztosítékául az urakházának eltörlése mellett az általános szavazatjogot követelte. Demiután erre vonatkozólag Pillersdorf miniszterelnökkel megegyezésre nem juthatott, újból a már márczius 13-án kipróbált eszközökhöz,, barrikádok emeléséhez és kívánságának erőszak útján való kicsikarásához fogott, melyet a lakásán meglepett miniszterelnök első zavarában teljesíteni késznek is nyilatkozott.

Az erőszak ily alkalmazása az udvari köröket aggodalommal, tölté el s a forradalmi eszméktől áthatott császárvárosban nem érezvén többé magukat biztonságban, á császár hirtelen egész környezetével együtt elhagyta Bécset és Innsbruckba költözött.

A magyar kormány ezen hírt megilletődéssel fogadta s nyomban elhatározta, hogy lépéseket tesz az udvarnak Magyarországba jövetele iránt, óhajtván, hogy ez állandó székhelyéül Budapestet válaszsza. A nádorból, a miniszterelnökből, továbbá Széchenyi és Eötvös miniszterekből álló küldöttség előtt az udvar Magyarországba jövetelének feltételéül az olaszországi hadsereg szaporítására fordítandó 40.000 újoncz megajánlását szabta meg, minek kieszközlését a küldöttség kilátásba is helyezte.

Ugyanez alkalommal Jellachich üzelmei ellen is újabb lépések történtek, a ki a május 6-iki királyi rendeletek és a magyar kormány óvása daczára június 5-ikére Zágrábba önhatalmúlag tartományi gyűlést hirdetett ki. Ferdinand egy május 29-én kelt újabbkéziratában meghagyta a bánnak, hogy a különben is érvénytelenné válandó gyűlés megtartását azonnal vonja vissza s e parancsvétele után 24 óra lefolyása alatt személyesen jelenjen meg a. király előtt.

De Jellachich ezen újabb királyi parancsokat sem vette semmibe s a kihirdetett tartományi gyűlést a szerbek résztvételével tényleg megtartatta, s csak annak határozataival utazott Innsbruckba, a választott küldöttség élén, hogy a következő pontozatokba foglalt kívánalmakat az udvar előtt feltárja:

1. A horvát nemzet a létező magyar kormányt el nem ismerheti. Ő felsége tehát kéretik, hogy annak minden, Horvát-, Tót- és. Dalmátországra vonatkozó rendeletéit semmisítse meg s ezen országoknak a bán elnöklete alatt külön felelős kormányt adjon.

2. A hadi, kereskedelmi és pénzügyek kezelése a bécsi minisztérium alatt maradjon, melyhez az említett országok részéről ama. kormányágak mindenikében egy-egy felelős állami tanácsos neveztessék ki.

3. Hivatalos nyelv kirekesztőleg a szláv legyen.

4. Minden belügy az egyesült országok gyűlésén, a külügyi pedig az ausztriai középponti országgyűlésen tárgyaltassék.

5. Dalmátia Horvát- és Tótországgal tényleg egyesíttessék.

6. A Magyarországban lakó nemzetekkel az eddigi barátságos viszony a pragmatica sanctio értelmében s a szabadság, egyenlőség és tesvériség alapján ez után is fen tartassák. Ennek gyakorlati végrehajtását azonban a horvátok csak akkor fogják meghatározhatni, midőn ezen kérelmeikre kedvező választ nyerendnek s Magyarország állása az összes monarchia irányában világosabban fog kitűnni.

7. Minden politikai s igazságügyi tisztviselőt a király jóváhagyása mellett a bán nevezzen ki.

8. A perek fellebezés utján se vitessenek, mint eddig történt, Magyarországba, hanem az egyesült országok számára külön főtörvényszék állittassék fel.

9. Verőcze, Pozsega és Szerém vármegyék a gradiskai, bródi és pétervárad határőrvidékkel, alsó Slavónia nevezet alatt, úgy szinte a fiumei, buccarii és vinodoli kerületek is Horvátországhoz kapcsoltassanak.

10. A horvát nemzet mindezen kívánatok kieszközlésére báró Kulmer Ferenczet a király személye mellé a maga képviselőjének választotta.

A szerbeknek pontozatokba foglalt s az udvarnak Rajachich érsek által bemutatandó kívánalmait a szerb mozgalom lcirásánál közöljük.

Ferdinand a küldötteket nem is hivatalosan, hanem mint magán személyeket június 19-én fogadta, mely alkalommal a bánnak engedetlensége miatt indignációjának adott kifejezést s mindkét küldöttségnek lelkére kötötte a békés viszony fentartását Magyarországgal. A királyi kihallgatás után Jellachich Insbruckból Bécsen át vette útját hazafelé, a hol az osztrák kormány tagjaival folytatott bizalmas tanácskozásokat, melyeknek legközelebbi eredménye lön, hogy az osztrák minisztérium junius 29-én a magyar kormányhoz intézett átiratában, utóbbit felszólítja, „igyekezzék minden áron Jellachich-csal kibékülni, különben kénytelennek érezné magát a neutralitást Magyarország irányában“ felmondani“; egy július 4-én kelt rendeletben pedig azt követeli kormányunktól, hogy a Horvátországban levő cs. kir. hadsereget pénzzel lássa el, tudatván egyszersmind, hogy Jellachichnak, a magyar kormány számadásában leendő betudás mellett seregtartásra 150 ezer ezüst forintot máris rendelkezésre bocsátott. Erre a magyar kormány Kossuth által fogalmazott válasziratában többek között „figyelmezteti az osztrák minisztériumot, hogy közönysége felmondásának csak akkor volna értelme, ha a bécsi minisztérium felmondta volna az engedelmességet az osztrák császárnak, ki egyszersmind magyar király, mert különben, míg a két korona ugyanazon fejedelem fején egyesül, az osztrák császár önmaga ellen háborút nem viselhetvén, minisz-

téruma sem mondhatja fel a magyar királynak a neutralitást stb.“; a Jellachichnak küldött pénzre vonatkozólag pedig kijelenti: „Ha az osztrák minisztérium, a mint ezt a magyar kormány fájdalommal érti, a magyar korona ellen pártot ütött lázadóknak segélyezésére pénzt küld: azt a magyar kormány nemcsak meg nem térítheti, hanem az ilynemű segélyezést a király elleni pártütés gyámolításának kénytelen tekinteni.“

Mialatt a két minisztérium között ez a tollharcz folyt, addig a Horvátországba visszatért Jellachich ujult erővel látott hozzá félbeszakadt munkájának folytatásához, azon különbséggel, hogy most már zászlajára nem annyira a kivívandó nemzeti czélokat, hanem inkább az egységes Ausztria fentartásának jelszavát irta, hogy ezáltal magát a bécsi udvari és kormánykörök előtt még kedvesebbé és nélkülözhetlenebbé tegye. Legvilágosabban kitűnik ez ama 3 pontozatból, melyet a Magyarországgal leendő kibékülés alapjául az annak vezetésével megbízott János főherczeg elé terjesztett. Ezen pontozatok következőleg hangzottak: 1. Hogy a magyar pénz-, had-és külügyi minisztériumok az osztrák császári minisztériummal egyesíttessenek. 2. Hogy a horvát nemzetiségnek és nyelvnek a magyarországi közös országgyűlésen a magyarral teljes jogegyenlőség adassék. 3. Hogy a magyarországi szerb nemzet kivánatai teljesíttessenek, azaz hogy számukra Magyarországból egy szerb vajda által igazgatandó külön tartomány szakasztassék ki. Természetes, hogy mindezekhez Magyarország miniszterelnöke hozzá nem járulhatván, az ellentétek békés megoldásának utolsó reménye is füstbe ment.

Ugyanekkor tárgyalásokat folytatott Batthyány az újonnan alakult Dobelhoff osztrák minisztériummal is a legutóbb felmerült félreértések és súrlódások elsimítása és az Ausztria és Magyarország közötti viszonyok rendezése tekintetében, de eredménytelenül. Majd híre érkezvén a Radeczky által Károly Albert piemonti király serege fölött Custozzánál július 25-én kivivőit diadalnak, ez a bécsi mérvadó és intéző köröket Batthyányval szemben még zárkózottabbakká tette, miért is ez utóbbi aggódó szívvel tért vissza miniszter-társaihoz, hogy velők a további teendők fölött tanácskozzék.

A szerbek mozgalma.

A horvátok által felkavart nemzetiségi eszmék és azok diadalra juttatásának kérdése csakhamar átragadt fajrokon szomszédjaikra, a szerbekre is, kik nagyrészt I. Lipót által, mint a török járom alól szabadulni vágyó nép Magyarországnak a török háborúk által elpusztult déli részein telepíttettek le s a kik már 1790-ben azon kérelemmel járultak II. Lipót elé, hasítaná ki számukra Magyarország testéből Bácsmegyét a temesi bánsággal s engedje

meg, hogy ezen tartomány Vojvodina elnevezés alatt nemzeti vajdák által kormányoztassék, függetlenül a magyar államtól, utóbbival csak annyiban kapcsolatban maradván, amennyiben ennek törvényhozására ők is a magok követeit felküldjék.

A 48-as események ezen lappangó eszméket új életre ébresztették, minek folytán Újvidék városa, mely évek óta a rácz nemzetiségi mozgalmak fészke és középpontja volt, a horvátok, különösen pedig a zágrábi küldöttség példáján felbuzdulva, a maga kebeléből szintén egy küldöttséget menesztett, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba az országgyűléshez. Itt nemzetiségük és nyelvük törvényes elismerése és használata iránti kérelmük az április 8-iki ülésen, melyre a küldöttség is hivatalos meghívást nyert, meghallgattatván, a kormány nevében Kossuth megnyugtatóig válaszolt. Ezen hivatalos elintézés után a küldöttség magán kihallgatásra jelentkezett Kossuthnál, mely alkalommal az imént biztosított kiváltságokon kívül, egyesek még a külön terület és külön kormány iránti óhajuknak is kifejezést adtak, sőt *Stratimirovich György*, hevétől elragadtatva azt kiáltotta oda Kossuthnak: „Ha kívánságaink itt nem teljesítetnek, akkor másutt fogjuk keresni azok kielégítését.“ — «Úgy hát kard döntsön közöttünk!“ volt Kossuthnak mindenestre túlheves viszonválasza. Ezzel az audienczia véget ért és a küldöttség tagjai boszúvágytól lihegő kebellel tértek vissza városukba, hogy azonnal megkezdhessék a nyílt fölkelés aknamunkáját, melynek első hírnökét egy Karlóczáról kibocsátott s a szerbek kívánságait tartalmazó körlevél képezte.

Ezen körlevél, valamint a helységenként rendesen a templomokban tartott izgató beszédek az egybesereglett népcsoportok előtt megtették a kívánt hatást, úgy hogy már április 24-én Kikinda, 26-án pedig Ó-Becse vérengző lázadás színhelye lön, s miután a felbőszült néptömeggel a Kikindán állomásozó Hannover-huszárezred sem bírt, a dúlás és rablás, mely még másnap is folytatódott, általánossá vált.

A lázadás megfékezésére a főispán közbenjárására Kikindára *Kiss Ernő,* a Hannover-huszárok ezredese alatt egy erősebb karhatalom, Ó-Becsére pedig *Csuha* őrnagy parancsnoksága alatt 6 gyalog század 2 löveggel küldetett ki, egyúttal a kormány részéről április 28-án *Csernovics Péter* temesmegyei főispán az egész Bánságra, Bács és Aradmegyékre nézve teljhatalmú királyi biztossá neveztetett ki.

Csernovics az említett, valamint több más helyen is történt kihágásokat csirájukban elnyomván, eleinte vas marokkal látott hozzá a rend és béke helyreállításához, de midőn később arról győződött meg, miszerint a kioltott tűz hamva alatt egy izzó parázstenger lappang, mely helylyel-közzel újra és újra lángot vet, ő is

engedett szigorúságából s inkább a békülékenység terére lépett, azonban fájdalom az eddiginél még kevesebb eredménynyel.

Mindjárt a zavargások kezdetén, április 20-án a fanatizált neptömeg azon kérelemmel járult *Bajachich* karlóczai érsekhez, hivná össze a szerbeket Újvidékre nemzeti gyűlésre, amit ez utóbbi örömmel teljesített s. annak határnapjául önhatalmúlag május 13-ikát jelölte meg. Csernovics ezen gyűlés megtartását betiltotta s helyette egy másikat hirdetett május 27-ikéro Temesvárra. Ennek daczára május 13-án Újvidékre közelről és távolról sok nép sereglett össze, még a közeli Szerbiából is átjött néhány száz pisztolyokkal és handzsárokkal felfegyverzett úgynevezett szerviánus, a kik a délvidéken rablásukról és erőszakos, vad kegyetlenkedéseikről csakhamar híressé váltak. Csernovics tiltó szava folytán az összesereglett néptömeg a magyar nemzetre s a magyarbarát szerbekre hangos fenyegetéseket és átkokat szórva, csoportosan megindult Karlócza felé, a hol az érsek által megnyitott gyűlés a királyi biztos ismételt tiltakozása daczára, megtartatott. Mindjárt a gyűlés kezdetén a patriarcha és despot választása került szóba s a fanatizált néptömeg nyomban ki is kiáltotta Rajachichot patriarchává, nemzeti vajdává pedig *Suplikácz István* ogulini ezredest választá meg, a ki ez időtájt az olasz hadcsapatoknál szolgált, de az osztrák kormány közbenjárására azonnal hazabocsáttatott.

Ezen választások után a magát mintegy alkotmányozóvá tett gyűlés a következő pontozatokba foglalta össze az új szerb vajdaság szervezetét és a szerb nemzet kívánalmait:

1. A szerb nemzet az ausztriai ház és a közös magyar korona alatt politikailag szabad és független.

2. A szerb vajdaság alkatrészei: A Szerémség a határőrvidékkel, Baranya és Bács megyék a sajkások kerületével, az egész temesi bánság és annak határőrvidéke.

3. A szerb vajdaság szoros politikai szövetségbe lép Horvát-, Tót- és Dalmátországgal olyképpen, hogy e viszony feltételei a két fél által a szabadság és egyenlőség alapján dolgoztassanak ki s határoztassanak meg véglegesen.

4. E végre a vajdaság részéről egy nagy obdor, azaz bizottmány választatik, mely a mondott czélon kívül arra is felhatalmaztatik, hogy szükség esetében a nemzeti gyűlést összehívja; a maga kebeléből választmányt nevezzen, mely a nemzet kívánatait és sérelmeit összeszedje, s a gyűlésre kidolgozza. (A 48 tagból többnyire papi és polgári egyénekből, valamint néhány katonatisztből álló obdor azonnal meg is választatott.)

5. A király megkérendő, hogy az oláhok nemzeti szabadságát s egyenlőségét is kijelentse.

6 Nemzeti ügyben ezentúl az obdor rendelkezvén, a magyar

minisztérium által május 27-re kihirdetett egyházi gyűlés nem fog megtartatni.

7. A nemzeti ügy kezelésének költségeit a nagy obdor, a patriarcha egyetértésével, a nemzeti pénztárból fedezze.

8. A nagy bizottmány s a patriarcha küldöttséget nevezend ki, mely a határozatokat ő felsége a király elébe terjeszsze.

9. Ugyanazon obdor a közelebb tartandó horvát országgyűlésre követeket küldend, kik ott a szerb nemzet érdekeit képviseljék.

A gyűlés végén az egész néptömeg levett föveggel jobbját éghez emelve, esküt tőn, hogy fegyvereit mindaddig le nem teszi, míg a gyűlés határozatai az illető helyeken elismerve s megerősítve nem lesznek. A peticziót Bécsbe vivő küldöttség, mint már említettük, a horvát küldöttséghez csatlakozott.

A karlóczai események hire Pestre eljutván, a nádor azonnal rendeletet küldött Rajachichnak, melyben őt a karlóczai gyűlés következményeire, nemkülömben a kormány által május 27-re hirdetett egyházi gyűlés megtartására nézve felelőssé tette. Rajachich erre szerbül irt válaszában nyíltan kijelentette, hogy a kormány által Temesvárra hirdetett gyűlést nincs szándékában megtartani. Mindezen ellenszegüléssel és az obdornak tevékeny munkálkodásával szemben a királyi biztos nem igen fejtett ki kellő; erélyt, miért is a kormány Csernovicsnak csupán a Bácskát hagyván meg, a Bánság kir. biztosául *Vukovics Sebő* temesmegyei alispánt nevezte ki. Azonban ezen intézkedés sem hozta meg ,a kívánt sikert; az obdor s különösen annak lelkét képező elnöke, *Stratimirovich György* fáradságot nem ismerő kitartással munkálkodott a karlóczai pontozatok értelmében. Az ő munkálkodásának eredménye volt leginkább, hogy június közepéig a Duna-Tisza mentén három rendes szerb tábor alakult. Ezek egyike *Drakulics*, a főobdor által ezredessé kinevezett, volt hadnagy parancsnoksága alatt mintegy 3000 fegyveresből, a Tisza balpartján, Perlak tájékán gyülekezett. Egy másik tábor a patriarcha székhelyének biztosítására a Duna jobb partján Karlócza és Újvidék közt toboroztatott össze az obdor ügynökei által. A harmadik tábor az obdor által ezredessé kinevezett *Joannovich* vezérlete alatt a Tisza-Földvár és Újvidék között fekvő úgynevezett nagy-, és a Bácskából Titel felé mintegy 8. mfld hosszúságban tovahúzódó kis-római sánczok keresztező pontjánál, Temerinnél alakult. Ennek magvát a főobdorhoz pártolt titeli sajkások zászlóalja képezte, honnan a szükséges ágyú és lőszeranyag is kikerült. Ezen táborok ereje a Bács és Torontál megyékből jövő szökevények által napról-napra szaporodott, bár Csernovics és Vukovics királyi biztosok annak meggátlására nemzetőrségből alakult őrvonalat állíttattak ki.

Az egyes táborok portyázó csapatjai főkép Becskereket, Újvidéket és a becsei kerületet fenyegették, minek ellensúlyozására a

királyi biztosok mind e helyekre a rendes katonaság beérkeztéig mozgó nemzetőr csapatokat rendeltek ki. Ámde azok nagyobbára tétlenségre kárhoztattak, miután a főhadi kormányzóságok szigorúan meghagyták nekik, miszerint a vármegyei és végvidéki terület között felállított őrvonalat semmi szín alatt át ne lépjék, „nehogy — mikép báró Piret altábornagy a magyar kormányhoz június 6-án intézett levelében kijelenti — bármely erőszakos lépés által kiszámíthatlan zavar idéztessék elő.“ Ennek folytán a szerbeknek egész háborítlanul alkalmuk nyílt felállított táboraikat megerősítve és a szükséges élelmi és hadi szerekkel ellátva, a bekövetkezendő támadásra előkészülni. Sőt a főobdor vakmerősége csakhamar annyira fokozódott, hogy június 10-én Hrabovszkyhoz Pétervárádra küldöttséget menesztett, elpanaszolván ez utóbbinak, hogy a magyar nemzetőrségi csapatok a bácsi és bánsági szerb helységeket megtámadással fenyegetik s így a császár nevében a szerbek számára védelmet kér a tábornagytól, miután — fejezé be mondókáját a küldöttség —úgy hiszi, hogy ő nemcsak a magyar minisztériumot, hanem a császárt is szolgálja. Erre Hrabovszky katonai nyíltsággal és határozottsággal azt feleié, „hogy a kért oltalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, kik a közbékét háborgatják és mihelyt ők. engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyreálland. Ami pedig szabadalmaikat illeti — fejező be Hrabovszky beszédét — ő azokat nem ismeri; de annyit tud, hogy Szerbia s politikai szerb nemzetiség Magyarország, sőt az egész monarchia térképén nem létezik s ő azt hiszi, hogy a kik a politikai szerb nemzetiségért buzognak, czélszerűen tennék, ha átmennének Szerbországba, hol e nemzetiség uralkodik.“

E szavakkal Hrabovszky olajat öntött a tűzre; ezekután a szerbek magatartása még fenyegetőbb lett, minek folytán az említett altábornagy, nehogy általuk megelőztessék, június 12-én egy zászlóalj Don Miguel gyalogságot egy lovas századdal és egy üteggel Karlócza megtámadására s egyúttal mintegy 5000 embernyi hadoszlopot a római sánezok ellen rendelt ki. A több ezernyi, végvidéki katonákból, önkéntesekből és szerviánusokból álló karlóczai tábor a város délkeleti oldalán elterülő mezőn épen gyakorlatokat végzett, midőn Hrabovszky különítménye a város elé ért. A szerbek meglepett főparancsnoka eleinte a várost minden ellentállás kifejtése nélkül odahagyni készült, majd meggondolván magát a szerviánusokat az északi szegély megszállására utasítá, a hol azonban azok nem sokáig tarthatván magukat, mintegy 60 halott és sebesült hátrahagyásával a hegyek közé húzódtak vissza. Hrabovszky különítménye most az égő városba nyomult, de attól tartván, hogy a négyszerte nagyobb ellenség által bekeríttetik, mintegy 70 fogolylyal háborítlanul tért vissza Pétervárádra. A különítmény ezen első polgári harezban néhány közvitézt veszített, Halasy és Weinhengst hadnagyok pedig megsebesültek. A római

sánczok felé kirendelve volt hadoszlop működése jobbára csak a tüntetés jellegét viselte magán.

Ezek után a szerbek gyűlölete és boszúvágya még nagyobb fokra hágott s a lázadás az egész alvidéken általánossá lön, sőt mi több, a császári csapatok egy része is a felkelőkhöz csatlakozott, így mindenekelőtt a sajkások Zimonyban állomásozó osztálya hajócsapatával Karlócza alá evezett s magát a főobdor parancsai alá helyezte, mely körülmény Stratimirovichot arra indítá, hogy június 15-én a hatalmába kerített „Duna“ gőzhajón 500 fegyveressel Titelbe menjen s az ottani sajkás zászlóaljat szintén engedelmességre kényszerítette, bár annak parancsnoka, Molinari őrnagy ez erőszakos fellépés ellen erélyesen tiltakozott. A sajkások példáját csakhamar az egész pétervaradi ezred kerülete követte.

Még nagyobb segítséget nyertek a szerbek a Boszniából, Herczegovinából és Szerbiából, segítségükre jövő 80—100 főnyi fegyveres kalandor csapatokban, melyek fajrokonaik segítségére jöve, csakhamar az alvidék rémei lettek. Az így felszaporodott erőből Stratimirovich a már említett táborokon kívül június közepéig még Alibunáron és Szt.-Tamáson is új táborokat ütött s mindmegannyit erősen körülsánczoltatta.

A magyar kormány intézkedése folytán ezen táborok ellen részint nemzetőrökből, részint rendes sorkatonaságból csakhamar ellentáborok alakíttattak: így a perlaszi tábor ellen Becskereken és vidékén *Kiss Ernő* vezérlete alatt mintegy 2500 főnyi csapat; az alibunári szerb tábor szemmeltartásával *Blomberg* ezredes bízatott meg mintegy 1500 főnyi csapattal; a római sánczok megvételére Ó-Becsén és Újvidéken körülbelül .2500 ember szállásoltatok el s végül Szt.-Tamás ellen a kormány Ó-Kérre küldött mintegy 3000 főből álló csapatot. A vármegyék és végvidék közti határon a szerb örvonallal szemben magyar nemzetőrökből alkotott ellenőrvonal állíttatott fel. Azonkívül egyes városok védelmére összesen mintegy 2000 fegyveres volt alkalmazva, úgy hogy június közepén hárminczhat ágyúval 11—12.000 ember állott a felkelőkkel szemben rendelkezésre, kiknek száma ez időtájt már körülbelül 20,000-re volt tehető. Mindazonáltal alig lehet kétség az iránt, hogy erélyes fellépéssel a szerbek számbeli túlsúlya daczára most még sikerült volna a felkelők táborait széjjelszórva, a lázadást elfojtani, amit a kormánybiztosok sürgettek is, de ezt sem Hrabovsky, sem Piret altábornagy nem tartotta tanácsosnak s így Csernovics sem idegenkedett a főobdorral június 18-án egyezségre lépni, mely szerint a teljes kibékülés reményében addig is, míg az érsek a karlóczai gyűlés küldöttségével Innsbruckból visszatórend, mind a két részről fegyverszünet hirdettessék. De ezen fegyverszünet is inkább a szerbeknek, mint a magyaroknak kedvezett, amennyiben amazok a legnagyobb erélylyel tovább folytatták hadi készülődéseiket. Ehez járult még, hogy *Mayerhofer* ezre-

des belgrádi osztrák főkonzul közbenjárására *Karagyorgyevich Sándor,* Szerbia herczege nemsokára 4000 főnyi segélycsapatot küldött *Knicsanin* ezredes vezénylete alatt magyar területre. Ezen kedvező viszonyokon felbuzdulva csakhamar újabb alkalma nyílt a főobdornak ellenséges indulatának kifejezést adni. Junius 24. és 25-ikére volt ugyanis Újvidékre a magyar országgyűlésre küldendő követek választása kiírva, amit azonban a szerbek megakadályozni akarván, a választani akaró magyarok és németekkel véres verekedést kezdettek. Már ebből látható volt, mikép a kötött fegyverszünet legkevésbé sem fog a kívánt végleges béke helyreállításához vezetni.

Ehhez járult még, hogy a délvidék magyarérzelmű helységei és a szerb csapatok között keletkezett apróbb súrlódások mindkét részen folytonos izgatottságban tartották a kedélyeket. Így történt meg többek között, hogy június 22-én *Stanimirovich* és *Koich* vezénylete alatt mintegy 1000 főnyi felkelő csapat jelent meg Fehértemplom előtt, ezt megadásra szólitván fel. A város lakossága túlnyomó számban a magyar ügyek mellett buzgón kardoskodó németekből és oláhokból s csak kisebb része állott szerbekből. Mindazonáltal a fegyveres ellentállás kevés sikert ígért miért is a város katonai parancsnoka, *Dreyhan* alezredes megbízást nyert, hogy a felkelőkkel alkuba bocsátkozzék, mely alkalommal nevezett alezredes fényesen bebizonyította, hogy érzelmeire nézve inkább a felkelőkhöz, mintsem megbízóinak többségéhez szított; az alku ugyanis a következő feltételek mellett köttetett meg: 1. A városban létező 3 ágyú, ugyanannyi lőszerszekér és 215 lőfegyver mint az ezred tulajdona, a szerbeknek kiadatik. 2. Az ezrednek helyben tanyázó egy tartalék százada a felkelőkhöz bocsáttatik. 3. A felkelők nemcsak a város alól, hanem Vracsegájról és az egész környékről azonnal eltávoznak.

Egy más alkalommal a felkelők által ismételten zaklatott Szent-Mihály község népe, hogy az alkalmatlankodókat nyakáról lerázza, június 28-án a szomszéd magyarérzelmű községektől nyert segítséggel, mintegy háromszázan az alibunári szerb tábor megtámadását határozták el s azt végre is hajtván, a sánczokat váratlanul megrohanták, s miután a benne levő szerbek közül többeket jól megraktak, újból visszahúzódtak; egyidejűleg községük, valamint a szomszédos Ürményháza, és Zichifalva oltalmára katonaság kirendelését kérték, ami 2 gyalog és 2 lovas század erejéig meg is történt.

A boszút forraló felkelők július 1-én jelentek meg Szt. Mihály előtt, de az elősietett katonaság által megtámadtatván, rendetlen futásnak eredtek, számos holtat és sebesültet hagyván hátra. Ámde míg a dszidás század a támadókat űzte, egy csoport felkelő lopva visszatért és tűzcsóvákkal több helyen felgyújtotta a szalmafödeles falut, minek folytán 60 ház porrá égett, anélkül, hogy a lakosság

holmiját megmenthette volna a tűztengerből. Az üldözött dzsidások közül hárman megsebesültek, ketten pedig elestek, utóbbiak egyike d'Orsay dzsidás kapitány volt.

Ezalatt június vége felé a kölcsönös erőcsoportositás következőleg alakult:

A felkelők részéről a Bánátban a jobb szárnyon Alibunárnál 5000 ember állt *Stanimirovich, Koich* és *Bobalich* főnökök alatt; a balszárnyon Periasznál 4000 ember *Drakolich* alatt; második vonalban Pancsovánál több ezer emberből álló csapat még csak alakulófélben volt. A Bácskában mintegy 11.000 ember volt már összpontosítva, az előretolt első vonallal Turia-Szt. Tamásnál, a tartalék csapatokkal Titel és Kovilnél. A Duna jobb partján a karlóczai és cserevicsi táborokban mintegy 8000 ember állott.

A felkelőkéhez hasonló széles felállításban volt a rendelkezésre álló magyar sereg is, előretolt első vonalával a Ferencz és Verseczi csatorna mentén széjjelforgácsolva. A haderők összege mintegy 15.000 emberre rúghatott, mely 13 zászlóalj gyalogságra, (2 Vilmos főherczeg ezredbeli, 8 magyar ezredbeli s 3 újonnan alakított honvéd zászlóalj), 4 lovas ezredre (Császár-, Hanuover- és Estei Ferdinand főherczeg huszár-, valamint 1. dzsidás ezred), továbbá 36 ágyúból álló 6 ütegre tagozódott.

Ezen haderő főparancsnokául hosszas keresgélés, de annál kevésbé szerencsés választás után, június végén *Bechtold* altábornagy neveztetett ki, a ki seregtestét 4 dandárra osztotta; ezek törzsállomásai és parancsnokai: Verbászon *Wolnhofer* vezérőrnagy, Ó-Becsén *Éder* vezérőrnagy, Nagy-Becskereken *Kiss Ernő,* ezredes és Verseczen *Blomberq* ezredes; Bechtold főhadiszállását Ó-Becsén ütötte fel. Ezenkívül számot tevő erő volt még Temesvárott: 4 zászlóalj *Rukawina* altábornagy alatt és Péterváradon *Hrabovszky* altábornagy alatt 3 zászlóalj.

Ez volt nagyjában véve a kölcsönös erőelosztás,, melyből aztán július folyamán a vállalatok egész sorozata indult ki.

Csernovics a szt.-mihályi és fehértemplomi események daczára június végén újabb fegyverszünetet kötött a főobdor képviselőivel, mely július 10-ón lejárván, a felkelők már másnap két oszlopban támadólag nyomultak elő Versecz felé. Az egyik 2000-nél több végvidékiből álló oszlopot *Koich* őrnagy, a másik mintegy 500 szerviánból álló oszlopot pedig *Jadich* vezényelte. *Blomberg* ezredes a felkelők előnyomulásáról értesülvén, a Versecz városi nemzetőrök visszahagyása után, 4 gyalog és 4 lovas-századdal, továbbá temesvári és egyéb nemzetőrcsapatokkal és 2 ágyúval, eléje ment az ellenségnek. Összetalálkozáskor rövid ágyúzás után egy oldalról a huszárok, másikról a dzsidások oly sikeresen rohanták meg az ellenséget, hogy az megzavarodva keresett a közeli kukoriczásban menedéket, a honnan azonban a gyalogság, valamint a lippai és szent-

andrási nemzetőrök által kiűzetvén, a felkelők 303 halott, ezek között Jadich, és 169 fogoly, ezek között Koich és Stanimirovich, visszahagyása mellett, kiket július 19-én a temesvári haditörvényszék felakasztatott, csakhamar rendetlen futásnak eredtek. Blomberg vesztesége állítólag mindössze 7 halottra rúgott, a győzelem tehát fényes volt és bár egy időre így is megcsappantotta a felkelők harczi kedvét, mindazonáltal a sikernek még nagyobb, a zavargások elfojtására talán döntő befolyása lett volna, ha Blomberg nem tétováz oly soká műveleteinek folytatásával, a melyeket különben később is csak vontatva és elégtelen erővel, mindössze 4 gyalog és 1 dzsidás századdal indított meg.

Három nappal később, július 14-én Bechtold, a szerbek főfészkének Szent-Tamásnak megtámadását határozta el. A mondott napon éjfél tájban indult el a négy osszlopba tagozott haderő ó-Becséről és pedig 2 század Don Miguel, 4 század Vilmos és 3 század honvéd gyalogság, H/j század Ferdinand huszár és V* hatfontos üteg *Éder* tábornok vezénylete alatt egyenesen Szt.-Tamásnak tartott; 2 század Ferencz Károly, 3 század honvéd gyalogság, V, század huszár s 1 üteg *Damjanich* őrnagy vezénylete alatt Turiát volt hatalalmába ejtendő; 6 század Ferdinand huszár- 1 lovas üteggel gróf *Kolowrat* huszár ezredes alatt, Éder oszlopával Szt. Tamás alatt volt egyesülendő; végre 1 század Ferencz Károly, 4 század honvéd gyalogság és 2 löveg *Bergmann* százados alatt szintén Szt.-Tamás felé irányittatott. A támadó hadak összege: 17 század gyalogság, 8 huszár század és 17 löveg, mintegy 3000 gyalogos, és 1000 lovas létszámmal. Ó-Becsén csak honvédek és nemzetőrök maradtak vissza.

A hadoszlopok július 14-én reggel a hosszú úttól elcsigázottan, értek Szent-Tamás és Turia alá, a hol a támadásról már előre értesült felkelők *Bosznich* vezérlete alatt a felfegyverzett lakosságon kívül mintegy 3000 végvidékit és 2000 szerviánust állítottak fel Bosznich a legelőbb kibukkant Éder oszlopot ágyutüzzel fogadta, mire ez is felvonultatta tüzérségét; 3 óra hosszat tartott a golyóváltás anélkül, hogy akár csapatainkban, akár a felkelők földsánczaiban nagyobb kár esett volna. Bechtold erre, mint a ki jól végezte dolgát; visszavonulót hivatott és hadoszlopaival újból azon meggyőződéssel tért vissza Ó-Becsére, hogy a jól megerősített s tüzérséggel busásan ellátott Szt.-Tamás csak nagyobb erővel és rendszeres ostrom árán vehető be, amit azonnal be is jelentett Mészáros hadügyminiszternek. Nem több szerencsével járt Damjanich támadása sem Turia előtt; miután a felkelők a Ferencz-csatorna hidját idejekorán felszedték, csapatjaink nem hatolhattak be a községbe. Az előre kikürtölt és nagy hű-hóval keresztülvitt szent-tamási támadás mindösssze 6 halottunkba és 17 sebesültünkbe került, de annál nagyobb volt az erkölcsi veszteség, a mennyiben a felkelők a

negatív sikeren vérszemet kapva, még vakmerőbbekké, elhatározásaikban még merészebbekké lettek.

Már másnap, július 15-én a hadállások közepén, Écskánál került véres összeütközésre a dolog. A felkelők fővezére Stratimirovich ugyanis a mondott napon mintegy 8000 emberrel és 22 ágyúval indult ki a perlaszi táborból, hogy — mint mondá — Nagy-Becskerek megvétele után a nagykikindai testvéreknek kezet nyújtson. A felkelők Écskánál találtak legelébb ellenállásra, a hol a magyar tábor előőrsei a Böge folyócska hídjánál állottak. Az itt lefolyt harczról *Kiss Ernő,* lelkes csapatjaink hőslelkű vezére, Vukovich királyi biztoshoz intézett egyik levelében többek között következőleg nyilatkozik; Sohasem feledem el, úgymond Kiss, július 15-ikét, a mikor 8000 ember és 22 ágyú ellen 2 század lovassággal és 5 század gyalogsággal harczoltam és teljes hat óráig megakadályoztam az ellenségnek Écskára betörését Sikerült ugyan őt veszteséggel visszavonulásra kényszeritenem, de helyzetem vészteljes voltát is láttam ez alkalommal. Szegény Bánság, szegény haza 1 Ha Magyarország nem köt békét, veszve van. Mi tudunk is, fogunk is egyes harczokat kivívni; de arra, hogy őket egészen legyőzzük, ágyúk kellenek és 40 ezernyi hadsereg . .

A következő napon, július 16-án, Futak mellett keletkezett egy nagyobbszabású összeütközés. Midőn ott mintegy 500 fölkelő átkelt a Dunán, Futak védőrsége ellentállás nélkül húzódott vissza a túlerő elől, de néhány óra lefolytával Újvidékről segélyt nyervén, támadólag lépett fel, a felkelőket visszaverte, úgy hogy ezek 58 halott és sebesült visszahagyása után újból a Duna mögé takarodtak vissza. Ez alkalommal tűnt fel először Woronieczky Miczisláv lengyel herczeg hősies bátorságával.

Július 17-én Földvár ellen intéztek a felkelők egy újabb kirohanást, melynek lefolyásáról Bechtold hivatalos jelentésében a következő szavakkal emlékszik meg: „Július 17-én éjjelre, Földvárra kirendelt előőreinket a sánczokból észrevétlenül kinyomuló lázadók egyszerre ágyúlövésekkel támadták meg. Három óráig tartó lövöldözés után a mi tüzéreink kisebb ütegü ágyúikkal nem működhettek többé és a csatalánczknak vissza kellett húzódnia. Hanem Ripp (alezredes a Ferdinand huszároknál) és Bergmann (százados a Ferencz Károly gyalogezrednél,) rohamcsapatokra osztták a sereget s ekkép az ellenséget zavarba hozták, hátrálni kényszeritették, s a mieink a hely birtokában maradtak. A szerb lázadók azalatt baromi kegyetlenséget tanúsítottak: raboltak, gyilkoltak, gyújtogattak, a csecsemőknek sem kedveztek s a sérülteket megcsonkították.“ A helység templomában az oltár előtt állítólag 37 gyermekfejből álló gúlarakást találtak; s a koponyák egyikébe egy szerb zászló nyele volt beütve.

Julius 23-án Stanimirovich váratlanul Pancsován termett s azt

minden ellentállás nélkül hatalmába ejtette. Ugyanaznap egy a perlaszi táborból felkerekedett felkelő csapat Uzdint rohanta meg s azt felgyújtván, rabolni és pusztítani kezdé.

Augusztus elején megint csak a perlaszi táborból indult ki egy 300 főből álló ágyúkkal ellátott felkelő csapat a Temes völgyén fölfelé s 3-án Jarkováczból váratlanul Neuzinába vetette magát, a hol mintegy 1600 főnyi torontáli határőrség volt elhelyezve, kik azonban a felkelők által megtámadtatván, ellentállás nélkül megfutamodtak, minek folytán a felkelők nemcsak Nouzinát, hanem a közelben fekvő Szárcsát, Szécsányt és Bókát is kifosztották. A becskereki tábor főparancsnoka, Kiss Ernő ezredes, ezen kegyetlenkedések hírére *Schiffner* őrnagy vezénylete alatt előbb 2 század lovasságot, 4 század gyalogságot és nemzetőrséget 2 ágyúval küldött ki a Temes felé, majd hírét vevén, miszerint a felkelők, tetemes erősbitést nyertek, Schiffner még két század gyalogságot, 1 század huszárt és 2 ágyút kért s ezen haderővel augusztus 6-án támadásra indult a Szárcsa és Neuzina között felállított felkelők ellen, miből főleg Neuzina körül, csakhamar a legelkeseredettebb harcz keletkezett. Utóbb említett helységben a felkelők tömegesen egyes házakba húzódván, ott a legutolsó pillanatig oly makacs ellentállást fejtettek ki, hogy többen közülök az égő házak romjai között lelték halálukat; ily módon az e napi ütközetben s a lángok közt mintegy 500 felkelő vérzett el. Ez volt augusztus havában a becskereki tábor utolsó nagy tusája a vele szemben álló felkelők ellen, a kik ezentúl csak kisebb csoportokban jelentek meg, hol itt, hol ott anélkül, hogy nagyobb ellentállást kifejtettek volna.

Augusztus vége felé Kiss Ernő új támadásra készült a szerbek főtanyája, Periasz ellen, s ehez képest szeptember 2-án Écskáról 5, nagyobbára nemzetőr zászlóaljjal, 6 század lovassággal és 16 ágyúval, összesen mintegy 5000 emberrel elindulva az említett elsánczolt helyet még ugyanaznap rohammal vette be, a szerbeket Titel felé megfutamította s azután az elsánczolt tábor erődítéseit leromboltatta. Szeptember 10- és 11-én a szerbek kísérleteket tettek ugyan Periasz visszafoglalására, de Kiss Ernő lelkes csapatjaival mindannyiszor visszaverte őket. Ezután újból hosszabb időre szünet állott be a bánáti műveletekben.

Mialatt Kiss Ernő a Temes-Béga tájékán munkálkodt, Fehértemplom körül is, miután Blomberg ismert verseczi győzelmét ki nem aknázta, újabb és újabb felkelő csapatok mutatkoztak, míg végre a közeli lokvai erdőben egy egész tábor keletkezett. Miután a fehértemplomiak Verseczről 6 század rendes gyalogságot és 2 század dzsidást kaptak erősbítés gyanánt, a felkelőket a támadásban megelőzni szándékozván, augusztus 2-án támadólag nyomultak elő a lokvai tábor ellen, a melyet szétverni sikerült is. Ezt megboszulan-

dók a pancsovai és deliblati táborok parancsnokai *Bobalich* és *Knicsanin* augusztus 18-án az összegyűjtött mintegy 5—6000-nyi szerviánból és végvidékiből, továbbá 8 hatfontos ágyúból álló sereggel Vracsegájról Fehértemplom megtámadására indulának, a hol a katonai parancsnokságot időközben a kétes érzelmű Dreyhan alezredes helyett *Maderspach* Ferencz kapitány vette át. Rendelkezésére, miután a segítségül kirendelve volt Sivkovics-gyalogság újból Yerseczre tért vissza, a saját nemzetőrein kívül nagyobbára csak a Vukovics kir. biztos által iderendelt 750 határ- és nemzetőr állott. A felkelők a mondott napon este értek Fehértemplom közelébe, a Nera partjához, a midőn hatalmas égi háború keletkezett. Egész éjjel zuhogott az eső s így sem a kiállított nemzetőrök sem a város lakossága nem gyanitá, hogy oly közel és oly nagy a veszedelem. Hajnal hasadtakor Bobalich szerviánusaival hirtelen megrohanta a Versecz felé elterülő szőllőhegy csillagsáncát, az ott őrségen álló nemzetőrök közül vagy tízet lekonczolt s miután a többiek megfutamodtak, még mindig szakadó esőben gyorsan a még alvó városra vetette magát. A váratlan támadás a felriasztott lakosokat óriási zavarba és ijedelembe dönti, de a hidegvérű Maderspach nyugodt intézkedései csakhamar talpra és rendbe állítják a lakosság fegyverfogható polgárait, kiknek aztán csakhamar sikerül az előnyomuló Bobalichnak útját állani. Csakhogy ezalatt Knicsanin hadoszlopával egy másik oldalról tör be a városba, néhány perez alatt a piaczon terem s csaknem elentállás nélkül a rácz negyedbe vonul, a hol a lakosság nagyobb része örömmel csatlakozott hozzája. De Maderspaeh észrevevén az újonnan keletkezett veszélyt, csapatjai egy részével Knicsanin ellen fordul, mire aztán az egész városban a legkétségbeejtőbb tusa keletkezik, melyben a város lakosai közül fiatalok, vének, gyermekek és nők egyaránt vesznek részt. Délután három óráig, tehát teljes tiz óra hosszat megszakítás nélkül folyt így az élet-halál harcz, midőn végre a felkelők kimerültén hátrálni kezűének, üldöztetve a szuronyrohamra induló nemzetőrök által. Ekkor a felkelőknek a városon kívül elhelyezett tüzérsége, mely az utczai harcz tartamára a tüzelést félbeszakítá, egyidőre újból felveszi a tűzharczot, míg végre alkonyaikor vele együtt a többi csapatok is visszahúzódnak. Most aztán a magyarérzelmű polgárok, a boszuvágytól lihegve, áruló szerb lakostársaik ellen fordulnak s küzülök többeket felkonczolnak.

Midőn már a felkelők teljes visszavonulásban voltak, érkezett meg Blomberg ezredes egy osztály dzsidással, miután állítólag elébb, bár az ágyúzást hallotta, Fehértemplomhoz közel megfeszített sietés helyett, több órán át pihenőt tartott. És tényleg beérkezése után sem igen gondolt a hátráló ellenség üldözésével, hanem egész nyugodtan Udvarszállásra vonult vissza. A kemény tusa. alatt az ellenség 290 embert veszített, míg a védők vesztesége

állítólag még a százat sem haladta túl. Néhány nappal ezen önfeláldozó védekezés után, a kassai 9-ik honvédzászlóalj, a később oly híressé vált „veres sapkások“ küldettek a magát oly hősiesen és derekasan viselt Fehértemplom védelmére, melynek környéke még ezután is apróbb csetepaték színhelye lön, melyekben a derék fehértemlomiaknak a vörössapkásokkal együtt bőven alkalmuk nyílt hazafias áldozatkészségük, vitézségük és lelkes kitartásuk bebizonyítására.

Augusztus 22-én kóbor szervián csapatok Új-Moldovabányát dúlták föl, miután azoknak *Asbóth* őrnagy mindössze 140 önkéntesével ellent nem állhatott.

Ezt megboszulaudó, *Rá ez Sándor* kapitány augusztus 27-én a veres sapkások két s az oraviczai nemzetőrség egy századával a szerviánusoknak Ó-Moldova melletti táborára vetette magát s miután azok közül tizennégyet levágott, a többieket megfutamította. A menekülők nagy sietséggel a Dunán levő dereglyékre vetették magukat, melyek közül kettő elmerült s a rajtuk levő 50—60 szervián a vízbe fűlt.

Most pedig a Bácskában augusztus hava folyamán lezajlott eseményekről kell még megemlékeznünk.

Bechtold altábornagy jelentései a szent-tamási első kudarczról arra bírták a kormányt, hogy az itt ejtett csorba kiköszörülésére minden lehetőt megtegyen, mi czélból minden egyebütt nélkülözhető haderőt ide rendelt s a szükséges intézkedések megtétele végett maga Mészáros hadügyminiszter is megjelent augusztus elején az ó-becsei táborban. Augusztus közepéig a Bácskában a következő haderők gyülekeztek. Verbászon: a Gyulay-, Porosz király-, Wasa-, Schwarzenberg- és a végvidéki székely ezredből 1—1, a Sándor ezredből és a honvédekből 3—8, összesen tehát 11 gyalogzászlóalj; a Császár-, Ferdinand- és Württemberg-huszárokból összesen 9 század: a tüzérségből 2 tizenkétfontos, 3 hatfontos, 1 lovas üteg és 2 mozsár. Temerinben: 1 Wasa-, 1 Este- és 1 honvédzászlóalj, 4 század Császár-huszár és 1 '/$_2$ hatfontos üteg. Ó-Becsén: 1 Ferencz-Károly-, 1 Wasa-, 2 honvéd- és 1 pesti önkéntes zászlóalj, 4 század Ferdinand-huszár s egy hatfontos üteg. összesen volt tehát a három állomáson 19 gyalog-zászlóalj, 17 lovas század, 8[1]/» üteg és 2 mozsár, a zászlóaljakat kereken 700, a lovas századokat 100 fővel számítva, mindössze mintegy 15.000 főnyi létszámmal. Ezen rendes katonaságon kívül minden állomáson legelább ugyanannyi nemzetőr is állott rondolkezósre, úgy hogy a bácskai hadak összege legalább is 30.000—35.000-re tehető, a mi minden esetre tekintélyes erőt képvisel s így a kormánynak valóban joga is volt Bechtoldnál a határozott és erélyes támadást sürgetni.

Ezen sereggel szemben a felkelők részéről Szt.-Tamáson és Turián 6000—7000 ember, a nagy római sánczokban 12.000—15.000

és Karlócza környékén 8000 —10.000, összesen tehát 26.000—32.000 ember állott.

A támadó előkészületek megtétele alatt Stratimirovich augusztus 1-én és 3-án könnyű szekereken szállított fegyvereseivel nagyobbszabásu kirohanásokat tett Verbász felé, de mindkét esetben eredménytelenül; hasonlóan végződött az augusztus 10-én Jarek felé intézett exkurzio is.

Végre a kormány ismételt sürgetésére Bechtold is tettre készült s Szt.-Tamás ostromát augusztus 19-ére tűzte ki, amit első támadásához hasonlóan már jó előre kérkedve dobra ütött. Augusztus 17-én Bechtold főhadiszállását Ó-Becséről Verbászra tette át s innen adta ki támadó intézkedéseit, melyek szerint Szt.-Tamás egyidejűleg három oldalról volt megtámadandó: *Wolnhofer* tábornok által 4 gyalog zászlóaljjal, a Württemberg huszárok Lenkey századjával és 2 tizenkétfontos üteggel Kis-Kér felől, mi czélból ezen hadoszlop még 18-ika folyamán említett helyiségbe tétetett át; *Bakonyi* által a Ferencz-csatorna mentén Verbász felől, s végre egy kisebb hadoszloppal Ó-Becse felől a csillagsánczok ellen. Szt.-Tamással egyidejűleg Turia is megtámadandó vala, minek keresztülvitelével *Kólóimat* és *Castiglione* ezredesek bízattak meg.

A támadást Szt.-Tamás ellen Wolnhoffer vezette be, a ki 19-én éjfél után indult el Kis-Kérről mocsaras és zsombékos talajon a Ferencz-csatorna hidja felé, melyet *Vnorovsky* lengyel pánszláv mintegy másfélezer végőrrel, néhány száz szerviánnal és 4 ágyúval makacsul védelmezett. Wolnhoffer mindenekelőtt tüzérségét vonultatta fel a hídfő ellen, még pedig nem is eredménytelenül, mert pár órai tüzelés után a szerbek ágyúi egyen kívül mind elnémultak, s ha ezen erkölcsi sikert a gyalogság erőteljes rohama követte volna, magának az ellenségnek vallomása szerint is, a mieinknek kétség kívül sikerült volna a hídfőt bevenni. Ámde ekkor érkezik be Bechtold parancsa a harcz félbeszakítására, valószínűleg azon oknál fogva, mert a többi hadoszlopok még nem voltak elég közel a harczbaszállásra. Meglehet, hogy Wolnhoffer a parancsot félreértette, mert további működését végkép beszüntette, mely körülmény alkalmat adott Vnorovszkynak, hogy csapatjai nagyobb részével a Verbász felől jövő ellenség által veszélyeztetett bajtársai segítségére siessen.

Az időközben felfejlődött *Bakonyi-oszlop* a város nyugati oldala felé, a csatorna és a mocsarak közt hosszan elnyúló úgynevezett verbászi sánczok ellen intézte támadását, hol *Biga* és *Bősznich* pétervárади és sajkás végőrökből, továbbá szerviánokból álló 4000—5000 felkelőt vezényeltek, azokat néhány száz lépéssel a sánczok előtt állitván fel. Ezeket Bakonyi heves gyalogsági harcz után a sánczokba szorította vissza, s miután ezenkívül sikerült egy tizenkétfontos üteget a csatorna déli partján kedvező tűzállásba

helyezni, moly a sánczokon levő felkelőket rézsűttűz alá fogta, a szerbek már-már inogni kezdőnek, a mi alkalmat adott a Sándor gyalogságnak, hogy magát hirtelen rohammal a sánczokra vesse. Erre e helyen mindkét részről elkeseredett heves küzdelem keletkezik, melyet a beérkező Vnorovszky dönt el a szerbek javára; elősegítette ezt még azon körülmény is, hogy a pesti önkéntes zászlóalj a Sándor-gyalogságot nem támogatta. Bakonyi visszavonuló hadosztályának fedezésére tüzérségét szólaltatta meg s így csapatjai a Sándor-gyalogság alezredese, *Aulich*, valamint *Lenkey* őrnagy vezetése alatt tiszteletet parancsoló módon vezettettek vissza Verbászra.

Hasonló eredménytelenséggel végződött Turia ostroma is. *Kolowrat* több óráig tartó ágyúzás után a gyalogsággal és lovassággal rohamra indult, de a sánczokból és házakból állítólag oly öldöklő puskatűzzel fogadtatott, hogy kénytelen volt a rohammal fölhagyva, egyidőre újból a tüzérségi harczot felvenni; de elvégre, midőn d. u. 4 óra tájban az ostrom alól felszabadult szent-tamásiak is a turiai felkelők segítségére jöttek, Kolowrat is megkezdő visszavonulását Kis-Kér irányában.

Az e napi küzdelem csapatainknak hivatalos adatok szerint mindössze 40 halottba és vagy száz sebesültbe került, a szállongó hir azonban a halottak számát 200-ra emelte, a mi talán valószínűbb is a hivatalos adatnál.

A vérszemet kapott felkelők vezére, Stratimirovich ezen kedvező eredmény által felbátorítva, egyes portyázó különítmények által újból kirohanásokat eszközöltetett, így többek között aug. 26-án egyszerre három irányban, Ó-Kór, Temerin és Járok felé is, amit azonban az ezen tájon parancsnokló *Máté* huszáralezredes következetesen meghiúsított, míg végre augusztus 29-én Stratimirovichnak mégis sikerült magának Pétervárad felé utat törnie, miáltal ez utóbbi a magyar tábortól elvágatott.

Ezután a fölkelők még több más helyen is változó szerencsével nyugtalaniták a velük szemben álló magyar csapatokat s a magyar érzelmű községek lakosait, anélkül, hogy döntő eredmény akár az egyik, akár a másik részen kierőszakoltatott volna. A felkelők gyakori megjelenését hol az egyik, hol a másik ponton leginkább azok harezmodora tette lehetővé, amennyiben azok fegyvereseiket kocsikon szállították egyik helyről a másikra; gyakran néhány száz, felkelővel megrakott könnyű szekér, mintha egymással versenyt futnának, több sorban széliében vágtatott egymás mellett, a délvidéki sík mezőkön. Ez adja meg magyarázatát annak, hogy egy-egy felkerekedett csapat, mint valami sáskahad hol itt, hol ott jelenik meg a láthatáron, hogy fosztogatása eredményét aztán saját kocsijain magával vigye táborába. Ha harozra került a dolog, a szekerek széles vonalban megálltak, a csapat háta mögött.

s ha vége szakadt a harcznak, vagy ha menekülni kellett, mindenki gyorsan kocsira pattant, s így száguldtak ismét tovább, mígnem az ellenség hatáskörletéből ki nem vonták magukat. A felkelők ezen harczmodora mintegy paralizálta lovas csapataik hiányát, s még azon előnye is volt, hogy a csapatok teljesen pihenten értek a tett színhelyére.

A szent-tamási kudarczokról szóló hírek országszerte nagy elégedetlenséget szültek, sőt helylyel-küzzel a magasabb parancsnokok kétes magatartását is emlegették, mely gyanú végre hivatalos formában is utat tört magának, amennyiben Buda képviselőjén, Perczel Móron egy alkalommal annyira erőt vett az izgatottság, hogy nem átallotta a Szt.-Tamás előtt történt eseményeket az augusztus 21-iki nyílt ülésen árulásnak bélyegezni. De bármint lett légyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy ily súlyos vádak hangoztatása oly időben, midőn az ügyünkért harczolók között annyi volt az idegen, még meg nem állapodott elem, a kiket az e fajta bizalmatlansági nyilatkozatok nemcsak elkedvetlenítettek, hanem mélyen sérthettek is, bizonyára csak kárára lehotctt a magyar ügynek.

A szászok és oláhok mozgalma.

Azon pontozatok egyike, melyeket a pesti ifjúság márczius idusán a nemzet kívánatai gyanánt kikiáltott s melyeket csakhamar az egész ország magyarérzelmű lakossága magáévá tett, az Erdélyországgal leendő egyesülést sürgette. Ugyanezen óhajának különben már az 1847. november 3-iki erdélyi országgyűlés, valamint a pozsonyi országgyűlés márczius 20-iki felirata is kifejezést adott. Ezzel együttjárt természetesen a szabadság és jogegyenlőség elvének kiterjesztése is az Erdélyt lakó nemzetiségekre kivétel nélkül, mert tudvalevő dolog, hogy politikai jogokkal eddigelé csak a magyar nemesség, az avval faj- és nyelvrokon székelyek és a XII-ik században Erdélyben megtelepült szászok voltak felruházva, míg a lakosságnak majdnem felét képező oláh nemzet még törvényesen elismerve sem volt. Ezen ügyeknek törvényhozás utján leendő rendezése czéljából Erdély kormányzója, gróf Teleky József ismételten sürgette Bécsben az országgyűlés összehívását, míg végre május 5-ikéről keltezve, megjelent a fejedelemnek május 29-ikére szóló egybehívó levele. Eleinte mindenki megelégedéssel vette tudomásul az örvendetes hirt, mígnem a szászok néhány túlzó bujtogatásának befolyása alatt, eddig élvezett testületi kiváltságaikat, nemzeti privilégiumaikat s a Királyföldön az oláhok felett gyakorolt felsőbbségüket, valamint beligazgatásuk bürokratikus rendszerét féltvén, egyszerre csak ellene nyilatkoztak a reformtörekvéseknek és nemcsak saját körükben indították meg az agitácziókat, hanem buz-

gón fáradoztak azon is, hogy az oláhokat szintén a velük való egyesülésre bírják.

A szász izgatás főfészke Szeben volt, innen terjedt széjjel az agitáczió hálózata a többi szászlakta vidékekre és az oláhokra is, kik közül mindenekelőtt a két püspököt Lemény Jánost, az egyesült katholikusokét és Saguna Andrást, az óhitűeket iparkodtak a reakczió terveinek megnyerni, amit azonban az előbbi, dicsérettel legyen kiemelve, következetesen megtagadott. S bár az oláh nép többsége meg is tartotta nyugodtságát, az aknamunka mihamar megtenné gyümölcsét. Hogy minő ámításokkal csábították a szászok az oláhokat a velük való szövetkezésre, legjobban mutatja a hozzájuk intézett alábbi felszólítás: „Oláh testvérek! Fogjunk kölcsönösen kezet s kössünk egymással szövetséget, mely előtt a felfuvalkodott magyarok kevélysége meghajoljon, s magyar és székely pusztuljon ki hazánkból. Mert hiszen Erdély nem a magyaré: e szép ország a ti és a mi örökségünk, kik veletek örökre egyesülve lenni óhajtunk. Űzzük ki e jogtalanul betolakodottakat. Ti számra nézve hatalmasok vagytok, mi hozzátok csatlakozunk és a császár katonái nemcsak fel nem kelnek ellenünk, hanem velünk fognak küzdeni a közös célért.“

Ehez járult még az orosz titkos befolyás is, valamint az oláhországi bojárok agitácziója, a kiknek kebelét egy hatalmas és független Daco-Románia alkotásának eszméje és vágya töltötte el; másrészt a horvátok és a szerbeknek ekkor már a törvényesség medréből rég kilépett mozgalmai mind oly tényezők valának, melyek a különben szelíd, jámbor és elégedett, de másrészt nagy tömegében tudatlan és fanatikus oláh népet is könnyen a nyílt lázadás terére sodorták. Agitátorokban, miket nagyobbára a rangemolés és vagyonszerzés csalókafénye csábított, nem volt hiány; ilyenek voltak a Rajachich érsek közbenjárására az erdélyi óhitű püspökséget nyert Sagunán kívül, Laureani, Pap Sándor, Barnucz, Mikás, Baricz, Belecescu, Cipariu, Brán és több más. Ezeknek fáradhatlan munkálkodása folytán a május 14-kére Balázsfalvára egybehívott nemzeti gyűlés már jól előkészített talajra talált. A gyűlésre, melyet Saguna püspök ünnepélyes isteni tisztelettel nyitott meg, s mely másnap, május 15-én folytatta tanácskozásait, mintegy 15.000 ember sereglett össze s annak eredménye gyanánt az alábbi pontozatok szerkesztettek meg:

A román nemzet kívánja:

1. hogy alkotmányos, a többiekkel egyenjogú nemzetnek nyilvánittassék; évenként nemzeti gyűlést tarthasson s állandó nemzeti bizottmánya legyen;

2. hogy az oláh egyház, minden felekezetesség s az unitus és nem-unitus nevezetek eltörlésével, egygyé olvasztatván, minden más ajkúak egyházaitól független legyen s mindazon jogokkal felruháztassék, melyekkel más nemzetiségek élnek. Minden évben

egyházi zsinat tartassák, melyben polgári rendűek is részt vegyenek. E vegyes zsinat válaszsza a püspököket. Balázsfalván érsekség állíttassék fel;

3. hogy az úrbéri viszonyok s a dézsma kárpótlás nélkül türültessenek el;

4. hogy minden czéh és külvám szűnjék meg, az ipar és kereskedés teljesen szabad legyen;

5. a török kormánynyal s a ducamelléki tartományokkal az erdélyi oláh juhászokra nézve kötött szerződés akként újíttassék meg, hogy a kettős adó megszűnjék;

6. hogy a bányatized törültessék el;

7. a szólás korlátlanul, a nyomtatás minden kezességi összeg nélkül szabad legyen;

8. a népgyűlések s egyesületek semmi módon ne korlátoltassanak;

9. esküdt bíróság állíttassák fel, s ítélet előtt senki se fogassák el;

10. a végvidéki katonasággal kapcsolatban felállítandó nemzetőrségnél csak román nemzetbeliek alkalmaztassanak tisztségekre;

11. a hajdan románoktól bírt s most mások kezén levő földek amazoknak adassanak vissza. A királyföldön s egyebütt lakó románok sérelmei orvosoltassanak;

12. a román papok a status által láttassanak el, egyenlőleg a többi felekezetek papjaival;

13. elemi, tudós, ipar és katonai iskolák a románok számára államköltségen állíttassanak; de a tanárok a nemzet által választassanak;

14. adót s más közterhet mindenki aránylag viseljen;

15. a szabadság, egyenlőség és testvériség alapján új alkotmány és új büntető törvénykezési rendszer készíttessék;

16. az unió kérdése mindaddig ne tárgyaltassék, míg a román, mint alkotmányos nemzet nem lesz képviselve az országgyűlésen.

A gyűlés végén Saguna püspök az egybegyült tömeget előbb megáldotta, azután I. Ferdinánd osztrák császár, mint Erdély nagyfejedelme iránti hűségre eskette fel.

A közölt pontozatokat egy száz tagból álló küldöttségnek kelle a koloszvári országgyűlésre vinnie, míg egy másik, 30 tagból álló küldöttség azokkal Bécsbe Ferdinánd császár elé menesztetett.

Ily előzmények után, ily körülmények között nyitotta meg báró *Puchner* Antal altábornagy, fejedelmi biztos május 29-én az erdélyi országgyűlést, melyen a következő királyi előadások lettek volna tárgyalás alá veendők: 1. kijelölés a b. Jósika Samu lemondása által megürült udvari kanczellári méltóságra. 2. A királyi táblai elnök megválasztása. 3. Az unió feletti tanácskozás. 4. Az úrbéri viszonyok eltörlése. 5. A közterheknek mindenki által arányos

viselésének megszavazása. 6. A románok polgári s vallási állapotának javítása. 7. Sajtótörvények alkotása.

Már a királyi leirat ezen tartalma és sorrendje eléggé bizonyltja, miszerint a bécsi körök nem a legjobb szemmel nézték az unió-törekvéseket s csöppet sem bánták volna, ha azok dugába dőlnek, már csak azért is, nehogy a véleményük szerint szabadságában amúgy is tulcsapongó Magyarország hatalma az egyesítés által még öregbittessék. A lelkes gyülekezet azonban másképp határozott s b. Wesselényi Miklós indítványára mindjárt első helyen az unio-kérdés tárgyalásába bocsátkozván, már másnap a szász képviselőknek, bár azok eleinte haboztak, hozzájárulásával Erdélynek Magyarországgal való egyesítését határozatként mondotta ki.

Az unióról szóló törvény az Innsbruckban időző király elé terjesztetvén, általa június 11-én szentesíttetett. Ugyanekkor járultak a balázsfalvi küldöttek és egy az uniót ellenző szász küldöttség is a trón zsámolya elé, de Ferdinánd mindkét küldöttséget azon kijelentéssel bocsátá el, hogy kérelmük az éppen szentesitett törvény által, mely minden tekintet nélkül a nemzetiségre, nyelvre, vallásra, Erdély valamennyi lakosainak ugyanazon jogokat és szabadságokat adja meg, — immár elintézést nyert. Evvel a küldöttségek, bár teljesen ki nem elégítve hazatértek, a hol egyelőre titokban tovább folyt a később újabb hévvel kitört mozgalom aknamunkája.

E helyen még elismerőleg felemlítendőnek véljük, hogy míg a nagyobbára külbefolyások által forrongásba hozott erdélyi oláh nép nyíltan a reakczió pártjára állt, addig a magyarországi románok a délvidéki németekkel együtt a magyar zászlók köré csoportosulva, dicséretes kitartással szolgálták a magyar ügyel a felkelő szerbek és ráczok ellenében.

A tótok mozgalma.

Valamint az erdélyországi oláhok csak külbefolyás következtében kezdtek zúgolódni az unió és egyáltalában a magjmr ügy ellen, épúgy felvidéki tótjaink között is idegen, cseh ügynökök, a kik sűrűn járták be Nyitra, Túrócz, Trencsén, Árva, Liptó, Hont és Gömörmegyék tót lakosságú vidékeit, hintették el az elégedetlenség és viszálykodás magvát. Ezen ügynökök néhány felvidéki elégedetlen papban és tanítóban, így többek között Stur, Hodzsa és Hurbánban buzgó és szolgálatkész követőkre találtak s a felvidék lakosságát a legképtelenebb ígéretekkel, egy hatalmas, boldog Szlávia alkotásával ámítgatták.

A tót nemzeti sérelmek megbeszélése végett május 10-kére Liptó-Szent-Miklósra nemzeti gyűlés hirdettetett, melyen Hurbán kezdeményezésére többek között azt határozták, miszerint az uralkodó-

ház és a törvényes rend érdekében tót önkéntes csapatot szerveznek s azt az osztrák kormány rendelkezésére bocsátják.

De mindezen izgatások mélyebb gyökeret nem verhettek a tót nép szívében, főleg miután a kormány az ügynökök távoltartása és az izgatók megfenyítése érdekében kellően szigorú rendszabályokat léptetett életbe. Ezzel a ragályos betegség tovaterjedése már csirájában elfojtatván, az valóban veszélyes alakot többé nem ölthetett, sőt utóbb a felvidék tótajkú lakosságának többsége ép az ellenkezőbe csapott át, amennyiben a tőzsgyökeres magyar ifjakkal versenyezve kelt a haza védelmére, melynek ügyéért becsülettel, odaadással és vitézül harczolt.

HARMADIK FEJEZET.

A magyar honvédelem fejlődése Jellachich bán betöréséig.

Nemzetek és népek fölkeléseinél, midőn a pillanatnyi szükséghez képest a rendes katonaságon kívül megbontott békéjük helyreállítására, avagy más indokból maguk a polgárok is fegyvert ragadnak, a működő csapatok létszámát, beosztását és hadrendjét megállapítani igen bajos dolog. A létszám-adatok az összeütközések minden egyes esetére is gyakran oly ellentmondók és különfélék, hogy a harczba vetett tömegek nagyságáról nagyobbára csak hozzávetőleg szólhatunk. Ez áll különösen Magyarország haderejéről a szabadságharczban, a hol úgyszólván a semmiből gomba módjára bújtak elő a veszély nagyságához képest a hatalmas hadsereggé egyesülő lelkes hazafiak.

Külön rendes hadserege 1848. elején sem Magyarországnak, sem Erdélynek nem volt. A magyar ifjakból ujonezozott csapattestek jó része részint az osztrák örökös tartományokban állomásozott, részint Radetzky seregében Olaszország ellen küzdött. Ezek helyett az ország viszont több osztrák, lengyel és olasz nemzetiségű ezredet kapott, úgy hogy 1848. elején Magyarországon és Erdélyben a a következő rendes katonaság állomásozott:

a) Magyarországon:

gyalogság:

A Sándor orosz czár nevét viselő 2. sor-gyalogezred ..... 3 zlja
A Don Miguel nevét viselő 39. sor-gyalogezred ..... 3 „
A Turszky lovag nevét viselő sor-gyalogezred ..... 2 „
A 19., 32., 33., 34., 37., 48., 52., 53., 60. és 61. sor-ezred harmadik zljai, összesen ..... 10 „
Továbbá:

Lovasság:

Huszárok:

Ferdinánd császár	1. számú	huszár ezred	8 század
Hannoveri király	2. „	„ „	8 „
Estei Ferdinánd főherczeg	3. számu	„ „	8 „

Vértesek:

Frigyes szász király	3. számu	vértes ezred	6 „
Wallmoden gróf	6. „	„ „	6 „
Hardegg Henrik gróf	7. „	„ „	6 „

Dragonyosok:

János főherczeg	1. számu	drag. ezred . . .	6 „
Ferencz József főherczeg	3. „	„ „ . . .	6 „
Toscanai nagyherczeg	4. „	„ „ . . .	6 „

(Mind a négy ezred márcziusban Bécsbe rendeltetett.)

Könnyü lovasok:

Wrbna gróf	6. számu	chevauxlegers ezred	8 „
Kress báró	7. „	„ „	8 „

(Mind a két ezred szeptemberben Bécsbe ment.)

Dzsidások:

Schwarzenberg herczeg	2. számu	dzsid. ezred	8 „
Károly főherczeg	3. „	„ „	8 „
Ferdinánd császár	4. „	„ „	8 „

(Utóbbi kettő Olaszországba küldetett.)

Összesen: 100 század

Tüzérség:

A Berwaldo 5. számu tüzér-ezred.

b) Erdélyben:

gyalogság:

Károly Ferdinánd főherczeg	51. számu	(magyar)	3 zlj
Báró Bianchi	63. számu	(lengyel)	2 „
A 31., 51. és 62. sorezred osztályaiból alakitott magyar Uracca gránátos zászlóalj			1 „
A 31. és 62. sorezred harmadik zászlóaljai			2 „
Első székely	14. számu	határőrvidéki	2 „
Második „	15. „	határőrvidéki	2 „
Első oláh	16. „	határőrvidéki ezred	2 „
Második „	17. „	határőrvidéki	2 „

Összesen: 16 zlj.

Lovasság:

Erdélyországi határőrvidéki székely huszár-ezr.	11. száma	8. század
Savoyai Jenő herczeg dragonyos-ezred	5. „	6. „
Miksa főherczeg könnyű lovas ezred	3. „	8. „
	Összesen:	22 század

Tüzérség:

Az 5. tüzér-ezred néhány ütege.

Mindössze volt tehát Magyarországon és Erdélyben együttvéve 48 zászlóalj és 122 lovas század. Ez tehát már magában véve sem sok, főleg ha meggondoljuk, hogy kivált az idegen ezredek megbízhatóságához igen sok kétely fért. Ezért sürgette a kormány már kezdettől fogva az országban levő idegen ezredek felváltását az ország határán kívül állomásozó magyar ezredekkel.

Ezen kedvezőtlen körülmények vezették reá az ország kormányát, hogy eleinte a belnyugalom biztosítására, később pedig az ellenszegülő nemzetiségek fékentartására saját hatáskörében oly erőről gondoskodjék, moly rendeletéinek és parancsainak feltétlenül engedelmeskedni hajlandó és köteles Az első lökést ilynemű erőnek kiállításához a márcziusi ifjúság adta meg, a midőn a nemzet fiatalsága nemcsak a fővárosban, hanem ennek példáján felbuzdulva, a vidéken is tömegesen tódult az úgynevezett polgári őrsereg zászlói alá. Hogy ez utóbbi tisztán csak a belnyugalom és vagyonbiztonság épségben tartására létesült, mutatja azon körülmény, hogy ezen intézmény nem a hadügy-, hanem a belügyminiszter alá helyeztetett. Később a miniszterelnökség kebelén belül alakult úgynevezett haditanácsintézte az erre vonatkozó ügyeket. Majd az utóbbinak nemsokára történt feloszlatása után Magyarországnak összes hadicreje, a polgári őrseregből alakult nemzetőrséget is beleértve, az ország hadügyminiszterének lön alárendelve.

Ezen, az eddiginél szilárdabb alapokra fektetett nemzetőrség szervezetét a nemzetőrségről alkotott törvény állapította meg, mely főbb vonásaiban a következő volt:

„A személyes és vagyonbiztonság, a közcsend és belbéke biztosítása az ország polgárainak őrködésére bizatik; e tekintetből, míg a legközelebbi országgyűlés kimeritőleg rendelkeznék, a nemzeti őrsereg alakítására nézve következők határoztatnak:

„Mindazon honlakosok, kik a városokban, vagy rendezett tanácsosai ellátott községekben félteiket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak, vagy ha ily birtokot nem bírnak is, de 100 p. frt. évenkinti tiszta jövedelmük van, 20 éves koruktól 50 éves korukig a nemzetőrségbe beírandók és fegyveres szolgálatot tenni tartoznak.

„Mindenkinek szabadságára hagyatik lovas vagy gyalog szol-

gálatot vállalni; a gyalog seregben mindazonáltal szolgálatot tenni kötelesek mindazok is, kik a lovas sereghez nem soroztattak.

„A nemzetőrségből kirekesztetnek az oly egyének, kik rablás, csalás, gyilkolás és gyújtogatás vagy hitszegés miatt büntetve voltak.

„Tisztjeit kapitányig az őrsereg maga választja, a kapitányi rangon felüli tiszteket azonban a honvédelmi miniszter ajánlatára a nádor nevezi ki.

„A nemzetőrség tagjai a magyar rendes katonaság hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangúaknak tekintendők, díjazást azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak; külső szolgálataik idejére azonban díjuk hasonló lesz a rendes katonasághoz, s a törvényhatóságok házi pénztárából fizettetik.

„Rendes körülmények közt az őrsereg szolgálata egyedül csak a szükséges rendőrségi intézkedések fentartására szorítkozik. Ez esetben a szolgálat felváltva történik.

„Rendkívüli esetekben azonban, midőn a megzavart csend és béke helyreállítására rendkívüli eszközök szükségesek, minden besorozott nemzetőr fegyvert fogni köteles.

„Minden nemzetőr szolgálatra saját fegyverét használhatja. Akinek nincs fegyvere, az a hatóságtól kap. Az egyenruházatra nézve a honvédelmi miniszter külön rendeletileg fog intézkedni.“

Ezen intézkedés számra nézve nagyon tetemes erőt helyezett a kormány rendelkezése alá, mely a törvényben említett hivatásának, a belbéke és vagyonbiztonság megőrzésének dicséretes módon meg is felelt. De midőn a ráczok és szerbek, nemkülönben a horvátok mozgalma napról-napra fenyegetőbb alakot öltött, oly teljesen fegyelmezett és katonailag kiképzett csapatokról kellett gondoskodni, kik nemcsak házi lakhelyük védelme körül, hanem mindenütt, a hol a pillanatnyi szükség kívánja, a rendes sorkatonasághoz hasonlóan és avval karöltve szálljanak síkra a nemzet törvényes jogait csorbítani kívánó felkelők ellen. E czélból a kormány egyelőre, a rendes hadseregebeli csapatok mintájára szervezendő 10 zászlóaljnak és 1 ütegnek toborzás utján való felállítását határozta el, minek folytán május 16-án Battyhány gróf ideiglenes hadügyminiszter és Baldacci Manó báró, a nemzetőri haditanács elnökének aláírásával az alábbi lelkes kiáltvány bocsáttatott ki:

„Hazafiak!

„Szeretett magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosulnak.

„Minden hazafi szent kötelessége, hazáját bel- és külellenségek ellen védeni: ezt igényli a természeti jog, ezt parancsolja a törvény.

„A törvény-parancsolta nemzetőrségen felül szükséges haladéktalanul egy tízezer főből álló rendes nemzetőrség felállítása.

„A haza nevében szólittatnak fel tehát mindazon honlakosok, kik a rendes nemzetőrségbe, az ország zászlója alá, a királyi trón,

haza és alkotmány védelmére belépni kívánnak, hogy magukat az illető hadfogadó (Werbung) helyeken bejelentsék.

„A belépő nemzetőrök három évi szolgálatra kötelezik magukat, az álladalom részéről fegyverrel és ruházattal láttatnak el, és szolgálati idejük alatt azon fölül, hogy a hitletétel alkalmával foglalópénzül 20 pfrtot kapnak, közvitézek naponkint 8, tizedesek 16, őrmesterek pedig 24 pengő krajczár díjt fognak az ország pénztárából huzni.

„Szükséges, hogy a rendes nemzetőrség tisztekkel elláttassék: e végett felhívatnak a rendes sorkatonaságban szolgáló magyar haditisztek és más tiszti fokozatra képes hazafiak is, kik e rendes nemzetőrségnél főtisztekül alkalmaztatni kívánnak, hogy magukat a nemzeti őrsereg alkotásával és rendezésével megbízott ideiglenes választmány elnökénél, b. Baldacci Manó ezredesnél (Pesten, István főherceg czimü vendéglőben) jelentsék.

„Végre, minthogy az ország rendes nemzetőrségi lovas ágyútelepet is állítaná fel, az erre képes rendes tüzérségi magyar egyének és hazafiak felszólíttatnak, ugyanazon ezredesnél magukat haladéktalanul jelenteni.

„A haza bizalmasan várja fiaitól, hogy a mostani veszélyes körülmények közt, a királyi trón, haza és alkotmány védelmére az ország zászlója alá minél előbb összesereglendenek.“

A május 20-án országszerte nagy hévvel és dicséretes eredménynycl megindult toborzás helyéül a következő városok jelöltettek ki: Pest, Pozsony, Kassa, Miskolcz, Nagy-Károly, Nagy-Kálló, Debreczen, Gyula, Szeged, Eger, Jász-Berény, Kun-Szt.-Miklós, Győr, Komárom, Veszprém, Szombathely, Székesfehérvár, Kaposvár, Szegzárd és Pécs.

Az összetoborzott csapatok alakulása, melyek megkülönböztetésül a helyi szolgálatra alakult polgárőrségektől, „rendes nemzetőrség“nek neveztettek, következőleg ment végbe:

1-ső zászlóalj Pesten, parancsnoka szárhegyi gróf Lázár György.
2-ik Pesten, pár. Cserey Ignácz, mindkettő 33. sorezredbeli százados.
3-ik Szegeden, pár. Damjanich János, 61. sorezredbeli százados.
4-ik Pozsonyban, pár. Szászy János, 2. sorezredbeli százados.
5-ik Győrött, pár Horváth Dániel,nyugállományú százados.
6-ik Veszprémben, pár. Szabó Zsigmond, 19. sorezredbeli százados.
7-ik Szombathelyen, pár. Petők Antal, 2. sorezredbeli százados.
8-ik Pécsett, pár. Vitális Ferencz, nyugállományú százados.

9-ik zászlóalj Kassán, pár. Vitális Sándor, nyugállományú czímz. őrnagy.
10-ik „ Debreczenben, par. Szemere Pál, nyugállományú százados.

Ezen zászlóaljak száma július hava folyamán még négygyei szaporodott, a 11. és 12. számú Erdélyben, a 13. és 14. számú pedig Magyarországban nyert alkalmazást.

A hiányzó tiszti helyek betölthetése czéljából *Latour* gróf altábornagy cs. kir. hadügyminiszter valamennyi sorhadbeli ezredhez rendeletet intézett, hogy a magyar honosságú tisztek szólíttassanak fel aziránt, nem volnának-e hajlandók magasabb ranggal az újonnan felállított nemzetőrségbe átlépni.

A rendes nemzetőrségbeli zászlóaljak egészen a sorkatonaság mintájára szerveztettek; a begyakorlás is ugyanaz, csak a vezényszó volt magyar. Némi változás csupán a katonai törvényeken eszközöltetett humanitárius értelemben. A zászlóaljak parancsnokai a felállítás után azonnal őrnagyokká léptettek elő. A tisztek fizetése jobb volt, mint a sorkatonaságnál; a nemzetőr alhadnagy havonkint 30, ellenben a sorhadhoz tartozó két osztálybeli csak 24, illetve 28 pfrtot kapott; a főhadnagy 40, a sorhadnál 32 pfrtot, a százados 80. a sorhadnál 46, illetve 72 pfrtot, az őrnagy és zászlóaljparancsnok 130, a sorhadbeli csak 80 pfrtot kapott.

Azok, a kik magukat a felállított 6 fontos üteg állományába toboroztatták, ugyannyi felpénzt, de egyharmadával több zsoldot kaptak, mint a cs. kir. tüzérségnél.

A felszerelés kivétel nélkül a kincstár által eszközöltetett. Az egyenruha veres-zsinóros kávébarna atillából, szűk kék nadrágból és bakancsból állott; a csákón az ország czimere diszlett. A felszerelés eleinte természetesen igen nagy akadályokba ütközött. Eleinte főleg a fegyverhiány vált érezhetővé, melyen azonban a Bécsben megrendelt 5000 darab fegyver, és egy másik fegyverszállítmány Belgiumból mihamar segített. Annál lassabban haladt előre az összetoborzott önkéntesek felruházása. E bajon legalább némileg segítendő a magyar kormány a cs. kir. ruhatár-bizottságtól a tüzérségnek szánt nagy mennyiségű barna posztókészletet vett át, ezen körülménynek köszönhette az atilla sötétbarna szinét.

Tekintve, hogy a polgárőrség és nemzetőrség elnevezések hasonhangzásuknál fogva gyakran a két fogalom összetévesztésére szolgáltattak okot, az újonnan alakult magyar sereg számára új, megfelelőbb elnevezést kerestek, mely csakhamar Kisfaludy Károlynak az „Élet korai“ czímű költeményének ezen sorából: „Nem csügged a honvéd, tisztjét teljesíti“ vétetett át. Ezután tehát a rendes nemzetőr „honvédnek“ az új nemzeti hadsereg pedig „honvédség“-nek neveztetett.

Ezen új nemzeti hadsereg szervezésével lépést tartott a régibb keletű nemzetőrség fejlődése is, úgy hogy június közepe táján a beosztás zászlóaljakba és lovas osztályokba, valamint azoknak ellátása parancsnokokkal már befejeztetett A megyék és városok a nemzetőrségi csapatokat a következő számban állították ki, megjegyezvén, hogy a hadjárat folyamán azok némelyike újabb zászlóaljak és osztályok kiállításával járultak a veszélyben forgó haza segítségére.

Nemzetőrségi gyalogságot kiállított: Budapest 4 zászlóaljat, Pestmegye 7, Pozsony városa és vidéke 1, Nyitra megye 2, Nógrád, Trcncsén és Turócz megye, 1—1, Hont megye 3, Bars megye 1, Bács megye 3, Zólyom megye 1, Sopron megye 3, Moson és Vas megyék 1—1, Zala megye 3, Somogy és Baranya megyék 5—5, Tolna megye 1, Fehér megye 3, Veszprém megye 4, Győr megye 1, Komárom megye 3, Hevesmegye 2, Borsod megye 3, Gömör megye 2, Bereg megye 1, Szepes megye 3, Zemplén és Ungmegyék 1 — 1, Abauj megye 2, Sáros megy^{T}e 4, Torna megye 1, Bihar megye 3, Békés megye 1, Csongrád megye 2, Csanád és Arad megyék 1 — 1, Szabolcs megye 3, Szatmár és Ugocsa megyék 1—1, Temes és Torontál megyék 2—2. Krassó megye 3, Közép-Szolnoli megye 2, Torda, Kükiillő ts Kolozs megyék 1 — 1, Aranyos szék s Udvarhely szék 1—1, Újvidék és Fiume városa 1—1, Varasd megye 1, Hajdú városok 1 és a Jász-Kun-kerületek 4, mindössze 116 zászlóaljat.

Nemzetőrségi lovasságot kiállított: Pozsony, Nyitra és Bars megye 3 osztályt, Nógrád, Hont és Zólyom megyék 4, Pest megye 1, Bács megye 1, Sopron és Moson megyék 2, Zala és Vas megye 2, Somogy Baranya és Tolna megye 3, Fehér és Veszprém megye 4, Gjmr és Komárom megye 4, Heves, Borsod és Gömör megye 2, Bereg, Zemplén és Ung megye 3, Abauj, Sáros és Torna megye 3, Bihar megye 1, Békés és Csongrád megye 2, Csanád és Arad megye 2, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megye 3, Temes, Torontál és Krassó megye 3, Kővár vidéke 1, a Jászság és Kunság 2, a Hajdú városok 1 és Szeged 1, mindössze 48 osztályt 96 lovas századdal.

Bár ezen csapatok már a dolog természeténél fogva sem bírhattak a rendes csapatok értékével, azért a hon védelme körül mégis igen jó szolgálatokat tettek. Sőt bátran mondhatni,. miszerint a nemzetőrség intézménye sokkal jobban bevált, mintsem eleinte hitték volna. A derék honfiak kedvvel gyakorolták magukat a fegyverek használatában s ébren ügyeltek a rend fentartására és midőn később szükségessé vált, szívvel lélekkel felkereste a harczmezőt is, és kevés kivétellel bátran szállt szembe az ellenséggel.

Egyik főhátránya volt a nemzetőrségi csapatoknak, hogy önkéntesen beállott, nagyobbára vagyonos családos emberekből áll van, azokat lakhelyüktől távol és hosszú időre alkalmazni nem lehe-

tett. E bajon segítendő, augusztus elején, midőn már a lángok minden oldalról összecsapni kezdtek a szegény haza feje fölött, az ország 4 kerületében, a Dunán és Tiszán innen és túl, egy-egy szabad csapatnak, vagy is mozgó nemzetőrségnek felállítása vétetett folyamatba, mely gyalogság és lovasságból állva, egészen 8000 emberig volt szaporítható. Állomáshelyek gyanánt ezen szabad csapatok számára Vácz, Pápa, Szolnok, és Árad jelöltettek ki s az azok feletti parancsnoksággal Görgey Arthur, Ivánka Imre, Kosztolányi Mór és Máriássy János, őrnagyok bízattak meg.

Ezen rendes csapatokon kiviil ugyanazon időben, részben már korábban is, több más önkéntes szabad csapat keletkezett, így többek között a Szalay miniszteri titkár által felállított s 1200 gyalogos és 800 lovasból álló Hunyady csapat, továbbá a Lopresti Lajos báró által saját költségén felállított 200 főnyi vadász- és a Woroniecki Micisláv herczeg által szintén saját költségén szervezett önkéntes csapat, mely két utóbbi szabad csapat a déli hadszíntéren nyerte beosztását.

Egy másik tényezője volt még a honvédelemnek az úgynevezett népfölkelés, mely tulajdonképpen csak annyiban különbözött a nemzetőrségi alakulásoktól, hogy rendes csapatkötelékek helyett csoportokban alkalmazva, fegyverzetük gyakran a legprimitívebb eszközökből, kaszából s hasonló szúró eszközökből állott.

A magyar hadügyminiszter és újonnan szervezett minisztériumának tevékenységéről az alábbiakat jegyezzük meg. Mészáros május 29-én Pestre érkezvén, június 1-én az egész helyőrség felett, beleszámítva a nemzetőrséget és a polgári őrsereget is, a vérmezőn csapatszemlét tartott, moly után ünnepélyes tábori misével egybekötve, a csapatok felesketése következett, melyre közös megegyezéssel nemcsak a magyar, hanem az állomáson levő azon idegen csapatok is köteleztettek, melyek az ország határán kívül levő magyar csapatok visszatéréséig Magyarországon visszatartattak. Az ünnepély és felesketés szép rendben folyt le, mígnem a Ceccopieri ezred felesketésére került a dolog, mely az engedelmességet megtagadta. Azonban Mészáros hamar feltalálta magát, rögtönzött lelkesítő olasz beszédje után az ezred zúgolódás nélkül meghajolt a kívánalom előtt. Ugyanezen ezred különben 10 nappal később, pünkösd vasárnapján a vele együtt a Károly kaszárnyában elhelyezve volt önkéntes nemzetőrökkel összeütközésbe kerülve, azok ellen fegyvert is használt, minek mindkét részről néhány ember áldozatul esett.

Ezen sajnálatos összeütközés eklatáns bizonyíték volt annak *szükségessége mellett*, *hogy* a belbéke és egyetértés fentartása érdekében *mennyire kívánatossá vált, miszerint* az *országban levő* idegen csapattestek a külföldön levő magyar ezredekkel cseréltessenek fel. Ámde ez időtájt a 19., 32., 33., 37., 48,52., 53. és 61. gyalog

ezredek 2—2 zászlóalja a Freusauf, Aurnhammer és Laiml gránátos zászlóaljakkal és az 5. és 7. huszárezred, összesen tehát 19 zászlóalj és 16 lovas század, Radeczky alatt Olaszországban harczoltak, ezeket onnan a hadjárat folyama alatt bolygatni nem igen lehetett; maradt tehát visszarendelhető: a Brezóvban állomásozó 31., a Lembergben állomásozó 34. és 37., a Bécsben állomásozó CO. és végül a 62. sorgyalogezred. A huszárezredek közül pedig a Mariampolban levő 2-ik, a Bécsben állomásozó 4-ik, a Brzezányban levő ö-ik, a Zolkiewben levő 8-ik, a Prossnitzban Morvaországban levő 9-ik, a Tarnopolbnn állomásozó 10-ik s végül a Saatzban, Csehországban levő 12-ik huszárezred.

Ezen csapattestek közül legelsőnek a Wasa herczeg nevét viselő 60 sor-gyalogezred, mely a márcziusi forrongós napok alatt Bécsben hűségének és ragaszkodásának az uralkodóház iránt oly kiváló jelét adá, kapott parancsot a Magyarországba való vonulásra. A menetkészültség már június első napjaiban rendeltetett el, a menet pedig Bécsből Budapestre június 14. és 16-án zászlóaljankint kezdetett meg; 18-án az ezred Pesten az Újépületben volt összpontosítva, hogy június 21-én a Dráva felé induljon el, honnan a 2-ik zászlóalj nemsokára a Bácskába küldetett. A többi ezredek visszarendelése körül Latour hadügyminiszter a magyar kormány ismételt sürgetései daczára akadékoskodva késedelmezett.

A 34. sorgyalogezred csak augusztus 19-én indult el a törzskarral és 2-ik zászlóaljjal Lembergből; ezeket néhány nap múlva az 1-ső zászlóalj is követvén. Dukláról az egész ezred Kassán át szemtember hó 18-án és 29-én Pestre érkezett.

A 31. sorgyalogczred szeptember 12-én kapott indulásra parancsot, melynek értelmében a törzskarral és 2-ik zászlóaljjal Temesvárra, az 1-ső zászlóaljjal pedig Szilézián át Fiúmába kellett menetelnie. Miután azonban időközben Jellachich megszállotta Fiúmét, aá 1-ső zászlóalj nem is indittatott el Rzezovvból, a törzskar és a 2-ik zászlóalj ellenben eredeti rendeltetéséhez képest október 4-én ért Temesvárra

A gyalogság közül tehát a 37. és 62 ezred egyáltalában nem is kapott parancsot a Magyarországba való visszatérésre.

A huszárezredek közül a 10-ik számúnak 3 osztálya Pestre, 1 osztálya pedig Erdélybe rendeltetett. A 6-ik huszár ezred június vége felé vette a parancsot az indulásra s Brzezanyból Lemberg, Grodnón, Jaslón és Duklán át július elején ért magyar területre.

A 4. huszárezred, mely a bécsi izgalmas napokban szintén fényesen bizonyította be hűségét és ragaszkodását a dynasztiához, augusztus elején vette a készültségi parancsot, s ugyanazon hónap 13-án és 23-án két oszlopban hagyta el Bécset hogy rendeltetése helyére, Pécsre beérkezzék, a hol szeptember haváig maradt.

Végül a 9-ik huszárezred már július vége felé ért Pozsonyba, a hol egyelőre megmaradt.

Egyáltalában nem kapott parancsot a visszatérésre a 2, 8. és 12. huszárezred; ezek közül a 8-ilt ezrednek egy százada ugv segített magán, hogy miután Fiáth főhadnagyot akarva nem akarva élére állította, egyszerűen hazaszökött. Lenkey századost, a ki azért küldetett a század után, hogy azt visszahozza, a legénység *egyszerűen* kocsira ültette s úgy kényszerítette, hogy századjával hazatérjen, mely május 31-én az örömujjongó közönség ünneplése közötti érkezett Mármaros-Szigetre, honnan büntetésből azonnal a rácok elleni táborba küldetett, minek a derék honfiak, a kik amúgy is csak a haza sorsa miatti aggodalmukban szánták el magukat a bár fegyelemellenes, de bizonyára lélekemelő tettre, örömest engedelmeskedtek.

A Württemberg huszárok példáját a legszigorúbb óvintézkedések daczára csakhamar Koburg (8-ik) és Nádor (12-ik) huszárezredbeli osztagok is követték.

Visszatérve a magyar hadügyminisztérium működésének vázolásához, mindenekelőtt annak július hó elején befejezett szervezését közöljük az alábbiakban.

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár, vezérőrnagy
Államtitkár: Kellemesi Melczer Andor, 19. gyalogezredbeli ezredes
Elnöki titkár: Kopornai János, 82. gyalog ezredbeli százados
A hadügyminiszter személyes segédei: Szabó Lajos, 1. huszár ezredbeli főhadnagy és Csermelyi Lajos, honvéd százados
Fogalmazók: Jeney József főhadnagy és Guthy Lajos honvéd hadnagy
Igtató: Vitéz Ignácz
Miniszteri kiadó: Némethy József
Igtatói segéd: Matolcsy József
Kiadói segéd: Jurik József
Fogalmazó gyakornok: Batta Károly
írnokok: Somogyi József, Fekete Antal, Vándory Gusztáv, Papp Sándor, Bérczváry Ferencz
Gyakornok: Vándory Gyula.

I. osztály, Erdélyországra.

Osztályfőnök: Gombos László, nádorhuszárezredbeli alezredes.
Írnok: Tóth Bódog

II. Katonai osztály Indulási és elhelyezési ügyekben

Osztályfőnök: Klauzál József, 39 gyal.-ezredbeli őrnagy
Osztálysegédek: Czeez János 62. gyal.-ozrcdbelifőhadnagy és Kaufmann Károly bombászkari hadnagy

Fogalmazói segédeit: Szőllőssy Gáspár, Tóth János
írnokok: Vallér Sándor, Koncz Károly

III. Fegyver-felügyeleti osztály.

Osztályfőnök: Marcziani György 48. gyal.-ezredbeli ezredes
Hadsegéd: Szabó Imi é, főhadnagy
Fogalmazói segéd: Tordai Gyula
Írnok: Lancer Sándor
Díjnok: Zimmermann János

IV. Igazságügyi osztály.

Osztályfőnök: Halzl János őrnagy és törzshadbíró
Fogalmazói segéd: Józsa Ferencz

V. osztály, katonai nevelő intézetekre.

Osztályfőnök: Tanárky József, ny. áll. százados
Írnok: Pétery Antal

VI. osztály, sajtó-iroda.

Osztályfőnök: Leitner Nándor, ny. áll. százados
Írnok: Poszelt Ferencz.

VII. Polgári és élelmezési osztály.

Osztályfőnök: Gróf Török Bálint
Tanácsosok: Markovics József, Pétery Mátyás, Manlicher Nándor
Titkár: Hoitsy Ágost
Iroda-igazgató: Volnhoffer János
Iroda-segéd: Deréki Mihály
Fogalmazók: Gerebényi Vilmos, Madách Károly, Tőry Adolf, Hültl Fidél
Fogalmazói segédek: Gyéry Titusz, Dezsewffy Ede
Levéltár írnokok: Hoffmann Antal, Böhm Ferencz
Írnokok: Krammor György, Kamóczy Ferencz, Hirth János, Szixel János, Tóthfalusy Miklós, Árki Donát
Díjnokok: Kamőczy Ede, Pribék Károly, Vanitsek Ernő, Révay János.

Az ekképen megalakult hadügyminisztériumnak csakhamar kemény dolga akadt. A midőn ugyanis a nádor július 5-én a pesti, országgyűlést megnyitotta, s miután a képviselőház szabályszerűen megalakult, az az ország fölé tornyosuló veszélyre való tekintettel, Kossuth javaslatára a tárgyalás első pontjául kitűzve volt felirati

vitának mellőzésével azonnal az ország védelmére vonatkozó kérdések megvitatásához fogott, melynek bevezetéséül Kossuth július 11-én beszédei leghatásosabbikának egyikét mondotta el, mely egyrészt bár helylyel-közzel a kíméletlenség hangján, de e mellett oly találóan festi az akkori európai s annak keretén belül a magyarországi helyzetet, másrészt pedig ezen beszédéből annyira kidomborodik Kossuth egyénisége és álláspontja, hogy jónak véljük e helyen ezen nagyhaiásu beszéd egyes kiválóbb részleteit teljtartalmulag registrálni. A munka és izgalom által elcsigázott Kossuth a mondott napon, miután az elnök az ülést megnyitotta, csaknem vánszorogva lépett a szószékre és siri csendben feszült figyelem között, halkan, az ő behízelgő, dallamos hangjával ekképen kezdett szólani:

Uraim! (Felkiáltások: üljön le!) Engedelmet kérek, ha majd ki fogok fáradni. Midőn a szószékre lépek, hogy önöket felhívjam, uraim: „mentsék meg a hazát," e percznek irtózatos nagyszerűsége szorítva hat keblemre.

„Úgy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltsa a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba sülyedjenek; ha pedig van bennük életerő örök életre ébredjenek. Úgy áll e perczben a nemzet sorsa, Uraim! Önök kezében; és Isten kezükbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezükbe adta a nemzet halálát is. De éppen, mert e perez ily nagyszerű, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez.

„Lehetetlen nem hinnem, lehetetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben külümbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretető, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérét is kész a ház feladni: mindnyájunkkal közös. (Éljen!) És a hol ezen érzés közös, ott nem kell buzdítani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak."

A horvát viszonyokról szónok többek között következőleg emlékszik meg:

„Kötelesnek érzem magamat egy futó pillantást vetni Horvátországnak Magyarország irányábani viszonyaira. Önök előtt tudva van, uraim! hogy a nemzet még azon időben is, mikor különösen kegyelt kiváltságosoknak osztotta a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesítette. Nem volt e nemzetnek Árpád korától egy joga sem, melyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele a nemzet meg nem osztott volna testvériesen és nemcsak, de midőn megosztott vele minden jogot, azonkívül még adott néki, e nemzetnek magunknak terhére különös kiváltságokat Azt látom a históriában, uraim! hogy egy nagy birodalomnak egyes része nem részesül a közös jogokban úgy, mint Irland nem mindenben,

mivel Anglia bír; — de hogy egy nemzet tömege, a nemzetnek nagyobb része önmagát tagadja ki jogokból egy bizonyos kevesebbségnek kedvéért, — ezen nagylelkűségre példát csak Magyarhon adott a horvátok irányában.

„A mely jogokat kivívtuk magunknak, nekik is kivívtuk Amely szabadságot a népnek megadott a hatalom, az országgyűlés Horvátország népének is megadta; amely kármentesítést az itteni nemességnek rczolvált Magyarország, saját erszényének rovására, mert a parányi Horvátország nem bírja, az ő kármentesítését is elvállalta. És ahol nemzetiségi tekintetben, nem jól felfogva bár és hibásan képzelve, de mégis aggodalom volt, annak megnyugtatására hatott, midőn kimonndotta a múlt országgyűlés, hogy a horvátoknak közéletükben, saját hazájukban, saját törvényhatóságaikban, nyelvükkel, saját szabályaik következtében is élni tökéletes joguk van. Municzipiális jogaikat nemcsak nem csorbította, sőt azokat még gyarapította. . .

„.Nem-tagadom, hogy Horvátországnak vannak sok részletes sérelmei, melyek még a mai napig sincsenek orvosolva, de azokat nem a minisztérium, nem a nemzet okozta; ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a múlt kormánytól; a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá telte minden időben, s mindent elkövetett orvoslásukért, épen úgy, mint saját sérelmei tárgyában...

„ A másik dolog ott lent a szerb lázadás. Mi az okokat illeti; erről, uraim, nincs mit mondanom, mert itt a dialektikára nőm nyílik többé tér. Magyarországban külömböző népek laknak, de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek statáriummal kell felelni...

„Rajachich érsek jónak látta Karlovazon egy gyűlést tartani, s ezt a szerb nemzet gyűlésének proklamálni. És itt a szomszéd Szerbiából rablási vágyból betört csoportok segítségével mondották ki, hogy ők nemzet, s hoznak törvényeket s állítanak pátriarchát, állítanak vojvodát. Bonyolódván odalent a viszonyok, kir. biztosok küldettek ki...

„A harmadik, uraim! azon viszonyok közt, melyek fenforognak, az aldunai tartományok állapota. Mint minden nemzettől megkövetelem a magyar irányában azt, hogy dolgaiba ne avatkozzék, úgy a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándékozom szólni, csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges, de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell. . .

„Végre uraim! meg kell említenem Ausztria irányában viszonyainkat. (Halljuk, halljuk!) Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé. „De ezért, mert valamely fájdalom természetes, nem minden

fájdalom jogszerű; és még kevésbbé következik, hogy valamely fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogát megnyirbáltatni hajlandó legyen. Igenis, uraim! megvannak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi minisztérium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik.

„A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik; összeköttetésben látszik nekem ezzel lenni a horvát mozgalom is, mert Jellachich azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság,hogy neki csak az kell, miként Magyarország had-és pénzügyi tárczája a bécsi minisztériumra bízassék. S a legutóbbi perczekben, június utolsó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi minisztérium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar király minisztériumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. S ezzel az ausztriai császár a magyar királynak hadat izent. Lehetnek önök uraim, a minisztérium iránt ilyen vagy amolyan véleménynyel, hanem azt hiszem, hogy annyi honfiúi szíves becsületükre még számíthatunk, hogy ne kelljen hosszan mutogatnunk, miként az ilyen intenciókra úgy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkívánta.

„Hanem épen, midőn ezen nóta jött, hogy milyen renttenetes ember az a magyar pénzügyi miniszter, hogy Jellachichnak nem akart pénzt adni, mert természetes, hogy amint Horvátország nyílt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadparancsnokságnak pénzt küldeni megszűntem; s nem érdemeltem volna, hogy szívjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szemembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés.) Hanem azt mondották: micsoda szörnyű gondolat ez s a monarchia felforgatásárai törekvés: küldünk tehát mi 100.000 frotot, — s küldtek is.

„Ezen tett, uraim! nagyszerű boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra, uraim! mert azon minisztérium, mely ily politikában kereste állását, nincs többé! Az aula elfújta! S én remélem azt, hogy akár mely tagokból álljon is össze az új minisztérium, moly utána következik, az érezni fogja, hogy hacsak az ausztriai császár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császárja ellen — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti anélkül, hogy Magyarországot ne provokálja, oda dobni az ausztriai szövetséget s másokat keresni, hívebbeket. Nincs semmi okom, uraim, subsumcziót vagy neheztelést érezni az ausztriai nemzet iránt; neki csak erőt és kalauzt kívánok, mindkettőnek még eddig hijával volt; amit mondók, az az ausztriai minisztérium érdeklette, s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is s nem maradand nyom nélkül.

„Tehát az ausztriai viszonyok imitt, amott az orosz hadsereg, mely még most békességes — ott állanak a szerb lázadók s horvátországi pártütés, pánszlávismusi agitátorok, s imitt-amott reakcionális mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdemes alispánja s követe, ha specziálitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együtt véve képezik azt, minélfogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni. E szerint, uraim, hol és mikép keresik az ország biztosítékát; külszövetségekben talán?

„Nem kicsinylem a szövetség fontosságát, sőt azt vélném, kötelességét mulasztaná el a minisztérium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztosítása megkíván. Hivatalba lépésünk első perczében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágosítván arról, minek ellenkezőjét szerették volna előterjeszteni; mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revoluczio utján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait, — mondom, őt felvilágosítván arról, hogy urunk királyunkkal tökéletesen egy téren állunk; s felvilágosítottuk azon érdekekre nézve, melyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. S az angol hatalom részéről erre oly választ nyerénk, minőt azon nemzet liberális gondolkozásától s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélheténk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott is annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egy szeri s mind saját érdeke fogja megkívánni.

„Második Francziaország. Én a franczia nemzet mint a szabadság személyesitője iránt az ó világban, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de önéltemet az ő oltalmazásától föltételezve látni nem akarom. Franziaország e perczben egy második 18-iki brumairet él. Francziaország a diktatúrának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washingtonját, de az is meglehet, hogy egy másik Napóleont látand, de annyi mindenesetre igaz, hogy tanúság nekünk Francziaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik, és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivivására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába az által, ha tulhág a korlátokon.

„Szomorú esemény oly nemzet, körében, mint Francziaország, hogy Párisban polgárok keze által 15.000 polgárnak vére ömlött, ilyentől Isten őrizzen! Egyébiránt akármint alakuljanak is a franczia viszonyok, legyen azon férfiból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy, dicső nemzetnek elére állított, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napóleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Francziaország messze van a franczia sympátiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympathiára támaszkodott; a sympatia megvolt, de Lengyelország nincs többé.

„A harmadik a Német-birodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugoti czivilizázció fölött. Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számítottuk, hogy amint Németország az egyezség felé a frankfurti gyűlés összehívása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polczra emelt, Frankfurtba küldöttünk, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is mcgérdomlett tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyűlés az alakulás vajúdásaiban volt, s minthogy még nem jött ki a test a formából, melylyel eredménynyel lehetett volna vinni az érintkezést, s ezt csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett miniszteriummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatért, a másik most is ott van, hogy azon perczben, melyben Németországon lesz kivel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összetűzése iránt azon barátságnak, melyet köztünk és Némethon közt fönállani óhajtunk, de úgy, hogy jogaink, ünállásunk, nemzeti szabadságunkból senkinek barátságáért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyit is engedjünk.

„Tehát mert a veszély nagy, vagy is inkább nagy lehet, ha elhárítására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is nem fog élni azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem a saját életereje tart fenn, hanem csak másoknak gyámolitása.

„Én, uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hivom fel önöket, felhivom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, melyeknél fogva e hongyülés rendkívülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevők, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meghozni, s hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad, hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is örökké teljesíteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, vagy visszaverhesse a harczot, ha kell!! felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200.000 fegyverest állíthasson, vagyis a jelen disponibilis haderőt 200.000-re emelhesse és ezen első perczbeu 40.000 embert mindjárt kiállíthasson, és a többit a szerints úgy, m i n t a szükség fogja kívánni. — 20.0000 embernek kiállítása, fegyverreli ellátása s évi tartása 42 millióba, 40.000 embernek kiállítása pedig 8—10 millióba kerül.

„Én, uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, financziális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen;

hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, amennyit elbír a nemzet.....

„Uraim! Én abban a vélekedésben vagyok hogy azon határozattól, melyet a haza most indítványomra hozand, e nemzetnek jövendője függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, mely szerint a ház a határozatot hozni fogja. (Úgy van! Igaz.) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba idomítva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni: akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell felfüggeszteni.

„Ha ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a minisztériummal, vagy másokkal kell, hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a minisztérium, akár a másik megmenthesse: a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen, ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom: adja meg a képviselőház a 200.000 katonát, s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését,

E szavak után csend állott be, Kossuth annyira kimerültnek érzó magát, hogy beszédjét nem folytathatta s pihenni kényszerült, mielőtt gondolatát befejezte volna. Ezen ünnepélyes csendben az ellenzék vezére, Nyáry Pál a szónoklat varázsereje s az annak hatása alatt lángralobbant honszeretet által elragadtatva, felugorva helyéről s jobbját az ég felé, mintegy esküre emelve, kiáltja: „Megadjuk!“ E szó villanyként járja át a ház összes tagjait pártkülömbség nélkül s a lelkesedéstől elragadt képviselők lángragyúlt arczczal ismétlik Nyáry szavait: „Megadjuk, megadjuk!“

Erre Kossuth könyben úszó szemekkel s mellén keresztbe vetett karokkal, a ház előtt mélyen meghajolva, következőleg fejezi be beszédjét;

„Uraim! mondani akartam még, ne vegyék a kérést a minisztérium részéről olyannak, mintha maga iránt bizodalmát akarna szavaztatni. Nem! a hazának megmentését akarta megszavaztatni.

„Kérni akartam még önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában sajgó kebel, mely orvoslásra, — ha van kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajgó kebel s várjon még egy kissé a kívánság; ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentsük.

„Ezt akartam még kérni uraim! De önök fölállottak, mint egyetlen férfiú, és én — leborulok e nemzet nagysága előtt! És azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.“

Az elhangzott beszéd, mely sok, eddigelé csak lappangó hírként ismeretes dolgot rikító színekkel festve tárt fel a nagyközönség szemei előtt, országszerte nagy, hova-tovább majdnem a forrongásig fokozódó hatást keltett s annak élesebb hangú részei csak még jobban fokozták a kormányunk és a bécsi körök között fennálló mérges ellentéteket.

Bár kétségen kívül álló tény gyanánt kell elismernünk, miszerint Kossuth, mint minden munkálkodásánál, úgy ezen beszédjénél is lángoló, önzetlen honszerelme által vezéreltette magát, mindazonáltal, ha valóban részrehajlatlanok akarunk lenni, alig zárkózhatunk el azon benyomás elől, miszerint Kossuth ez alkalommal különösen az Ausztriával fennáló viszonyok ecsetelésénél messze átlépte az államférfiul mérsékletesség és a politikai eszélyesség azon korlátáit, melyeket a miniszteri állás már bizalmi jellegénél fogva is eléje szabott. Különben még nagyobb mértékben rászolgált Kossuth ezen kijelentésünkre a válaszfelirat feletti vita alkalmával az olasz kérdésben tett s a dynasztia érdekeivel össze nem egyeztethető kijelentéseivel, melyekre annak idején még visszatérünk. Egyelőre azonban konstatálnunk kell, hogy Kossuth fenti beszédével, mely delejes áramként futott végig minden magyar ember szivén, a közvéleményt, a politikának ezen, kivált mozgalmas időkben leghathatósabb faktorát, úgyszólván magához bilincselte, rabjává tette, magát pedig egy csapással a nemzet ellenállhatlan szószólójává küzdötte fel, úgy, hogy ezentúl minden ügyben, gyakran még minisztertársai többségének véleményével szemben is, az ő szava és akarata döntött.

Katonai tekintetben a beszéd eredménye, oly nagyszámú nemzeti erőnek spontán megajánlása, mindenesetre örvendetes esemény gyanánt volt üdvözölhető, bár előre lehetett látni, hogy 200.000 főnyi seregnek hadkész állapotban való felállítása minden meglevő keret nélkül máról-holnapra, a lehetetlenségek közé tartozik s így az egyhangú megajánlás egyelőre inkább erkölcsi tényező gyanánt nyomott valamit a latba. Világosan mutatja ezt többek között azon körülmény is, hogy egyelőre mindössze 4 új honvéd zászlóaljnak felállítása vétetett tervbe, melyek közül a 11. és 12. számúak Erdélyben, a 13. és 14. számúak pedig Magyarországon voltak alkalmazandók.

A nemzeti haderő megajánlása után a képviselőház július 20-án a trónbeszédre adandó válaszfelirat tárgyalásához fogott, melynek legkényesebb pontját az olasz hadszíntér számára kért 40.000 ujoncz megajánlása képezte; ezen kérdés fölött még a minisztérium kebelében is meghasonlás keletkezett, amennyiben Kossuth és némileg Szemére ellene, a minisztertanács többi tagjai pedig a megajánlás mellett foglaltak állást, míg végre a megegyezés kompromissum alakjában, de mégis inkább a többség által pártolt Kossuth ínye szerint ött létre. Utóbbi a vita alatt többször szólalt fül s álláspontját a követ-

kező kijelentéssel körvonalozta: „Részünkről tényleges segítségnek csak akkor lehet helye, ha a magyar nemzet önállását, jogait, épségét s békéjét biztosítani a bécsi kormány valóban segítette s mind e feltétel ténylegesen teljesedett, de még ekkor sem fogjuk egyszerűen azt mondani: tessék seregeinkkel rendelkezni; hanem megkérdjük az osztrák minisztériumtól: mit ad az olaszoknak? Itt mindenekelőtt kikötjük, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb institutiók biztosíttassanak, mik a monarchiái kormányzat alatt lehetségesek. Azt nem akarjuk mondani, hogy az ausztriai kormány alatt az olasz tartományokból semmi se maradjon; hanem azt fogjuk mondani: hogy Ausztria biztosítson magának oly strategikus vonalt — legyen az az Etsch folyó, vagy bármi egyéb határvonal — mit a körülmények szerint kívánatosnak fog tartani. S az ezen vonalon kívül eső rész ne csak szabad alkotmányos institutiókkal láttassák el, hanem egyszersmind annak Ausztriától való elszakadásába is beleegyezünk stb stb.“

Természetes, hogy ilynemű nyílt képviselőházi ülésen tett kijelentések még jobban kiélesítették a bécsi és magyar kormány közötti ellentéteket és a mellett a dynasztia tagjaiban is csak öregbítették a gyanút és kételyt.

A felirati vita befejezése után a képviselőház augusztus közéjjé táján a hadügyminiszter által beterjesztett, a hadsereg kiállítására vonatkozó törvényjavaslat tárgyalásába fogott, mely főbb pontjaiban következőleg hangzott:

1. A minisztérium felhatalmaztatik a rendes katonaság számát (a hova a honvédek is tartoznak) a határőrvidéki ezredeken felül 200.000 harczosra emelni.

2. A minisztérium elrendeli, hogy e törvény szentesítése után a legrövidebb idő alatt 40.000 főnyi gyalogság és 4300 lovas állíttassák, továbbá 40.000 gyalogra és 4300 lovasra az ujonczozás úgy készíttessék elő, hogy szükség esetén azonnal kiállíttathassanak.

3. Az e törvény által megszabott védkötelezettségnek Magyarország kapcsolt részeinek minden polgára alá van vetve élete 19. évétől, állás és vallaskülönbség nélkül. Kivétetnek azonban alóla: a) a papság; b) az anélkül is katonaszolgálatra köteles határőrök; c) a családfők és a család fentartásáról gondoskodó egyetlen fiák vagy vők; a) a testi fogyatkozás miatt alkalmatlanok.

4. A jelen törvény értelménél fogva állított katonák 6 évi szolgálatra kötelesek.

5. Kiváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt sem engedtetik meg.

6. Az eddig divatozott szabad toborzás ezennel beszüntettetik.

A megindult vita folyamán a ház a főbb pontok tekintetében két táborra szakadt. A hadügyminiszter pártja a rögtönzés veszélyétől tartván, az új sereget is a régi. vagyis osztrák hadrendszer és szervezet szerint óhajtotta felállítani és szervezni s csak ha a béke

helyreáll, szándékoznék annak magyarrá alakításához hozzáfogni sebből kifolyólag még a német vezényletet is fentartandónak vélte. A másik párt ellenben határozottan követelte, hogy a hadsereg azonnal teljesen magyar szellemben szerveztessék. De nemcsak a képviselőház, hanem a kormány tagjai is a fenti értelemben két pártra szakadtak, a magyaros irányt Kossuth és Szemere képviselte, míg a többiek Mészárossal voltak egy nézeten. A több napi tárgyalásnak ismét kompromissum lett a vége, mely oda konkludált, hogy az országban levő magyar ezredek harmadik zászlóaljai a régi rendszer szerint egészíttessenek ki, ami mintegy 12.000 újoncznak felel meg, a többi hadkötelesekből pedig a már amúgy is magyar alapon szervezett honvéd zászlóaljak száma szaporíttassék. Ezenkívül még egy másik elvi kérdés is módosítást nyert, amennyiben a szolgálati idő hat évről négyre szállíttatott le, egy másik határozat pedig a botbüntetés eltörlését mondotta ki.

Hogy a nemzet lelkesedése által támogatott kormánynak ezen intézkedései miképpen testesültek meg valóságban élős a nemzet szabadságáért lelkesen harczoló vitéz hadseregekké, azt az események kapcsán leend alkalmunk bővebben leírni.

MÁSODIK KÉSZ.

Jellachich bán betörésétől az osztrák támadó hadjárat megindításáig.

1848. évi szeptember elejétől deczember közepéig.

NEGYEDIK FEJEZET.

Jellachich bán betörése az országba, megveretése Pákozd-Sukoránál és eloldalgása Győrön át Bécs felé.

A július végén Becsben János főherczeg közvetítésével a magyar kormány és a bán között megkísérlett kibékülés eredményre nem vezetvén, ezek után senki sem kételkedhetett többé, miszerint az oly erősen összecsomósodott ellentéteket immár csak fegyveres erő leend képes megoldani. Éhez képest a hazájába visszatért bán, erélyesen hozzálátott támadó előkészületeinek befejezéséhez, melyekben a bécsi kormány által hathatósan támogattatok, attól nagymennyiségű fegyverzetet, lőszert, pénzt, sőt csapatokat is kapván. Hogy pedig az erkölcsi támogatásnak se érezze hiányát, szeptember 4-én magas pártfogói a következő királyi kéziratot eszközölték ki számára.

„Kedves Jellachich! A dynasztiám és az összmonarchia iránti hűség és ragaszkodás kétségtelen bizonyítványai, melyeket ön horvát bánná kineveztetése óta ismételten tanusitoft, valamint azon készség, inelylyel ön a magyar minisztériummal leendő kiegyezés érdekében kibocsátott rend életeimnek eleget tenni iparkodott, meggyőztek arról, miképpen önnek sohasem lehetett szándékában legfelsőbb parancsaimnak felségsértőleg ellene szegülni, vagy azon kapocs felbontására törekedni, mely Magyarország kapcsolt részeit századok óta magyar koronámhoz köti s melynek jövőre is a közjó alapjául s annak gyarapítására kell szolgálnia.

„Különös megnyugtatására szolgál tehát atyai szívemnek, hogy azon ítéletemet megváltoztathatom, melyet f. évi június hó l0-én kelt leiratomban az ön ellen intézendő vizsgálat s önnek báni hivatalától s minden katonai tisztségétől való ideiglenes felfüggesztése iránt álvádak következtében hozni indíttattam, mely vádak, az ön tényleg bebizonyult hű engedelmessége által teljesen megczáfoltatnak.

„Midőn erre nézve a szükséges rendeleteket unokafivérem, István főherczeg, Magyarország nádorának megküldöm, jövőre is elvárom az ön kötelességérzetétől és loyalis gondolkozásmódjától, hogy azon állásokban, melyekre önt bizalmam emelte, mindig csak az összmonarchia javára, a magyar korona épségben tartására és a Magyarországhoz kapcsolt részek üdvös fejlődésének sikeresítésére fog törekedni.

„Schönbrunnban, 1848. szept. 4-én

Ferdinánd s. k.“

Hogy miképpen buzgólkodott Jellachich a közölt királyi kéziratnak megfelelni, kitűnik abból, hogy augusztus hó közepe óta úgy a rendelkezésére álló rendes katonaságot, mint az összetoborzott nemzetőrséget Horvátország és Szlavónia északi határán, a Dráva mentén összpontosítá, egyik alvezérét Bunyeváczot pedig Fiume elfoglalására utasítá, a ki augusztus 31-én csakugyan rátört a védtelen kikötő városra s azt a bán nevében megszállotta. Még jobban növekedett Jellachich hadi ereje, midőn augusztus végén, mint mondá, felsőbb meghagyás következtében, az egész szlavón határőrség felett is átvette a parancsnokságot. Az ekként összetoborzott sereg mintegy 40.000 főt számlálhatott s szeptember elején következőleg állott fel.

A balszárny, mely nagyjában a horvátországi csapatokból és a károlyvárosi és báni ezred osztályaiból alakult, a *bán* személyes vezénylete alatt, a Mura és Dráva összefolyásánál Legradnál; ereje mintegy 20.000 fő.

A középhad, nagyobbára a varasdi határőrökből s szlavóniai csapatokból alakulva, *Hartlieb* altábornagy, a károlyvári határőrvidék parancsnokának vezénylete alatt Verőczénél (Virovitica); ereje 15.000 emberen fölül.

Jobbszárny, részben még alakulóban a határőrezredek negyedik zászlóaljaiból s rosszul felfegyverzett nemzetőrökből, *Roth* és *Philipovics* tábornokok vezénylete alatt, közel a Drávának a Dunába való beömléséhez, az eszéki várral szemben; ereje mintegy 9—10.000 ember, 12 ágyúval.

A sereget alkotó csapatanyag a legkülönfélébb elemekből alakult, melyek nagyjában véve négy kategóriára oszthatók: *a)* a jól felfegyverzett és fegyelmezett rendes határőr zászlóaljak, melyeknek egy része nem rég Olaszországból tért haza. *b).* A nemzet-

őrség, vegyesen a rendes végvidéki katonasággal; nagyobb részök lőfegyverrel, a többiek kaszával, fejszével, vasvillával felfegyverkezve.
c) Egy nagy csapat felkelt nép, többnyire veres sapkában, fekete gubában s bocskorban, kaszával, fejszével, vasvillával felfegyverkezve.
d) Végre a hírhedt szerezsánok, kik tulajdonképpen Jellachichnak testőrsége gyanánt szerepeltek. A szerezsánok a károlyvárosi és báni kerületek rendes zászlóaljai mellett a határszéli őrüknek egy német képezték a rabló és csempész bosnyákok ellen. Rendes díjazást honi békeszolgálatuk alatt sem élveztek, hanem e helyett a határszéli martalékra voltak utasítva. Fegyverük hosszú puska, pisztoly, továbbá kardszerű, hosszú, handzsárnak nevezett kés; a kormánytól csak a szükséges lőszert kapták. A hadjárat tartamára Jellachich a szerezsánokat vörös köpenynyel látta el.

Miután mindennel elkészült, szeptember 10-én kiadta a bán intézkedéseit a Magyarországba való benyomulásra s azok értelmében már másnap, szeptember 11-én elővédje élén Légrádnál átlépte a Drávát.

Maga előtt semminemű ellentállásra sem találván, szeptember 12-ike folyamán, Légrád és Viroviticánál gyülekezett seregrészeit Nagy-Kanizsánál összpontosította, míg a még csak alakuló félben levő tartalékhadoszlop egyelőre a Dráva mögött maradt.

A Dráván átkelt sereg beosztását egy báni törzstiszt szeptember 12-ikéről kelt levelében következőleg írja le:

I. hadtest, Hartlieb altábornagy.

1- só dandár: Dietrich tábornok; 1 oltocani, 2 varasdi liatárőrzászlóalj, 1 század Wrbna-lovas, 1 hatfontos üteg és egy csapat fölkelő.

2- ik dandár: Kriegern tábornok; 2 varasdi, 1 likkai határőrzászlóalj, 1 század báni huszár, 1 háromfontos üteg, egy csapat szluini szerezsán s néhány száz varasd-végvidéki felkelő.

II. hadtest, Kompon tábornolc.

1-só dandár: Nenstadter tábornok; 2 bródi, 1 ogulini, 1 szluini, 1 ottocani határőrzászlóalj, 1 század báni huszár, 1 hatfontos üteg, ogulini szerezsánok s ogulini fölkelők.

íí-ik dandár: *liastic* ezredes; 1 likkai, 1 első és 1 második báni ezredbeli zászlóalj, 1 báni huszár század, 1 háromfontos üteg, egy csapat báni fölkelő.

III. hadtest, Smicdl tábornok.

1- só dandár: Theodorovich tábornok; 2 gradiskai, 1 ottocani, 1 ogulini határőrzászlóalj, 1 háromfontos üteg, egy csapat likkai és ottocani fölkelő.

2- ik dandár: Sedlmayer ezredes; 3 osztály Hardegg-vasas, 1 osztály Kress könnyű lovas, 3 század báni huszár, 1 hatfontos, 1 vegyes üteg és 2 röppentyűtelep.

A három hadtest összege; 18 rendes határőrzászlóalj, 7 század báni huszár, 3 osztály vasas, 2 osztály könnyű lovas, 8 üteg és röppentyűtelep; számszerint mintegy 20—22.000 ember rendes sorhadbeli és körülbelül 15.000 szerezsán és fölkelő.

Kanizsától kezdve a horvát sereg két oszlopban folytatta előnyomulását az ország fővárosa felé s szeptember 20-án azok egyike Veszprémet, másika Hartlieb által vezetve, Enyinget érte el; szeptember 25-én a két hadoszlop Székesfehérvárnál egyesült s itt egyelőre megállapodott.

Ezalatt a magyarok részén igen fontos és nevezetes dolgok történtek. Batthyány és Deák miniszterek augusztus végén újból Bécsbe utaztak, hogy a már-már tarthatlanná vált állapotoknak véget vessenek, de úgy ők, valamint a néhány nappal utánuk a király elé menesztett országgyűlési küldöttség eleinte zárt ajtókra, majd panaszuk meghallgattatván, mindenütt süket fülekre találtak, minek eredménye lőn, hogy a minisztérium szeptember 10 én, mely napon Batthyány és Deák Bécsből hazaérkeztek, beadta lemondását. A következő napon tartott nyilvános ülésen a képviselőház elnöke mindenekelőtt a nádor levelét olvasta fel, melyben a főherczeg értesíti a házat, hogy a minisztérium lemondását efogadván, az új elnökminisztert ő felségének megerősítés végeit már felterjesztette s addig, míg ez megtörténnék, a kormányt saját kezébe vette. Ezután Teleky Adám tábornok, a drávamenti sereg parancsnokának levele olvastatott fel, melyben jelenti, hogy Jellachich legközelebb 20.000 emberrel az országba tör s hogy a magyar sereg ezt meggátolni erőtelen lévén, visszavonulni kénytelen. A felolvasott két levél tartalma általános megdöbbenést keltett s a ház Kossuth Lajos indítványára, a ki Batthyány által felszólítva, késznek nyilatkozott az új minisztérium megalakultáig az ország ügyeinek intézését ideiglen elvállalni, a körülmények nyomasztó hatása alatt a szigorú törvényesség útjáról letérve, az alábbi két nagyfontosságú határozatot hozta:

1. Addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végett megszavazott hitelnyitást illető törvényczikk ő felsége által helybenhagyatnék, a pénzügyminiszternek már szeptember 20-án közrebocsátott azon rendelete, melylyel az ötös pénzjegyeket forgalomba tette, helyeseltetik; s a nemzet képviselői ezen pénzjegyek telje s névszerinti értékét, a törvényjavaslat értelmében, az ország minden közjövedemeivel biztosítván, azoknak minden közpénztárakban ezüst pénz gyanánt elfogadását megrendelik.

2. Addig is, míg a katonaállítás iránti törvényczikk ő felsége által szentesíttetnék, a nemzet képviselői az országot védelem nélkül nem hagyhatván, a minisztériumot megbízzák, hogy a felterjesztett törvényjavaslatban foglalt sereg mennyiséget toborzás útján állítsa ki ... A kiállítandó sereg kirekesztőleg csak a már felállíttatni kezdett honvéd zászlóaljak szaporítására fordítandó s új honvéd

zászlóaljakká alakítandó, melyeknél az ügyvezetési és vezényleti nyelv, zászló és ruha azonnal magyar leend. A rendes katonaságból az új zászlóaljakba átlépés mind a tiszteknek, mind a közvitézeknek megengedtetik, „s ha az átlépők szolgálati idejöhet már kitöltötték, eddigi díjok egy harmadával megnagyobbíttatik.“

Mindkét, intézkedés tehát oly természetű volt, hogy általuk az ország kormánya nyílt ellentétbe helyezte magát a korona praerogatív jogaival, mely eljárás tisztán csak a bécsi köröknek Magyarországnak jogos érdekét tekintetbe nem vevő eljárása által menthető némileg. Egyébként tagadhatlan, hogy a hazának a fenforgó nyomasztó viszonyok között rendkívüli intézkedésekre szüksége volt, kitűnik ez már azon körülményből is, hogy a bán betörésének előestéjén vele szemben a Drávánál mindössze mintegy 6000 főnyi rendes csapat állott, és pedig a Wasa ezred 1-ső és az Ernő főherczeg ezred 3-ik zászlóalja, az 1-ső és 7-ik honvéd zászlóalj, a 4. számú Sándor- és a 9. számú Miklós huszár ezred és 2 üteg 8-8 ágyúval. Ezenfelül Eszék várában volt még annak védőrsége gyanánt 16 század a Zanini, Sándor és Wasa ezredekből. A Dráva hosszában felállított többi csapatok kizárólag nemzetőrökből és népfelkelőkből állottak.

A drávamenti csapatok feletti parancsnokságot eleinte a magyar hadügyminisztériumban alkalmazva volt *Ottinger Ferencz* tábornok gyakorolla, a ki azonban csakhamar azon gyanút ébreszté maga iránt, hogy a szemben álló s vele személyesen is érintkező bán kezére játszik, minek folytán helyét egy ideig a hadügyminisztérium államtitkára, *Melczer* ezredes foglalta el Nemsokára azonban ez utóbbi is visszalépett a parancsnokságtól, a midőn a drávamenti sereg fölött a vezényletet *Teleky Adám* gróf vezérőrnagy vette át, de ez sem sokban különbözött Ottingertől. Szeptember 10-én Jellachich levélben közié Telekyvel, hogy a horvát csapatok legközelebb egyenesen a császár parancsára kelnek át a Dráván, figyelmezteti tehát, óvakodjék minden ellentállástől, mert ez egyértelmű lenne a felségárulással, e helyett inkább csatlakozzék hozzá előnyomulásánál, avagy vonuljon vissza a Mura mögé. És Teleky engedelmeskedett;' Csányi László kormánybiztos kérlelése, sőt tiltakozó szava ellenére elhatározta, hogy kitér a bán Htjából, minek folytán a visszavonulást mindjárt másnap, szeptember 11-én meg is kezdette s egy huzamban Keszthelyig folytatta. Utóbb említett helyen a rendes katonasághoz beosztott tisztek hadi tanácsra gyűltek össze, melynek határozata értelmében Bubna gróf huszár őrnagy, Bárczay lovas százados és Wiedersperg báró gyalogsági századosból álló küldöttség szeptember 16-án Kis-Komáromba, a bán főhadiszállásába ment és ott a következő emlékiratot adták át neki:

„Exczellenciád! A kedvezőtlen viszonyok, melyek annál fájdalmasabban érintik a katonát, kinek soha sem szabad helyzetét

politikai szempontból tekintenie, mivel osztrák csapatokat, melyek ugyanegy zászló alatt állanak és mint magunknak hizelgiink, egyformán vannak lelkesülve, ellenségképpen állítottak egymással szembe. Mi nem tudjuk, hogy exczellenciád határozott parancsot kapott volna ő császári és királyi felségétől Magyarország határainak átlépésére. Ha ez történt, akkor mi ő felsége, a mi legkegyelmesebb császárunk és királyunk iránti tiszteletből és kötelességérzetből ő felsége parancsainak engedve, semlegesek fogunk maradni; ha nem, úgy egy derék katona sem kívánhatja, hogy mi Ausztria fegyvereinek becsületét, moly a hadsereg minden egyes osztályára kiterjed, kompromittáljuk és folytassuk visszavonulásunkat, a mi oly föltevésekre szolgálna okul, melyek katonai becsületünket érintenék és bármi nehezen essék is, bajtársakkal, kikkel eddig minden összeütközést kerültünk, csatába bocsátkozni, mindazonáltal mostan elfoglalt állásunkat, ha megtámadtatok védeni fogjuk. Végre bátrak vagyunk még hozzátenni, hogy mindazon rendeletek, melyeket ő felsége aláírt és a melyek a Magyarországon elhelyezett csapatoknál köröztettek, és a Magyarországhoz tartozó összes főhadparancsnokságokat a magyar minisztérium alá helyezik, még nincsenek visszavonva.“

A bán ezen emlékirat átolvasása után, állítólag egykedvűen ezt válaszolta a küldöttségnek: „Parancsaim ugyan nincsenek, de azért mégis előre fogok nyomulni. Ha a magyar csapatok ellentállanak, megküzdőm velük és a csata után, melyet mint párbajt tekintek, ismét jó barátok leszünk.“

Ezzel a küldöttség visszatért, mire Teleky rendelkezésére álló erejének gyengeségére való tekintettel a visszavonulás folytatását határozta el, mely Székesfehérváron túl egészen Velenczéig végre is hajtatott. Utóbbi helyen a tanácskozásra összegyűlt tisztek elhatározták, „hogy miután az ország törvényes állapota még folyvást fennáll, ők esküjükhöz híven a horvátokkal minden csatát elfogadnak és ép oly hősileg fognak harczolni a trón és Magyarország jogaiért, mint ezt bajtársaik Olaszországban tették. Ez alkalommal, minthogy a jelen zavaros időkben némelyek talán a kötelesség útját nehezen ismerik fel, mindenkinek belátására van bízva, hogy magát a kellemetlen helyzetből kivonja, mert ezen határozat pillanatától kezdve a legcsekélyebb ingadozás a király, a haza és a bajtársak ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni és ezentúl senkinek sem szabad többé visszalépnie.“

Mialatt mindez a táborban történt, Jellachich betörésének és Teleky kardcsapás nélküli visszavonulásának híre a fővárosban és a vidéken országszerte egyaránt kínos ingerültséget keltett, minek folytán Batthyány, a ki időközben újból megbízást nyert az új minisztérium alakítására, a kedélyeket megnyugtatandó, azon indítványnyal állott elő a szeptember 15-iki országgyűlésen, miszerint

a nádor kéressék fel a Jellachich ellen működendő csapatok fölötti parancsnokság átvételére. Ez megtörténvén, a főherczeg nádor el is fogadta a megbízást, s *Moga* altábornagy, pesti hadosztályparancsnokkal nyomban el is utazott Veszprémbe, hogy ott a visszavonulását folytató magyar haderő megérkezését bevárja.

Hogy a nádornak minél előbb a kellő számú csapatok rendelkezésre bocsáthatók legyenek, a képviselőház még szeptember 16-án határozatilag kimondotta, hogy a megyék népességük arányához kúpost, minden 127 lélek után 2 honvédet állítsanak, a mennyire lehet, a kiállítás gyorsítása végett, toborzás útján. Egyidejűleg két ujabbi honvéd zászlóaljnak— 15. és 16. számú —, valamint több szabad csapatnak felállítása iránt is megtétettek a kellő intézkedések, mely utóbbiak közül leginkább a többnyire bécsiekből alakult Szerédy és a Bresslern csapat, a lengyelekből Zaboleczky Péter és a francziákból Lafite nyelvtanár vezetése alatt alakult önkéntes csapat, valamint a Perczel Mór által szervezett Zrínyi szabad csapat érdemel különösen említést. Hasonlóan hevenyében állíttatott és szereltetett fel az első és második gyalog üteg mellé még 1 hatfontos lovas üteg; 2 ujabbi hatfontos és 1 tizenkétfontos ütegnek szervezése és felállítása pedig megkezdetett.

Veszprémbe érve, a nádor még egy utolsó kísérletet tett a bánnal való békés kiegyenlítés. érdekében, mi végből utóbbit, ki szeptember 21-én Szemesen ütötte volt fel főhadiszállását, gróf Zichy őrnagy által egy a „Kisfaludy“ gőzös fedélzetén a Balatonon tartandó értekezletre hívta meg. A nádor kíséretével említett napon d. u. 2 óra tájban el is indult gőzösén a somogyi partokon fekvő Szemes helység felé, mely azonban a parton ki nem köthetvén, a főherczeg csolnakot bocsáttatott a vízre, mely a bánt kíséretével együtt a hajóra szállítaná; Jellachich azonban tiszti karának rábeszélése folytán a hajóra szállást megtagadta.

Ezen, a nádort méltóságában mélyen sértő eljárás, valamint az udvartól nem rég kapott utasítások arra bírták István főherczeget, hogy azonnal Budára, onnan pedig az országot végleg elhagyandó, Bécsbe utazzék. Szeptember 24-én viselt nádori méltóságáról leköszönvén, a király a következő napon kelt kéziratával Majláth Györgyöt királyi helytartóvá nevezte ki, gróf *Lambery Ferencz* altábornagyot pedig a Magyarországban álló seregek s bármely nevezetű fegyveres csapatok főparancsnokságával bízta meg. „Első feladatul azt szabtam elébe — mondja többek között ezen kir. kézirat — hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön. Magyarországi népeimtől kir. biztosom istápolását annál bizodalmasabban várom, mivel a szükséges lépések arra nézve is munkába vétettek, hogy a viszálykodásoknak egj^{r}, minden részt kielégítő kiegyenlítése eszközöltessék, és összes birodalmam magyar és nem magyar országai közt azon teljes egyetértés visszaállíttassék, mely századok óta fenn-

állott, és a pragmática sanctio által biztosíttatott.“ És Lamberg mérsékelt, higgadt és igazságos gondolkodásmódja valóban már előre is biztosítékul szolgált, hogy a reá bízott missióban sikerrel járand el. Ámde a képviselőház többsége szeptember 27-iki ülésében Kossuth javaslatára a miniszteri ellenjegyzés nélkül leérkezett kir. kéziratot törvénytelennek deklarálván, Lamberget a seregek főparancsnokságától a törvény és alkotmány nevében eltiltotta.

Ugyanezen ülésen olvastattak fel a Jellachich elfogott tábori postájából kézrekerült levelek is, melyek az első biztos és kézzelfogható bizonyítékot szolgáltatták arra nézve, hogy a bán háta mögött Latour osztrák hadügyminiszter titkos keze lappang. Az egyik, Latour hadügyminiszterhez intézett levél következőleg hangzik:

„Főhadiszállás Kiliti, a Balaton mellett, 1848. szeptember 23. Bármennyire hálás vagyok is kegyes gondoskodása és minapi pénzkiildeményeért, ép oly sürgősen kénytelen vagyok felkérni Exczellen-' cziádat egy kellő költségalap küldésére a nálam levő tábori hadmüködési pénztár számára.

„Én most seregemmel magyar területen vagyok, hogy Ausztria közös ügyéért működjem. Vérző szív nélkül a részben ártatlan magyar népre nem róhatok nagyobb terheket, mint azt már ily nagy haderő átvonulása úgyis magával hozza. A szükséges pénz nélkül azonban egy lépést sem tehetek tovább, mivel egyrészről a nép jó hangulatát, másrészről pedig a katonaság harczi kedvét is fenn kell tartanom, ami pénz és a szükséges ellátási költségek fedezése nélkül lehetetlen.

„A költségek előirányzatát ezúttal nem terjeszthetem be seregem napról-napra növekedő létszáma miatt; másrészt a szlavón csapatok bevonása sem engedi, hogy ezt tüzetesen kiszámítsam s éppen ezen alapul a költségek előirányzata.

„Számításom szerint egyébként a pénzbeli ellátás folyó évi október havára legalább is 200.000 pfrt, a természetbeni ellátás pedig 400 000 pfrt s így összesen 600.000 pfrtra van szükségem. Bátor vagyok alázatosan kérni Exczelenciádat, méltóztassék ezen összeget legkésőbb 1-ig múlhatlanul rendelkezésemre bocsájtani; annál is inkább, mert az általam Ausztria jogainak érvényesítése érdekében megkezdett hadműveleteknél a cs. kir. hadügyminisztérium segélyére számolok, sőt e támogatásra számolni jogosítva is vagyok.

S Exczellenciád most, midőn Magyarország kellő közepén vagyok, annál kevésbbé hagyhat el, mert ennek úgy az országra, mint hadseregemre, de sőt az egész osztrák birodalomra a legborzasztóbb következései lehetnének.

„Mihelyt a csapatok egyesülése megtörtént, nem mulasztom el a szükséges költségelőirányzatot pótlólag előterjeszteni.

Jellachich s. k.“

A fentemlitett kir. kézirat és az ellene a képviselőházból megindult mozgalom, nemkülönben a felolvasott s nyomban a közönséggel közölt levelek tartalma, ismét a legfenyegetőbb forrongásba hozta a főváros lakosságát Lamberg gróf Budára érkezve, szeptember 28-án d. u. 2 óra tájban bérkocsira ült, hogy a Pesten lakó s királyi helytartóvá kinevezett Majláth György országbírót felkeresve, vele küldetése iránt értekezzék.

A hajóhídra*) érve egy puskákkal, kardokkal és kaszákkal felfegyverzett népcsoport útját állotta s miután az kilétét megtudta, szenvedélyes vad dühében a védtelen embert leszúrta.

A hírt Lamberg meggyilkolásáról a képviselőház nagy megilletődéssel vette tudomásul s a sajnálatos eset felett rosszalását kimondván, a városi hatóságot nyomban felszólította, hogy a tény elkövetői ellen rögtön szigorú vizsgálatot indítson.

Mialatt ezen sajnálatos eset történt, a táborban időző Batthyány még egy utolsó békés kísérletet tett a személyesen felkeresett bánnal, de hasztalanul. Távolléte alatt a tulajdonképpen kormány nélkül levő ország ügyeit a szeptember 22-én újonnan alakult s Batthyány mellé támogatásul adott úgynevezett *honvédelmi bizottmány* intézte, melybe Kossuthon kívül Pálffy János, Nyáry Pál, Patay István, Sembery Imre és Madarász László képviselők választattak meg tagok gyanánt. Batthyánynak október 1-én bekövetkezett végleges lemondása után a képviselőház a kormányhatalmat egészen a honvédelmi bizottmányra ruházta, melybe a főrendiház részéről Perényi Zsigmond báró, id. Eszterházy Mihály gróf, Somsieh, Pongrácz, Jósika Miklós báró és id. Pázmándy Dénes választatott meg. Később Szemere Bertalan és Mészáros Lázár is tagjai lettek a bizottmánynak, melynek elnökévé Kossuth Lajost választották meg.

A pákozd-sukoró-velenczei csata.

1848. szeptember 29-én.

A nádor eltávozása folytán a Velencze körül tábort ütött magyar seregtest megint csak vezető nélkül maradt; szerencsére azonban a nádorral Pestre visszatért *Moga* altábornagy hajlandónak nyilatkozott a sereg' fölötti parancsnokság átvételére, minek folytán nevezett a sereg körébe szeptember 27-én tényleg meg is érkezett.

A Keszthelynél még mindössze csak 6000 embert Számláló hadtest időközben tetemesen megszaporodott. Így például már magában véve a hozzája bevonult *Ivánka-dandár* is, — mely állott: az 1-ső pesti zászlóaljból 6 századdal, a 2-ik pesti zászlóaljból 6 szájaddal, a nógrádi zászlóaljból 6 századdal, a honti zászlóaljból, 4

*) A lánczhid, melyen éppen az utolsó munkálatokat végezték, még nem adatott volt át a forgalomnak.

századdal az egri és a budai félzászlóaljakból 2—2 századdal. 1/3 hatfontos ütegből 4 ágyúval — összesen több mint 10.000 emberrel szaporította a velenczei tábort. Megjegyzendő egyszersmind, hogy a fenti csapatok közül a pesti zászlóaljak jó belga fegyverekkel, a nógrádi zászlóalj belga, karabélyokkal és rövidebb szuronyokkal, az egri és budai félzászlóaljak pedig osztrák gyalogsági fegyverekkel voltak ellátva.

A mozgó nemzetőrség közül 2 tolnamegyei zászlóalj és 1200 jól felszerelt borsodi nemzetőr rendeltetett be a velenczei táborba, miáltal annak létszáma, nem számítva a naponként érkező, jobbára ugyan újoncz, de a többi csapatok keretében mégis eléggé jól használható nemzetőröket, máris legalább 18.000 emberre szökött fel.

Moga az előőrseinek birtokában levő Sukoró vidékénél Martonvásár környékét ellentállás kifejtésére sokkal jobbnak vélvén, hadainak egy részét 28-án az említett helység felé útnak indította. Alig, hogy ez megtörtént, Ludwigh János és Repeczky Ferencz képviselők az országgyűlés megbízásából azon utasítással érkeztek meg az altábornagy főhadiszállásába, hogy ez utóbbit az örökös visszavonulás helyett a harcz elfogadására bírják. Hogy pedig egyidejűleg a tisztikar hangulatáról és követendő magatartásáról is felvilágosítás és biztosság szereztessék, az említett képviselők a haditanácsnak azonnali egybehívását követelték, a mi tényleg meg is történt. Más alkalmas helyiség hiányában a haditanács, melyen Moga altábornagy elnöklete alatt valamenyi csapatparancsnok és minden csapattesttől egy-egy tiszt vett részt, a sukorói református templomban gyűlt össze. A tanácskozás bevezetéséül Ludvigh az országgyűlés végzését olvasta fel, mely szerint az ország megvárja a vitéz hadseregtől, miszerint az ne a pesti, hanem a zágrábi .utat mutassa meg az ellenségnek; egyben kijelenté Ludvigh, hogy ő társával csak akkor hagyja el a tábort, midőn az ország képviselőinek végzése ténnyé vált már. Ludvigh után még többen szólaltak fel s ezek között a Perczel testvérek, Mór és Miklós, igen szenvedélyesen s elég meggondolatlanul keltek ki, különösen a „sárga-fekete“ tisztek ellen. Moga erre kardját leoldván, kijelentette, hogy ily viszonyok között a vezérségről ezennel lemond. Példáját többen, úgy mint Kiss Ernő, Bubna és másak követték. Ekkor azonban szót emel a szintén jelenlevő Batthyány elnökminiszter s nyugodt, férfias kijelentéseivel a megsértett tisztikart kiengesztelni sikerül oly annyira, hogy maga Moga még arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a csatát a sukorói állásban elfogadja. Erre a többi tisztek is békülékenyebbek lettek s egyhangúlag kijelentették, miszerint készek Jellachichnak útját állani s el vannak határozva, ha általa megtámadtatnak, a csatát elfogadni.

Ehhez képest Moga mintegy 20.000 emberből álló hadtestét,

miután annak már folyamatban volt visszavonulását beszüntette, következőleg helyezte el az általa kiszemelt harczállásba:

a jobb szárnyat Milpökh 60. sorezredbeli ezredes paracsnoksága alatt, a bicskei ut mentén, jobb szárnyával a pátkai mocsárra támaszkodva; ereje körülbelül 3500 ember és 1 hatfontos üteg; a legszélső jobb szárny biztosítására és megkerülés elleni védekezés gyanánt Pátka északi kijáratához egy lovas osztály rendeltetett;

a bal szárnyat Répásy 6-ik huszárezredbeli ezredes alatt, a Velenczei tóra támaszkodva; ereje mintegy 8500 ember és 1 hatfontos üteg;

a 4500 emberből, 1 tizenkét és 1 hatfontos ütegből álló *középhad Holtsche* vezérőrnagy alatt, a pesti országút mindkét oldalán, Sukoró helység előtt foglalt állást;

a Velencze helységnél, a Velenczei tó Dunára néző oldalán elhelyezett s mintegy 4500 embert és 2 üteget számláló *tartalékot* végre *Teleky Ádárn* vezérőrnagy parancsnokolta.

Főerejét e szerint Moga a már természettől fogva erősebb s a Velenczei tó által is védett balszárnyra helyezte, a mi nem igen számíthat helyeslésünkre. Épugy nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a 12 000 lépésnyi túlnagy kiterjedést, valamint azon körülményt sem, hogy a teljesen izoláltan álló jobb szárny és a középhad között óriási űr tátongott, mely szinte magától kínálkozott az állás áttörésének megkísérléséré.

A bán seregét szeptember 28-án Pákozdtól délnyugotra, ezen helység és Székesfehérvár között összpontosította s még ugyanaz nap Fligelli őrnagyot a magyar tábor, s a mennyire lehet a főváros készületeinek kikémlelésére küldötte ki. Fligelli azonbanMártonv.ásáron elfogatván, hadi foglyul Budára vitetett. Fligelliével egyidejűleg Jellachich még egy erőszakos kémszemlét is intéztetett a magyar tábor ellen, különben pedig szeptember 28-ika nyugodtan telt el.

A következő napra, reggeli 6 órára a bán mintegy 25.000-nyi seregének támadó előnyomulást rendelt a következő csoportosítással:“ *jobb oszlop Kempen* vezérőrnagy parancsnoksága alatt a pesti úton;

bal oszlop a döntő támadás keresztülvitelére *Hartlieb* altábornagy alatt az alcsuthi úton; e két oszlop között

középhadoszlop gyanánt a *bán* által személyesen vezetett hadosztály nyomult előre a pákozdi magaslatokon át a sukorói fensik felé.

Hadműveleti terve a bánnak az volt, hogy a magyar sereget a jobb szárny és középhad visszanyomásával a Velenczei tóba szorítja.

Az ütközetet a Pákozd tájékán felállított előőrseinkkel keletkezett előőrsi csatározás vezette be, mely délelőtt 11 óráig tartó álló tűzharczczá nőtte ki magát, a midőn előőrscsapataink a főállásba

húzódtak vissza. Hartlieb, a kedvező alkalmat kiaknázni akarván, 5 zászlóalj és 1 ütegből álló oszlopával támadó lökemre indult, nem is számítván arra, hogy maga előtt erősebb ellentállásra találjon. Azonban a Milpökh alatt a Wasa és Ernő főherczeg ezredbeli zászlóaljakból, Ivánka őrnagy önkénteseinek egy részéből, a tolnai nemzetőrségből és a Miklós huszárok egy osztályából álló jobb szárnyunk derekasan tartotta magát. Hasonlóan nem sikerült egy ellenséges lovas osztagnak Lovas-Berény felé intézett támadó oldalmozdulata sem, miután azt a Pátkánál felállítva volt saját lovas csapatunk sikerrel felfogta.

Ezalatt a középen és a Velenczei tó mentén is kenyértörésre került a dolog. Jellachich a maga oszlopának támadását élénk ágyúzással vezette be, minek ellensúlyozására Holtsche egy jó kilövést nyújtó magaslaton 3 üteget állított fel, melyeknek 2 órai tüzelés után sikerült az ellenséges középhad ágyúit elhallgattatni. Erre Jellachich gyalogságával együtt összes lovasságát is támadásra rendelte, de a magyarok tüzérsége ez utóbbiban oly kárt tőn, hogy az több ízben megkísértett, de sikertelen roham után, bátorságát vesztvén, visszavonulni kényszerült, minek folytán az ellenséges gyalogság, melylyel Répásy vette fel sikeresen a harezot, sem tudott tért nyerni.

Ezt látván Milpökh, déltájban maga ment át támadásba, de miután a Velenczo helységnél vesztegelt tartalék által nem támogattatott, a nálánál erősebb Hartlieb harczcsoportot a harcz folyamán elfoglalt védő állásából ki nem szoríthatta, hanem ellene csupán élénk tüzharezot folytatott.

Jellachich látván, hogy támadása az egész vonalon fennakadt, délután 2 óra tájban a harezot beszüntette s csapatainak Székesfehérvár felé visszavonulást parancsolt, mely d. u. 5 óráig háborítlanul végre is hajtatott. Moga megelégedvén a nap sikerével, bár még intakt csapatok felett rendelkezett, mindennemű üldözéstől eltekintett.

Említést érdemel még a sorsnak azon különös és szeszélyes játéka, hogy e csatában nemcsak a közös uralkodónak különböző érzelmű seregrészeit, hanem még egy és ugyanazon csapattestnek évek során át jó egyetértésben egymás mellett békésen megfért részeit is fegyveres kézzel egymással szembe állította, a hogyan ez például az 5-ik tüzérezrednél történt, melynek fele a magyarokkal, másik része pedig a bán oldalán harczolt.

A nap dicsősége első sorban a Wasa-zászlóaljat, a tolnai nemzetőrséget, Ivánka önkénteseit, az 1-ső honvédzászlóaljat s a borsodi önkénteseket, mindenek felett pedig fiatal tüzérségünket illeti, mely kitartásával, dicséretes nyugodtságával és lőbiztonságával döntőleg hatott a csata kimenetelére. A tisztek közül különösen kitűntek: Holtsche vezérőrnagy, Kiss Ernő ezredes, Anacker őrnagy és

Makk tüzér főhadnagy. Mindezeknek, nemkülönben a seregnek és vezérének a képviselőház hazafiúi köszönetét és Kohlmann százados vezérkari főnöknek, a ki a csatatervet készíté, ezenfelül még 500 aranyat szavazott meg.

Az ellenség veszteségét Moga altábornagy mintegy 100 halottra és sebesültre becsülte, a magáét ellenben mindössze 7 halottra és 37 sebesültre számította, a mi soknak épenséggel nem mondható. Ha tehát katonailag véve a kivívott eredmény kiválónak éppen nem mondható. annál nagyobb volt a győzelem hatása erkölcsi tekintetben. A milyen arányban nőtt az első tűzpróbát fényesen megállt újoncz seregünk önbizalma, bátorsága és erkölcsi ereje a kivívott siker által, ép oly leverőleg, megrendítőleg és bomlasztólag hatott a szenvedett kudarcz az öntelt s a magyar sereget eleinte semmibe sem vevő horvát hadakra, melyeknek tisztjei a biztos győzedelem reményében október 1-je utáni leveleiket már előre Pestre czimeztették. Magán Jellachichon is a csatavesztés folytán annyira erőt vett a levertség, hogy a támadás folytatásának megkísérlése helyett, azon buzgólkodott, hogy magát minél előbb lehetőleg szép szerivel kivonja a kellemetlen helyezetből, mi végből Mogát 3 napi fegyverszünettel kínálta meg, mely az alábbiak szerint meg is köttetett:

Alólirtak Jellachich báró altábornagy, Horvátország bánja és Moga altábornagy által felhatalmazva, az alább következő feltételek alatt fegyverszüneti szerződést kötöttek:

A) A fegyverszünet a megerősítés órájától kezdve csak háromszor 24 óráig tarthat.

B) A magyar királyi csapatok határvonala Csákvár, Sukoró, Dinynyés, Seregélyes és Szolgaegyháza, a cs. kir. horvát csapatoké pedig: Csák Berény Zámoly, Puszta-Kála, Pákozd és Sár-Keresztur.

• *C)* E határvonalon túl a fegyverszünet tartama alatt semmiféle hadművelet nem történhetik és a már előretolt csapatok ágyúlövésnyi távolságra visszavonandók.

D) Ha e fegyverszünet alatt felsőbb helyről békéltetés kezdetnék meg, e fegyverszünet a körülményekhez képest meghosszabbítható.

E) A csapatok élelmezésénél minden erőszak lehetőleg kerülendő, minélfogva az ország polgári hatóságainak működése vétetik igénybe.

A bán ő oxezollencziája főhadiszállásán, Pákozdon, szeptember 30-án d. u. 6 órakor.

Feltűnő és nevezetes, hogy ezen fegyverszüneti szerződés által

Kiss ezredes s. k.
Szapáry Antal gr. s. k.
Milpökh ezredes s. k.

Zeisberg verézőrnagy s. k.
a cs. kir. horvát
hadsereg vezérkari főnöke.

a győztes fél számára a demarkaczionális vonal a csatában meg-

tartott védelmi állás mögött fekvőleg jelöltetett ki, minek folytán a magyar seregnek, a helyett hogy legalább is a harcz alatt kezében tartott területet megtartotta volna, a fegyverszüneti szerződés értelmében azonnal vissza kellett vonulnia, ami tényleg meg is történt, még pedig mindjárt a már korábban kiszemelt és természeti alakulásánál fogva kétségkívül igen kedvező állásba, Martonvásár környékére. Már a megkötött szerződés határozványaiból is eléggé kitűnik, hogy a magyar megbízottak nem igen értettek a győzelem szülte fölény kiaknázásához. Lehet, hogy Moga a fényesen kiállott első tűzpróba daczára még sem igen bizott serege ellenálló erejében s ezért jónak vélte- esetleges újbóli megtámadtatás esetére az előnyösebb terepalakulásokat segítségül hívni

Hogy Moga félelme túlzott volt, mutatja azon körülmény, hogy Jellachich a fegyverszünet megkötése után arról győződvén meg, miszerint közte és Roth tábornok hadoszlopa közt magyar csapatok állanak s így ez oszlop csatlakozására nem igen számíthat, a Pest ellen tervezett hadműveletet föladva, visszavonulásra határozta el magát. De tekintve, hogy Zala és Somogy megyék fölkelt magyar lakossága, nem különben azon hadak, melyeket Batthyány Kázmér és Perczel Antal őrnagy Tolnamegyében gyűjtöttek, a bán visszavonulását tartalékserege irányában, illetőleg Horvátország felé, nagy mértékben veszélyeztették, úgy, hogy ez úton könnyen két tűz közé kerülhetett volna, mindezen körülmények arra bírták Jellachichot, hogy tartalék seregét saját sorsának átengedve, ő maga serege zömével Ausztria biztos- területére lépjen át. Visszavonulását a bán már október 1-én kezdette meg, megszegvén ezáltal a fegyverszüneti szerződés azon pontját, mely szerint a fegyverszünet alatt mindennemű hadművelet tiltva volt.

A horvát fősereg október 1-én Moórt, 2-án Kisbért érte el, honnan a bán Komárom várát, az országnak akkoron leghatalmasabb erősségét, iparkodott hatalmába ejteni, mi végből a vár akkori parancsnokához, a Mertz cs. kir. altábornagyot fölváltott Majthényi alezredeshez fölhívást intézett, nyissa meg előtte a vár kapuit, mert ellenesetben romhalmazzá löveti a várat és várost. Majthényi tagadó válaszára, Jellachich Győrig, 5-én pedig Magyar-Óvárig folytatta visszavonulását, a honnan Komárom vára parancsnokához az alábbi meghagyást intézte:

„Horvát-Szlavon hadseregparancsnokság. Majthényi báró alezredes és várparancsnokhoz Komáromban. Főhadiszállás Magyar-Ovár, 1848. október 6-án. Ide mellékelve lepecsételt levelet kap ön a bécsi, cs. kir. hadügyminisztertől. Annak tartalma, melyet velem a cs. kir. hadügyminisztérium egyidejűleg közlött és a hozzá csatolt manifesztum tudatni fogja önnel ő felségének a császárnak és királynak legfelsőbb kívánságát. Én önt becsületénél és kötelességénél fogva engedelmességre és parancsaim teljesítésére szólítom föl, hogy elhá-

ritsa magáról a súlyos felelősség következményeit, melyeket ellenszegülése múlhatatlanul maga után vonna. Tudósítson haladéktalanul jövendő magatartásáról, valamint csapatainak létszámáról.

Jellachich s k. altábornagy.“

A felszólításhoz csatolt hadügyminiszteri levél következőleg hangzott: „Majthényi báró alezredesnek, Komárom cs. kir.: várparancsnokának. Bécs 1848. október 5-én. Mint értesülünk, alezredes urat a magyar királyi hadügyminisztérium Komárom vára parancsnokságával bízta meg. Én tehát önnek ide mellékelve küldöm ő felségének október 3-án kelt legfelsőbb manifesztumát, melynek átolvasása után ön, mint uralkodója iránt kötelességeit ismerő tiszt, egy perczig sem késhet tisztába jönni és kétséget táplálni kötelességei iránt. Ennélfogva felhívom önt, nyissa meg Komárom vára kapuit ő exczellencziája, báró Jellachich horvátországi bán, vagy annak Komáromba küldött csapatai előtt és vesse alá magát egész őrségével együtt ő felsége iránt tartozó köteleségérzeténél fogva az ő parancsainak. Ha alezredes úr legkevésbbé is vonakodnék e rendeletnek azonnal engedelmeskedni, csak magát tenné ki a legsúlyosabb felelősségnek és magát okolhatná az abból származó következésekért.

Latour gr. s. k. táborszernagy.“

A mindkét felhívásban említett kir. manifesztumot az alábbiakban közöljük s csak az iránt nem vagyunk tisztában, volt-e már annak-kibocsátása alkalmával az udvarnak tudomása Jellachichnak Pákozd előtt szenvedett kudarczáról? Én ezt hajlandó vagyok kétségbe vonni, mert nem valószínű, hogy Jellachich ép oly időben neveztetett légyen ki teljhatalmú kir. biztossá, midőn a semmibe sem vett magyar hadak által serege élén oly csufondáros kudarczot vallott; ily intézkedés bizonyára csak a biztos győzelem, vagyis Pestnek biztosra várt kézrekerítése reményében lelhette kútforrását; de íme a kir. kézirat teljtartalmú másolata, melyet Récsey Adám, Bécsben lakó nyugalmazott tábornok, és a magyar mérvadó körök meghallgatása nélkül kinevezett miniszterelnök ellenjegyzett.

„Mi első Ferdinánd stb. stb. — hangzik a manifesztum — Magyarország, Erdély nagyfejedelemség, úgy minden melléktartományok zászlósainak, egyházi és polgári főrendéinek, országnagyainak s képviselőinek, kik az általunk Pest városába összehívott országgyűlésre egybegyűltek, üdvözletünket s jóakaratunkat.

„Mély fájdalmunk s megindulásunkra, a képviselőház Kossuth Lajos s követői által nagy törvénytelenségekre vezettette magát; sőt királyi akaratunk ellenére több törvénytelen határozatait végre is hajtotta és újabban az általunk a béke helyreállításával megbízott kir. biztos, gróf Lamberg Ferencz altábornagyunk küldetése ellen, még mielőtt ez felhatalmazásunkat előmutathatta volna, szeptember 27-én oly határozatot hozott, minek következtében ezen kir. biztosunk

egy vad csoport által nyilvános utczán, dühösen megtámadtatok, és legirtózatosb módon megöletett. Ezen körülmények közt királyi kötelességünknél fogva, a bátorság és törvény fentartása végett kénytelenek vagyunk következő rendeleteket adni, s ezeknek végrehajtását megparancsolni.

„1. Ezennel feloszlatjuk az országgyűlést olyképen, hogy az jelen legfelsőbb leiratunk kihirdetése után üléseit azonnal bezárandja.

„2. A jelen országgyűlésnek minden, általunk nem szentesített határozatait és rendeletéit törvénytelenek és erőtleneknek nyilatkoztatjuk.

„3. Alárendeljük ezennel horvát-, tót-és dalmátországi bánunk s altábornagyunk b. Jellachich József főparacsnokságának, Magyarországban s melléktartományaiban, úgy Erdélyben levő összes seregeinket s bárminemű fegyveres testületeket, akár nemzetőrökből, akár önkéntesekből álljanak.

„4. Addig, míg a feldúlt béke és rend az országban helyreállittatnék: Magyarország haditörvények alá vettetik; s ez okból az illető hatóságoknál, vármegye, városi, vagy kerületi gyűlések tartása ideiglenesen felfüggesztetik.

„5. Horvát-, tót- és dalmátországi bánunkat, b. Jellachich Józsefet ezennel mint királyi felségünk teljhatalmú biztosát küldjük ki, egész erőt és hatalmat adván neki, hogy a végrehajtó hatalom körében azon feljogosításokkal éljen, melyekkel a jelen rendkívüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője felruházva van. Ezen legmagasabb felhatalmazásunk folytán kinyilatkoztatjuk, hogy mind az, a mit a horvátországi bán rendelni, intézni, határozni és parancsolni fog: legfelsőbb királyi hatalmunkkal rendeknek, határozottnak s parancsoknak tekintendő. Miért is minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, tisztviselőknek és Magyar-, Erdély s minden mellékországok bármi rendű és rangú lakosainak ezennel legkegyelmesebben meghagyjuk, hogy ők báró Jellachichnak, mint teljhatalmú kir. biztosunknak aláírásával jegyzett parancsait szintúgy teljesítsék s azoknak engedelmeskedjenek, valamint kir. felségünknek engedelmeskedni kötelesek.

„6. Királyi biztosunknak különösen meghagyjuk, hogy az iránt őrködjék, mikép gróf Lamberg Ferencz megtámadói s gyilkosai, úgy ezen kebellázitó merénynek indítói s részvevői ellen a törvények teljes szigora alkalmaztassák.

„7. A közigazgatásnak egyéb folyó ügyeit ideiglenesen a minisztériumhoz külön kirendelt tisztviselők a törvények értelme szerint viendik,

„Mi módon legyenek továbbá az összes birodalom közérdekei, egységének biztosítása és vezetése maradandólag létesítendők, minden nemzetiségek egyenjogúsága mindenkorra biztosítandó, és ez alapon a koronánk alatt egyesült országok és népek kölcsönös viszonyai

rendezendők; — az iránt a kellő intézkedés minden részek képviselőinek közremunkálásával fog tárgy altatni és törvényes után megállapíttatni.

„Kelt Schönbrunnban, október 3-án 1848.

Récsey Adám s. k. miniszterelnök. Ferdinánd s. k.

Majthényi a kapott felhívásokat a manifesztummal együtt a honvédelmi bizottmány elnökének küldte be, a maga részéről pedig úgy a bécsi hadügyminiszter, mint a bán felhívását választalanul hagyta, s így ez utóbbi szeptember 7-én Becs irányában osztrák területre lépett.

Moga csak szeptember 2-án vette a hírt a martonvásári táborában Jellachich elvonulásáról, minek folytán csak elkésve indította útnak a Pestről vett utasítás szerint, seregének mozgékonyabb részét a menekülő ellenség üldözésére, míg a többi, jobbára felkelt népből állót, Perczel Mór és Görgey Arthur parancsnoksága alá helyezvén, a horvát bánnak Roth tábornok parancsnoksága alatt álló s Székesfehérvár felé közeledő tartalék hadoszlopa ellen küldötte.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az ozorai fegyverletétel. Perczel további műveletei Nugent, valamint Karger és Vidos műveletei Theodorovich ellen.

Az ozorai fegyverletétel 1848. évi október 7-én.

Midőn Jellachich betört hadaival feltartóztatlanul a Balaton taváig jutott, a magyar kormány a még alakulófélben levő s mintegy 700 főnyi emberből álló szolnoki szabadcsapatot *Görgey Arthur,* parancsnoksága alatt a Csepel szigetére rendelte, nehogy a bán ezen irányban nyithasson magának könnyű szerrel utat a főváros felé. Aligért Görgey a Csepel szigetére, parancsnoksága alá helyeztetett a Duna-Föld várnál álló s mintegy 1200 gyalogost s néhány száz lovast számláló Hunyady csapat, valamint az egész aldunai népfölkelés is, feladatául tűzetvén ki, miszerint ekként megszaporodott haderejével a *Roth* féle tartalék hadoszlopnak a bán főseregévrl való egyesülést megakadályozza. Görgey ehez képest rendelkezésére álló egész haderejét — nem sokkal több 2000 főnél — Adonynál a Duna jobb partján gyűjtötte össze s innen a Sárviz csatornához, Soponya felé vezette előre, a hol két előőrs vonalat állított föl, az egyiket arczczal északnak, Székesfehérvár felé, a másikat arczczal délnek, Roth előnyomulási iránya felé.

Szeptember 29-én az észak felé kiállított előőrsök egyikénél tartóztatták le Jellachich emissáriusát, gróf Zichy Jenőt, Fehérmegye volt administrátorát, aki magát már ezen minőségében is kétes magatartása és kegyetlenkedései által a legnagyobb mértékben meggyűlöltette. Görgey Zichyt rögtönítélő bíróság elé állítván, ez a grófot, a nála talált, Jellachichtól eredő, Roth tábornok czímére szóló és egyéb gyanús tartalmú iromány alapján, mint Magyarország ellenségeinek czinkostársát és a magyar nemzet és szabadság ellen irányzott törvényellenes kiáltványok terjesztőjét kötél általi halálra ítélte, mely másnap szeptember 30-án a Csepel szigetén fekvő Lórón végre is hajtatott.

Görgeynek ezen elhatározott könyörtelen tette országszerte nagy feltűnést keltett s ezen időtől kezdve a vaskezű honvédőrnagy hírneve és népszerűsége napról-napra emelkedett.

Midőn Moga altábornagy a Sukorónál kivívott diadala daczára a martonvásári állásba leendő visszavonulást határozta el, Görgeynek egyúttal parancsot küldött, miszerint a fősereg balszárnyának biztosítása czéljából Ercsinél foglaljon állást. Azonban alig hogy Görgey az utóbb említett helyre megérkezett, újból Adonyba rendeltetett vissza, a hol *Perczel Mór* ezredes parancsai alá lépett, a ki időközben az általa alakított Zrinyi csapattal Görgey helyett a Roth-félo hadoszlop elleni műveletekkel bízatott meg.

Mielőtt az ekként egyesült s az egyesülés után mintegy 3000 gyalogosra, 200 lovasra és 8 ágyúra felszaporodott Görgey-Perczel-féle hadtestet műveleteiben követnők, előbb egy másik epizódot kell felemlítenünk. Midőn Jellachich Székesfehérvár alól Győr felé elvonult, előbb említett városban betegei és nagymennyiségű élelemkészleteinek őrizetére Roth beérkeztéig mintegy 1500 rendes határőrt hagyott hátra. A város polgárai október 3-án korán reggel fegyverek híján, miket Jellachich tőlük elszedett, házi és gazdasági eszközökkel fölfegyverkezve, meglepőleg megtámadták a raktárokat őrző osztályt, majd Peterdi századossal az élen, a városon kívül táborZó 750 főnyi csapatot s végül az épen a környéken harácsolni járt osztagot, mely utóbbit lefegyverezve a. fővárosba küldték. A fehérvári nép ekként nemcsak a maga elszedett vadász-fegyvereit szerezte vissza, hanem tömérdek hadi zsákmány, így többek között 1500 szuronyos puska, egész halom pisztoly és handzsár, 2500 mázsa liszt, 600 mérő zab s közel 60,000 töltény birtokába jutott—

Ezen meglepő támadás még éppen idejekorán sikerült, amennyiben *Roth* tábornok mintegy 9000 főnyi hadtestével s 12 ágyúval már másnap, október 4-ón a város közelébe, Tácz helység környékére ért. Roth ugyanis a Jellachichtól vett parancs folytán, miután Jovich, az eszéki vár parancsnoka semminemű akadályokat sem gördített útjába, sietve átkelt a Dráván, s feltartóztatás nélkül Pécsig nyomult előre. Innentől kezdve azonban a fölkelt nép által érzékenyen nyugtalaníttatván, csak lassan haladhatott tovább a bán seregéhez leendő csatlakozás czéljából Ozorán át Székesfehérvár felé.

Perczel, hogy a Székesfehérvár felé közeledő Rolhnak útját elvágja, október 4-én a Zrinyi, Hunyady és szabolcsi ujoncz zászlóaljakkal, továbbá a kecskeméti és kunsági nemzetőrökkel s némi huszársággal, összesen mintegy 3000 főnyi gyalogossal, 200 lovassal és 8 ágyúval Adonyból Seregélyesre vonult előre. Ugyanakkora tolnai nemzetőrök az ellenség hátában Simontornyán állottak, míg a felkeltek egy más tömege 2 század Hunyady-csapatbelivel baloldaloszlop gyanánt Sárosdon át Abára irányíttatott.

Perczelnek két század huszárból, ugyannyi Hunyady-vadászból és 4 ágyúból álló elővédjét Görgey parancsnokolta, aki értesülvén, hogy Táczban horvátok tanyáznak, huszárjaival rögtön támadásra indult ellenük s Táczot megtisztította az ellenségtől. Másnap

reggel azonban azon hiszemben, hogy Székesfehérvárott erősebb ellenség áll, moly őt Perczeltől könnyen elvághatná, visszatért a főcsapathoz. Ekkor értesült a Székesfehérvárott történtekről, ami arra bírta Görgeyt, hogy újból nekimenjen az időközben Bárándig (5 kimnyíre Seregélyestől északnyugatra) előrenyomult s a Roth elővédjét képező, nagyobbára a bródi zászlóaljhoz tartozó mintegy 1000 főnyi horvát csapatnak. Ennek parancsnoka, miután Seregélyes felől csakhamar Perczel is felbukkant hadával a láthatáron, Görgeyvel alkudozásba bocsátkozott, minek eredménye lön. hogy Roth előhada feltétlenül megadta magát. Mialatt ez történt, Roth főcsapatával Soponyánál állott s a helyett, hogy előhadának segítségére sietett v-olna, annak tragikus sorsáról értesülvén, ő maga is alkudozásokba bocsátkozott Perczellel, aki időközben Táczot szállotta meg. A Roth megbízásából ideérkezett Philipovich tábornok a horvát tartalékhad számára akadálytalan visszavonulhatást kért Horvátországba, Perczel ellenben föltétien megadást követelt.

Midőn tehát Philipovich Soponyára visszatérve, Roth-tal Perczel feltételeit közölte, ez utóbbi még az október 5. és 6-ika közti éjjel elhagyta Soponyát, hogy Kálozon és Déghen át Ozora felé illanjon el seregével. Ámde a magyarok nyomon követték s még 5-én a délután folyamán Csőszig haladtak előre. Innen Görgey 6-án reggel a lovassággal az üldözést folytatva, déltájban Déghnél utoléri a horvátokat, de egymaga nem meri megtámadni őket, Perczel pedig Csőszről, Kálozdot balra hagyva, egyenes irányban Déghre meglehetősen járatlan utakon mozogván, csak későn este érte el a gyalogsággal és tüzérséggel az utóbb említett helységet, minek folytán Roth 6-ika folyamán a Sió vonaláig húzódott vissza. Ámde ekkor már az említett folyón a vidéki rendkívül tevékeny népfölkelés az összes közelben levő hidakat fölszedte volt s ezrivel lepte el a folyó balpartján Ozora körül elterülő, dombokat, úgy hogy a horvátok kikerülhetlen kelepcze küszöbén látták magukat. Másnap október 7-én reggel Perczel serege zömével az országúton nyomult előre Déghből Ozorára, a két helység között elterülő erdőn át, míg Görgey egy erősebb hadoszloppal balra letérve s az ottani fölkelőknek kezet nyújtva északeleti irányból intézett támadást Rothnak Ozoránál megrekedt serege ellen, a ki elvégre is meggyőződött arról, mikép fáradt és lehangolt csapatjaival az őt körben körülvevő magyaroknak tovább ellent nem állhat; midőn tehát Perczel az Ozorától északra fekvő erdő déli szegélyén kibontakozni kezdett, ahoz az alkudozások megindítása végett hadi követet küldött át, miknek eredménye lőn, hogy Roth egész seregével föltétlenül letette a fegyvert a nálánál sokkal gyengébb Perszelféle hadtest előtt.

Perczel fényes hadi teltéről az alábbi jelentéssel számolt be a nemzetgyűlésnek: „Ozora október 7-én 1848. Folyó hó 5-én az

ellenség magát meg nem adván, alkonyodás felé Csősznek kezdett vonulni, de a magyar tábor által sietve megelőztetvén s Csősz általunk elfoglaltatván, még az este elosont Kálózd felé.

„6-án át Kálozdon s Dégen, a huszárság bámulatosan gyors üldözése és a gyalogság derekas előtörtetése mellett, az ellenség Ozoráig szoríttatott, hol is a Csapó Vilmos őrnagy vezérlete alatt általam e vidékre rendelt tolnai nemzetőrség által, a Sióvizén valóátkelése, részint a hidak felszedése, részint szembeállás által megakadályoztatott.

„7-én hajnalban Dégről seregeim egy részét Görgei őrnagy parancsa alatt, Szilason át az ellenség jobb oldala megtámadására küldvén, magam egyenest az ozorai erdőn keresztül vonulva, arczban kezdém támadás alá venni.

„Mindenekelőtt mégis, nehogy hasztalan vér ontassék, miutáa az ellenség, kitikkadtan és éhesen, védelemre már ekkor semmi készületet nem tőn, őt fegyverletételre és megadásra szólitám. Mi minden tétovázás és alku nélkül egy pár szó parancsra megtörténvén, két generális: Roth és Philipovich, 3 stabilis tiszt és mintegy 50 tiszt, továbbá 12 ágyú a töltés-szekerekkel és 5 zászló, végre 7500 közkatona és altiszt a mai .napon elfoglaltatott és fogolylyá tétetett.

„A két generálist, mint a magyar nemzet és ország vétkes megtámadtatásának főrészeseit és inditóit fegyverletétel mellett, a többi tiszteket pedig fegyvermegtarthatás mellott, hadi és országos foglyoknak nyilvánítván, őket a Zrinyi-csapat első századának őrizete alatt, a nemzetgyűlés további rendelkezésének szabadon tartásával Pestre szállíttatni rendelőm.

„Az ágyúkat, további intézkedésig táborunk többi ágyúihoz csatoltatám. A fegyvereket, melyekből a minden erőlködés daczára is közbetolongott népség némely részt kezeibe keríte, nagyobb részben összeszedetém és őrizet alatt tartatom.

„Kötelességem dicsérőleg megemlíteni Gáspár huszárkapitány urat és általában a vitéz és az ellenséget rettegtető összes huszárosztályt derék tisztjeivel egyetemben. Továbbá az ellenségnek Ozorán áttörését meggátoló Csapó Vilmos őrnagy urat, a Hunyadi-csapát őrnagyait: Tranquit és Meszlényit; valamint a szabolcsi derék önkéntesek parancsnokát: Patay őrnagy urat; végre gróf Eszterházy László urat, ki felhívásomra a Sárosdra és Abára rendelt körösi és-fejérmegyei nemzetőrök vezérletét elvállalni és az ellenség szorongaltatásában buzgón résztvenni hazafiú kötelességének ismeré.

Perczel Móricz.“

Ezen jelentés folytán a honvédelmi bizottmány Csapó Vilmos és Görgey Arthur őrnagyokat, valammit Gáspár András huszár századost „a király és a haza nevében“ ezredesekké nevezte ki s

Csapónak azonkívül“ „vitézsége és erélyessége jutalmául“ az is, megengedtetett, hogy a zsákmányul ejtett lóállomány közül magának egy paripát választhasson.

Ez alkalommal megemlítendő még, miszerint a pár napi hadműveletek alatt Görgey és Perczel között többször igen heves súrlódások keletkeztek s így valóban üdvös intézkedés számba ment, hogy Görgey október 8-án Pestre rendeltetvén, végleg elvált Perczel hadtestétől.

Perczel műveletei Nugent ellen.

Jellachich főseregének elvonultával és a Roth-féle segélyhad lefegyverzésével a horvát betörés a magyarokra nézve a lehető legkedvezőbb elintézését nyerte s így most már a Dunán túl ily nagyszámú erőnek együttartása feleslegessé válván, a fölkelt nép nagyobbára hazabocsáttatott; míg a rendes és önkéntes csapatok egy része a Moga-féle sereghez Ausztria határára rendeltetett s csak egy kisebb rész — mintegy 3000 fegyveres 12 ágyúval — maradt meg *Perczel* vezérlete alatt, kinek feladatává, tétetett; hogy a Mura-közt, melyet Jellachich Zala megyétől elszakítván, Horvátországhoz kapcsolt, újból visszafoglalja és hogy az ország ezen részét az újonnan *Nugent* alatt betört horvát csapatoktól végleg megtisztítsa“.

Nugent ereje nagyobbára két határszéli zászlóaljból és egyéb a Dráván átkelt s önként beállt határőrökből állott; s annak létszáma mihamar mintegy 5—6000 főre szaporodott fel. Ezen eléggé számot tevő hadat Jellachich a Roth-féle tártál ék sereghez hasonlóan magához akarta vonni s így bécsi visszavonulása közben meghagyta Nugentnak, hogy Zala és Vasmegyén keresztül sietve csatlakozzék hozzá, a mit ez utóbbi tényleg meg is kísérlett.

Az újabb horvát betörés hírére a két megye népe tömegesen fegyvert ragadt s Vasból Vidos alispán a nem rég Grátzből hazajött húsz írszázaddal s mintegy 5—600 megyei nemzetőrrel és kaszás néppel Zalába sietett az ellenség elé, a zalai fölkelt nép'pedig, számra nézve mintegy 10.000, Nagy-Kánizsa tájékán, az ellenség háta mögött gyülekezett.

Nugent, nehogy a Roth-féle segélyhad tragikus sorsára jusson, további előnyomulását beszüntetve, Kanizsa alá húzódott viszsza. (Október 3-án híre futott a városban, miszerint azt a horvátok felgyújtani szándékoznak, minek folytán a város lakossága lázas sietséggel talpon termett s míg egy részük a városban volt horvát tiszteket s legénységet foglyul ejtette, addig a többiek a város alatt tábort ütött ellenségre vetették magukat. Nugent, azon hiszemben, miszerint ezen támadás a vidéki nemzetőrséggel egyetérve intéztetik s hogy ennek folytán hatalmas haderő áll vele szemben és hátában, minden ellentállás megkísérlése nélkül hátrálót fuvatott s a rá következő éjjel

hanyatthomlok rohant vissza a Muraközbe, melynek védelmére a-letenyei és kottori hidakat szállotta meg.

Ez időtájt Bérezel Mór dandárával szintén Nugent megtámadására előnyomulván, október l6-án Kanizsára érkezett, honnan már másnap hadának egy részével ő maga Letenyére indult, a másik rész *Gáspár András* ezredes vezénylete alatt pedig a kottori híd felé vette útját. A horvátok a János dragonyosokkal és Piret-gyalogsággal erősödvén, mindkét helyen eleinte makacsul védelmezték magukat, mígnem Nugent belátván, miszerint megfeszített ellentállása hiábavaló, a két hidat leromboltatta s csapatainak zömével Csáktornya felé, egy kisebb részszel Légrád irányában húzódott vissza. A hidak már másnap reggelre helyreállíttatván, utat nyitottak az ellenség üldözésére, melynek zöme Perczel elől Varasdon át Horvátországba menekült; Gáspár az előtte hátráló csapatoszlopot Dombomnál utólérvén, abból mintegy 100 embert és 1 löveget elfogott.

Nugent elleni működéséről Perczel az alábbi jelentéssel számolt be a honvédelmi bizottmánynak:

„Hadostán, október 18. reggeli 5 órakor 1848.

„Tegnap, azaz október 17-én úgy Letenyénél, mint Kottorinál sikerült az ellenséget megszalasztani, s a két elfoglalva volt hidakon hadosztályunkat átszállítani.

„Még az nap délután mind a két hadosztály nagyszerű eredményhez jutott. Jelesen az első hadosztályból az átszállított Hunyady és zalaegerszegi népségből Tranguss őrnagy vezérlete alatt mintegy 8 század sietve űzőbe vévé a haladó ellenség egy részét; azt utolérte, megtámadá s hétszázat fogolylyá tett. Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind, még az nap este útnak indíttattak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

„A Gáspár ezredes ur parancsa alá adott második hadosztály hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

„Éppen ma hajnalban vett jelentés szerint ő Dombomnál az 1900 főből álló ottani illír sereget megtámadván, megverte. Az ellenség sok halottat vesztett, 3 tisztje és 100 halottja elfogatott; míg ellenben mi csak két halottat és néhány sebesültet számítunk. (!)

„A sereg mindenütt általában derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzett a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvéd-tüzérség. E bátor vitézek mitsem törődve, hogy köztük több elhullott, rettenthetlenül tüzelének, s avancíroztak parancsaimat pontosan teljesítve előre s űzék golyóikkal a Murán túli nagyszámú ellenséget.

„Továbbá igen kitünteté magát Tranguss őrnagy, ki két Hunyady-századdal a 700 illír elfogatásánál sikeresen közreműködött.

„Mint Gáspár ezredes jelenté, — kit hadilag dicsérnem szinte felesleges — a második hadosztálynál különösen derekasan viselte

magát a Zrínyi-csapat öt százada, a mely Szekulics kapitány, az általam helyettesített őrnagy vezérlete alatt állott.

Perczel Mór.“

Nugent megvert serege maradványaival Stájei országba menekült, Perczel pedig Csáktornyán ütötte fel táborát. Később előfordult ugyan még néhány kisebbszerű összecsapás a magyarok és hórvátok között, így többek között november 13-án Cepin mellett, november 15-én a verőczemegyei Szarvasnál, november 20-án Letenyénél, de ezek a nagy hű-hóval kezdeményezett horvát betörés kialvó mécsének már csak utolsó jelentéktelen fellobbanásainak tekinthetők.

Perczel sem Nugent hadoszlopát Stájerországba nem követte, sem Horvátországba nem nyomult be hadával, hanem egyelőre Csáktornyánál veszteg maradt, mígnem később az általános osztrák támadás megindítása alkamával Görgey feldunai hadtestéhez leendő csatlakozás czéljából Győr, majd a Vértesek felé vévé útját.

Karger és Vidos műveletei Theodorovich ellen.

Jellachich bécsi útjában a magyar-osztrák határhoz érve, a seregében volt s már önmagától is maradozni kezdett felkelt népet, melyről immár meggyőződött, hogy rablásai és fegyelmetlensége által az ország lakosait felkelésre ingerelvén, többet árt mint használ, haza bocsátotta. A gyülevész had, mintegy 10.000 ember 6 ágyúval *Theodorovich* tábornok vezénylete alá tömörülve indult útnak, hogy Vas- és Zalamegye szélén hazájába, Horvátországba jusson, sáska módjára pusztítva mindent, ami útjába esett, minek folytán a lakosság tulajdonát megvédendő, mindenütt fegyverre kelt s eleinte legalább tőle telhetőleg zabolázni iparkodott a fosztogatásaiban határt nem ismerő rakonczátlan garázdálkodókat. Majd október 12-én a sopronmegyei Horpácsnál *Karger* alezredes mintegy 2000 nemzetőrrel útjukat állotta, miből délelőtt 11 órától délután 4 óráig tartó heves harcz fejlődött, melynek folyamán nemzetőreink eleinte viszaszorították ugyan a horvátokat, de Theodorovich csakhamar észrevevén a mieink csekély számát, támadólagos visszavágást intéz a maroknyi magyar fölkelők ellen, a kik csakhamar hátrálni kényszerülnek. E válságos pillanatban jelenik meg Vidos vasmegyei alispán három fris zászlóaljjal Kanizsa felől, s azok segítségével újból sikerül a horvátokat visszanyomni. Theodorovich vert hadával a peresznyei erdőbe húzódik, a honnan másnap Kőszegen keresztül, melynek lakossága tétlenül nézte a felbomlott s így komoly ellentállást már alig kifejthető martalócz hadátvonulását, — Auszriába, onnan pedig síelve haza menekült.

A Theodorovich elleni műveletekről Vidos a következő jelentést terjesztette elő a honvédelmi bizottmánynak:

„Theodorovich táborát Karger alezredes, gróf Zichy Manó gróf, Zichy Ottó, ügy Kovács Zsigmond őrnagy urak mintegy 1800 emberrel f. hó 12-én példás bátorsággal sopronmegyei Horpács és Salamonfa helységek közt megtámadván, sok ember veszteséggel hátravonulni kényszeríték; később az ellen észrevevén seregünk számát, négy háromfontos ágyúval és fegyvertűzzel felelt vissza; s bár Hegyfaluból a sűrű ágyúdörgésre rögtön megindított két Miklós-huszárszázad, Berzsenyi Lénárd és Gosztonyi századosok vezérlete alatt oldalt bevágott és ötvennél több rablót felkonczolt, mégis a legalább 12.000 emberből álló rablócsoport elől délután ozsonna-tájban kénytelen volt visszavonulni.

„Vidos főparancsnok e perczben érkezett Kanizsáról egy sasi és két soproni zászlóaljjal, s ámbár fáradtak voltak emberei, mégis csatarendbe álltak. Csepregh mezőváros feletti majornál azonban esti félhétkor tudomást vevén, hogy a horvát csapatok a horpácsi erdő alatt táborba szálltak, Vidos nevezett majorhoz közel akként állítá seregét, hogy az ellenség, sem a Sopronból vezető országúton, sem Csepreghből Kőszegnek, vagy Tömörd felé Szombathelynek vezető mellékúton el ne illanhasson. Mindamellett az ellenség, mihelyt seregeinknek az országúton Bükk felé vonulását észrevette, tüstént sebes lépésekkel Peresznye helység felé, az erdős hegyeken keresztül nem is annyira visszavonulni, mint futni kezdett; úgy hogy reggeli szürkületkor az ellenségnek, mely az éji sötétben megszökött, csak hűlt helyét találtuk, s mivel Theodorovich Kőszegnél ellentállásra nem talált, alig képzelhető erőfeszítéssel Lékán, Pörgölinen keresztül osztrák földre menekült. Vidos főparancsnok erre Kőszegen táborba szállott s az ellenség mozdulatainak figyelemmel kisérésére lovas és gyalog csapatokat küldött a határszélre, hol a fölkelt bátor németajkú lakosság Vimtner lelkész úrnak bátor és lelkes vezérlete alatt csapatainknak hasznos szolgálatokat tett.

„Különös dicséretet érdemelnek lelkes lovas és gyalog-sorkatonáink, hazafiúi érzésű fő- és altisztjeikkel együtt, valamint a jeles tüzérség Adorján László tisztjével együtt. Ezen tél ágyútelep 1 ember és 4 lovat vesztett; többi veszteségünk áll 4 agyonlőtt és 4 sebesült derék huszárból. Ellenben az ellenség számlál kétszáz holtat s igen sok sebesültet. Foglyoknak estek egy kapitány és egy hadnagy, kiket Vecsey nevezetű Miklós-huszár fogott el szekerestől-lovastól, s 35 közember a határőrökből; többnyire nyomorult földnépe. Ezen csata óta különben majd minden nap fogatnak el illyrek.

„A barbár ellenség Zsira helységet felgyújtotta, Salamonfát kirabolta, erőszakos nőfertőzéseket követett el, miért a népet alig lehet visszatartani, hogy a fegyvertelen foglyokon véres boszút ne vegyen.“

HATODIK FEJEZET.

A bécsi október 6-iki forradalom és annak következményei. Windischgrätz herczeg kinevezése teljhatalmú diktátorrá; a magyar sereg előnyomulása a Lajthához és megveretése Schwechatnál.

Latour osztrák hadügyminiszter, hogy az október 3-án kiadott s fentebb teljtartalmúlag közölt királyi kézirattal Magyarország teljhatalmú biztosává kinevezett bánnak kitűzött feladata teljesítéséhez az erkölcsi támogatáson kívül a kellő számú erőt is rendelkezésére bocsássa, azonnal intézkedett csapátoknak Magyarországba vonulása iránt. Legelsőnek az olasz Ferrari gránátos zászlóalj indult útnak Pozsonyba, melyet október 6-án reggel a 4., 14. és 49. sorgyalog ezredek osztályaiból alakult Richter gránátos zászlóaljnak kellett volna követnie. A parancs a német gránátosok között nagy visszatetszést szült s egyhangúlag elhatározták, hogy Magyarország ellen most, a midőn az szabadságáért küzd, nem harczolnak, sőt oda el sem indulnak. Latour erre kíséretükre a Mengen vértes ezredet és néhány nemzetőrségi zászlóaljat rendelte ki, mire az így körülfogott gránátosok csakugyan elindultak; de csak a Táborhídig. Itt aztán a lovasságot megelőzve, a folyam túlsó partjára keltek át és ott tüzelésre készenlétbe helyezkedtek. Latour hadügyminiszter a konok ellentállásról értesülvén, a rend és engedelmesség helyreállítása végett Bredy vezérőrnagy bécsi dandárparancsnokot rendelte ki a Táborhidhoz a 15-ik Nassau sorgyalogezreddel, a Wrbna gróf 6. könnyű lovasezreddel és egy üteggel. Ezen csapatoknak azonban még idejük sem volt a felfejlődésre, midőn a gránátosok és nemzetőrök a folyam túlsó partjáról élénk tüzelést kezdettek, melynek első áldozatai Bredy vezérőrnagy, Klein, nassauezredbeli alezredes, Geramb báró vezérkari tiszt és Ábel 6. könnyű lovas ezredbeli főhadnagy lettek; az ezután keletkezett harezban mindkét részről még számos tiszt és legénység lelte halálát. Ezalatt magában a városban is tetőpontjára hágott a forrongás s a nép dühe leginkább Latour hadügyminiszter ellen fordult; a feldühödt utczai csoportok egyike a szerencsétlen embert

a hadügyminiszteri palotában hatalmába ejtve, a legközelebbi utczai kandeláber karvasára húzta fel. S miután a polgárság forrongása a Wessenberg-miniszteriumnak ezen események folytán bekövetkezett lemondása után sem akart csillapulni, a császár másnap, október 7-én, a rend helyreállításával Auersperg herczeg tábornokot bízván meg,, birodalmi fő- és székvárosából egész udvarával Olmützbe utazott el.

Jellachich a bécsi újabbi forradalom hírét október 7-én Német-Óváron tudta meg, minek folytán Magyarország elleni műveleteivel végkép felhagyva, sietősen folytatta útját Bécs felé. Ehez képest mintegy 12.000-nyi felkelt népét, melynek sorsáról már volt alkalmunk megemlékezni, hazájába menesztette vissza, a többi körülbelül 17.000-et tevő hadával pedig október 9-én Bécs alá Laaig vonult, hogy itt Auersperggel, a Bécs falait elhagyni kényszerült és annak közelében tábort ütött csapatok parancsnokával egyesülve, a rendelkezésükre álló csapatokkal Bécset délfelől félkör alakban Simmering-Schönbrunn vonalában körülzárolják s itt a Cseh- és Morvaországból már útban levő csapatokat bevárják. A Bécset körülzáró vonal jobb szárnyát a bán parancsnokolta, aki főhadiszállásátRothneusiedelben ütötte fel, a balszárnyon ellenben Auersperg csapatjai foglaltak állást, a ki főhadiszállásául Inzersdorfot választotta. A magyarok szemmeltartására a bán a Lajtha mentén figyelő csapatokat hagyott hátra.

Windischgrätz herczeg prágai főhadparancsnok a bécsi forradalom kitöréséről október 8-án értesült, minek folytán a parancsai alatt álló s Austria határán fekvő csapatjait minden felsőbb parancs bevárása nélkül Bécs felé indította, ő maga pedig személyére nézve október 14-én Olmützbe ment. Az itt folytatott tanácskozások eredménye gyanánt az alábbi manifesztum látott napvilágot:

„Népeimhez!

„Midőn engemet a Becsben október 6-án elkövetett büntettek arra indítottak, hogy a várost, mely a legvadabb és legelvetemedettebb szenvedélyek színterévé lett, elhagyjam, még mindig azt remélhettem, hogy e város lakossága egy részének őrjöngése nem lesz tartós. Fő- és székvárosom lakosságának különben józan és becsületes részétől méltán elvárhattam, hogy erejéhez képest mindent megteend, hogy a félreismert törvények tiszteletben tartassanak, a bűnösök megérdemlett büntetésben részesüljenek és hogy a városnak a fenyegetett élet- és vagyonbiztonság a legrövidebb idő alatt visszaadassék. Ebbéli reményemet csalatkozás érte. Nemcsak hogy a lázadás indítóinak Bécsben sikerült a kezükbe ragadt hatalmat oly rémuralommá változtatni, mely párját keresi a történelemben, s a részint félelem által megrémült, részint vad mámorba merült várost megerősíteni és ez által a törvényesség helyreállítását Bécs falai között meghiúsítani, hanem még a város falain kívül is növekvő sikerrel terjeszkedett anarchikus üzelmeik tevékenysége. Egy nyílt lázadásban levő szomszéd tartománynyal honáruló

összeköttetés állíttatott helyre s államaim minden részébe hírnökök küldettek, hogy azon szenteskedő ürügy alatt, mintha a fenyegetett szabadságot kellene megóvni, ott is, hol a rend még meg nem zavartatott, a lázadás zászlója tűzessék ki, és hogy az époly békés, mint helyzetük törvényes fejlődésének elébe néző országok is az anarchia, a polgári háború és a rombolás szörnytetteinek zsákmányul dobassanak.

„Trónra lépésem óta népeim jóléte volt életem föladata. Uralkodásom története, de kivált az utolsó hét hónap története tanúsítja ezt. De a végzet által rám mért kötelességek elhanyagolását jelentené, ha tovább tűrnék oly tetteket, melyek a trónt és a monarchiát az örvény szélére vinnék és az általam biztosított alkotmányos szabadságot korlátlan erőszakká igyekeznek átváltoztatni.

„E kötelmekről megemlékezve, vérző szívvel bár kényszerítve látom magamat, hogy úgy a székvárosom falain belül most már minden tartózkodás nélküli lázadásnak, avagy bárhol mutatkoznék is az fegyveres erővel lépjek elébe és ellene harczoljak, míg az egész legyőzve nem lesz, míg a rend, csend és törvényesség újból helyre nem áll és hű szolgáim, Lamberg és Lalour grófok gyilkosai az igazság boszuló karjainak kiszolgáltatva nem lesznek.

„Hogy e czélt elérjem, a monarchia különféle részeiből haderőt küldök Bécs, a fölkelés székhelye ellen és Windischgrätz herczeg altábornagyomnak*) átadom a főparancsnokságot államaim területén levő valamennyi csapataim fölött, kivévén a Radeczky gróf tábornagyom főparancsnoksága alatt álló olaszországi hadsereget. Egyszersmind a nevezett herczeget a kellő teljhatalommal ruházom fel, hogy a béke munkáját birodalmamban saját belátása szerint a lehető legrövidebb idő alatt befejezhesse. A fegyveres lázadás legyőzése és a csend helyreállítása után, minisztériumom feladata leend az alkotmányos országgyűléssel egyetértőleg az eddig féktelen visszaéléssel kezelt sajtó, az egyesületi jog és a honvédelem törvényes rendezése által oly állapotot létrehozni, mely anélkül, hogy a szabadságot megszorítaná, a törvénynek erőt és tiszteletet biztosítson.

„Midőn ezen, kötelmeim és jogaim tudatában rendíthetetlen szilárdsággal föltett elhatározásaimat népeimnek tudtára adom, mindazok őszinte és erőteljes közreműködésére számítok, kiknek császárjuk, hazájuk, családjuk és a valódi szabadság sorsa szivükön fekszik és a kik jelen elhatározásomban az egyetlen mentő eszközt fogják felismerni, hogy a monarchiát az összeomlástól, őket pedig az anarchia borzalmaitól és minden társas kötelékek feloszlásától megóvhassam.

Olmütz, 1848. október 16-án.

Weissenberg s. k. Ferdinánd s. k.“

*) A ki egyidejűleg táborszernagygyá neveztetett ki.

Ezek szerint a megtorlás vas foga első sorban Becs ellen irányult s csak ha itt a rendet helyreállítani sikerült, került Magyarországra a leszámolás sora. Utóbbi ezen majdnem két havi halasztás által időt és alkalmat nyert oly készületek megtevésére, melyek nélkül a rendes osztrák hadsereggel szemben valószínűleg egyáltalában nem is lett volna képes a harczot felvenni. Így vált a bécsi októberi fölkelés közvetve a nemzeti ellenállhatás egyik főtényezőjévé.

A fellázadt Bécs elleni intézkedések foganatosítása közben Moga is az események gyupontja, az osztrák főváros felé vévé útját. Miután a Jellachich-csal kötött 3 napi fegyverszünet lejárt, végre a magyar sereg is útnak indult Martonvásár melletti táborából, egyelőre a keze ügyéből elillant ellenséget minden határozott czél nélkül követvén. A sereg elővédje, mely Ivánka Imre parancsnoksága alatt 4 zászlóalj mozgó nemzetőrségből, egy osztály czeglédi, körösi és kecskeméti önkéntes lovasságból, egy század huszárból és egy ütegből állott, október 3-án reggel 6 órakor indult el Martonvásárról és 5-én a délelőtt folyamán Győrbe érkezett, mely várost Jellachich hátvéde ugyanaznap reggelén hagyta el. Október 6. és 7-én Győrbe érkezett Moga seregének zöme is, a nyolcz század huszárral megerősített elővéd pedig 8-án Parendorfot érte el, honnan másnap az utóiért ellenséget Bruck irányában üldözni kezdette, mely alkalommal az néhány horvátot felkonczolt, mintegy 800-at pedig foglyul ejtett. Az üldözés befejezte után Ivánka előőrseit a Lajtháig tolta előre, nevezett folyót Wilfleinsdorf és Hollern között megszállván, miközben a hadseregparancsnokságtól parancsot kapott, hogy a határt át ne lépje, sőt ha netán ezt előőrsei már megtették volna, vonja őket azonnal vissza. Október 10-ike folyamán beérkezett aztán a hadsereg zöme is és a határ mögötti magaslatokon összpontosított állásokban, a főhadiszállással Parendorfnál táborokba szállt. Itt Moga haditanácsot hívott össze, melynek a fölött kellett határoznia, vájjon tanácsos és szabad-e a bán seregét az osztrák határon túl is üldözni? Többen az üldözés folytatása mellett emeltek szót, de a többség határozatként kimondotta: hogy politikai okoknál fogva a határ átlépése meg nem engedhető, hacsak az osztrák törvényhozó testület a magyar kormányt arra külön föl nem kéri.

Ezalatt Pesten különösen az október 3-iki manifesztum tartotta izgatottságban a kedélyeket s a képviselőház október 7-ikén tartott ülésében Kossuth indítványára egy hosszabb határozati javaslatot fogadott el, melynek lényege oda konkludál, hogy „a nemzet képviselői a nemzet halálát szentségtelen kezekkel alá nem írhatván, a kérdéses manifesztumot, mind belső tartalmára, mind alakjára s külső formájára nézve törvénytelennek és semmitérőnek nyilatkoztatják. Törvényhozói kötelességüknek a törvény értelmében folytatását elhatározzák s ezen határozatuk jogszerűségére nézve az örökkévaló Istenre, a nemzetre s az egész világ közvéleményére annál

bátrabban, annál tisztább lélekkel hivatkoznak, mert lehetetlen hinniük, hogy egy derék, békés és hű nemzetnek ily hallatlanul irtózatos módon az élő nemzetek sorából kiirtását, s ezáltal saját lételünknek is erkölcsi bizonytalanságba tételét a világnak bármely müveit népei hallgatag elnézhetnék.“

Ezután a képviselőház szintén Kossuth inditványára kimondotta, miszerint a kormányzással a honvédelmi bizottmányt hatalmazza fel, melynek elnökévé Zákó indítványára Kossuth Lajos kiáltatott ki egyhangúlag.

Ezen határozatokkal visszavonhatlanul bekövetkezett a nemzet és korona közötti végleges szakadás végnélküli örvénye, a mely utóbb annyi drága honfi vérét emésztette fel.

Ugyanaznap október 7-én este jutott el Pestre a bécsi október 6-iki forradalom híre is, mire a képviselőház sietve kinyilatkoztatta, miszerint a szorongatott bécsi népnek, hogy ez magát az ostromló császári csapatok ellen szívósan védemezhesse, szívesen küld fegyveres segélyt, ehez képest nyomban el is küldte Irinyit az üzenettel az osztrák birodalmi gyűléshez, Moga pedig vett utasításához képest október 17-én délután az előőrsöket, melyeknek parancsnokságát a nemrég beérkezett Görgey Arthur ezredes vette át, a Lajtha túlsó partjára tolatta át. Miután azonban az osztrák tartománygyűlés a magyar képviselőház felajánlását tartózkodólag fogadta, Kossuth Mogának parancsot küldött, hogy a támadólagos fellépéssel felhagyva, tisztán csakis határaink védelmére szorítkozzék. A nyugalom azonban nem sokáig tartott, mert október 21-én reggel az egész sereg megmozdult, hogy a Lajthán átkeljen, de midőn annak éle Stixneusiedelt elérte, Moga újból hátrálót fuvatott, minek folytán a sereg október 22-ike folyamán ismét eredetileg elfoglalt állásaiba vonult vissza, hogy ott akilátásba helyezett erősbitések beérkeztét bevárja.

A schwechati csata

1848. október 30-án.

Kossuth, hogy a parendorfi táborban mutatkozó ingadozásnak és bizonytalanságnak véget vessen, október 17-én a fővárosból egy osztály Vilmos huszárral, a 25-ik honvéd zászlóaljak kiegészítő legénységével, 1500 pesti nemzetőrrel és 3 üteggel hajókon Moga táborába indult; útközben mindenütt nemzetőrök csatlakoztak hozzája, úgy hogy mire október 23-án Miklósfalvára ért, a magával hozott segélycsapatok mintegy 12.000 emberre szaporodtak fel. Megérkezése után Kossuth a fogadtatására megjelent tisztekkel azonnal haditanácsot tartott s bevezető beszédében lelkes szavakkal kardoskodott a Bécs felmentése érdekében .újból felveendő támadó műveletek mellett. Kossuth után Moga, majd pedig Görgey emelt szót s a magyar sereg számbeli kisebbségét, de kivált hiányait minden tar-

tózkodás nélkül ecsetelve, határozottan ellene szólt a támadólagos fellépésnek, A többi jelenvolt tisztek többé kevésbbé szintén ezen véleményen voltak, a szándékolt támadó mozdulatot már csak azért is aggályosnak vélvén, mivel ez esetben a harcz már nem a pártütő bán, hanem osztrák császári sereg ellen osztrák területen vivatnék. Így állván a dolog, a gyűlés határozathozatal nélkül oszlott széjjel s az egybegyűlt tisztek Kossuthtal együtt a parendorfi táborba tértek vissza. Ide érve, Mogát Windischgrätznek egy felszólítása várta, melyben a magyar seregben szolgáló cs. kir. tiszteknek parancsolólag meghagyja, hogy a legsúlyosabb következmények terhealatt azonnal táborába menjenek. Moga ezen felhívást Kossuth-tal és tisztjeivel is közölte, kiknek a magyar sereg kötelekéből való kilépés szabad elhatározásukra bízatott. Ennek folytán mintegy 30 császári tiszt — közöttük Teleky Adám és Holtsche Ferencz vezérőrnagyok — a további szolgálat alóli felmentésüket kérték, a megmaradottak ellenben ünnepélyesen kijelentették, hogy továbbra is szivvel-lélekkel küzdenek a magyar ügynek kivívása érdekében, ha kell, még Windischgrätz csapatjai ellen is. A lelkesültség fokozására Kossuth az egybegyült tisztikar előtt több helyen lángoló beszédet tartott, majd lakásának erkélyéről az általa a szenvedélyesség s a vak gyülölség hangján fogalmazott s Windischgrätznek adandó alábbi választ olvasta fel:

„A népek története — kezdődött Kossuth válaszirata — nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és rosszlelküség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövevénye, melylyel egy csalárd udvari kamarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmisíteni törekszik.

„Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebelezve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

„Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadták esküvel a magyar birodalom fenállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

„Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem új nyereménye a márcziusi napoknak s nem ajándéka V. Ferdinánd királynak, hanem oly alapföltétel, melyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

„És mégis egy bűnteljes udvari kamarilla szemtelenül játékot űzve a királyi esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisítésére csendes és királyához mindig hű hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harcz színhelyévé tévé.

„Mindezen jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár

cselszövények szálai magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias, őszinte gondolkodása képtelen volt csak gyanítani is ily bűntettnek lehetőségét.

„És maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellachichot, ki gőgös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bűnös fegyverét, a törvények útján honáruló lázadónak nyilvánította.

„De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának ígéreteiben túlságosan bízva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellachich hazánkat kegyetlen háborúval lepte el.

„És alig tévé ezt, álürügyek alatt az osztrák minisztérium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hü szolgájának jelentetett ki. Az osztrák seregek, melyek, a magyar ezredek a császári trón védelmére az országon kívül használtatván, Magyarországban és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobb részt segédkezet nyújtottak a zendülőnek, és vétkesen fegyvert emeltek azon ország ellen, melynek védelmére esküvel és becsületükkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló csordákat és fellázított oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető keze által utolért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminiszter, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjüket hűtlenül megszegni; megparancsolta a Magyarország minden melléktartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországba törjenek be és a lázadó Jellachichot honáruló vállatában elősegéljék. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelem iránt annyira megfeledkeztek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősített alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörleni és a haza belsejében dúlongó pártütőt: Jellachichot, az oly czudarul elárult ország korlátlan urává és oly nemeslelkűleg hű magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni és ezen minden emberi érzelmet fellázító erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláírását is kicsalni.

„De ennyi büntettek végre kimeriték az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszivüleg a hitben és hűségben bizakodva, készületlenül állt, gyöngének és az oroszlánt halottnak hitték, mely azonban erejének érzetében csak alvék. Jellachich tapasztalta a magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harczban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hős magyar harczosok kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan alig felfegyverzett

népfelkelési seregek által is mindenütt megveretett, 10.000 körül elfogatott és lefegyvereztetett és maga a szájhős pártütő Jellachich egyetlen csata után egész főseregével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, melyért ő maga esengett, alávaló megszegése által menthető meg; inig végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldöztetve, osztrák földre menekült.

„Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késedelem nélkül túl a Lajthán követi, 24 óra alatt elérte volna őt isten boszuló igazsága.

„Mi azonban, habár irántunk a példátlan erőszakosságok egész lánczolatában az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nemzet birtoka iránt, és hős seregünk boszuló karjait megállítottuk, azon biztos várakozásban, mikép az ausztriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadi ereje a benyomuló zendiilőnek seregét lefegyverzendi, s úgy az általunk semmi által elő nem idézett polgárháború újabb visszatértét elhárítandja

„Mi jogosítva valánk ezt várni a szentesített népjog elvei folytán, jogosítva valánk ezt várni magának a tévútra vezetett fejedelemnek önérdekében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, melyet a gonosz kamarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hü népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemeivel láthassa és szabadon megítélhesse.

„Mi csalatkozánk jogszerű várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerőn betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hitszegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersperg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, őt védelme alá vette és a zendülőnek így megnagyobbított erejével fenyegető állást foglalt Bécs előtt, azon nagylelkű nemzet fővárosa előtt, melylyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hü szövetségesekül kapcsol össze.

„És hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége seregeinek főparancsnokául hirdeti ki, melyek közé ön Jellachichnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal önmagát b. Jellachich lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tisztjeit, kik esküvel köteleztetnek az alkotmány iránti hűségre, hadi törvényekkel való fenyegetéssel akarja átmeneteire csábítani a haza ellenségének a táborába.

„Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminister ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más úton való rendelkezés

a királyi esküvel szentesített törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztattatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbbé magyar miniszter; annálfogva ön semmi esetben sincs jogosítva, magának a magyar sereg felett bármi hatalmat is tulajdonítani; úgy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

„Ez ellenségeskedés még az által is nagyobbíttatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek seregeit saját vezérlete alá vette fel, és így magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tévé.

„Azt kívánja tehát a közbéke, melyet Magyarország nem zavart meg, és a dynasztiának érdeke, hogy mi, ámbár a legvégső önvédelemre erőszakosan kényszerítve, herczegségedet az isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhívjuk: hogy jogsértő szándékával hagyjon fel, a pártütő Jellachich osztrák földre futva nyomult seregét fegyvereztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harczolni," tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztosítást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkísérteni.

„A fenyegető hadi törvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszaktételei után oly borzasztó szó, melynek valódiságában az emberiség és polgárosodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az isten és világtörténet megveszthetlen ítélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX. században a polgárosodott Európa előtt a barbárságnak hason példáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomorított szívvel nem mulaszthatandjuk el azt hasonlóan viszonzani. Gondolja, meg ön, hogy isten, az igazság védője, 10.000 foglyot, s közöttük több tábornok és törzstisztet adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mindazon vér, mely folyni fog, az örök isten birószéke előtt ön fejére fog szállani.

„Elmondottuk ezzel, mit a becsület és kötelesség mondani késztetett; hátra van még felhívni önt arra is, hogy a béke s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, melynek fenállását szentségtelen kézzel az udvari kamarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromlását; s ezen nemeskeblü városnak magyarországgali szabad közlekedését, melynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonylagos kereskedési érdekre, állíttassa vissza, hogy így ne legyen kényszerítve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, melyek a trón fentartására, mi saját feladatunkhoz is tartozik, szükségkép előreláthatlan veszélyezést, és a birodalomra végtelen szerencsétlenséget idéznének elő.

„Mi ezen parlamentair által, kit herczegségedhez küldve ezzel

a népjog védelme alá helyezünk, határozott választ kérünk, melytől fog függeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyelmességedet ellenségének tekinteni.

„Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerű perczében az igazságos isten.

„Parendorfban, a magyarországi hadsereg főtáborszállásán október 25-én 1848.“

Kossuth Lajos,
a honvédi-bizottmány elnöke

Pázmándy Dénes,
országgyűlési elnök

Csányi László,
országbiztos.

Az iratnak elvitelére Windischgrätz hetzendorfi főhadi szállására Ivánka Imre ezredes vállalkozott, ki mellé kísérőül Dobay Ágoston pozsonyi nemzetőr százados szegődött. A herczeg az irat átvétele és főbb tisztjeivel tartott rövid tanácskozás után Ivánkához, a ki azelőtt huzamosb ideig alatta szolgált, a következő szavakat intézte:

„Remélem, hogy ön kötelességéhez híven nemsokára visszatér hozzánk, egyébként mondja meg megbízóinak, hogy lázadókkal nem alkuszom!“

Erre Ivánka szótlanul meghajtotta magát és távozott. A két békekövet Windischgrätz hadcsapatain háboritlanul áthaladhatott, a horvát tábor előőrseinél azonban megállították őket s Jellachich elé állítva, utóbbi akként döntött, hogy Ivánka fogva marad, míg ellenben Dobay bántódás nélkül hazatérhet.

Windischgrätz nyilatkozata, valamint Ivánka elfogatása élénk felháborodást keltett a magyar táborban s ha eddig a tisztek egynémelyike csak bizonyos tartózkodással csatlakozott az osztrák földön keresztülviendő támadólagos fellépés eszméjéhez, most egyszerre mindenkiben a boszuvágy érzete éledt fel, úgy, hogy most már a habozók is a támadás mielőbbi megindítása mellett kardoskodtak. Ennek folytán Moga intézkedéseit az előnyomulásra megtevőn, a három oszlopba tagozott sereg október 28-án reggel harmadizben lépte át a Lajthát s a mondott napon a jobbszárnyoszloppal Fischamendig, a középsővel az Enzersdorftól keletre fekvő magaslatokig, a balszárnyoszloppal pedig Margarethen am Moos-ig hatolt előre s a menet befejezte után előőrseit Schwaadorf-Klein Neusiedel-Fischamend vonalában állította ki.

Október 29-én a sereg Görgey dandáréval mint elővéddel az élen, de különben az előző napon felvett tagozásban a Fischa folyón átkelve, mindössze egy mérföldnyi utat tett meg Schwechat felé s az előző napinál kissé összpontosítottabb állásban szállott éji nyugalomra a Rauchenwarth-tól északra fekvő magaslatokon táborba,

mely azonban csakhamar vak lárma által alaposan megzavartatott. A balszárny vezérkari tisztje, Nemegyei százados ugyanis téves hírek alapján a sereg főhadiszállásába azon jelentést küldötte, hogy a tábor balszárnya máris meg van kerülve, minek folytán ide még az éj folyamán erősbitések küldettek, bár Nemegyei tévedése időközben kiderült. Október 30-án reggel a sereg az alábbi beosztással folytatta támadó előnyomulását:

A 4 honvéd zászlóalj, 2 huszár század és 8 ágyúból álló *elöhadat Görgey Arthur* ezredes vezette; ezt követte a sereg zöme, vagyis a *derékhad* a következő beosztással:

A jobb szárny, Bárczay Miklós ezredes alatt: 6 zászlóalj gyalogos, 4 század lovas és 16 ágyú;

a közép, gróf Lázár György ezredes vezetése alatt: 4 honvéd zászlóalj, 6 huszár század és 24 ágyú;

a bálszárny, *Répássy János* ezredes alatt: 4 zászlóalj, 16 huszár század és 24 ágyú;

a tartalékhad, Karger Ferdinand ezredes által vezetve; állománya 3 zászlóalj nemzetőr, 4 század huszár és 16 ágyú;

Az egész sereg tehát 21 zászlóaljat, 32 lovas századot és 88 ágyút számlált s állománya kereken 20.000 gyalogosra, 4000 lovasra és 2000 tüzérre, tehát összesen 26.000 emberre tehelő, megjegyezvén, hogy ebből csak mintegy 16.000 ember volt rendes csapatbeli, a többi nemzetőr. A gyalogságnak a tartalékhadba beosztott mintegy 3000 embere csak kaszával volt felfegyverezve. Egyébként a nemzetőrségnek mint csapatnak értékéről Gelich tábornok munkájában következőleg nyilatkozik:

„A legnagyobb sietséggel több megyéből összegyűjtött nemzetőrök — úgymond — nem képeztek oly csapatokat, melyekben egy hadvezér minden esetben bízhatott volna, a mi pedig az odaczipelt népfölkelést illeti, ez ugyan alig volt egyébb mint hadi kinézésű tömeg, mely csak arra való volt, hogy harczvonalunknak nagyobb kiterjedést adjon. Ellenállási képességgel ez a népfölkelés rendes katonasággal és tüzérséggel szemben épen nem bírhatott, és bizonyossággal előre lehetett látni, hogy az első kartácstüzelésnél szét fog futni, rendetlenséget és rémületet fog előidézni még a rendes csapatok közt is.“ Hasonlóan, sőt helylyel-közzel még erősebben nyilatkozik e tárgyról Görgey is emlékirataiban.

Október 28-án, tehát ugyanaz nap, melyen a magyarok harmadízben átlépték a Lajthát, intézte Windischgrätz első erősebb támadását Bécs ellen; ennek eredménye nem volt ugyan valami fényes, de mégis annyira megpuhította a bécsieket, hogy hajlandóknak mutatkoztak az ostromlókkal alkudozásokba bocsátkozni; de ép midőn a kapitulácziò már majdnem meg volt kötve, hire érkezik a Bécs felmentésére indult magyarok előnyomulásának, mire Bécs lakosai újra fegyvert ragadnak s a harczot megújítják.

Windischgrätz a magyarok támadó előnyomulásáról értesülvén, a Becs körül eddig összegyűlt mintegy 60.000 főnyi seregből, körülbelül 30—35.000 embert 54 ágyúval Jellachich parancsnoksága alatt a Schwechat vonaláig tolt előre, a hol az egyelőre védőleg volt hivatva magát tartani, míg ő a sereg fennmaradó részével, az ellentállást újból felvett Bécs körülzárolását folytatta.

Jellachich serege zömével Schwechat helységben és a mögött állott fel; egyidejűleg egy erősebb hadoszlopot balszárnya elé, Mannswörthbe tolt előre, míg a nagyobbára lovasságból álló jobb szárnyát a császári kir. papírgyár és Zwölfaxing között állította fel. Ekként elfoglalt és mesterségesen megerősített állását a bán csupán mozgó járőrmenetek által biztosította.

A magyar hadoszlopok előnyomulásának folytatásánál október 30-án reggel legelőbb *Bárczay* jobb szárnyoszlopa bukkant Mannswörth előtt az ellenségre, mire a harcz élénk ágyúzással kezdetét vette, majd *Guyon* őrnagy az egyik székely és a 2. pesti önkéntes zászlóaljjal a többi csapatok közül kiválva, elszántan megy neki a Mannswörth szegélyét megszállva tartó ellenségnek. Ugyanekkor *Görgey* is felfejlődni készül előhadával Schwechat ellen, a hol erős ellenséges osztagok épen harczhoz fejlődni készültek, miközben Mogától parancsot kapott, miszerint a derékhad, de leginkább a messze elmaradt balszárny beérkezését bevárandó, további rendeletig előnyomulását szüntesse be. A legelőbb beérkezett *Lázár* dandár Görgeytől jobbra, a schwechat-schwaadorfi úttól északra, az ellenség gyenge ágyútüze alatt fejlődött fel, minek ellensúlyozására a sereg vezérkari főnökhelyettese, *Pusztelnik* őrnagy a Lázár dandár ütegeit vonulattá fel, mire Görgey a maga tüzérségét is megszólaltatta. Az időközben beérkezett tartalékhad a Görgey és Lázár-dandárok mögött állott fel. Ezalatt Mannswörthnél még mindig eldöntetlenül folyt tovább a kemény tusa, a melyben kivált Guyon az említett két zászlóaljjal vakmerőséggel határos kitartást és bátorságot fejtett ki. Egyelőre tehát úgy a közép, mint a magyar jobb szárnynak elég rendjén volt a dolga, csak a *Répássy* oszlop, mely túlságos óvatosan nyomult előre a rauchenwarth-schwechati úton, sehogy sem tudott velők egy magasságra jutni és harczhoz fejlődni. Még jobban feltartóztatta Répássy előhaladását azon körülmény, hogy Jellachich jobb szárny lovassága Zwölfaxing felöl a magyarok balszárnya felé átkaroló támadó mozdulatot tett, a mi a Répássy oszlopot teljes megállásra késztette, minek folytán közte és Görgey balszárnya között hatalmas űr keletkezett. Ezen körülményt a papírgyárnál visszamaradt ellenséges lovas osztály kiaknázni akarván, a Répássy és Görgey között keletkezett űr felé szintén támadólag nyomult előre, úgy hogy Görgey ennek ellensúlyozása czéljából kénytelen volt saját balszárnyát horog alakban visszahúzni. Egyébként Jellachich szerencsére nem gondolt támadólagos visszavágásra, hanem csupán elfog-

lalt állásának passiv megtartására szorítkozott, mi czélból Mannswörthnél álló s Guyon vakmerő szuronyrohamai áttal szorongatott balszárnyának időről-időre újabb és újabb erősbítéseket küldött. A középen, Schwechat tájékán a bán leginkább tüzérségével kívánt hatni, miczélból déltájban az említett várostól nyugatra fekvő magaslaton több üteget gyűjtött össze.

Pusztelnik őrnagy átlátván az ebből keletkezhető veszélyt, Schwechattal szemben szintén több üteget vonultatott fel, melyek azonban az ellenség hathatósabb tüzelése következtében csakhamar elnémulni s állásukat odahagyni kényszerültek. Ezen előnyt kiaknázandók, az ellenséges ütegek a Schwechattól keletre fekvő magaslatokra mentek át s azonnal megkezdték tüzelésüket előbb a magyar közép, majd a jobb szárny hadoszlop ellen is. A sűrűn becsapódó lövedékek mindenekelőtt a nagyobbára nemzetőrökből álló Lázár dandárt bomlasztották fel, mely ezután állásában a tisztek példás erőlködése daczára sem volt többé tartható. Az ekként futásnak eredt dandár Görgey csapatjait is magával rántotta, bár ez utóbbi minden lehetőt megtett, hogy dandárének szégyenteljes megfutamodását megakadályozza. Ily körülmények között a jobb szárny sem volt többé tartható s rövid idő múlva, körülbelül délután 2 óra tájban az egész magyar sereg nyüzsgő hangyarajként, hanyatthomlok rohant vissza a Fischa, onnan pedig megállapodás nélkül a Lajtha völgyébe, sőt egyesek Görgey állítása szerint csakis Pozsonyba érve, tehát a csata színhelyétől mintegy 8 mérföldnyire találták magukat eléggé biztonságban, hogy fáradt tagjaikat kissé kipihentessék. Pedig a veszély nem volt valami nagy, amennyiben Jellachich nagyszámú/lovassága daczára minden üldözéstől eltekintett.

A szenvedett veszteség mindkét részen egyenként mintegy 100 halottra s pár száz sebesültre tehető, tehát általában véve csekélynek mondható, a mi leginkább abban nyeri magyarázatát, hogy az ütközet eléggé hosszú tartama daczára, — reggeli 7 órától délután 3 óráig — a gyalogság alig fejtett ki említésre méltó tevékenységet, kivéve Guyon két zászlóalját, de ez is inkább szuronyával dolgozott; különben is a schwechati csata alig állott egyébből, mint lassú jelentéktelen ágyúharczból, a horvátok részén pedig ezenfelül a lovasságnak néhány sikerült fenyegető mozdulatából.

Az ütközet legközelebbi következménye Bécs eleste lőn, mely remény és sikerre való kilátás nélkül már a következő napon megadta magát a várost körülzároló Windischgrätz herczegnek.

HETEDIK FEJEZET.

Görgey kinevezése a feldunai hadsereg parancsnokává; seregszervezési munkálatok és események Windischgrätz támadó fellépéséig.

Moga altábornagynak, ki már a schwechati csatába sem valami nagy kedvvel ment bele, ütközetközben lóról esés következtében szenvedett könnyebb sérülései alkalmas ürügyül és indokul szolgáltak, hogy a fővezérségről a csatát követő napon lemondjon, melylyel Kossuth azonnal Görgey Arthurt kínálta meg, a ki azt el is, fogadván, mindjárt másnap tábornokká neveztetett ki. Az újonnan kinevezett főparancsnok főhadiszállását Pozsonyban ütötte föl és a sereget a honvédelmi bizottmány tagjainak kívánságához képest, hosszas határvédállásba, a Fertő tavától Pozsonyon át egészen a Morva völgyében fekvő Hochstettenig helyezte el. Görgeynek legelső gondját és feladatát seregének harczképes állapotba helyezése képezte, mi czélból azonnal hozzá is fogott annak újjászervezéséhez. Hogy a tábornok miképpen vélte ezen nagy munkát megvalósíthatónak, a legjobban a honvédelmi bizottmányhoz czimzett s november 11-éről kelt német nyelven fogalmazott előterjesztéséből tűnik ki, melyet a tábornok öcscse, id. Görgey István fordításában íme teljtartalmúlag közlünk.

„Folyó évi október 31-én szólíttattam fel a t. honvédelmi bizottmány elnöke által, hogy a feldunai magyar sereg vezérletét átvegyem. Átvevém azt, és vele a kötelezettséget, elkövetni mindent, mi közvetlenül vagy közvetve a mindenfelől veszélyezett haza megmentésére szolgálhat. Senki igaz hazafinak nem szabad eltagadnia, hogy a veszély nagy, sőt hogy az, fájdalom! még nagyobbra nőhet.

„Mindazon nemzetek történetírása, kik egykor az enyészethez közel jutva, újra felküzdték magukat a nemzeti létnek oly fokára, mely a szilárd megmaradásnak föltételeit magában foglalja — tanítja, hogy vannak perczek, midőn minden kisszerű tekinteteknek el kell foszlani, hogy az egész megmentessék; — tanítja továbbá, hogy

egység nélkül az akaratban, megmentésre gondolni sem lehet; — tanítja végre, hogy egység csak úgy eszközölhető, ha az egész nemzet, vagy legalább túlnyomó többségének bizalma egy férfiúban találkozik öszsze és a nemzet ezen egyet, egy bizonyos meghatározott időre, szabad elhatározásból maga fölé emelvén, akaratának önként hódol. Így volt az eddig, és így lesz ezután. Nem tudom hinni, hogy Magyarország kedvéért a világ folyása más irányt veend.

.Már azt, hogy egész Magyarország oly közel áll-e már a végveszély széléhez, hogy csak egy erős dictatura keze mentheti meg az elbukástól: hadd ítéljék meg azon férfiak, kik idején valónak látták a magyar hadsereg legnagyobb részét egy egyszerű polgárnak vezérletére bízni. De hogy épen a hadseregnek ezen része az általános események által a teljes feloszláshoz közel van juttatva: oly tény, melyet senki hozzáértő katona el nem tagadhat.

Ennek okát kimutatni, egy későbbi kornak feladata, a mikor majd a kedélyek izgatottsága, mely most még mindig növekedni látszik, elcsillapodott, és a körülmények nyugodt, teljesen igazságos, éőt méltányos megítélésének tért engedhet. Most azonban gyorsan segíteni kell a bajon. . . .

„Az én dolgom a „miként“ iránt javaslatot tenni; s én a következőkben fejezem ki meggyőződésemet:

1. Minden nepotizmusnak az előléptetések körül egyszer-mindenkorra meg kell szűnni.

2. Valamennyi nem-rendes csapatot szigorúan el kell a rendesektől különíteni és külön vezényletek alá helyezni. Legjobb lenne minden nem-rendes csapatot haladék nélkül feloszlatni, közülök a hadköteles egyéneket külön beaszentálni s a már létező rendes hadcsapatok kiegészítésére fordítani. Az úgynevezett önkéntes zászlóaljak elkeresztelése honvéd zászlóaljakká nagyon szerencsétlen egy kísérlet. A név változik: á gyerek ugyanaz marad. Az önkéntes zászlóaljak keveset vagy éppen semmit sem érnek, mivel a tisztek és altisztek, közül csak igen kevesen értenek“ a szolgálathoz. Többet lehet-e ezektől várni akkor, ha honvédeknek hívják nemzetőr helyett? Legtöbbje mégis csak asinus marad in pelle leonina. Voltak, kik azt tartották: egy zászlóalj önkéntes vagy nemzetőr két honvéd zászlóalj közé állítva, harmadik honvéd zászlóaljat pótol. Ez igaz lehet, míg kenyértörésre nem kerül. De az első kartácslövésre az önkéntes zászlóalj önkétesen megszalad és ekkor a jobbról-balról való két honvéd zászlóaljat önkéntelenül magával ragadja. Voltak kivételek, de hány? az önkéntesek tisztjei, ha a honvédséghez át akarnak lépni, előbb tiszti vizsgálatnak kell hogy alávessék magokat, még pedig egy kipróbált ügyes tisztekből alakított bizottság előtt — és csak akkor, ha ezen vizsgálat kielégítőn ütött ki és csak mint rangjokon belüli legfiatalabbak helyezhetők által. Különös érdemek által

indokolt egyes kivételeknek csakis a hadsereg fővezére beleegyezésével lenne szabad megtörténni.

3. A tiszti, előléptetést bizonyos határig egyedül a hadsereg főparancsnokára kellene bízni. Vagy érdemes ezen főparancsnok a bizalomra: akkor nincs vele koczkáztatva semmi; vagy nem érdemes reá, akkor el vele! Csak semmi fél rendszabályt.

4. A hadsereg parancsnokát minden hadi dispositiókért felelőssé feszik: de ekkor aztán ő kívüle senkinek sem szabad az ő hadseregével disponálni. Egy hadsereg a vezénylet egysége nélkül hasonló egy emberhez, a ki önmagával meghasonlott; sem ettől, sem amattól nem lehet soha tökéletes dolgot várni.

ö. A hadseregnek nyugalomra és pihenésre van szüksége, mert testileg és erkölcsileg le van csigázva. Nyugta és pihenése neki itt Pozsonyban nincs; Pozsony egy, őt egyszerre Ausztria, Morvaország Szilézia és. Galiczia felől fenyegető hatalmasabb ellenséggel szemben tarthatlan pont és csakhamar sírja lesz hadseregünknek.

6. Valamennyi önkéntes zászlóalj el van tetvesedve; mert Jellachich bevonulása óta Székesfehérvárra, a hol fehérruha készletük oda veszett, csak egy pár fehérruhával bírnak fejenként. Ha ezt ki akarják mosni, kénytelenek a köpönyeget napokig meztelen testen viselni. A szabad mezőn ez még megjárná: de itt a szoros szállásolás mellett ez a betegség annyira elhatalmasodott, hogy vannak egyének, kiknek bőre már egészen kisebesedett. Legalább egy öltő új fehérruha emberenként, czélszerűbb elszállásolás és nyugalom — ezek az egyedüli eszközök ezen utálatos és veszedelmes kórnak megszüntetésére. Új fehérneműt lehet ide küldeni: de jobb szállásokat és nyugodalmat, nem. A szolgálat, melyet egy terjedelmes nyílt városnak, minő Pozsony, az ellenség megrohanásai elleni biztosítása megkíván, sokkal folytonosabb, hogysem akár csak a legszükségesebb tisztálkodásra és megpihenésre is teljék az időből; másfelől meg Pozsony még sem bir annyi elszállásolási képességgel, mennyi okvetlen kell, hogy a város védelmezésére megkívántató mennyiségű katonaság úgy legyen elszállásolva, a mint ezt a sereg föntartása követeli.

7. Mindazon nemzetőröket, kik nem a háború egész idejére szegődtek hadiszolgálatba rögtön el kell bocsátani, mert míg a vármegyéktől nekik szolgálatuk idejére biztosított javadalmak roppant sommákba kerülnek: ők csak a végett látszanak itt lenni, hogy a törvényt kigúnyolják és a bennük lakó rósz szellem által ragály módra a legjobb csapatainkat is megfertőztessék. Azért el velök. Jobb semminő hadsereg, mint olyan, melynek egyes részeiben a törvények a leggyalázatosabb módon kigúnyoltatnak A soproni gyalog nemzetőrök azon puszta hírre, hogy jön az ellenség, egyenest haza futottak; a lovasok azelőtt néhány órával követték a példát. A mi belőlük megmaradt: az a parancsnokuk egy néhány tisztjével! Én

Kossuth elnök parancsára átvevém a magyar hadsereg egy része feletti fővezényletet: nekem tehát szent kötelességem a felett őrködni, hogy annak becsülete szűzen föntartassék. Egy egész hadsereg szenvedhet vereséget és hátrálni kényszerülhet anélkül, hogy az által csorba essék becsületén. De ha egyetlen csapatja, még mielőtt ellenséget látott volna, gyáván megszalad: akkor ez által az egész hadsereg becsülete van meggyalázva. Azt várom a t. honvédelmi bizottmány elismert méltányérzetétől, hogy nem fogja ezentúl kívánni tőlem, hogy derék hadseregem becsületét koczkára tegyem az által, hogy soraiban megszenvedjek olyan csapatokat, melyekre inkább ráillik a gyáva csőcselék elnevezés, semmint a honvéd becsületes neve.

8. Az 5. és 6. pontokból önként foly a javaslat: Pozsonyt csak a hadseregnek egy részével tartani megszállva, ellenben a főhadiszállást s a hadsereg zömét más helyre tenni át, mely mind az ország védelmére, mind a hadsereg átidomítására nézve több előnynyel bír. Ezen javaslatot legközelebbi levelemben lesz szerencsém előterjeszteni.

Görgey s. k.

A fenti előterjesztés utolsó bekezdésében jelzett javaslat szerint Görgey seregének zömét Győrbe, a Duna jobb partjára, kívánta áttenni. Pozsony és a kis Kárpátok főátjárói szerinte csak gyengébb csapatosztagokkal lettek volna megszállandók, míg a sereg tulajdonképi előcsapatai Mosony tájékán állottak volna fel. Egyidejűleg azt is javasolta Görgey, hogy a kormány és az országgyűlés haladék nélkül a Tiszántúlra tétessék át.

A honvédelmi bizottmány Görgey ezen utóbb említett javaslatainak kivitelét aggályosnak vélte és nem alapos ok nélkül. Eltekintve az erkölcsileg deprimáló hatástól, melyet az ország területe egy részének fegyveres beavatkozás szülte kényszerűség nélküli átengedése keltett volna, a kormány minden talpalatnyi föld feladásával magát egyszersmind azon vidék segélyforrásaitól is önként megfosztotta volna, miket pedig bármily csekélyek voltak is azok, nem egykönnyen nélkülözhetett. Másrészt nem volt kizárva, hogy a határ korai feladása következtében Windischgrätz azonnal rászánja magát az elhagyott terület megszállására és esetleg támadó műveleteinek azonnali felvételére. Hasonló indokokból elvetendő volt, addig, míg kényszerítő szükség be nem állt, Görgeynek a kormány székhelyének áttételét ezélzó javaslata is. Ellenben a sereg alapos újjászervezésére vonatkozó törekvést feltétlenül helyeselnünk kell, bár az e tekintetben ajánlott rendszer a fenforgó viszonyok között, midőn arról volt szó, hogy az ország megvédésére hivatott csapatok, úgy szólván a semmiből teremtessenek, kissé túlradikálisnak mondható.

Mindezen ellentétes álláspontokból az új főparancsnok és a honvédelmi bizottmány között sűrűbb és helylyel-közzel, főleg az

előbbi részéről keserű panaszokkal és kifakadásokkal telt levelezés keletkezett s a vitatkozások eredménye lőn, hogy az első két pontra nézve Görgeynek kellett engednie, míg a seregszervezés kérdései körül tanácsai nagyobbára teljes meghallgatást nyertek. —

Windischgrätz a swechati csata után mindenekelőtt az osztrák császárvárosban a rend és béke helyreállításához fogott; az ostromállapot kihirdetése és életbeléptetése, valamint a fölkelés teljes elnyomása és megtorlása körüli intézkedések a herczeget egyelőre annyira igénybe vették, hogy a tervbe vett Magyarország elleni hadjárat megindítását kissé cl kellett halasztania, noha már meglevő seregét mindjárt kezdetben készenlétbe helyezve, az ország határához tolta előre, a hol az a szükséges kiegészítést és a támadó hadjárat czéljához mért új beosztást nyert. Ezen bevezető munkálkodás alatt a király november 6-án Olmützből kelt legfelsőbb manifesztumában Magyarországot anarchikus állapotban levőnek jelentette ki s abban a rend helyreállítására foganatba veendő intézkedéseket már előre jelezte. Hasonlóan Windischgrätz herczeg is, Magyarország tekintetében egyelőre csak kiáltványokkal működött, melyekkel egyrészt a magyar hadseregben szolgáló volt osztrák tisztekre, másrészt pedig az ország alsóbb rendű lakosaira kívánt hatni.

Ezen kiáltványok egyike november 12-én kelt s Moga altábornagyhoz, kit a herczeg még mindig a magyar sereg főparancsnokának tartott, volt intézve. íme itt a fölhívás magyar fordítása.

„Múlt hó 17-én, hivatkozva az október 3-ik és 16-ik napján kelt cs. kir. manifesztumokra, ezeknek közlése mellett, oda utasítottam altábornagy urat, hogy úgy személyére nézve a Bécs előtt felütött főhadiszállásomban megjelenjék, valamint hogy intézkedjék az iránt, miszerint az ez idő szerint parancsnoksága alatt álló valamenyi tábornok, törzs- és főtiszt, nemkülönben a csapatok haladéktalanul a vezetésem alatt álló cs. kir. hadsereghez csatlakozzanak, ellenkező esetben az ezen parancsom által érintett valamennyi egyént a hadi törvény legszigorúbb alkalmazása alá fogom bocsájtani.

„Altábornagy ur csupán arra szorítkozott, hogy múlt hó 21-én említett parancsom vételét elismerje; de személyére nézve annak nem tett eleget és azt, amint néhány, a magyar lázadók sorából időközben a cs. kir. zászlókhoz visszatért tiszttől megtudtam, nem is közölte az alatta álló tábornokokkal, tisztekkel és csapatokkal. Ezenkívül altábornagy ur még azon súlyos bűnt is követte el, hogy eszközül használtatta magát a lázítók által a királyi hatalom ellen s hogy a pártütők seregeit vezényelve, az osztrák főherczegség határát átlépte és ezekkel fejedelmünk hű hadát, melynek önmaga is tagja és melynek soraiban altábornagy úr magas polczra emelkedett, ellenségesen megtámadta. Ezen bűnös tettekből azt kellene következtetnem, hogy altábornagy úr szintén pártütőnek csapott fel és kötelességéhez való visszatérését maga kívánja lehetetlenné tenni, ha ezen maga-

viseletű azon terrorismusban, mely Magyarországon már hosszabb idő óta minden gondolkozó főre reánehezedik és azon körülményben nem találna némi mentséget, hogy a cs. kir. manifesztumok közhírré tétele, valamint a történteknek igaz előadása ugyanezen terrorizmus által lehetetlenné vált.

„De még ezen oldalról is tekintve a történteket, további kíméletesség már nem volna helyén, mert mindazon támpontok, melyeket a magyar pártütés vezérei ő felsége előbbi rendeletéiben lépéseiknek igazolására találni és felhozni szándékoznának, az ismeretes szeptemberi események után, miután ők a törvényesség terét elhagyták és az ezekre szükségkép következett legfelsőbb rendeletek után, — katonatisztre, valamint minden becsületes emberre nézve többé nyomatékkai nem bírhatnak. Minden magyarnak, ki hazáját szereti, ezen pár hónap tanúságai után azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy a most megkezdett útnak követése mellett mindent, mit a jövőre nézve megnyerni kívánt, örökre elveszthet.

„Az elsőroltak után indíttatva érzem magam, hogy azon határidőt, a melyet önnek altábornagy úr, valamint a többi tábornokoknak, tiszteknek és az alatta álló cs. kir, csapatoknak a visszatérésre kötelességükhöz és a zászlóhoz, melynek örök hűséget esküdtek, kiszabtam, még 14 nappal megtoldva, november 26-ig kiterjeszszem, mely idő alatt ezen parancsom köztudomásra juthat, minek eszközlését altábornagy urnák ismételve legszorosabb kötelességévé teszem. Azokat pedig, kik ezen időt akár gyávaságból, akár roszlelkületből fel nem használják és még ezentúl is fegyvert fognak ő cs. kir. felsége hű hadai ellen, árulóknak és lázadóknak kell tekintenem és velők kézrekerítés esetén a legszigorúbb hadi törvények szerint fogok elbánni.

Kelt Schönbrunnban, 1848. november 12-én

Windischgrätz Alfréd herczeg tábornagy.“

Másnapról keltezve a herczeg Magyarország és Erdély lakosaihoz intézett szózatában kijelenti, hogy ő felsége legmagasabb parancsára egy vitéz kis hadsereggel Magyarországba lép majd. de nem ellenséges szándékkal, hanem hogy a pártütést legyőzze és a pártok által szétszaggatott hazának a békességet visszaadja. Szózatát a herczeg e következő hangzatos szavakkal zárja be: „átalom a híveknek, bocsánat a megtérőknek, végveszély a pártütőknek! Ez jelszavam.“

Ezen proklamációk ellen Görgey november 26-ikáról keltezve és Csányi László főkormánybiztos ellenjegyezésével ellátva, a következő kiáltványt bocsátotta ki:

„Méltó boszankodással olvastuk az ő felségének a királynak neve visszaélésével kelt manifesztumokat és Windischgrätz tábor-

nagynak f. hó 12-éről a néphez intézett felhívását, mikben a magyar nemzet ármány- és árulással, lázadásra bujtogatással s ennek kíséretében rablással, gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia székhelye gyanánt tüntettetik elő. De mindennél inkább töltött el utálattal azon alávaló politika, mely midőn az egyetemes nemzetet boszújával elérhetni nem reményű, egyes honfiakat szemel ki áldozatul; s midőn ezek nyakába törekszik keríteni a történtek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámított eszközének lenni hirdeti.

„Mi feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szerezve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, mely királya iránti loyalitásában, megszomorodva bár, de híven, máiglan megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

„Hazafiúi örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kísérletek által sincs megzavarva, miket éppen a reakczió és azon bitorlóit hatalom szitogat, mely a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja.

„Tiltakozunk azon valótlan állítás ellen, mintha minden eddig kelt kormányintézkedések egyes magán személyek tettei, az egész nemzet pedig és vele mi, ily egyes pártütők elámított vak eszközei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük.

„Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást azon loyalitással tiszteli, minőnek a régi és új históriában szinte nincs párja: úgy mi is óhajtjuk virradását azon napnak, melyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel az alkotmány alapján visszaállíttassék. Hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reakezió ármányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója, a nádor, országunkat elhagyta: mi a nemzet képviselőiben ismerjük fel azon hatalmat, mely egyedül intézkedhetik törvényesen Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük; ennek rendeléseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük kijelentve lenni; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesítettük, úgy ezentúl is, sem fenyegetés, sem biztatás által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.

„Kijelentjük, hogy midőn fennálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt venni.

„Jelszavunk: „alkotmányos jog és szabadság.“ Ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utolsó csöpp vérig küzdeni, és ez alatt reménylünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni!

„Pozsonyban, 1848. november 26-án.

„A feldunai magyar királyi hadsereg nevében:

Csányi László s. k. főkormánybiztos.

Görgey Arthur s. k. tábornok. “

Ezen kölcsönös kijelentések után mindkét fél erélyesen hozzálátott a seregnek hadműködésre kész állapotba helyezéséhez, minek lefolyásáról majd később leend alkalmunk beszámolni, előbb azonban lássuk a mellékhadszíntereken időközben történteket.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Események az ország északi és északnyugati részeiben.

Simunich első betörése.

Midőn október elején a bécsi körök előtt mindinkább nyilvánvalóvá lett, miszerint Magyarország erélyes önvédelemre készül, Latour osztrák hadügyminiszter a magyarok ellentállásának mielőbbi megtörése czéljából az összes rendelkezésre álló csapatoknak az ország fővárosa elleni központias előnyomulását javasolta az udvarnak, mely terv az utóbbi részéről el is fogadtatott. A beözönlésre kijelölt hadak egyikének parancsnoklásával *Simunich Boldizsár* altábornagy bízatott meg, a ki az alája rendelt haderőt Dukla tájékán összpontosította. Ezen hadoszlopnak feladatává tétetett, összpontosítása helyéről a legrövidebb úton Pest felé nyomulni, a hol a Pozsonyon át előnyomuló cs. kir. főhadsereggel volt egyesülendő. A vett parancs folytán Simunich október 13-án a duklai szorosan át csakugyan betört az országba s egészen Bártfáig nyomult előre. Itt értesülvén, hogy a császári főseregnek Pozsonyon át kilátásba vett benyomulása a bécsi októberi forradalom kitörése folytán meghiúsult, Simunich további előnyomulását a megkezdett irányban beszüntetve, arra határozta el magát, hogy a Bécs előtt levő cs. kir. hadsereghez leendő csatlakozás czéljából a Kárpátokon át Morvaország felé veendi útját. Így is történt; majdnem 20 napi fáradságos menet után mintegy 5000-nyi haddal s 12 ágyúval a Jablunkai szoros elé érve, október 22 én Csáczánál, újból betört az országba, valószínűleg azon szándékkal, hogy a parendorfi táborban álló s Bécs felé előnyomulni szándékozó magyar főssereg oldalát és hátát nyugtalanítsa.

A betörés hírére az ország kormánya azonnal a lipótvári védőrségnek, mely *Ordódy* őrnagy parancsnoksága alatt mindössze csak 3 század Poroszherczeg ezredbeli legénységből és 3—4 ágyúból állott, megerősítését rendelte el, mi czélból Pozsonyból a budapesti nemzetőrök 2, és a pozsonyiak 1. zászlóalját azonnal útnak

indítá. Hasonlóan parancsot kapott *Beniczky Lajos* kormánybiztos, ki a pánszláv mozgalmak elfojtása végett néhány század Gyulay-gyalogsággal s a selmeczi és beszterczebányai nemzetőrség 1—1 osztályával Túrócz-Szent-Mártonban állott, nemkülömben *Justh* barsi főispán és *báró Jeszenák* kormánybiztos, hogy a barsi és honti fölkelőkkel és önkéntesekkel az ellenség útját állani siessenek.

A lipótvári várőrség azonban az említett segélyhadak megér- - keztét be sem várva, hanem 2 század nyitramegyei nemzetőr és mintegy 2000 főnyi felkelt nép által segélyezve, maga ment a Vág völgyében tovanyomuló ellenség elé, hogy előhaladásának gátat vessen. Az összeütközés október 28-án Kosztolány mellett következett be, még pedig a magyarokra nézve kedvezőtlen kimenetellel; a csak kaszákkal és vasvillákkal felfegyverzett nép az ellenség ágyútüze elől azonnal megfutott s így a csak néhány százra leolvadt rendes katonaság a szintén kereket oldott nemzetőrökkel és önkéntesekkel együtt folytonos tüzelés közben újból Lipótvárába húzódott vissza.

Simunich az említett várat figyelmen kívül hagyva, hadoszlopával Nagy-Szombatig nyomult előre. Ekkorára azonban ellenében már tulerős csapatok gyűltek össze; egyrészt beérkezett már Beniczky mintegy 1500 emberrel s 6 ágyúval, másrészt pedig közeledett a Kossuth által a schwechati csata után Guyon ezredes parancsnoksága alatt Lipótvár felé kirendelt 4—5000-nyi dandár is. Simunich azonban még mielőtt ezen hadak egyesülhettek volna, Nagy-Szombatból Nádason és Jabloniczon át a Morva völgyébe húzódott vissza.

Guyonnak sikerült ugyan november 4-én Simunich utóhadát utolérni, de csak a visszavonulók podgyászában tehetett nagyobb kárt, amennyiben a csapatok a Morva vizén átkelvén, a hidat maguk mögött fölszedték, mely körülmény a mieink üldözésének határt szabott. Guyon ennek folytán dandárét újból Pozsonyba vezette vissza.

A honvédelmi bizottmány Simunich altábornagy betörésén okulva, az északi megyék népfölkelésének rögtöni szervezéséről gondoskodott, mire nézve Sáros, Abauj, Zemplén, Borsod, Torna, Szepes, Mármaros, Ugocsa, Ung és Gömör megyék főispánjait haladéktalanul a szükséges intézkedések megtételére utasította és egyúttal az itt szervezendő népfölkelés teljhatalmú parancsnokává *Pulszky Sándor* alezredest nevezte ki.

A tót fölkelés elnyomása.

A tót nép lakta felvidéken Hurbán, Stur és Hodzsa izgatásaikat tovább folytatván, ezeknek az országba jött néhány száz cseh önkéntes segitségével nehezen bár, de mégis sikerült a különben csendes és elégedett tótokat fegyveres fölkelésre bírni. Az összeszedett-vedett, mintegy 2500 főnyi tót felkelő csapat a pánszláv üzelmek anyafészkénél, Brezovánál gyülekezett.

Ezzel szemben a honvédelmi bizottmány megbízásából *báró Jeszenák János* nyitramegyei főispán a magyar nemzetőrséget szervezte s csakhamar a részben puskákkal, részben csak dsidákkal és kaszákkal felfegyverzett pozsonyi, nagyszombati, tallósi, diószegi és nagymecsedi nemzetőröket a szeniczi táborba zászlói köré gyűjtötte. Hurbán a támadásban a magyarokat megelőzni akarván, szeptember közepe után három csapatban felállított mintegy 2000 harczosával a Jablonicznál gyülekező nemzetőrökre vetette magát, ezek azonban a *gróf Kotulinszky* parancsa alatt álló Ceccopieri sorezredbeli egyik század támogatásával a tótoknak különben is lanyha támadását visszaverték. Hasonlóan pórul járt a Szenicz felé küldött tót támadó oszlop is, melyet *Vojnics Lajos* őrnagy kergetett széjjel nagyobb nehézség nélkül. Ezen csorbát kiköszörülendő, Hurbán még ugyanazon hónap 26-án újból felkerekedett, de ekkor már a nemzetőrség támogatásira Pozsonyból az egész Ceccopieri ezred érkezett volt be s az összes magyar hadak feletti parancsnokságot *Knöhr* tábornok vette át. Hurbán erről értesülvén, hadaival Brezovára és Miavára húzódott vissza, mely helységeket erősen eltorlaszoltatfa. Erre aztán Knőhr tábornok csapott át a támadásba, egyik oszlopát Szeniczről Miavára, egy másik oszlopát pedig Jabloniczról Brezovára indítván. Mindkét helyen szeptember 29-én történt az összeütközés, mely az említett helységek bevételével és a fölkelők vad futásával végződött. Hurbán, Stur és Hodzsa hős ármádiájának egy része rémülten a miavai hegyek közé menekült, a többi pedig minden ellentállás kifejtése nélkül lerakta a fegyvert.

A megtört tót nemzeti tanács végső kétségbeesésében Knöhr tábornokhoz fordult oltalomért, kihez a következő levelet intézte:

„Tábornok úr!

„Van szerencsénk tudomására hozni, hogy mi ő felsége császárunk és királyunk, az uralkodóház és az osztrák birodalom épségben tartása mellett vagyunk. Ép ezért léptünk fel a magyar szakadárság ellen, a mely a birodalom szétdarabolását, s a magyar koronához tartozó, de nem magyarajkú népek leigázását tűzte ki czélul.

„Mi tótok kötelességünknek tartjuk, százados elnyomatás után, jogainkat és szabadságunkat, miket ő felsége minden nemzetiségnek egyforma mértékben legkegyelmesebben megadni méltóztatott, igénybe venni. A nemzetiségek egyenlőségét kell követelnünk, hacsak megvetendő nép lenni nem akarunk.

„Törekvésünket, érzelmeinket különben maga ő felsége is ismeri. Ezért volt lehetséges, hogy önkéntes csapatunk, fegyverrel és lőszerrel bőven ellátva, külön vonaton, katonai díjszabás szerint indult el f. hó 17-én Bécsből.

„Mindezekből, úgy hisszük, tábornok úr meg fogja érteni, hogy mi ő felsége a császár és király iránt rendületlen hűséggel

viseltetünk, a cs. kir. katonasággal pedig egyetértésben akarunk működni.

„A nemzeti tanács biztosítja önt tábornok úr, hogy a tót nemzet föltétlenül és tömegesen csatlakozik önhöz.

„A legnagyobb örömmel maradunk tábornok úr alázatos szolgái.

„1848. szeptember 30-án.

A tót nemzeti tanács:

Hurbán Miczisláv József, Stur Lajos,
Hodzsa M. Zach F.

Rossak Timót.“

Knöhr ezen levelet válasz nélkül hagyva, a honvédelmi bizottmánynak terjesztette be s a maga részéről szolgálatait inkább az ez időtájt már Bécs felé visszavonuló Jellachichnak ajánlotta fel, a mi csakhamar kitudódván, már október 6-án kénytelen volt ezredével együtt nagy sietséggel, annak podgyászát Pozsonyban hagyva, Marcheggbe menekülni.

A tót lázitás apostolai ellenben kéz alatt még tovább folytatták bujtogató munkálkodásukat, míg végre *Frischeisen* alezredesnek deczember 4-én bekövetkezett betörése egy 4 gyalog-, Vj lovas század és ^{l}U röppentyű ütegből álló osztrák hadoszlop élén a Jablunkai szoroson át, újólag alkalmat adott Hurbánnak, hogy ismét nyíltan lépjen a munkálkodás terére. Frischeisen a Csáczánál *Ballogh*j alatt álló nemzetőr csapatokat visszanyomván, Csáczát megszállotta. Itt csatlakozott hozzá Hurbán hadával, a ki arra birta Frischeisent, hogy a *Querlondeé* s *Beniczky* alatta felső Vág völgyében összegyűjtött mintegy 3000 ember és 4 ágyúból álló hadat együttes erővel támadják meg. Ez deczember 11-én Budetin-nél, Zsolnával szemben a Vág és Kisucza összefolyásánál meg is történt s a magyar had jobb oldalán 2 rendes század által, melyhez *Blaudek* és *Zách* vezetése alatt mintegy 200 tót önkéntes is csatlakozott, megkerültetvén, a Vág mögé húzódott vissza s a hidat maga mögött elrombolta. Frischeisen nem követte a magyarokat a a túlsó partra, hanem azokkal estig tartó tűzharczot tartott fenn; ekkor aztán arról értesülvén, hogy háta mögött népfölklés szervezkedik, jobbnak látta kitakarodni az országból, minek folytán már 12-én újból Jablunkánál állott, 13-án pedig Teschenig húzódott vissza, s így a Morvaország és Sziléziából az országba vezető hegyszorosok ismét magyar csapatok által szállattak meg. Az ekként fakópnél hagyott Hurbán később tót önkéntes zászlóaljával osztrák tábornokok védő szárnyai alá húzta meg magát, de sikeres munkálkodást itt sem volt képes felmutatni. Így végződött a híres tót nemzeti fölkelés, mely eredetileg a nagy horvát betörés pendantja gyanánt ünnepeltetett.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A bács-bansági események a magyar csapatok kivonulásáig 1849. január végéig.

A szerencsétlenül végződött második szent-tamási ostrom arra birtaaz ország kormányát, miszerint a Perczel vádja következtében*) a főparancsnokságról lemondott *Bechtold* altábornagy helyére *Mészáros* hadügyminisztert küldje le a déli hadsereg színterére, a ki azon reménynyel kecsegtette magát, hogy a szerbekre egy elhatározó csapást mérve, ezáltal a délvidéken nagyobb hadak jelenlétét nélkülözhetővé teszi, minek folytán déli hadseregünk nagyobb része a Drávához leend küldhető, a hol Jellachich betörésének bekövetkezte már csak napok kérdése volt.

Szent-Tamás harmadik ostromának tervét *Klauzál* őrnagy, kit Mészáros táborkari főnökévé nevezett ki, készité. Ezen terv, több heti munkának műve, 46 egész iv papírra terjedt s számos tervrajz melléklettel volt ellátva, a mi már magában véve is a mellett bizonyít, miszerint az a gyakorlati kivitelben sikerre nem igen számíthatott.

Az ostrom végrehajtása a kormány ismételt, sürgetésére szeptember hó 21-ére tűzetett ki. Mészárosnak ez idő tájt 8 sorezredbeli, ugyanannyi honvéd zászlóalj, 2 huszár ezred és 8 üteg állott rendelkezésére, összesen mintegy 14.000 gyalogos és 2000 lovas főnyi létszámmal. Ebből a támadás keresztülvitelében mindössze 0000 gyalogos és 1500 lovas vett részt. A nemzetőrségből, melynek számra nézve majdnem kétszer akkora volt mint a rendes csapatok, csak az Ó-Becsén elhelyezett osztagok vettek részt az ostromban, de ezek is csupán a főtámadást támogatandók, indíttattak *Fach* ezredes parancsnoksága alatt Turia felé.

Klauzál terve szerint az elsánczolt tábor a feléje több irányból előnyomuló hadoszlopok egyidejű és meglepő támadása által volt

*) Lásd a 29. oldalon.

beveendő, mi czélból az egyes oszlopok szeptember 21-én éjfél után szép csillagos és holdvilágos éjszakán *egy-egy* vezérkari tisztnek kalauzolása mellett indultak útnak, azok cgynémelyike azonban csakhammar eltévedt útjában, minek folytán a támadás keresztülviteléhez csak jóval napfelkelte után lehetett hozzá fogni. A vezetőség intézkedése szerint a lovasság *Eder* és *Kolowrat* alatt az ellenség kitörését meggátlandó, a római sánczok irányában működött, egy zászlóalj, melynek védelme alatt a város bombákkal volt lövetendő, a hidfő megvételére rendeltetett ki, a csatorna bal partján pedig *Bakonyi* és *Aulich* oszlopai nyomultak előre a hátában is erősen elsánczolt tábor ellen. Legelsőnek Bakonyi oszlopa csapott össze az ellenséggel, melynek a szőlőkbe előretolva volt előőrseit csakhamar visszaverte; Bakonyi erre a sánczok ostromához fogott, de minden siker nélkül. Ezalatt Aulich 2 zászlóaljával a város előtti erdő árkaiba befészkelt ellenség részéről olyannyira makacs ellentállásra talált, hogy a támadás sikerében nem bízván, oszlopának mihamar visszavonulást parancsolt. Éhez járult még, hogy a bevezető harczok alatt huszárjaink ismételt rohamjai daczára a védőrség támogatására mintegy 3000 sajkás kerületbeli szerb gyalogos a hídfőhöz s onnan a városba juthatott.

Mészáros erről értesülvén, egész seregének visszavonulást parancsolt s azt eredeti táborába vezette vissza. Szemtanuk állítása szerint az ostromló sereg tisztjeiben és legénységében egyaránt az egész nap folyamán igen lanyha volt a harczi kedv, ami nagy részt azon általánosan elterjedt hitnek volt tulajdonítandó, hogy Jcllachich csakis az udvarnak beleegyezésével törhetett be az országba s így a cs. kir. hadseregbeli tisztekben azon meggyőződés kezdett gyökeret verni, miszerint az ő és legénységük működése a szerbek ellen sem lehet az udvari körök ínyére.

A magyarok vesztesége midössze 20 — 30 halottból állott, a szerbeké pedig talán még ennyire sem rúgott.

Szent-Tamás sikertelen harmadik ostroma után úgy a Bácskában mint a Bánátban lankadni kezdett a harcz heve; úgy tűnik, mintha mindkét fél egyidőre kérdő pillantást vetett volna Jellachich betörésének színtere felé, hogy annak szerencsés vagy szerencsétlen kimeneteléhez szabja a maga további magatartását is; mindkét fél ösztönszerűen érezte, hogy a bán betörése folytán a döntés súlypontja a Dunán túlra helyezkedett át Ennek érzetében támadt már ekkoron Kossuthnak azon feltétlenül helyes gondolata, hogy a délvidéken mint alárendeltebb jelentőségű hadszínhelyen halogatóan vívandó hadműveletek alatt, minden rendelkezésre álló erejét a délvidéken felszabaduló haderőkkel együtt a mindenesetre veszélyesebb ellenség ellen hozza alkalmazásba. Sőt Windischgrätznek sereg összpontosításai Bécs körül azon kifejezett szándékkal, hogy a császárvárossal végezvén, Magyarországba törjön, még inkább szólt Kossuth

tervének helyességre, illetve annak szüksége mellett, hogy minden nélkülözhető haderő a felső Duna mentén összpontosíttassék.

Viszont a szerb vezérférfiaknak, de kivált *Mayerhoffer* belgrádi konzulnak, a ki immár azon fáradozott, hogy az eddig kiválóan nemzetiségi érdekből fegyvert ragadt szerb csapatokból' a császári érdekek mellett küzdő császári segélyhadakat alkosson, miczélból mindenekelőtt *Stratimirovichot*, a szerb érdekek leglelkesebb bajnokát iparkodott láb alól eltenni — törekvése oda irányult, hogy Jellachich támadó fellépésével egyidejűleg a szerbek is egész erejüknek latbavetésével szintén támadólag lépjenek fel Szeged irányában, miből a bán működése számára kétségtelenül hathatós támogatás fakadt volna.

Ámde a szerbek támadó mozdulata különféle akadályok miatt csak október közepe táján vehette kezdetét azon tervszerű szándékkal, hogy, Ó- és Török-Becsét megtámadva, majd Nagy-Kikindát elfoglalva, a bács és bánsági magyar haderők közötti összeköttetést megszakítsák s hogy ezután a temesvári őrséggel kezet fogva, a bánsági magyar sereget minden oldalról körülvegyék és elnyomják.

A harcz a kieszelt terv értelmébeu Török-Becsénél kezdődött, a hol *Csuha* alezredes alatt a Turszky-ezred félszázada, 600 csongrádmegyei és 2—300 helybeli nemzetőr szállásolt.

A mintegy 3000 főnyi s- 8 ágyúval ellátott szerb támadó had október 13-áu váratlanul és oly hevesen rohanta meg Török Becsét, hogy a magyar védőrség csakhamar a város belsejében készült sánezok és torlaszok mögé volt kénytelen visszahúzódni. A szerbek látván, hogy a jól védett sánczok ellen mit sem tehetnek, néhány meghiúsult roham után, a több eredményt ígérő rabláshoz és gyújtogatáshoz fogtak; ez egyszer azonban vesztükre, mert a helybeli nemzetőrség vagyonát ekként végveszélyben látván, a boszuvágytól égve rohant ki a torlaszok mögül s a vásárhelyi nemzetőrség által támogatva, oly elszántan reáveté magát a rablás és fosztogatásra indult szerb tömegekre, hogy azok számos halott hátrahagyásával a városból kivonulni kényszerültek. Ezen pillanatban jelent meg *Damjanich*, kit egy csapat honvéddel, egy huszár osztaggal és két ágyúval az O-Becsén parancsnokló Fach ezredes a szerb támadás hírére a Tiszán át Franyovára küldött. Damjanich segélyhadának beérkezte a szerbek visszavonulását rendetlen futássá fokozta, mialatt azok mintegy 200 embert vesztettek. A feldühödt nemzetőrök ezután a város szerb lakosait rohanták meg s közülök számos ártatlant is lelőttek vagy kifosztottak. A mieink vesztesége állítólag alig rúgott többre 20 halott és sebesültnél.

Ugyanazon napon egy a tiszaföldvári táborból kiindult szerb csapat O-Becsét támadta meg, a hol Fach ezredesnek, miután Damjanich alatt az előbb említett segélyt a török-becseiknek elködötte, még 7 század honvéd gyalogos, 2 század Ferdinand hu-

szár s majdnem 2000-nyi nemzetőrség és felkelt nép maradt rendelkezésre. A szerbek makacs harcz után innen is viszaverettek s huszárjaink által a Ferenczcsatornáig űzetve, itt is érzékeny veszteséget szenvedtek.

Egy nappal később, október 14-én, egy másik szerb had váratlanul Kikinda előtt termett, a hol *Nagy Sándor* alezredes alatt csak gyenge nemzetőr csapat szállásolt. Nagy Sándor a szekereken érkezett ellenség által meglepetvén, a városból kivonulni kényszerült; a szerbek erre a közelben fekvő községekbe rándultak, hogy azok szerb népességét szintén fegyverre szólítsák. Nagy Sándor ezen alkalmat felhasználva kisded csapatjával ezren egyes szerb tömegeket sikerrel nyugtalanítani kezdő, minek folytán ezek pár nap múlva, a becsei kettős vereség és a Becskerek felől jövő magyar segélyhadak közeledtének hírére, szekereiken ép oly gyorsan, amint jöttek volt, visszatakarodtak a Temes melletti táborukba.

A leírt szerb támadásoknak október 15-én egy igen sajnálatos esemény lett a következménye. Szegednek különben békés alsóbb osztályú népe azon álhírre, miszerint a város felé egy nagy szerb csapat azon szándékkal van útban, hogy azt Kikinda, valamint Török- és Ó-Becséhez hasonlóan kifosztogassa, fegyvert ragadt s véletlenül éppen a város felé tartó szerb marhahajcsárok közül 13-at felkonczolt, majd vak dühében a Szegeden nagyobb számmal lakó szerb kereskedőkre veti magát s azokat részben kifosztogatja, részben pedig könyörtelenül felkonczolja. A városban csak kis számban jelenlevő rendes katonaság és nemzetőrség csak más nap volt képes a nekidühödt népet lefegyverezni és a rendet újból helyreállítani.

A becsei és kikindai kudarczok folytán a szerbek hajlandóbbak lettek a Kossuth által már előbb megpendített békekötésre, a ki most már, csakhogy a szerb harcztéren alkalmazott hadakat a Windischgrätz-czel immár kikerülhetlenné vált hadjárat részére megnyerje, kész volt a szerbeknek a biztosítandó béke fejében-minden engedményt megadni, a mi az ország feldarabolása nélkül egyáltalában megadható volt. Mindazonáltal a békekötés reménye csakhamar füstbe ment, miután a tárgyalások felvételéről értesült bécsi körök minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a szerb .vezérférfiakat saját pártjukon megtartsák, minek folytán a szerbek a béketárgyalásokat csakugyan félbe is szakították és a különben az alkudozások folyama alatt sem igen szünetelt készülődéseket még erélyesebben folytatták; így többek között még jobban megerősítették a tomasseváci hídfőt a Temes folyón, a becskerek-pancsovai úton, továbbá Strázsát (Lagerdorf) a közép-, és Ördöghidját az alsó Karason, Palánka és Grcbonacz között.

A kölcsönös erőelosztás november elején a következő volt:

Magyarok. A Bánságban levő csapatok felett a főparancsnokságot *Kiss Ernő* tábornok gyakorolta, a ki főhadiszállását Nagy-

Becskereken ütötte volt fel. Kiss hadteste a Vetter és a Damjanich hadosztályokra és a Nagy Sándor és Máriássy hadoszlopokra tagozódott.

A *Vetter* hadosztály Nagy-Becskereken a bánsági vonal jobb szárnyát képezte s 6 zászlóalj, 9 lovas századból és 30 ágyúból állott; ellenben a balszárnyon, Verseczen és Fehértemplomnál álló *Damjanich* hadosztály 5 zászlóaljat, 3 lovas századot és 30 ágyút számlált. Ezen vonal háta mögött, annak biztosítására az aradi és temesvári várőrségek ellen, a két hadoszlop állott föl és pedig *Máriássy* hadoszlopának, mely nevezettnek szabadcsapatából, 2 új honvéd zászlóaljból, mintegy 200 lovasból és 8 ágyúból, összesen körülbelül 5000 emberből állott, Aradot kellett körülfognia és ha lehet, bevennie. Ellenben *Nagy Sándor* hadoszlopa Temesvár elzárására volt hivatva s állott 2 század gyalogságból, 2 század lovasságból és 3—4000 nemzetőrségből.

A bánsági haderők összege mintegy 22.000 emberre tehető.

A Bácskában *Bakonyi* tábornok, deczembertől kezdve pedig *Eszterházy* vitte a főparancsnokságot. Ezen hadtest 3 hadosztályra tagozódott; a *Lenkey* hadosztály 4 zászlóalj, 2 lovas századdal és 12 ágyúval Ó- és Török-Becsénél a bal szárnyat képezte; az 5 zászlóalj, 6 lovas század és 18 ágyúból álló *Eszterházy* hadosztály Verbásznál és Kis-Kérnél a centrumot képezte s végre *Szabó* hadosztálya legszélsőbb jobb szárny gyanánt Ó-Kóron át Újvidék felé állott fel s állománya 5 zászlóalj, 8 lovas zászad és 12 ágyú.

Ezen a Bácskában levő csapatok létszáma 15.000 főre tehető.

Ezenkívül rendelkezésre állott még Pétervárad várőrsége és a hídfő őrsége a bal parton, mindössze 4 zászlóalj és 2 lovas század *Blagoevich* tábornok parancsnoksága alatt.

Ezen erők hozzászámításával a magyarok összes ereje a déli harcztéren körülbelül 40.000 emberre és 100 ágyúra tehető.

Szerbek: A Bánságban Ördög hidja, Strázsa (Lagerdorf), Károlyfalva Alibunárral, Tomassevac és Pancsova képezték a szerbek főbb táborait. Ezen táborokban összesen mintegy 12.000 gyalogos, 500 lovas és 80 ágyú volt elhelyezve; ehez hozzászámítandó még a temesvári várőrség, mely 4000 gyalogosból s 1000 lovasból, — valamint a végvidéki rendes had, mely körülbelül 4000 fegyveresből állott.

A bánsági összes haderők Temesvár parancsnokától, *Bukawina* altábornagytól vették rendeleteiket.

A Bácskában és Szerémségben *Suplikac* vitte a főparancsnokságot. Főbb táborai Titelnél, a római sánczoknál, Szireghnél, Tiszaföldvárnál, Turiánál és Szent-Tamásnál valának. Az említett táborok állománya körülbelül 9—10.000 fegyveresre tehető. Ezenfelül a Duna jobb partján, Zimonynál, Karlovic és Kamenicza-nál még vagy 6000 ember állott, ezek között legfelyebb 200 lovas.

E szerint a bács-bánsági szerb-osztrák haderők összege 37—38.000 emberre és majdnem 200 ágyúra tehető. Ezen létszámnak mintegy negyedrészét a törökországi szerviánok alkották.

A szerbekkel megindított bekealkudozások alatt a becskereki magyar tábor, a hol a hadak feletti parancsnokságot Kiss Ernő tábornok távolléte alatt *Vetter* tábornok vette át, úgyszólván teljes tétlenségbe merült. Annál nagyobb volt a sürgés-forgás a verseczi táborban, a hol november elején *Damjanich* vette át a főparancsnokságot, mely alkalommal a tábor létszámát a magával hozott 3-ik lfonvéd zászlóalj három századával, 370 lovas nemzetőrrel és 2 ágyúval szaporította, melyhez pár nap múlva még 450 vásárhelyi lovas és 400 csongrádi gyalog nemzetőr járult. Az újonnan kinevezett főparancsnok miután táborában rövid idő alatt vas fegyelmet és rendet hozott be, már néhány nap múlva, november 9-én, a 9-ik honvéd zászlóaljnak két s a 3-iknak egy századával, lovábbá, V, század Württemberg-huszárral s *Rózsa Sándor* önkéntes csapatával Strázsa (Lagerdorf) megvételére indult, honnan a szerbek a Versecz és Fehértemplom közötti összeköttetést megnehezítették. Felemlítésre, de különben általánosan ismeretes, miszerint Rósza Sándor akkoron a szegedi pusztákon űzött rablásairól hir-. hedt egyéniség volt, a ki a szabadságharcz kezdetén a honvédelmi bizottmánytól bünbocsánat feltétele alatt engedélyt kért egy fegyveres csapat alakítására. Kossuth Rózsának az engedélyt többek ellenmondása daczára végre megadta, bünbocsánatát hadi érdemeitől tevén függővé. Ennek folytán Rózsa Sándor rablótársaiból, nemkülönben csongrád- és csanádmegyei csikósokból és pásztorokból csakhamar egy 100 főnyi csapatot állított össze, valamennyi lóháton s amellett mindmegannyi erős, bátor és szép helyke legény, mindegyik 1—1 típusa a valódi magyar bicskás betyárnak. Az érdekes csapat fegyverzete a becskereki táborban, a hova bevonult, kiegészíttetvén, Rózsa nyalka huszárjai a verseczi táborba küldettek, a hol éppen nagyban készülődtek a strázsai expediczióra. hol a szerbek 2 várdában 3 ágyú és 1200 jól fel fegyverezett ember fölött rendelkeztek. A strázsai védőrség a magyarok közeledtének hírére erős ágyúzást kezdett, melyet azonban a mi tüzérségünk csakhamar elnémított. Erre aztán kézifegyvertusára került a dolog, melyben kivált a sapkájuk színéről vörös sapkásoknak nevezett 9-ik zászlóaljbeli honvédek és Rózsa Sándor néhány derék vitézével tüntették ki magukat. A szerbek makacs ellentállás után végre mégis engedni kényszerültek a magyarok elhatározott heves rohamainak és hátrálásuk közben a Karas folyó felé, a magyar huszárok által ül-, döztetve, érzékeny veszteséget szenvedtek. Hiteles adatok szerint Strázsa körül 673 szerb hullája temettetett el, nem is számítva a Karas folyóba fúltakat, kiknek hulláját a víz Palánka tájékán vetette partra. A Verseczre vitt foglyok száma a 70-et közelítette meg;

azonkívül 2 ágyú és 1 lőszerkocsi, továbbá Rózsa Sándor által sok szarvasmarha, ló és juh zsákmányul ejtetett, a ki ezen tényével fogadalma daczára méltán gyanút ébresztett rablási hajlamainak még további fennállására nézve. A tábor kézrekerítése után maga a helység felgyújtatott, a sánczok és várdák pedig leromboltattak. A mondottakhoz képest a magyarok vesztesége elenyészően csekélynek mondható; alig rúgott az többre 20 — 30 halottnál és sebesültnél. A strázsai ütközetből kifolyólag Damjanichnak Votter tábornokkal élénk szóváltása volt, amennyiben ez utóbbi erősen elítélte a Strázsánál elkövetett kegyetlenségeket s szemére vetette Damjanichnak, hogy ezeket tudva eltűrte. A két tábornok között ezen percztől fogva a legfeszültebb viszony keletkezett, a mi a később köztük felmerült számtalan súrlódás kútforrása lőn.

A strázsai ütközet után a Bánság délkeleti részében az apróbb összeütközések és portyázások úgyszólván napirenden voltak. Ebből kifolyólag a bányakerületet fenyegető veszély meggátlása végett *Asboth Lajos* őrnagy Oraviczán szervezett mintegy 600 főnyi csapatával Bogsánnak vette útját, mely helységet a temesvári császári csapatok egy különitménye már november eleje óta elfoglalva tartott. Asbóth közeledtének hírére a császáriak sietve kitakarodtak a helységből, melyet Asbóth azonnal megszállt. Bogsán visszafoglalása czéljából *Appel* tábornok Prebul helységben hevenyében négy századvégvidéki katonaságot és mintegy 2000 oláh fölkelőt zászlaja alá gyüjtvén, Asbóthot Bogsán feladására szólította fel, a mit azonban ez megtagadott. Erre Appel november 15-én támadni kezdett, de Asbóth oly vitézül védte magát, hogy az ellenség este felé, 29 halottat és sebesültet vesztvén, a város alól visszavonult; Asbóth vesztesége 15 halottból és sebesültből állott.

A következő napon Resiczabányán került összeütközésre a dolog, melyet azonban *Székhelyi* kapitány a gyári munkások támogatásával szintén sikerrel védett.

Néhány nappal a strázsai ütközet után Asbóth Ezeres oláh helység megfenyítésére, mely a császáriak által szított oláh fölkeléseknek állandó gyűlhelyéül és tanyául szolgált, Rózsa Sándort küldte ki. Ez aztán a maga módja szerint pusztítva, gyilkolva és rabolva végzett a szegény községgel, úgy hogy kegyetlenségei az egész környékbeli népet a legnagyobb riadalomba ejtették. Rózsa Sándor szabad csapatát ezen véres ténykedése után a kormány feloszlatta.

Ezek után az állapot a Bánságnak ezen részében még tarthatlanabbá lőn; a császári és a helyenként fölkelt oláh hadak majdnem nap nap mellett tűztek össze Asbóthnak Bogsánból különféle irányokban kiküldött osztályaival. Az ekként széjjelforgácsolt magyar hadak döntő eredményt sehol sem érhettek el, minek folytán a bizalom Asbóth iránt annyira megrendült, hogy helyébe a kormány *Bobics*

kapitányt nevezte ki. Eredmény dolgában azonban ez sem volt szerencsésebb elődjénél, olyannyira, hogy deczember vége felé kénytelen volt az egész bányakerületet feladni és csekély hadával Verseczre visszahúzódni.

Ezt megelőzőleg *Vetter*, ki a Pesten távoltevő Kiss Ernőt a főparancsnokságban helyettesítette, november végén általános támadást határozott a szerbeknek bánsági táborai ellen. Ezen terv értelmében a legszélsőbb balszárnyon *Maderspach* alezredesnek Fenértemplomból az Ördöghídja ellen, a középen *Kiss Pál* őrnagynak Verseczről Alibunár ellen, a jobb szárnyon pedig a főhadoszlopnak *Vetter* személyes vezetése alatt Nagy-Becskerekről Tomassevác ellen kellett előnyomulnia; az egyöntetű és egyidejű végrehajtás napjául november 30 ika tűzetett ki. Felesleges soká bizonyítgatni, hogy ezen nagyképü vállalat a nagy térbeli kiterjedések és az erők szétforgácsolása folytán már csirájában hordá halála magvát, főkép ha hozzávesszük, hogy az egyes hadoszlopok részéről maga a kivitel is az egy Maderspachét kivéve, vajmi lanyhán hajtatott végre 1

Utóbbinak 5 gyalog, $^3/_4$ lovas század és 5 ágyúból, tehát alig valamivel több mint 1000 emberből álló hadoszlopa november 30-án reggeli 4 órakor indult el Fehértemplomból Palánka felé. A város elé érve, Maderspach különben is gyenge hadoszlopát három részre osztotta. A balszárny oszlopnak Ó-Palánka megszállását tette feladatává, a középnek egyenesen a híd ellen kellett előnyomulnia s végül a jobb szárnyoszlopot, melynek az Ördög-hídján felül kellett a Karason átkelnie, az ellenség hátába irányította. Megjegyzendő, miszerint az Ördög-hídja el volt torlaszolva s a mögött a Karas jobb partján mintegy 2500. szerb állott 7 ágyúval.

Maderspach középső oszlopa a sűrű köd leple alatt reggel 7 óra tájban váratlanul és észvevétlenül a híd előtt termett a azt az ellenség ágyútüze daczára hatalmába ejtette. Ezután a jobb szárny és részben a bal szárnyoszlop támogatásával a szerbek elsánczolt táborával vétetett fel a harcz, melyből vitézeink harmadfél órai harcz után szuronyt szegezve űzték ki a nagyobbára a Duna mentén Pancsovára futott, részben a folyamon át Szerbiába menekült ellenséget; 3 ágyú, 8 császári lőszerszekér s 2000-nél több ágyútöltény esett a győzők kezébe, a kik azonnal a sánczok lerombolásához és a tábor feldúlásához fogtak. A magyarok részén a bátorlelkű Maderspachon kívül, különösen Abancourt lengyel hadnagy, Sándor kapitány, továbbá Jekelfalusy és Keresztesy hadnagyok tüntették ki magukat.

A *Kiss Pál* őrnagy vezénylete alatt Verseczről Alibunár felé előnyomuló hadoszlop már Nikolince-nél egy erősebb szerb csapatra talált, melyet szerencsésen vissza is szorított. Kiss Pál ezután Károlyfalva irányában tovább folytatván előnyomulását, észrevette, hogy Alibunár felől egy nálánál erősebb ellenséges oszlop köze-

ledik, minek folytán jobbnak látta hadoszlopával még harczbaszállás előtt kereket oldani s így minden eredmény nélkül tért vissza kiinduló pontjára, Verseczre.

A Tomassevac ellen szándékolt főtámadást Vetter állítólag a nagy köd miatt még csak meg sem kísérelte.

A bánsági főtámadással egyidejűleg, Vetter ajánlatára bácskai hadainknak is támadólag kellett előnyomulniok, mihez képest *Komlósy* őrnagy meg is indult Ó-Becséről a szerbek földvári tábora ellen s a Kálvária hegyen emelt sánczokat hatalmába is ejtette, a város előtt azonban makacs ellentállásra találván, a rósz időjárás miatt amúgy is elkedvetlenedett hadoszlopát bekövetkezett döntés előtt Ó-Becsére vezette vissza.

Hasonlóan járt a szintén november 30-án Verbászból Szent-Tamás ellen előnyomuló hadoszlopunk, valamint az Ó-Kórról a szireghi szerb tábor ellen támadásra indult 8-ik honvédzászlóalj is; utóbbit az ellenség visszaverte, előbbi pedig pár órai gyenge ágyúzás után önszántából hagyott föl a sikerre kilátást nem nyújtó hadakozással.

Kiss Ernő tábornok, miután Becskerekre visszatért, a szenvedett csorbát kiköszörülendő, már deczember első napjaiban döntő támadásra határozta el magát Tomassevac ellen, melyet a szerbek a november 30-iki támadás után jelentékenyen megerősítettek s *Knicsanin* alatt mintegy 3000 határőrből, 500 törökországi szerbből álló és 15 ágyúval ellátott védőrséggel láttak el.

Kiss tábornok a támadás végrehajtására deczember 4-ike folyamán Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldön mintegy 10-000 főnyi csapatot gyűjtött össze, a mely másnap korán reggel 3 oszlopban volt Tomassevac ellen előnyomulandó, és pedig mint középső hadoszlop 3 zászlóalj, 4 lovas század és 6-ágyú hajnali 2 órakor Zsigmondfalváról elindulva, egyenesen a hídfő ellen; az előbbihez hasonló erejű balszárnyoszlop Lázárföldről Botosnak s innen a Temes jobb partján a hídfő jobb oldala ellen volt irányítva; végül pedig az 5 zászlóaljat, 3 lovas századot és 18 ágyút számláló jobb szárny, illetve főhadoszlop Écskáról éjfélkor elindulva, Orlovátra irányíttatott, a hol a Temes folyón, hidat kellett vernie, hogy aztán két részre oszolva, azok egyike a folyó jobb partján a hidfő baloldala ellen működjék, míg a folyón átkelt rész magát az elsánczolt várost támadja meg bal oldalról és hátulról. Valamint az eddigi műveleteknél, úgy ez alkalommal is a mesterkélt oszlopalakítás és az ebből keletkező erőelforgácsolás okozta, hogy a vállalat a tekintélyes túlerő daczára sem sikerült. Kiss ugyanis elég jókor csatarendbe állította temes jobbparti erejét, a határozott támadással azonban a Tomassevac hátába küldött oszlop közreműködéséig várni akart. Ámde az Orlovát tájékán elrendelt hídverés az előleges számítás szerinti reggeli 7 óra helyett éppen 5 órával később készült

el s így Kiss déltájban türelmét vesztve, a nála levő 24 ágyút felvonultatta s azokból a hídfőt lövetni kezdő. Kellő tüzérségi előkészítés után, délután 11 órától kezdve két ízben is rohamra indult, melyet azonban a szerbek mindannyiszor fényesen visszavertek. Csak ezután érkezett a város alá, a valahára elkészült hídon keresztül. a megkerülő oszlop, mely a sánczokon kívüli városrészt megrohanván, felgyújtotta; midőn azonban ezen oszlop a sánczokra ért, meglepetésére azt latta, hogy a túlsó parton a harcz már végkép elnémult s hogy ennek folytán egymaga áll az ellenség egész erejével szemben. Ennek folytán rövid veszteségteljes harcz után a megkerülő oszlop, nehogy a túlerős ellenség által üldöztetve, útja a hídon át elvágassék, a harczot félbeszakítva, önként visszavonult Orlovát felé. Este ö óra tájban Kiss megvert seregét az écskai országút mentén gyülekeztette s elég jó rendben régi táborhelyére vezette vissza. Vesztesége sebesültekben körülbelül 250 főre, a szerbeké ellenben jóval kevesebbre rúgott.

A tomassevaci vereség a magyarok táborában igen élénk lehangoltságot idézett elő és a közelégületlenség a szenvedett kudarczért kivált a vezetőséget, annak czélszerűtlen intézkedései miatt tette felelőssé. Ennek folytán Kiss Ernő erősen szükségét érezte, hogy a szenvedett csorbát mielőbb kiköszörülje. A kieszelt terv szerint *Damjanichnak,* miután a Tomassevactól keletre fekvő vidéket az ellenségtől megtisztította, hátulról kellett a nevezett olsánczolt helyet megtámadnia, mialatt *Kiss* Becskerek felől a Temes jobb partján nyomult előre a hídfő ellen.

A kölcsönös megállapodás szerint Damjanich deczember 12-én *Gergely* őrnagyot 9 század gyalogsággal, 1 huszár századdal és 4 ágyúval Zichyfalvárúl egyenesen Alibunár felé irányította, mialatt ő maga 12 század gyalogsággal, 1½ század huszárral és 9 ágyúval Verseczről Károlyfalva felé vette útját. Ezen helység előtt a szerbek Damjanichot élénk ágyúzással fogadták, de állásukból- csakhamar kiveretvén, Alibunárra húzódtak vissza. Damjanich követte őket az említett helység felé, a hol időközben Gergely őrnagy már kemény tusába keveredett volt az ellenséggel. A két tűz kozó került szerbek jó ideig makacsul védték magukat, de végre d. u. 1 óra tájban ágyúik elnémulni kényszerültek; a puskaharcz mindazonáltal még néhány óráig folyt, míg végre a szerbek vezére, *Joannovics,* látván, hogy csapatai a magyarok elszánt szuronyrohamait nem bírják ki, sánczait elhagyván, vert hadával Pancsova felé menekült, huszárjaink által csak kis távolságra üldöztetve, miután az előnyomulás még az nap Tomassevac felé volt folytatandó. A szerbeknek egy másik tekintélyes része *Supplikac* alatt Dobrica felé vévé útját. A szerbek vesztesége igen jelentékeny volt, halottjaik és sebesültjeik száma, kiknek nagyobb részét kocsikon magukkal vitték tovább, állítólag az 500-at is meghaladta. Azonkívül 2 ágyú, 2 lőszerszekérrel, 9 mo-

zsár, 300 puska és 2 zászló esett a győzők kezébe. A magyarok vesztesége állítólag mindössze 100 főre rúgott.

Damjanich az egyesült két hadoszloppal még 12-ike folyamán Háncsig, a következő napon pedig Jarkovacig nyomult előre, a melyet fáradt csapataival csak este felé szállhatott meg Itt vette Damjanich Kiss Ernőnek azon parancsát, hogy deczember 14-én Tomassevac megtámadására induljon, amit azonban amaz esapatjuinak fáradtságára való tekintettel kivihetőnek nem tartván, 14-én hadával Jarkovacon és Margiticán maradt, nem is sokat törődve a biztonsági rendszabályokkal, miután az említett helységek lakosai Damjanich katonáit előzékenyen fogadták. Ennek folytán Kiss Ernő is elhalasztotta támadó előnyomulását Tomassevac ellen s deczember 14-én csapatjaival Botoson maradt.

Knicsanin, a tomassevaci tábor fővezére, az őt fenyegető veszélyről értesülvén, elhatározta, miszerint a fenyegető kettős támadást megelőzve, a következő éjjel Damjanichot Jarkovacon meglepően megtámadja, mely tervéről a helység lakosságát is értesítette. Terve kiviteléhez Knicsanin a *Supplikac* alatt az alibunari ütközet után Dobrica felé menekülteket is magához vonta, miáltal 20 ágyús hadoszlopa mintegy 6000 fő erejűvé vált.

Damjanich a jarkovaciak színlelt barátsága által félrevezetve, fáradt s a megelőző két napi szabad táborozás alatt elcsigázott csapatait a rendkívül hideg időjárásra való tekintettel a deczember 14-ikéről 15-ikére hajló éjjel a lakosságnál szállásolta el, mely ravasz csalárdsággal a honvédeket még meg is vendégelte. Ejfél után 1 órakor egyszerre váratlan puskaropogás s mindjárt reá ág3mlövósek moraja riasztja fel a mó}y álomba merült s rutullászedettvitézeinket, a kik lázas sietséggel fegyvert ragadnak s tőlük telhetőleg tömörülni igyekeznek. Ámde a fegyveres ellenséggel egyidejűleg a helység lakossága is kezet emel a még imént annyi színlelt barátsággal elhalmozott vendégeire, mely körülmény a honvédek sorakozását még jobban megnehezítette. A szintén álmából felvert Damjanichnak első gondja volt tüzérségének és evvel kapcsolatban lőszer-és podgyászszekereinek megmentése, melyeket azonnal áBerzava csatorna hídjához indított el, de az éji lövöldözéstől megriadt lovak több szekeret felforditván, még jobban növelték a zavart és rendetlenséget.

Ezalatt a helység déli részében elszállásolva volt 9-ik honvéd- és az egyik Wasa-zászlóalj Kiss Pál őrnagy hidegvérűsége és dicséretes lélekjelenléte által befolyásolva, mihamar legalább nagyjából csatarendbe áll s szuronynyal tör magának utat az ellenség által erősen elállt utczán keresztül Dobrica felé. A magyar hadak másik részét Damjanich iparkodott a helység északi szélén sorakoztatni, mi czélból szintén szuronynyal kellett magának utat nyitnia. Még növelte e helyütt a helyzet borzasztóságát azon körülmény,

hogy az elvadult lovak 7 ágyút a hozzátartozó lőszerszekerekkel együtt a Berzavába fordítottak, melyeket *Freudenreich* tüzérkapitány csak nagy ügygyel-bajjal tudott ismét kivonszoltatni. Pirkadó hajnalig folyt a borzalmas harcz és mészárlás a falu belsejében, reggeli szürkületkor aztán Damjanich tüzérségének kartácsai által támogatva, harczrendbe állított vitézeivel a hídon át ismét a faluba nyomul be s házról házra, utczáról utczára tör magának utat a dobricai kijárat felé, a hol *Kiss Pál* és *Aschermann* zászlóaljaival egyesül, kik 5 óra hosszat a helység körüli tanyákban sikeresen tartották magukat az ellenük harezoló túlnyomó ellenséggel szemben Damjanich megjelenése Kiss Pál és Aschermann embereibe új erőt és lelkesedést önt s az ekkép szerencsésen ismét egyesült hadak ellenállhatlanul az ellenségre vetik magukat, mely Knicsaninnak egy erőteljes ellen lökeme daczára csakhamar Dobrica, majd Pancsova felé visszavonulni kénytelen, élénken üldöztetve huszárjaiuk által. Erre Damjanich újból a helység ellen fordul, melyet a boszutól lihegő csapatjai csakhamar kiraboltak és felgyújtottak Ezáltal saját szállása is széjjel romboltatván, Damjanich este felé csapatjait a Temesen át Szárcsára vezette, a hol Kiss és Vetter hadoszlopaival egyesült.

A magyarok jarkovaci győzelme e szerint tökéletes volt ugyan, de elég drágán lett megvásárolva, miután majdnem 300 dicső honvéd lelte halálát a borzalmas éjjeli harcz alatt. Az ellenség vesztesége állítólag még nagyobb volt, sőt egyesek 8—900 főre becsülik a szerbeknek holtakban és sebesültekben szenvedett veszteségét.

A deczember 14-én Botoson maradt *Kiss Ernő* 15-én reggel ágyúszót hallván, azonnal elindult Tomassevac felé, melyet nagy meglepetésére az ellenség által odahagyva, sánczait üresen s minden hadi szereitől megfosztva talált. Kapva az alkalmon, az erődítményeket azonnal leromboltatta s azután Damjanich-csal egyesülendő, Szárcsára vonult el.

A szerbek két leghatalmasabb bánsági táborának, Alibunár és Tomassevacnak megvétele oly kedvezőre fordítá a bánsági magyar sereg helyzetét, hogy a kivívott eredmény gyors és kellő kihasználása mellett nem nehéz dolog lett volna a délvidéki ellenség ellentállását teljesen megtörni. E ezélból — nehogy a szerbeknek idő engedtessék, hogy magukat újból összeszedjék—-hosszas tétovázás nélkül a győztes sereggel azonnal Pancsova ellen kellett volna fordulni, melynek megvétele után a császáriak által védett Arad és Temesvár meghódoltatása a rendelkezésre álló összes erőnek latbavetésével nem igen nehéz feladat számba mehetett.

Ámde Kiss tábornok értesülvén a temesvári védőrségnek a bánsági bányakerületben ez idő tájt eszközölt portyázásairól, előbb az előbb említett várral akart leszámolni, mi czélból hadait Csákováig vezette előre. A magyar hadak előnyomulásának hírére a császári csapatok sietve visszahúzódtak Temesvárra, mire Kiss tábornok is

további előnyomulását beszüntetve, hadait a becskereki táborba vezette vissza, honnan csapatjai által unszolva, deczember végső napjaiban még egy támadó mozdulatot tett Pancsova ellen, melyre később még visszatérünk, előbb azonban az Arad és Temesvár körül történteket kell pótlólag felemlítenünk.

Az említett két várnak védőrsége az október 3-iki királyi manifestum következtében egészen nyíltan a szerbek pártjára állott s *Berger* altábornagy, Aradvár parancsnoka, már október 4-én bezárta a kaput a magyarok előtt, a város lakosait pedig felszólította, fegyverezzék le nemzetőreiket s távolítsák el Máriássynak alakulófélben levő szabadcsapatát, a mi megtagadtatván, Berger október 7-én több óra hosszáig bombáztatta a várost. Ezalatt Temesvár parancsnoka, *Rulcawina* altábornagy a magyar hadak gyengítése czéljából az egész környékre szóval és tettel kiterjesztő munkálkodását; így többek között október hava folyamánegy-egy erősebb császári különítményt oly feladattal küldött ki Lúgosra és Csákovára, hogy'az alakulófélben levő honvéd- és nemzetőrcsapatokat lefegyverezze s a lakosságot a császári parancs iránti feltétlen engedelmességre bírja, ami tényleg sikerült is.

Aradvárosa bombáztatásának hírére a honvédelmi bizottmány meghagyta *Máriássy* őrnagynak; miszerint a rendelkezésére nagyobbára nemzetőrökből álló 5500 emberrel a várost körülzárolja. Máriássy faladatát végre hajtandó, csapatosztályát két részre osztá s az egyiket saját vezénylete alatt Pécskán át, a másikat pedig *Zurics,* a debreczeni nemzetőrök őrnagya alatt Lippán át irányította Új-Arad felé, hogy az ottani ellenséget egyszerre két oldalról lepje meg. Mindkét oszlop térvszerüleg október 19-én indult el a kijelölt irányban. Berger altábornagy a magyar hadak előnyomulásáról értesülvén, az Új-Arad körül *Blomberg* ezredes parancsnoksága alatt elhelyezve volt dsidások támogatására gyalogsága nélkülözhető részét is kiküldő. Október 21-én Máriássy, nemsokára a Maroson való átkelése után Pécska közelében, Zurics pedig Kisfaludnál, a vár délkeleti részén találkozott az ellenséggel, melyet — miután Fenlakez táján 17, Kisfaludnál pedig 75 holtat vesztett.— mindkét ponton a várba visszanyomni sikerült. Erre Máriássy Új-Aradot, Zurics pedig Lippát szállotta meg. Berger magát a kettős kudarczért megboszulandó, újból bombáztatni kezdő a várost, melyet 3 napon át folytatott, sőt október 23-án kirohanást is eszközöltetett a hídon át, mely azonban nem sikerült.

Ezek után Máriássy, amennyiben a valóságos ostrom megkezdéséhez szükséges szerei hiányoztak, inkább az aradmegyei oláh mozgalmak, melyeket leginkább a császári hadak szítottak mesterségesen mindenfelé, elfojtására fordítá figyelmét. E czélból már néhány nappal előbb kiküldte volt *Gál László* őrnagyot néhány ezer

nemzetőrrel a Kovaszincz és Világos helységekben kitört lázadás elfojtására, a mit ez tényleg teljesített is.

Néhány nappal ezután *Riedl,* császári őrnagy tört be Erdély felől 2 század gyalogossal, ugyanannyi oláh nemzetiségű székely huszárai s mintegy 8000 oláh felkelővel Arad megyébe, azon szándékkal, hogy a marosvölgyi oláhságot fellázítsa, az erdélyi érczhegység bányavárosait pedig elfoglalja. Gál őrnagy Riedl előnyomulásáról értesülvén, a Maros völgyében eléje-ment s miután ez utóljára előle Zaránd, megyébe, majd Erdélybe kitért, egészen Kőrösbányáig utána nyomult, mely alkalommal a hírhedt *Jankunak* a Mogura hegységben levő néhány ezernyi felkelt népét is szétriasztotta.

Ezek után Gál november 10-én ép akkor tért vissza az aradi táborba, a midőn Berger a várost harmadízben bombáztatni kezdé, miáltal az altábornagy a magyar hadak figyelmét kívánta lekötni, hogy fogytán levő élelmi szereit valamely alkalmas ponton eszközölt s harácsolással egybekötött kirohanás állal újból pótolhassa. Segítségére volt különben Bergernek Temesvár parancsnoka is, a ki társán segítendő, mintegy 2000-nyi gyalog és lovas hadat 8 ágyúval indított részben Árad, részben pedig Lippa felé, melyhez útközben még számos oláh felkelő is csatlakozott.

Rukuivina ezen segélynyújtásra annál könnyebben szánhatta rá magát, miután vele szemben csak gyenge magyar csapatok állottak. Október elején, a vár elpártolása idejében ugyanis a honvédelmi bizottmány rendes had hiányában Csongrád és Csanád megyékben, valamint a Jászság és Kunságban mintegy 3000 főnyi nemzetőrséget toboroztatott össze s azokkal állta el a Temesvár felé vezető országutat, hogy a várőrségnek kicsapongásait a szomszédos területekre lehetőleg szűk térre szorítsa. Később az itteni hadak élére *Nagy Sándor* alezredes állott, I század Hannover-huszárt és 2 század bihari lovas nemzetőrt is hozván magával. Nagy Sándor kisded hadoszlopát Zsombolyánál (Haizfeld) gyűjtötte össze s innen lassacskán Gyertyámos, Kis-Jécsa, majd november 7-én Billótig terjeszkedett, azonban sokkal gyengébbnek érezte magát, semhogy a várhoz, melynek védőrségét Rukawina a legrövidebb idő alatt még 1000 emberrel szaporította s számára 3 havi élelmet biztosított, közelebb vonulni merészkedett volna. Így vált tehát lehetségessé, hogy ez utóbbi az aradi őrségnek is hathatós támogatást nyújthatott.

A magyar vezérek a segélynyújtásról értesülvén, közös akczióra határozták el magukat s a kölcsönös megállapodás értelmében Máriássy mintegy 800 emberrel Vingáig ment az ellenség elébe, mialatt Nagy Sándor annak oldalában Knézig nyomult előre. De ezúttal a szerencse nem kedvezett hadainknak; Nagy Sándor Knézből visszanyomatván, billét-gyertyámosi vonalára húzódott vissza, minek folytán Máriássy is odahagyta Vingát és sietve Lippa felé vönult, mely helységet á Temesvárból kiindult másik császári had-

oszlop időközben — november 13-án — szintén megtámadta. Lippát *Abrahám és Zurics* őrnagyok a debreczeni önkéntesekkel, ½ század huszárral s némi kaszás néppel tartották megszállva, míg ellenben a támadó had 2 század dsidásból, 1 zászlóalj sorkatonaságból és több ezer oláh fölkelőből állott. A harcz az első napon eldöntetlen maradt. A következő napon a magyar had Máriássy csapatával, a császáriak pedig leginkább sorezredbeli gyalogsággal szaporodtak s így a küzdelem már a reggeli órákban ujult erővel újból lángra lobbant. Egész napon át tartott a bizonytalanul ide oda hullámzó csatározás, míg végre este felé a magyar csapatoknak lőszere is. fogytán lóvén, Máriássy a Maroson át Radnára, innen pedig csakhamar Ó- Aradra húzódott vissza, az Új-Aradon volt csapatokat is magához vonván a mi alkalmat nyújtott, a várőrségnek, hogy magát jói,lőre ismét ellássa a szükséges élelmi szerekkel. Ennek folytán a temesvári segélynyújtás czélja teljes mértékben elértnek volt tekinthető. A császári segélyhad dolgát ekként jól elvégezvén, szép csendesen ismét Temesvárra húzódott vissza, minek folytán Máriássy november 17-én újból megszállotta Új-Aradot, a honnan a marosmenti oláh fölkelés újbóli megfékezésére *Asztalos* kapitány alatt egy kis mozgó csapatot küldött ki Erdély felé, mely Soborsinon át egészen Zámig nyomult előre s feladatát elvégezvén, deczember 4-én újból visszatért Aradra.

Ezalatt Máriássy, hogy Arad várát teljesen elszigetelje, közte és Új-Arad között a Maros kanyarodása által képezett félsziget torkolatán sánczokat emeltetett. Majd november végén hadereje 1 székely zászlóaljjal, a lengyel légióval Visocki alatt, egy 12 fontos üteggel és 4 bombamozsárral mintegy 8500 főre szaporodván, az eddig csak körülzárok várnak rendes ostromát határozta el. Az utóbbi művelet hosszadalmasságát kikerülendő, Márássy deczember 3. és 4-ike közti éjjel meglepő rajtaütésre készült, mihez az előkészületek a legnagyobb titokban tétettek meg. Az említett éjjelen Máriássy hadait nagy csöndben észrevétlenül a vár sánczaihoz vezette s az árkot is áthidalván, a csapatok egy része egészen a belső bástya alá ért, anélkül, hogy azt az álomba merült őrség észrevette volna. Már csak a készen álló hágcsókat kellett a falakhoz támasztani, hogy azokon a magyarok a belső várba jussanak, a midőn egyesek, időelőtti harczkiáltása elárulta a dolgot s a helyőrséget fellármázta, mely gyorsan talpra állva, a bástyákról heves kereszttűzbe fogta a sánczokban összetömörült magyarokat. Másfél órai veszteségteljes harcz után, mely 51 magyar vitéznek került életébe, Máriássy visszavonta hadait, hogy a szándékolt rendes ostrommunkálatokhoz fogjon. Ámde az ezen szakmában jártas tisztek és a hozzá szükséges szerek hiányában ezen tervvel is fel kellett hagyni. Hozzájárult még ehez, hogy deczember 14-én Erdélyből mintegy 600 dragonyos és végvidéki gyalogság Lippa alá ér-

kezve, az ottani csekély őrséget Radnára szorította vissza és hogy ezzel egyidejűleg az élelmi készletekben, főkép pedig húsban már nagy szükséget szenvedő Arad várbelieknek ismét Rukawina lépett ségélyhozólag közbe, kinek meghagyásából *Leiningen* tábornok mintegy másfél ezernyi rendes katonasággal s 16 ágyúval, mely had útközben még mintegy 3—4000 főnyi oláh fölkelővel szaporodo'tt, Temesvárról kiindulva, deczember 14-én Hidege kutig nyomult előre, a hol az Erdélyből jött s Lippát a mondott napon megvett hadcsapatokkal egyesült. Leiningen nagymennyiségű eleséget is hozott magával, hogy Aradvára őrségének, mely már 10-ike óta lóhúsra szorult, e tekintetben is kezére járjon.

Ezen felmentő csapatok közeledtének hírére Máriássy az Ó-Arad védelmére hátrahagyott békési nemzetőrségen kívül valamennyi csapatjait a Maros balpartjára szállította át s azt a közeledő ellenséggel szemben, a sánczokkal megerősített Szent-Miklósnál állította harczrendbe.

Az előnyomuló osztrákok támadása mindenekelőtt a székelj' zászlóaljat ingatta meg, melynek csapatonként szállongó részei a többi magyar csapatosztályokat is felbomlasztották, így többek között a 30-ik zászlóalj is, még mielőtt egyetlen lövést tett volna, egyszerűen kereket oldott, csupán a debreczeni önkéntesek, a lengyel légió s a 27-ik honvéd zászlóalj tartották magukat egy ideig *Visoczki* és *Asztalos Sándor* kapitány által bátorítva, de utóbb félórái egyenetlen harcz után az egész .magyar had rendetlen futásnak eredt, minek folytán a Maros hídján iszonyú tolongás és zűrzavar keletkezett úgyhogy egyes csapatrészek, csakhogy hamarább menekülhessenek, a jéghideg vízbe ugorván, úszással iparkodtak a túlpartra menekülni. Ily körülmények között valóban csoda, hogy veszteségünk 40 halott, 64 sebesült, 150 fogoly s 3 ágyúnál többre nem rúgott; a császáriak vesztesége ellenben alig számba vehető.

A vár őrsége a tőszomszédságában folyó harczról értesülve, heves kirohanással iparkodott magának utat törni, a mit azonban a vár előtt visszahagyott békési nemzetőrök meghiúsítottak. Máriássy csapatjainak megfutamodásával azonban az összeköttetés a temesvári segélyoszlop és a várbeliek között helyreállván, utóbbiak ismét legalább két hónapra szóló élelmi és lőszerkészletek birtokába jutottak. Leiningen e szerint czélját elérvén, deczember 17-én újból visszatért Temesvárra, mely napon, s később deczember 22-én Berger ismét keményen bombáztatá Ó-Aradot s azt megadásra szólította fel.

Csapatjaink, melyek fölött a parancsnokságot időközben *Gál Miklós* cs. kir. nyugalmazott mérnökkari ezredes vette át, több napi erős jégzajlás által gátoltatva, végre mégis átkeltek a folyó bal partjára, honnan az új vezér, a kormánytól több nehéz ágyút és

öreg mozsarat kapván, bár elődjénél nem sokkal nagyobb eredménynyel az ostrom rendszeres keresztülviteléhez fogott.

Az Arad előtt történtek alatt Rukawina a kisded hadával Szt.-Andrásig előrenyomult *Nagy Sándorra* is döntő csapást mért s azt visszavonulni kényszerűé.

Nem kevésbé kedvezőtlenül állottak a viszonyok ez idő tájt a deczember 22-én altábornagyi rangra emelt Kiss Ernő vezénylete alatt álló, bánsági főseregnél is, mely — mint már korábban említettük — hosszas tétovázás után végre mégis megindult Pancsova felé.

A művelethez Kiss altábornagy seregét deczember 29-én Zichyfalva köré gyűjtötte s onnan Maderspach, Nagy Sándor és Kiss Pál által vezetett három oszlopban megindulván, az újév napját Petrovoszellón töltötte, honnan Neudorf és Franzfelden át 1849. évi január 3-án Pancsova alá ért, melyet azonnal mindhárom oszlopával megtámadott. A készülődő támadásról értesült szerbek deczember közepe óta Pancsova körüli sánczaikat tetemesen megerősítették s így Knicsanin a magyarok támadásának sikerrel ellenállhatott, úgy hogy több órai véres harcz után Kiss Ernő, miután száznál több holtat és sebesültet vesztett, a visszavonulásra határozta el magát, mely a régi hadállásoknak megfelelőleg két oszlopban, Nagy-Becskerek és Pancsova felé hajtatott végre.

Bár a szerbek a visszavonulókat nem valami erélyesen üldözték, a visszavonulás a csak könnyű ruházattal ellátott s azonkívül még az éhség és fáradtság által is gyötört magyarokra nézve a napról-napra kiállhatlanabbá vált csikorgó hidegben végzetessé lön. A szenvedett nélkülözések miatti közelégületlenség csakhamar hangos panaszokban tört magának utat, melyeknek éle leginkább a vezetőség ellen irányult. Ebből kifolyólag Damjanich, Nagy Sándor és Rudics ezredesek január 5-én a had nevében azon kérelemmel járultak Vukovic kormánybiztoshoz, szólítaná fel Kiss Ernőt a vezénylet letételére, a minek a különben érdemdús és a haza szent ügyéért annyi áldozatot hozott altábornagy szó nélkül és fájó megadással eleget tett; helyette a fővezérletet a tábornokká kinevezett Damjanich vette át.

Egyébként a sereg ezentúl a déli hadszíntéren semmi újabb hadi tettet nem vitt véghez, a mennyiben már január 16-án megérkezett a kormány intézkedése, melylyel a déli hadsereg a Windischgrátz elleni táborba szólittatott, minek folytán a katonákkal együtt a hazafias érzelmű lakosság nagy része is, nehogy védtelenül maradva, az ellenség vad dühének essék áldozatul, a legkegyetlenebb télvíz idején rakodni és készülődni kezdett a kiköltözködésre és kivonulásra.

A derék bánsági had vérző szívvel hagyta oda a vérével

áztatott és sok kiváló fegyverténye által megszentelt harcteret; az utóhad Pap huszárőrnagy vezénylete alatt január 20-án távozott Nagy-Becskerekről s néhány nap múlva az egész bánsági had, melyet a kegyetlen halál Zsombolyán egyik legkedveltebb vezérétől, Maderspachtól fosztott meg, Ó-Aradon pihente ki hosszú, viszontagságos útjának keserű fáradalmait.

A bánságival egyidejűleg a bácsi sereg is, melynek körletében november 30-ika óta semmi különösen említésre méltó cselekmény sem történt, parancsot kapott az indulásra. Gróf *Eszterházy Sándor* azonban, a ki csak néhány hét előtt váltotta volt fel Bakonyi tábornokot a parancsnoklásban, az éppen a táborban időző *Nádosy* ezredes hadügyministeriumi osztályfőnökkel egyetértőleg az elvonulás iránt kiadott parancsnak nyíltan ellenszegült s csak gróf *Vécsey Károly* tábornok, a kire az eltávolított Eszterházy helyett mint rangban legidősebbre a parancsnokság önként átszállt, akadályozta meg, hogy a fegyelmetlenség elhintett magja nagyobb káros következményeket nem vont maga után. Vécsey, miután a rendet és fegyelmet vasszigorral újból helyreállította, az 5-6000 gyalogosból, a Ferdiránd huszárezredből és 46 ágyúból átló hadoszloppal január 2-án Verbászról megindult Szeged felé, a hova január 25-én érkezeit meg. Innen néhány nap múlva Szentesre, majd Szolnok feló vévé útját, a hova Damjanich hada is követte Aradról, a honnan ez utóbbi felsőbb rendeletre Habrovszky alezredes vezénylete alatt mintegy 5-6000-nyi csapatosztályt Bem támogatására Erdélybe irányított.. Vécsey és Damjanich hadai Szolnokon a 111. számmal jelzett hadtestté egyesültek s a szabadságharcz további folyama bő alkalmat szolgáltatott eddigi dicsőségük öregbítésére.

A sereg zömének kivonulása után Pétervárad környékén Újvidéken és Futakon *Bezerédy* nemzetőr-alezredes alatt mintegy 3—4000 nemzetőr, magában Pétervárадban pedig *Csuha* ezredes alatt 4 honvéd zászlóalj és ½ század Württemberg-huszár s végül Szegeden és Szabadkán gróf *Hadik Gusztáv* vezénylete alatt 2 honvéd zászlóalj, 2½, század huszár és 2 lovas üteg maradt vissza; Aradon *Gál Miklós* ezredes továbbra is folytatta a vár ostromát.

Hogy Bács s a Bánság, de kivált annak otthon maradt magyar érzelmű lakosai a seregnek szükségparancsolta kivonása által a rablásnak, dúlásnak és pusztításnak tétettek ki, könnyen elképzelhető^ de talán ép oly sanyarú volt azon családok helyzete is, a kik a kivonuló sereggel együtt otthonuk odahagyására határoztak el magukat. Ennek illusztrálására álljon itt az egyik tisztviselő hivatalos jelentésének következő részlete: „Szívszaggató volt, úgymond, látni a menekülő magyarok hossza vonalait. A meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért. Torda, Magyar-Cserna Sz.-Mihály, Udvarnok, Tót-Aradácz, Török-Becse, Török-Kanizsa, Csóka stb. magyar népe mind kivándorolt; 60.000 ember földön futóvá lett.

Sokan el sem érték a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradságtól elnyomatva dőltek el útfélen. Mindnyájan gyalogoltak; mert annyit raktak szekereikre, a mennyit marhájok elbírt. Kun-László ideje látszék megújulni, emberek tolták a taligát, hogy a nagy sárban kiallott vonó marhának segítsenek. Kinek szekere nem volt, prédául hagyta oda vagyonát. Közösen szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborút kezdették.“

A magyar seregek kivonultával az egész délvidék az osztrák kormányzóságok hatalma alá került, melyek a dolgok ily kedvező alakulása mellett már nem igen voltak hajlandók arra, hogy a ráczoknak teljes önállósításuk iránt táplált ábrándjait kielégítsék s így ez utóbbiakat, a magyar kormány által a közelmúltban a barátságos kiegyezés fejében önként felajánlott kiváltságokkal szemben, jól megérdemelt keserű csalódás érte.

TIZEDIK FEJEZET.

Erdélyi események Bem föllépéséig.

Erdélyben június közepe óta, amidőn — mint tudjuk — az Innsbruckban Ferdinánd császár elé járult balázsfalvi oláh és az uniót ellenző szász küldöttség kissé lehűtött reményekkel tért vissza hazájába, egyelőre csak titokban folyt a magyarok elleni lázítás munkája s csak akkor pattant ki nyíltan a hamu alatt lappangó parázs első tűzszikrája, midőn szeptember elején Erdély területén is végrehajtani kezdék a kormány intézkedése értelmében az újonczozási törvényt. A nagyszebeni szászok voltak az elsők, a kik e tekintetben az engedelmességet megtagadták; ezek példája csakhamar átragadt Brassóra, majd a többi szász városra s lassacskán az agitátorok fáradságot nem ismerő áskálódása és izgatásai folytán, az egész oláhságra is. A tényleges lázadás azonban csak akkor tört ki egész rettenetes valójában, a midőn Jellachich betörésével kapcsolatban az erdélyi katonai hatóságok is ellenségeink pártjára állottak. E tekintetben csattanó bizonyíték az épen Bécsből visszatért *Urban Károlynak* 2-ik oláh határőrezred alezredesének Naszódról szeptember 14-én több megyei hatósághoz intézett levele, melyben kijelenti, hogy az ország mintegy 50 falujából parasztküldöttségék jöttek hozzá elégedetlenségüket kifejezvén a jelen helyzettel s hogy annak orvoslását ő tőle várják. Ennélfogva ő kötelességének tartotta a császártól kierőszakolt engedményeket és Magyarország tényleges elszakadását a monarchiától meg nem történtnek nyilvánítani. Egyébként, úgymond, a magyar minisztérium bitorolt hatalom/ melynek nem kell engedelmeskedni. Erdélynek Magyarországhoz kapcsolása az oláhok beleegyezése nélkül történt, így tehát érvénytelen és megsemmisítendő. Az erdélyiek nem kötelesek újonczokat állítani, mivel a magyar országgyűlés nélkülözi a törvényes alapot és az összeírási törvény ő felsége által nincs szentesítve. Ő tehát a monarchia és a dynasztia érdekében fogta kezébe a császári zászlót, hogy fegyverrel kényszerítse a magyarokat további törvényellenes eljárásuk abbanhagyására, szóval, hogy az osztrák monarchiát a

megsemmisüléstől megmentse és hiszi, hogy minden jó gondolkodású ember a régi jog e zászlója köré fog seregleni és a túlkapások elnyomásában segíteni fogja stb. stb. És hogy a magát hívatlanul népvezérré föltolt alezredes szóbeli ígéretét mihamarább tettel is beváltsa, azonnal körútra indult, hogy a vidékbeli oláhságot I. Ferdinand császár iránt hűségre eskesse, a fiatalságot pedig zászlói alá besorozza. Ezen tette által Urban hívei körében oly hírnévretett szert, hogy csakhamar Erdély egész keleti részéből búcsújárók módjára sereglettek össze Naszódon az oláhok ezrei, hogy szolgálatukat és hódolatukat Urban előtt bemutassák. E szerint a siker óriásinak volt mondható s így nem csoda, hogy *Riebel József,* az I. oláh határőrezred őrnagya, hasonló dicsőség után vágyódva, az Erdély nyugati részében lakó oláhokat hasonló czélból Hátszegre csődítette össze.

Báró *Vay Miklós* királyi biztos a fenti üzelmekre nézve Erdély főhadparancsnokához, báró *Puchner Antal* altábornagyhoz kérdést intézvén, attól azon választ nyerte, miszerint a dolgot szigorú vizsgálat tárgyává teendi s a törvényes rendet, ha kell fegyverhatalommal is helyreállítandja és ezen nyilatkozat őszinteségében aligha van okunk kételkedni. Hogy utóbb az altábornagy nézete más irányba tereltetett, azon az alábbi rendelet olvasása után nem igen csodálkozhatunk.

„Puchner báró altábornagy ő excellencziájának, Erdélyország főhadparancsnokának.

Bécs, 1848. október 2-án.

„Excellencziád a hírlapok által talán már értesült róla, hogy Magyarországon az uralkodó párt a törvényes utat most már végképen elhagyta és nyílt fölkelésben van ő felsége legfelsőbb parancsai ellen, úgy hogy még gróf Lamberget, az ellenségeskedések beszüntetésére leküldött királyi biztost is a legkegyetlenebbül legyilkolták Pesten. Itt most a monarchia épségben maradása forogván kérdésben, a törvényes állapotot fegyveres kézzel szükséges helyreállítani. Midőn e végből minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságok rendelkezése alatt álló csapatait mozgósítom, hogy e czélra közreműködjem és a horvát bán hadműveleteit támogassam^ ezennel megbízom excellencziádat, hogy a két oláh határőrezredből 3 zászlóaljat tüstént mozgósittasson és egy német lovasezreddel együtt egy tábornok vezénylete alatt Magyarországra Nagy-Várad felé indítson. Ezen fölül a két oláh ezrednél a harmadik zászlóalj azonnal fölállítandó. Az események rohamos változásánál fogva nem vagyok abban a helyzetben, hogy azt a pontot, a mely felé e dandárnak működnie kell, már most kijelöljem és Nagyváradot csak azért neveztem meg, hogy az ottani, noha nem nagy jelentőségű erőd ne essék a fölkelők kezeibe, ha a forradalmi kormány netalán Debreczenbe vagy Nagyváradra kívánná székhelyét áttenni. E tekintetben tehát szabad

kezet engedek excellenciádnak, hogy a Bánságban parancsnokló tábornokkal és Glaeser altábornagygya1 Nagyváradon saját belátása és a körülmények szerint intézkedjék. Előbbit egyszersmind oda utasítottam, hogy a Schwarzenberg dsidásezredet és mindazokat a csapatokat, a melyeket alkalmazhat, csatolja az erdélyországi hadoszlophoz. Hogy képes legyen excellenciád a Magyarországra induló csapatokhoz egy üteget csatolni, állíttasson össze egyet és vásároljon hozzá alkalmas lovakat. Ha hiányoznék önnek e vásárláshoz a pénz, fölhatalmazom önt, hogy nyugta mellett alkalmas forrásból felvehesse. A magyar ministeriumnak a csapatokra vonatkozó minden netaláni parancsait ezentúlra érvényteleneknek tekintse, ennélfogva, annak új nemzeti csapatok alakítására és népfölkelésre vonatkozó minden rendeletét lehetőleg megakadályoztassa és mindenütt, ahová a mi csapataink jönnek, fegyverezzék le a nemzetőrséget. Az ekepen Magyarországra indítandó csapatoknak, a Magyarország területére lépés napjától teljes békezsoldjukon kívül, ingyenes hadi illeték fog kiszolgáltatni. A történetekről kérem azonnali jelentését. Egyébiránt valamennyi csapatparancsnok utasítást vett a horvát bánnal, báró Jellachich altábornagygyal való érintkezésre és felkeresésére, valamint az ő parancsai teljesítésére is, mire nézve egy császári manifestum fog kiadatni.

Gróf Latour s. k.
altábornagy.“

Nagyon természetes, hogy báró Puchner ezen rendelet vételétől kezdve, annak szellemében akarván eljárni, mindinkább jobban a szászok és oláhok pártjára állt.

Utóbbiak szeptember l6-án Balázsfalva környékén újból nagyszámmal tanácskozásra összegyűlvén, kívánságaikat újabb jmntozatokba foglalták össze, melyek lényegükben a következőket tartalmazták: A román nép sem az uniót, sem a magyar ministeriumot el nem ismeri, csak ő felségétől és a császári ministeriúmtól akar függeni. Továbbá egy nagy nép- és nemzetgyűlés megtartását és az erdélyi országgyűlés kihirdetését kívánja, melyen a román, szász és magyar nemzet követei az illető népszám arányai szerint jelenjenek meg, ez pedig Erdélyben 1848-ban körülbelül a következő képet mutatta: oláh 1,000.000, székely 400.000, magyar 300.000, szász 200,000, egyéb vegyes lakosság 50.000 lélek. Végül kívánja a gyülekezet, hogy a rend teljes helyreállításáig a román, szász és magyar nemzetből néparány szerint igazgató kormánytanács alakíttassák, mely bécsi utasítások szerint járjon el.

Azon esetre, ha ezen kívánságok kedvező elintézést nem nyernének, a nép vezetői és bújtogalói maguk között titokban a Magyarország elleni irtó háború megkezdését határozták el, hogy így aztán erőszakkal szerezzenek érvényt kívánságaiknak.

Egyben egy úgynevezett „román békéltető bizottság“-ot alakítottak s ezt kormányhatalommal felruházva, feladatává tették, hogy Erdélyt katonailag, a római birodalom mintájára átszervezze, a mi megtörténvén, a tartomány területe 22 praefecturára osztatott fel. Ezek mindegyike átlag 100 községet foglalt magában s 10 tribunátusra oszlott

A mintegy 195.000 fegyveressel előirányzott hadsereg, összhangzásban a pracfecturák számával, 22 légióra osztatott; 1—1 légió 10 — 12.000 embert számlált.

A békéltető bizottság elnökévé Saguna András gör.-keleti nem egyesült püspök választatott meg, mellette a mozgalom lelke és ve zetője és a bizottság alelnöke gyanánt Barnutiu Simon, volt balázsfalvi tanár szerepelt. A comité többi tagjai közül kivált Laureani, Blecescu, Cipariu, Mikesiu s Branu fejtettek ki kiváló tevékenységit. A pmcfootek közül leghírhedtebbek lettek: Mikás Ferencz, Axento Sever, Janka Abrahám stb.

A már kivívottnak hitt sikeren felbuzdulva, a békéltető bizottság hatalmát még jobban ki.erjeszteni akarván, nz úgynevezett nagy Dáko-Románia alkotását határozta el mely Erdélylyel a központban, Bukovina, a magyar Bánság és Oláhország hozzácsatolása által keletkezett volna. Ezen terv azonban mindvégig csak eszme maradt. Ellenben az emissariusok által felbuj'ogat ott Erdély csakhamar a legvérfagyasztóbb kegyetlenségok színhelye lön.

Á zászlók alá sereglett oláhság gyülekezésére október hó 12-ike jelölteiéit ki: a felkelt nép egy része Urbanhoz Szász-Régenbe, más része Riebelhez lláiszegre, harmadika Jankuhoz Masinára, negyedbe pedig a békéltető bizottság rendelkezésére Balázsfalvára rendeltetett. Az utóbbi nyomban mégis kezdé működését, azonban nem a rendes hadviselés, hanem a rablások, gyilkolások és gyújtogatások terén; Már október 13 án Gyárfás Elek szolgabiró és Dóbay Zsigmond vörösegyházi földbirtokos két szép hajadon leányával együtt az oláhok kegyetlen vad szenvedélyének esnek áldozatul. Még borzasztóbb volt ennél az október 15-iki kis-enyedi vérengzés, a hol az oda menekült mintegy 400 magyar közül mintegy 140-en, közöttük nők és gyermekek, kegyetlenül lemészároltattak.

Az első rémtettek hírére a hazafias érzelmű székelység a teendők megvitatására október 16-ára Agyagfalvára, hol már századok óta szokta volt nemzeti gyűléseit tartani, tanácskozásra hívta össze a híveket, a melyen határozatilag kimondták, hogy:

1. A szász és román néphez békéltető szózatot intéznek és fölkérik: ne izgasson az unió ellen, viseltessék hűséggel az alkotmányos kormány iránt s hagyja békén magyar honfitársait. Ellenesetben a székely nemzet fegyverrel lesz kénytelen Erdély megzavart nyugalmát helyreállítani.

2. A határőr-szolgálat, az országgyűlés 1848. szeptember 19-iki határozatához képest, egyszer s mindenkorra megszűnik.

3. A szebeni főhadparancsnokságtól semmiféle rendeletet nem fogadnak el többé.

4. Az egész székelység az 1848: XXII. tv.-cz. értelmében nemzetőr csapatokká alakul.

5. Az idegen katonaság távolíttassék el Erdélyből, a városokba székely őrség helyezendő.

Ezután a székelység hadalakulása került szóba s a vezértanács ajánlatára a gyűlés közmegegyezéssel kimondja, hogy minden székely 19—40 év közt személyválogatás nélkül azonnal táborba szállni köteles. Az eként nyert fegyveres erőből, a székely huszár ezredben kívül, a 4 széknek megfelelőleg 4 egyenként 4000—4000 emberből álló dandár alakíttatott. A csik-gyergyói dandárnak *Droschner,* a háromszékinek *Donáth,* az udvarhelyszékinek *Betzmann* s a marosszékinek *gróf Lázár Dénes* lett a parancsnoka. Fővezérré *Sombory Sándor* huszárezredes, a ki főhadiszállását Marosvásárhelyen ütötte fel, kiáltatott ki s melléje nemzeti kormánybiztos gyanánt Berzenczey László választatott meg.

Viszonválaszul a székelyek határozatára Erdély katonai parancsnoka, Puchner altábornagy obtóber 18-ikáról keltezve, a következő nyilatkozatot bocsátotta ki:

„Felhívás Erdély összes hatóságaihoz és lakóihoz.

Miután Magyarország nádora és a ininisterium hivatalaikról lemondottak, s azóta egy ármányos párttöredék az új ministerium alakulását folyvást akadályozza: ma tulajdonkép nincs Magyarországnak törvényes kormánya.

A budapesti képviselőház V. Ferdinánd király szentséges nevét álnokul felhasználva, Kossuth Lajos elnöksége alatt állítólagos kir. biztosok, érvénytelen kiáltványok és semmis rendeletek utján az ígért szabadság és egyenlőség helyett valóságos rémuralmat léptetett életbe fitten Erdélyben is.

Ő felsége f. évi október 3-ikáról és 4-ikéről kelt kiáltványai által ezen erőszakos hatalmaskodást és törvényellenes kormányzatot megsemmisítvén; — azt törvényesnek elismerni, vagy tekinteni immár nekünk se szabad.

Mindamellett ez az ál-kormány ijesztgetésekkel, fenyegetéssel, sőt véres kivégzésekkel tovább garázdálkodik; s terrorizmusát még a cs. kir. hadseregre is ki akarja terjeszteni s Ő felsége vitéz katonáit úgy a hadparancsnokságokat s minden más katonai hivatalt a császár és király iránt tartozó hűség megszegésére csábítja.

Ugyanezen pártkormány a hírlapok útján azt az álhírt is terjeszti, mintha a népek szabadsága és alkotmánya veszélyeztetve volna; nevezetesen, hogy a román nemzet által a magyar és szé-

kely népfaj elnyomása czéloztatnék; holott mindez merőben alaptalan felsége atyai szándokával homlokegyenest ellenkező koholmány.

Ezen álhírek által előidézett bomlásnak, de különösen a nagyfejedelmség nemzetségei közt folyvást fokozódó ingerültségnek véget vetendő, — miután magam is meggyőződtem, hogy Erdély lakóinak nagy többsége a budapesti törvénytelen kormányt kifejezetten megutálta s fejedelméhez való hű ragaszkdásában a hont bitor uralmától és ez által a polgárháborútól elhatározottan meg akarja menteni, — Ő felsége október 3-ikáról kibocsájtott manifestuma következtében, mely szerint Magyarországot és melléktartományait hadi törvények alá rendeli: jelen felhívásommal felséges császárunk és királyunk nevében, míg a veszély napjai tartanak s a törvényes állapot helyre nem áll, ez ország kormányát kezembe veszem; oly megjegyzéssel azonban, hogy minden rendelkezésemre álló ezközzel és erővel a, rend, csend és közbiztonság fentartására fogok törekedni.

Ezen ország felséges fejedelme nevében ezennel ünnepélyesen felhívatnak tehát az összes világi és egyházi hatóságok, hogy ezen rendeletemnek pontosan s minden ellenszegülés nélkül engedelmeskedni s velem együtt a közrend és a közbiztonság felett őrködni kötelmüknek ismerjék.

Az önkéntes-csapatok, bármi légyen a nevük, a mai nappal föloszlattatnak; a toborzás és újonczozás betiltatik; a fennálló nemzetőrségek pedig a császári és királyi hadi kormányzat parancsai alá helyeztetnek. Az úgynevezett kormánybiztosok, a kiket a budapesti törvénytelen uralom küldött Erdélybe, további működésűktől eltiltatnak; s ha ezen rendeletnek ellenszegülve, továbbra is működni mereszkednének: közönséges kémek módjára haditörvényszék elé fognak állíttatni.

Ami pedig benneteket illet, ezen Nagyfejedelemség nemzetei és lakosai, — akik uralkodótokhoz és a felséges császári családhoz minden álszíneskedéstől menten rendületlen hűséggel ragaszkodtok, — hozzátok íme, ez a szavam:

Életetek egyik emlékezetes pillanatja érkezett el, midőn hűségteket és ragaszkodástokat nemcsak szóval, de tettel is tanúsíthatjátok legkegyesebb földi uratok iránt, akinek mint egy szerető apának, szívén fekszik minden népének jóléte és boldogsága. Tanúsíthatjátok pedig hűségteket azáltal, ha — minden nemzetnek szabadságát és egyenlőségét egyaránt védelmezve — a budapesti erőszakos kormány terrorizmussá vált kényuralmával szembeszállani és megküzdeni elég bátrak lesztek.

Sokan és erősek vagytok! Talpra tehát, az elsőtől az utolsóig; egy mindnyájáért és mindnyájan egyért helytállva. Veletek harczol a szent igazság, mely az ítélet mérlegét kezében tartó Nemezis és az oltalmazó Gondviselés védpajzsa alatt soha sem enyészhetik el.

Egyesüljetek valamennyien a császári királyi hű és vitéz had-

sereggel, a mely sorsotokban szintén osztozik; fogadjátok el azt vezérül. A hadsereget követve, parancsaimra hallgatva, s a törvényes hatóságok rendeletéinek híven engedelmeskedve, a közös egyetértésben erőt, ebben pedig biztos védelmeteket találhatjátok föl. Egyedül csakis az vezethet benneteket azon szabadság birtokába, melyet Isten segedelmével, mindnyájunk számára kivívni akarunk.

Bizalommal számítok az igazság és a hon minden igazlelkű barátjára, a kiket ezennel felséges császárunk és királyunk nevében ünnepélyesen fel is hívok, hogy nekem szent törekvésemben: e hon békéje és rendje föntartásában, úgyszintén az alkotmányos szabadság és minden nemzet egyenlőségének biztosításában segitőkezet nyújtsanak.

Éljen alkotmányos császárunk és királyunk, Ferdinánd!

Éljenek az osztrák birodalomnak testvériségét és békességétakaró hű népei!

Nagy-Szeben, 1848. október 18-án

Báró Puchner Antal,

császári kir. tábornok-helytartó, főparancsnok.“

Ugyanazon napon Puchner az Erdélyben szállásoló csapatokhoz is intézett egy hasontartalmú kiáltványt, melynek végszavai következőleg hangzottak: „Vitéz csapatok, sorakozzatok a szeretett császár zászlói alatt, melyeket csak életünkkel ragadhatnak el és bármit hozzon is a legközelebbi jövő, mi vérünket, életünket adjuk uralkodónkért és az összmonarchia alkotmányos szabadságáért.“

Az ezen kiáltványokban foglaltak által a szászok és oláhok elbizakodottsága és vakmerősége még inkább fokozódva, csakhamar oly kegyetlen vad mészárlássá fajult el, minőt csak a középkor története ismer. A legvéresebb drámák Alsó-Fehérmegyének északnyugati részében játszódtak le, a hol a hívei által havasi királynak nevezett *Jancu,* a ki rendes tanyáját Tópánfalván ütötte fel, valóságos vérfürdőket rendezett. Mellőznünk kell az egyes vérfagyasztó esetek részletesebb leírását, miután az messze túlhaladná ezen munka keretét, de hogy az olvasó legalább halvány fogalmat nyerjen az itteni vérengzésekről és rémtettekről, felemlítjük többek között, hogy például Boros-Bocsárdon Székás gazdatisztet és Póterfy tanárt az oláhok ekébe fogták s addig hajszolták és ütlegelték a szerencsétleneket, míg végre holtan össze nem rogytak; Fejér váron Mégai órásmestert elevenen megsütötték; Baranyay Károly földbirtokosnak, neje és leánya szemeláttára fűrészelték le karjait és fejét, mely utóbbit a szerencsétlen hitves póznára tűzve, gyalog kénytelen Balászfalvára vinni stb. stb., mind oly szörnyű rémtettek ezek, melyek az embernek lelkét és szívét csak undorral és utálattal tölthetik el azok elkövetői ellen. Hát még a zalathnai mészárlás, a hol az október 24-ikére virradó éjjelen nem kevesebb mint 640 férfi, asz-

szony és ártatlan gyermek a legkegyetlenebb kínzások közepette lehelte ki lelkét!

Az igazság kedvéért azonban nem hallgathatjuk el, hogy a székelyek sem hagyták megtorlás nélkül az oláhok ezen vad garázdálkodását, hanem bejárván a szomszédos oláhlakta völgyeket és hegységet, sok helyütt a boszú által vezéreltetve, szintén kegyetlenül bántak el az ellenszegülőkkel s különösen Szász-Régen, Máriavár és Mézváron hagytak vissza véres nyomokat.

De hagyjuk félbe ezen vérfagyasztó szörnytettek további elősorolását s ezen legirlózatosabb fajháború helyett lássuk inkább az erdélyi rendes katonaság műveleteit.

Puchner kiáltványai folytán Erdély két táborra szakadt; az egyik oldalon a székelyek és magyarok, a másikon a császári királyi hadsereg az oláhokkal és szászokkal állottak.

Puchner hadereje október közepe táján a következő csapatrészekből állott:

A Bianchi gácsországi 63. sorezred	2 zlja	2080	ember
A Sivkovich „ sorezred	1 „	900	„
A Károly Ferdinand fhczeg 51. sorezr.	3 „	1600	„
A Turszky lovag 62. sorezred	1 „	150	„
A Leiningen gróf 31. „	1 „	550	„
A báró Uracca erdélyi gránátos zlj.		500	„
Az 5. tábori tüzér-ezred 1 százada		180	„
A savoyai herczeg 5. drag. ezred 6 százada		580	lovas
A Miksa Ferdinánd fhg. 3. könnyü lov.-ezr. 8 százada		720	„
Az 1. és 2. oláh határőrvidéki ezred		4000	ember
A székely huszárezred 2 százada		150	lovas
2 hatfontos és 1 háromfontos üteg 6 ágyuval			
	Összesen	11,410	ember,

ezek között 150 lovas.

Ehez járult még a Bukovinából szintén Erdélybe betört *Wardener* dandár, továbbá a szász nemzetőrség és a szász és oláh népfölkelés, összesen állítólag 150.000 ember, melyből azonban állandóan váltakozva csak 800—1000 ember működött közre a rendes csapatok-körében segélyhozólag.

A várak közül Puchner kezében voltak: Károlyfehérvár és Déva, továbbá az ideiglenesen megerősített Szeben és Brassó, nemkülönben a falakkal körülvett Besztercze, Segesvár, Medgyes, Szász-Régen és Szász-Sebes s végül Fogarasvára a Vöröstoronynál emelt erőddel.

Hogy a fent elősorolt és úgy számra mint állományra gyenge csapatrészek minél előbb kiegyenlíttesenek, Puchner október 23-án a szabad toborzás megkezdését rendelte el és azonnal hozzáfogott kisded seregének kiegészítéséhez és a még hiányzó élelmezési és egyéb felszerelési czikkekkel való ellátásához.

Evvel szemben a magyarok részén állott:

A két fölosztalott székely határőr ezredből alakult 8 zászlóalj magyar rendes sorgyalogság: a 12 és 14, valamint még 2 újonnan felállítandó honvédzászlóalj, több nemzetőr zászlóalj Nagy-Enyedről, Tordáról, Szamos-Ujvárról, Kolozsvárról stb., továbbá 1 bihari és 1 szabolcsi nemzetőrzászlóalj, 4 század székely-huszár, 2 osztály Mátyás-huszár, és 2 üteg tüzérség. Éhez járult még mintegy 10.000 népfölkelő.

Tekintve, hogy a székelyek szervezése csak a téli hadjárat folyamán fejeztetett be, a magyar haderő létszáma október közepe táján, a nemzetőrség és népfölkelés leszámításával, mindössze 4000 gyalogosból, 1300 lovasból és 16 ágyúból állott.

A magyar hadak élére a honvédelmi bizotmány báró Vay Miklós kormánybiztos javaslatára az egyidejűleg tábornokká kinevezett báró *Baldacci Manó* ezredest állította.

A rendes magyar hadak hadművelete október 23-án egy a Maros és Aranyos összefolyásánál, Vajdaszeg és Nagylak között összegyűlt mintegy 5000 főnyi oláh tábor szétveretésével vette kezdetét, miczélból báró Bánffy János két honvéd gyalog századdal, gróf Bethlen Gergely két újonnan alakult Mátyás-huszár századdal és Csutak főhadnagy egy század székely huszárral egyesült a közös akczióra, mely Oly fényesen sikerült, hogy a maréknyi magyar had előtt megfutamlott oláhok közül százakra ment az áldozatok száma. Hasonló siker koronázta a derék kis hadnak október 25-én Nagy-Enyed tájékán Janku és Axente alatt két csoportban, majd pedig 28-án a Gyulafehérvár és Balázsfalva között táborozó oláhok ellen intézett támadása is, a kik mindkét helyen rendetlen futásnak eredve, a közeli erdőkben kerestek menedéket.

A magyarokkal egyidejűleg az Agyagfalváról megindult székely tábor is megkezdte működését s a marosszéki dandár *gróf Lázár Dénes* vezénylete alatt október 24-én egyszerre 3 oldalról támadta meg az oláhoknak a Maros völgyében Radnót tájékán erődített és elsánczolt táborát, mely alkalommal az utóbbiak közül mintegy 190-en elestek, 100-nál többen pedig foglyul estek.

Ámde ez időtájt a császári hadsereg is megmozdult, mely nagyban véve két főrészre oszlott. Az egyik rósz Puelmer saját vezérlete alatt, aki főhadiszállását Nagy-Szebenben ütötte fel, a támadó mozdulatok megkezdése idején 13 zászlóaljból és 15 lovas századból állt s *Gedeon*, *Castiglione, Jovich* és *Kalliány* tábornokok alatt 4 dandárra tagozódott; a másik rész a Bukovinából az országba betört *Wardener* tábornok és *Urban* alezredes alatt Besztercze vidékén összpontosult s 8⅔ zászlóalj és 1 lovas századot számlált.

A támadó mozdulatokat Urban kezdte meg. ki már október 22-én Szász-Régenig jutott s innen lassan tovább haladt Marosvásárhely felé.

A radnóti győzelem folytán nekibátorodott székelyek Urban előnyomulásáról értesülvén, elhatározták, hogy a támadást nem várják be, hanem szintén támadólag eléje mennek az osztrák hadnak, minek folytán október 29-én Sárpatak tájékán ütközetre került a dolog Urban előcsapatai és *Betzmann* székely dandára között, mely utóbbi oly erőteljes rohammal ment neki az ellenségnek, hogy Urban csapatait egyelőre Vajda Szent-Iványig vezette vissza.

Miután részben még a délután folyamán, részben csak másnap Betzmann erősbítésére a *Droschmann* dandár is megérkezett, a két dandár októbor 31-én egyesülten ütött Urbanra, a ki 2000 emberrel és 3 ágyúval még mindig Vajda-Szt.-Ivánt tartotta megszállva. A hadiszerencse ezúttal is a székely fegyvereknek kedvezett s a császári sereg rövid harcz után követve a győzelemittas székelyek által, Szász-Régen felé menekült. Utóbbiak másnap, november 1-én az üldözést megújítandók, újból előre törnek, de ekkor már a császáriak Szász-Régent önként odahagyták.

Erre a székely had megbízásából Berzenczey kormánybiztos a várost önkénytes megadásra szólítja fel s egyúttal felhívja, hogy a székely hadat 24 órai élelemmel lássa el. Ámde a szászok, bízva abban, hogy Urban mihamar erősbödve fölszabaditásukra visszafordul, hosszú lére eresztik a tárgyalásokat, mialatt a napok óta úgyszólván étlen-szomjan csatározó székely tábor zúgolódni kezd, majd türelmét végkép elvesztve, haragos dühvei a városra veti magát s azt kíméletlenül fosztogatni kezdi; e közben tűz támad s a város nagy része porrá ég.

Ezen nap a neki vadult székely had magatartásában szinte hihetetlen fordulópontot képez, fegyelme eltűnt, harczikedve pedig mintha hideg vízzel öntötték volna le, egyszerre leholadt. Az egyes csapatrészok zsákmánynyal megrakodva és többé sem szép szóra, sem fenyegetésre nem hallgatva, feltartóztatlanul erdős-bérczes otthonukba tértek vissza. A felbomlott sereg maradványait, mintegy 2000 embert Sombori Marosvásárhelyre vezette vissza.

Puchner Urban első kudarczának hírére annak támogatása czéljából azonnal útnak indítja a 4000 emberből álló és 12 ágyúval ellátott *Gedeon* dandárt Ez november 5-én Marosvásárhely alá érve, itt már csak a székely had roncsaira talált; ezekre rövid ideig tartó ágyúzás is megtette hatását, úgyhogy a székely vitézek mihamar a szélrózsa minden irányában elszéledvén, Gedeon minden nehézség nélkül elfoglalhatta Marosvásárhelyt.

A székely csapat felbomlásával az erdélyi magyarság ügye perczről perczre kétségbeejtőbbé vált. Kolozsvárnál volt ugyan még *Baldacci Manó* ezredes alatt egy maroknyi honvéd csapat, de ez eddig is tétlenig maradván, a csorbát most már ki nem köszörülhette. Különben volt rá Puchnernek gondja, hogy minél előbb ezen kis csapatnak is. szárnyát szegje; a főhadikormányzó terve értelmében

Kolozsvár ellen 3 oszlopnak kellett támadólag előnyomulnia: az Urbannal időközben egyesült Wardenernek Beszterozéről, Gedeonnak Marosvásárhelyről, az oláh népfölkelés által jelentékenyen erősbödött Kalliánynak pedig Nagy-Szebenből; a 3 oszlopnak november 15-én kellett Kolozsvár alatt egyesülnie.

A fenyegető veszély hirére Baldacci november 12-én összeszedvén a 11-ik honvéd zászlóaljból, 6 század nemzetőrségből, 2 század Kossuth huszárból, 1 század vadászból, néhány száz lándsásból s 6 ágyúból, összesen mintegy 3 — 4000 emberből álló kis hadát, megindul a Szamos mentén fölfelé Szamos-Ujvár felé, melyet hir szerint Urban ép akkor szállott meg.

Urban a magyarok közeledtének hírére november 13-án a város körül fekvő magaslatokat szállotta meg, a honnan az ellene támadásra indult ellenséget oly élénk ágyú- és puskatűzzel fogadta, hogy ez utóbbi rövid csatározás után meglehetős rendetlenségben húzódott vissza Kolozsvárra. Urban, amennyiben a concentrikus támadás Kolozsvár ellen csak november 16-ikára volt tervbe véve, nem igen üldözte Baldaccit, hanem a Wardener által parancsnokolt főcsapatot bevárva, csak másnap nyomult tovább előre Bonezhidáig, november 15-én pedig egészen Apahidáig.

A megvert magyar hadak visszavonulása s a hír, hogy az ellenség nemcsak a Szamos völgyén, hanem délkelet felől is tetemes erővel közeledik a főváros felé, Kolozsvárott élénk konsternácziót keltett; a városi és hadi tanács november 16-án egész nap tárgyalt, anélkül, hogy megállapodásra jutott volna s végre is az izgatottság annyira erőt vett a népen, hogy Vay kormánybiztost a sereg vezérével, Baldaccival együtt letartóztatta s mindkettőt őrizet alatt a városházára vitette, honnan azok csakis *Czerz* őrnagy, táborkari főnök közbenjárására helyeztettek ismét szabad lábra.

Ezalatt a hevenyében újból rendezkedett magyar csapatok a város előtt táborozó osztrák sereg megtámadására vezettetnek, honnan csakhamar azon jelentés érkezik, miszerint a 11-ik honvéd zászlóalj Urbant szuronyrohammal megtámadván, megfutamította. A kedvező hír városszerte leírhatlan lelkesedést szült, ámde csakhamar megcsappant az öröm, amennyiben Urban tartalékait előrevezetve, a támadásra indult magyarokat Kolozsvárra veri vissza. Erre a városi és hadi tanács annyira megrémül, hogy lemond minden további ellenállásról s a város feladását határozza el.

Ebből kifolyólag gróf Mikó Imre és Grois Gusztáv még azon éjjel az ellenséges táborba mennek s Válaszúton felkeresik Wardener tábornokot főhad szállásán, hogy vele a város meghódolása iránt a tárgyalásokat megindítsák.

Az egyezség november 17-én virradatkor létre is jön s szószerinti szövegében következőleg hangzik:

Egyezmény.

Kolozsvár szabad királyi város lakosai és a felső-erdélyi cs. kir. hadsereg közt, mely az utóbbi parancsnokának Apahidán 1848. november 17-én reggel négy órakor kelt ellennyilatkozat mellett köttetett.

1. A nemzetőrség leteszi fegyvereit és ideiglenes megőrzés végett a cs. kir. hadseregnek adja át, meghagyatván a törvény értelmében az a joga, hogy ha a nyugalom és a rend (melyet eddig a nemzetőrség nem veszélyeztetett) helyre áll, újra szervezkedhessek s így visszakapja fegyvereit.

2. Hadi járandóságról ezúttal nincsen szó, mert annak kivetése teljesen Puchner báró altábornagy, parancsnokló tábornoktól függ.

3. A városba bevonult cs. kir. csapatok ellátása, mint eddig, a törvényesen előírt módon történik.

4. A lefegyverzett és fogva tartott cs. kir. csapatok szabadlábra helyeztessenek; s ha ez még nem történt volna meg, ez iránt haladéktalanul intézkedjenek. Ezek, valamint a fegyverei ellátott cs. kir. csapatok a Szamosfalva felől jövő hadtest elébe mennek s ezzel együtt vonulnak be a városba.

5. A rendről s a vagyon- és személybiztosságról az alulirt parancsnokok kezeskednek; minden rablási kísérlet ellen katonai erővel lépnek föl és a bűnösöket átadják a törvénynek.

6. A cs. kir. csapatokon kívül semmiféle más katonaság nem türetik a városban és annak környékén; s ha ilyenre akadnának, ellenségnek tekintik és ehez képest bánnak el vele.

7. A városba és annak határába csakis cs. kir. csapatok vonulnak be.

Mind ennek hiteléül két sajátkezűleg aláírt, irat-példányt állítottunk ki.

Kelt Válaszúton, 1848. november 17-én.

Gróf Mikó Imre s. k.	Báró Wardener Ágost s. k.
Grois Gustáv s. k.	Urban s. k.
Kolozsvár város bírái.	alezredes, a 2-ik román ezred parancsnoka.

A megvert magyar hadak romjai a kapitulácziót be sem várva, rendetlen futással iparkodtak a magyar határ felé tért nyerni, míg végre Bánffy-Hunyad tájékán *Czecz* őrnagynak a csapatkötelékeket nagyjából újból helyreállítani sikerült. Bánffy Hunyadon és környékén csapatjaink november 25-ig maradtak táborban, a midőn azokat Czecz őrnagy egészen a csúcsai szorosig vezette visza, hogy a roszszul öltözködött s élelmezéssel csak gyengén ellátott hadakkal a rendkívül kedvezőtlen időjárás daczára ott várja be a hadakozásra kedvezőbb időt s a hadműveletekben netán beálló szerencsésebb fordulatot.

A császári sereg részéről a fentebb közölt egyezmény értelmében november 17-én Urban, 18-án pedig Wardener vonult be Kolozsvárra, hol velük két nap múlva a műveleteivel kissé elkésett Kalliány is egyesült. Innen Puchner mielőbb a csúcsai szoroson át Nagyváradra szándékozott előnyomulni. E czélból azonban előbb összes haderejét összpontosítania kellett; ez, valamint azon körülmény, hogy Windischgrätz herczeg sem kezdte még meg egyelőre Magyarország ellen tervezett nagyszabású hadműveleteit, okozta, hogy a császáriak részéről Erdélyben is csak deczember közepe táján vétettek fel újból a komolyabb hadműveletek. A mondott időpontig csupán Urbannak volt még egy az eddigieknél is szerencsésebb kimenetelű kalandja.

A kővárvidéki oláh rendzavarások megfékezésére *Katona Miklós* őrnagy alatt október végén szatmármegyei önkéntes nemzetőrökből és honvédekből egy Dagyobb had alakult, mely a zavargóknak szétüzése után Nagy-Bányáról Magyar-Láposon át Deés felé nyomult előre s ezt — miután ereje 28 század szatmári nemzetőrre, 2 század szatmári önkéntesre, 1 század ugocsai s 1 század szabolcsi önkéntes gyalogosra, 140 Vilmos huszárra, 2 század lovas önkéntesre, 80 főnyi bécsi legionistára s 17 ágyúra, összesen mintegy 5000 főre felszaporodott —, november 21-én meg is szállotta.

Ezen eléggé tekintélyes haderő szétveretésére Puchner Urbant rendelte ki 2300 főnyi gyalogsággal, 150 lovassal s 5 ágyúval Kolozsvárról. November 25-én történt mega két had között az összeütközés Déestől délre, mely alkalommal a szamosujvári úton felállítva volt magyar csapatok egyrésze az első három ágyúlövés elhangzása után csúfondárosan megfutamlott. Erre Katona Miklós serege többi, még harczba sem bocsátkozott részeinek is visszavonulást parancsolt, mely Nagy-Bányáig egyhuzamban folytatott rendetlen futássá fajult el.

A magyarokat ide is követő Urban november 30-án Nagybánya megtámadását határozta el, ami azonban a sereg által cserben hagyott város önkéntes meghódolása folytán fölöslegessé vált. Ily szerencsés viszonyok között Urban még tovább nyugat felé szándékozott előnyomulni, hogy ezáltal Szatmár és Mármaros megyék oláhjait is magához vonja, szerencsére azonban Puchner parancsa újból visszaszólította őt Kolozsvárra.

E szerint mostan már egész Erdély a császáriak kezébe esett s Bemnek, a szabadság lánglelkű idegen nemzetiségű bajnokának juttatta a sors a különös szerencsét, hogy e vadregényes tartományt rövid idő alatt a rendelkezésére bocsátott vajmi korlátolt eszközök daczára újból a magyarság kezére juttassa vissza.

HARMADIK RÉSZ.

Az osztrák támadó hadjárat,

1818. deczember elejétől 1849. márczius közepéig.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A trónváltozás és annak következményei. Seregszervezési munkálatok; erőviszony és hadműveleti tervek.

Az osztrák reakczionárius körök, felbátorítva a Radeczky tábornagy által Olaszországban kivívott sikerek és azon körülmény által, hogy Bécsben a felkelést ismételten könnyű szerrel elfojtani sikerült, továbbá hogy a forradalmi mozgalmak most már egész Európában részint elfojtattak, részint önmaguktól megszűntek, elérkezettnek látták az időt, hogy Magyarország ellen is a döntő lépés fegyveres beavatkozás alakjában megtétessék.

Ámde a gyöngédérzelmű, jószívű s minden vérontástól iszonyodó V. Ferdinand, a ki Magyarország szentesített törvényeit és alkotmányos jogait a közelmúltban nem csak hogy újból megerősítette, de nagyrészt még jobban ki is tágította, s azok megtartását királyi szavával megígérte, semmikép sem volt hajlandó a magyarországi mozgalom véres elnyomásához beleegyezését adni. De miután azt tanácsosai a dynasztia, valamint az összmonarchia fentartása érdekében feltétlenül szükségesnek jelezték, a különben is testileg és lelkileg megviselt uralkodó inkább a trónról mondott le, semhogy adott szavával ellenkezőt tegyon. Holyctto az uralkodásnak az akkori zavaros viszonyok között százszorosán nehéz teendőit jelenleg is dicsőségesen uralkodó legfelsőbb fejedelmünk és urunk vette át és azt népeivel a következő legfelsőbb manifestummal tudatta:

„Mi első Ferencz József, Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország királya stb. stb. . .

„Miután fenséges nagybátyánknak, ő felsége 1. Ferdinánd császárnak, e néven Magyar- és Csehország ötödik királyának a mai

napon kelt legmagasabb manifestumában kimondott indító okoknál fogva az ausztriai összbirodalom trónjáról, következőleg a vele elválhatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is lemondani tetszett és miután a mi, a pragmatica sanctióhoz képest szabályzott és az ország törvényei által meghatározott örökösödés rendén uralkodásra hivatott fenséges édes atyánk, Ferencz Károly ő császári királyi fensége jogáról a koronához egyúttal ünnepélyesen lemondott, természetes és törvényes örökösödési jogunk erejével egyéb birodalmaink kormánya mellett ezennel a Magyar- és Erdélyországok feletti uralkodást is megkezdettük.

„Most, midőn, ha szívünk vonzalmát követhetnők, első és legkedvesebb királyi tisztünknek azt tartanók, hogy összes törekvésünket magyar népeink boldogsága és jóléte öregbítésére fordítsuk, ezen szándokunk valósítása, mely azonban jövendő uralkodásunk munkálkodását jellemezze, fájdalom, a jelen pillanatban lehetetlenné vált.

„Egy vétkes pártfelekezet fondorkodása, mely felséges elődünk minden atyai intéseit és komoly parancsait kigúnyolva, miután a legmegvetendőbb eszközökkel nyílt lázadást támasztott és pártütőkkel szövetkezve, hű hadseregeinket megtámadni merészelte, hazaárulói ellenszegülésében a király és haza szentesített nevével visszaélve, folyvást megmarad — azon fájdalmas meggyőződéshez vezérel bennünket, hogy Magyarország és Erdély jó érzetű lakosainak nagy többsége a király iránti öröklött hívségét és ragaszkodását nem képes tanúsítani, mielőtt a pártütők zsarnok nyomása alól a fegyver erejével ki nem szabadíttatik.

„Mélyen elkeseredve a mellőzhetlen szükség ezen parancsa miatt, mely a királyi kötelességek legnehezebbikét rója ránk, mégis nyugodt lelkiismerettel fogunk annak teljesítéséhez, mert csak ezen az úton mutatkozik nekünk a legutóbbi idők sajnálatra méltó eseményei után, annak reménye, hogy Magyarországnak Istentől reánk bízott népei számára a béke malasztjait, minden nemzetiségek elismerését és biztosítását és azok jólétének felvirágozását állandósíthassuk.

„Ezen czélból mindenekelőtt elhatározva érezzük magunkat, a felséges elődünk által november 6-án és 7-én kiadott határozatokat és rendeleteket egész terjedelmükben fentartani és az összes hatóságokat azok múlhatlan teljesítésére a legszigorúbb felelősség terhe allatt utasítani.

„Meghagyjuk ennélfogva a lázadás megfékezésére felséges elődünk által a császári királyi hadseregek főparancsnokául kinevezett és teljes hatalommal felruházott herczeg Windischgrätz tábornagyot ezen állásában, megerősítjük a neki november 6-án kelt legmagasb manifesztumban megadott felhatalmazásokat, és meghagy-

juk neki újonnan, minden a közcsend és rend visszaállítására megkívántatott eszközök alkalmazását.

„Parancsoljuk Magyar- és Erdélyországban álló félrevezetett hadainknak, hogy említett tábornagyunk főparancsnokságának magukat alárendeljék és azon lobogókhoz csatlakozzanak, melyek egész a legújabb időkig mindig a hűség, a becsület és vitézség jelvényei valának és a melyek mellől csupán a hazugság és ámítás volt képes őket eltántorítani.

„Teljes bizalommal számítunk Magyarország és Erdély békeszerető lakosainak jogérzetére, öröklött hűségére, hogy az önhasznukat leső vétkes pártütők csábításainak szilárdul ellentállani, hatáskörükben a mi csupán az ő javukra irányzott szándékainkat támogatni, és azon általunk buzgón óhajtott pillanat bekövetkezését előmozdítani fogják, a midőn az Isten oltalma mellett meg leend nekünk engedve a béke, az egyetértés és a bizalom szózatját hozzájok intézhetni.

Kelt királyi fővárosunkban Olmützben, deczemberhó 2-án, az Úr 1848-ik esztendejében.

Ferencz József, s. k.

A fiatal, alig 18 éves császár szózata nem hogy megnyugtatta, hanem még inkább felzavarta a dúló szenvedélyeket.

Deczember 7-én gyűltek össze a nemzetgyűlés tagjai, hogy a manifesztumban foglaltakat megvitassák s tanácskozásuk eredménye annak kijelentése lön, hogy a nemzet ősi jogait és önállóságát a legutolsó csepp vérig fegyverrel is kész megvédelmezni. A manifesztumnak a hadseregre vonatkozó részére a felső-dunai magyar hadsereg nevében Görgey válaszolt egy Pozsonyban deczember 10-én kell hosszabb nyilatkozattal, melynek egyik passusa így hangzik: „A hadsereg kinyilatkoztatja, hogy Magyarország törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés és az általa megbízott kormány parancsaihoz képest védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja.“

Ezen nyilatkozatok folytán a nemzet a dynasztiával nyílt ellentétbe került s így nem maradt egyéb hátra, mint a kikerülhetlenné vált küzdelemre vas szorgalommal és erélylyel az előkészületeket megtenni.

A honvédsereg alakulása és szervezése július hava óta, a midőn a zászlóaljak száma mindössze 14-et tett ki, következőleg haladt előre. Szeptember 23-án a 15. és 16. zászlóalj, ugyanezen hó 27-én pedig még más 14 zászlóaljnak felállítása határoztatott el, miáltal azok száma 30-ra emelkedett. Karöltve evvel Pesten a mostani Károly laktanyában (akkoron: rokkantak laktanyája) Nyitray főhadnagy vezetése alatt egy ruházati bizottság, a Valero-laktanyában pedig az országos fegyvergyár állíttatott fel, mely utóbbiban na-

ponta átlag 500 fegyver készült el, mely szám azonban a honvédelem rohamos fejlődése mellett csekélynek bizonyult. A lőszerkészlet-gyártás a váczi határon fölállított 5 nagy munkaműhelyben folyt, a nagymennyiségű ágyúkészlet pedig a váczi úton levő cs. kir. ágyúöntödében volt felhalmozva.

Ugyenezen időre esik a lovasság, tüzérség és műszaki csapatok felállítása is.

Október hava folyamán a honvéd zászlóaljak száma még 12-vel szaporodott, mely időben az egyes zászlóaljak állomáshelyei és parancsnokai következők voltak:

Zlj sz.	Parancsnoka.	Állomás helye.
1.	Péterffy Gyula őrnagy	Görgey hadtesténél.
2.	Bozó Manó „	Ó-Becse.
3.	Damjanich János alezredes	Ó-Becse.
4.	báró Meszéna István őrnagy	Verbász.
5.	Tóth József „	Futak.
6.	Dipold Antal „	Ó-Kér.
7.	Zinnern Károly „	Görgey hadtesténél.
8.	Vitális Ferencz alezredes	Ó-Kér.
9.	Kis Pál őrnagy	Fehértemplom.
10.	Gergely János őrnagy	Écska.
11.	Biró Ede „	Erdélyben.
12.	Balázs Manó „	„
13.	Hász Károly „	Budapest.
14.	Inczédy László „	Görgey hadtesténél.
15.	Waldberg Károly „	„ „
16.	Jászvitz Ferencz „	Érsekujvár.
17.	Pribék Ferencz „	Radvány.
18.	Janik János „	Komárom.
19.	Petróczy Károly „	Lőcse.
20.	Bányafy Nándor „	Kassa.
21.	gróf Dessewffy Károly őrnagy	Munkács.
22.	Rapaics Dániel „	Miskolcz.
23.	Kmethy György „	Győr.
24.	Hrabovszky György „	Budapest.
25.	Mihályi Károly „	Görgey hadtesténél.
26.	András János „	Eger.
27.	Katona Miklós „	Nagyvárad.
28.	Hrabeczky Mihály „	Debreczen.
29.	Bergmann József „	Arad.
30.	Zikó János „	Hódmező-Vásárhely.
31.	Tóth Ágost „	Tasnád.
32.	Bittó Károly „	Erdélyben.
33.	Pethő Vilmos „	Ó-Becse.

Zlj. sz.	Parancsnoka.		Állomás helye
34.	Zákó István	őrnagy	Zombor.
35.	Szekulics István	„	Csáktornya.
36.	Rátz Sándor	„	Eszék.
37.	Majthényi Kálmán	„	Komárom.
38.	Villám János	„	Kumánd.
39.	Rusicska Antal	„	Győr.
40.	Querlonde Nándor	„	Trencsén.
41.	Vouvermans Nándor	„	Szegszárd.
42.	Gedeon László	„	Sárospatak.

Hasonlóan előrehaladt a honvéd lovasság szervezése is; így a Hunyady-lovasság a 13-ik, Berzenczey önkéntes lovassága pedig Mátyás-huszárok elnevezése alatt a 15-ik huszárezreddé alakíttatott át.

Október havára esik továbbá a magyar táborkar szervezése is, mi czélból *Doggenfeldt Vetter Antal*, a bánsági hadtest parancsnoka az említett hónap közepén Pestre szólíttatott.

November havában a honvéd zászlóaljak ismét 11-el szaporodtak és pedig:

A lovasságnál november havában a fennálló egy osztály önkéntes Bocskay-lovas csapatból az Olaszországban levő 5. huszár ezred újjáalakítása határoztatott el. Egy másik, az úgynevezett „Károlyi“ ezredet gróf Károlyi István állította fel tisztán pestmegyeiekből.

A műszaki csapatok tulajdonképi felállítása szintén november havára esik; az első zászlóalj Pesten *Sottfried* őrnagy parancsnoksága alatt, a 2-ik *Kazinczy Lajos* őrnagy parancsnoksága alatt Pozsonyban alakult. Ugyancsak november végén intézkedés tétetett, hogy Péterváradon egy hidászkar létesüljön.

Ugyanezen időre esik *Wysocki* őrnagy lengyel légiójának és Erdélyben egy Becsből menekült technikusokból alkotott 100 főnyi német légió és végül *Szol* parancsnoksága alatt egy tiroli vadász szabadcsapat alakulása.

Végül november 22-én intézkedett a hadügyminiszter a január 1-én, „magyar hadi főtanoda“ elnevezés alatt megnyitandó Ludovika-Akadémia reaktiválása iránt is, mely azonban Windischgrätz bevonulása alkalmával Budapestre, január elején újból bezárult s katonai kórházzá alakíttatott át.

Pozsonyban *Káldy* őrnagy vezetése alatt fiók-ruházati-bizottság alakult, mely leginkább a felső-dunai hadtestet látta el ruhakészletekkel.

Deczember havában a honvéd zászlóaljak 9 ujjal szaporodtak és pedig:

Zlj. sz.	Parancsnok:	Alakult:
43.	Kálmán Lajos őrnagy	Nyiregyházán.
44.	Hrabovszky Róbert őrnagy	Szombathelyen.
45.	Urváry István „	Sárváron.
46.	Tallián Károly „	Somogyban.
47.	Gyika Jenő „	Csáktornyán.
48.	Patay István „	Szabolcsban.
49.	Egerváry János „	Pesten.
50.	Trángos István „	a Hunyady csapatból.
51.	Welsz János „	a baranyai önk. n.-őrökből.
52.	Perczel Sándor „)	a Bocskay gyalogságból.
53.	Kürthy István „)	

A zászlóaljak az osztrák gyalogság mintájára egyenkint 4—4 szakaszból álló 6—6 századra tagozódtak s állományuk, századonkint 155 embert számítva, 930 fő, bár az egyes zászlóaljak létszáma feltűnő különbségeket mutattak fel.s legkevésbé sem mondható állandónak. A zászlóaljak a dandárok kötelékén belül önálló csapattestek gyanánt szerepeltek.

A lovasság szervezésében deczember havában szintén örvendetes lendület állott be s az újonnan alakított honvéd huszár ezredek a rendes ezredekkel folytatólagos számot nyertek.

Husz. ezr. sz.	Elnevezése.	Parancsnoka.	Alosztályainak sz.	
1.	I. Ferencz császár	Mesterházy István ezredes	8	század.
2.	Hannoveri király	Nagy Sándor József	8	„
3.	Estei Ferdinánd fhczg.	Kászonyi József	8	„
4.	Sándor nagyherczeg	Pöltenberg Ernő	8	„
5.	(Olaszországb. alakulóban)	Szabó Vincze alezredes	8	„
6.	Württembergi király	Hertelendy Miklós ezredes	8	„
7.	(Olaszországb. alakulóban)	Paulovics Imre alezredes	8	„
8.	Szász-Kóburg-Gótha hrczg.	Berzsek József ezredes	8	„
9.	Miklós orosz czár	Gáspár Endre „	8	„
10.	Frigyes Vilmos por. király	Mezey Károly „	8	„
11.	Székely huszárok	Kiss Sándor „	6	„
12.	Nádor huszárok	Farkas Károly „	3	„
13.	Hunyady huszárok	Lenkey Károly „	3	„
14.	Lehel huszárok	Ferenczy Albert „	2	„
15.	Mátyás „	Gróf Bethlen Gergely alezr.	4	„

16. Károlyi huszárok	Rohonczy Lipót ezredes.	—
17. Bocskay „	Szathmáry Mihály „	—
18. Attila „	Majthényi Kálmán alezredes.	—

A 13—18-ig terjedő számmal jelzettek még csak alakuló félben voltak. Minden ezred az osztrák lovas csapattestekhez hasonlóan 4 egyenkint 2—2 századból álló osztásból alakult; állomány századonként átlag 150 lovas, bár a rendszeresített létszám századonkint 183, ezredenkint tehát 1464-főt tett.

Legrohamosabb haladást a tüzérség szervezése mutatott fel, amennyiben a magyar sereg már a téli hadjárat megkezdése előtt 32 üteget számlált. Az ütegek szervezésénél nem az osztrák állomány szolgált alapul, amennyiben a magyar tüzérségnél ütegenként 6 helyett 8 ágyú nyerte beosztását és pedig 6 rendes és 2 vetágyú. Azonkívül voltak önálló vetágyú ütegek is, melyek pusztító hatásuk miatt különösen helységek támadásánál vétettek alkalmazásba. Az ütegeknél alkalmazott könnyebb lovak és könnyebb lőszer, nemkülönben sok vasláncz és készüléknek szíjazatok által történt pótlása folytán a magyar tüzérség az osztrákoknál jóval mozgékonyabbá vált.

Mindezekből eléggé látható, mily lázas tevékenséget, sőt majdnem mondhatni emberfölötti munkát végzett a honvédelmi bizottmány a véderő szervezése, kiegészítése és szükségletekkel való ellátása érdekében. Sőt midőn Windischgrätz deczember közepén várakozás ellenére a határt átlépte, Kossuth vészkiáltásaival az egész nemzetet talpra állította. A vonatkozó felhívások főbb pontjai következőleg hangzottak:

Rendelet Magyarország, törvényhatóságaihoz *új mozgó nemzetőrcsapatok* toborzása tárgyában.

A mozgó nemzetőrség kiállítása és alkalmazása tárgyában ezennel közhírré tétetik:

1. Egy megyében több önkéntes mozgó-csapat is felállítható.

2. A csapatvezéreket a főispán, esetleg az alispán, vagy a megyében működő kormánybiztos nevezi ki.

3. A csapatvezérek illetménye a csapat számának arányától függ. Oly csapatvezér, kinek csapata 100 egész 200 főnyi legénységből áll, századosi, kinek pedig 400 főből áll, az országtól őrnagyi illetményt nyerend.

4. Az ily mozgó csapatok legalább 4 hónapra kötelesek alakulni és vállalkozni; foglaló minden legényre 5 forint, zsold és díjazás mint a rendes katonaságnál.

5. A csapat magamagát köteles felfegyverezni, azonban mérsékelt fegyverváltsági díjt az államtól nyer.

6. Ezen szabad mozgó-csapatok a rendes hadsereghez nem csatoltatnak, hanem minden csapat a maga kezére szabadon fog az

ellenség ellen működni; azonban ha megyéjükben nincs ellenség, tartoznak a kormány felhívására a szomszéd és második szomszéd törvényhatóságba is átmenni.

7. Rendeltetésük nem az, hogy csatarendben álljanak az ellenség ágyúi elé, hanem, hogy hangyamódra az ellenséget körüllepjék, azt szüntelen nyugtalanítsák, soha békét neki ne hagyjanak, az élelmi szereket előle eltakarítsák, társzekereiket elfoglalják, éjjelenkint az előttük ismeretes utakon és ösvényeken oldalt és hátul megtámadják és pusztítsák.

8. Ami zsákmányt az ellenségtől elfoglalnak, az az ő tulajdonuk; minden fogolyért, melyet átadnak: 5 pírt dijjat nyernek; minden szuronyos fegyverért pedig váltságbérül: 8—12 pfrtot.

Pest, 1848. decz. 18-án

A honv. bizott, elnöke
Kossuth Lejos.

Fölhívás a népfölkelés valamint a szabad mozgó (guerilla) csapatok szervezése tárgyában.

A szabadságharezának népharcznak kell lenni.

A népfölkelés már többször alkalmaztatott. Gyakran nagy sikerrel, mint Roth tábornoknak elfogatásakor; néha azonban nem felelt meg a siker a várakozásnak, aminek oka az, hogy a felkelt nép csatarendbe állíttatott az ágyúk és az ellenséges katonaság elébe, mi nem lehet a népfelkelés rendeltetése.

Ha nép felkel, s nem áll csatarendben az ellenség homloka előtt, hanem azt ezernyi ezreinek számával mint a hangya körül keringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki szekeres csoportban; használja az éjt, midőn az ágyú hiába dörög; használja azt, hogy a nép minden utat, ösvényt, hidat, bokrot ismer; eltakarít az ellenség elöl minden élelmet, nyakára gyújt, amit nyakára gyújtani lehet; elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból reácsap oldalt, reácsap hátulról; ha csatarendbe sorozza magát ellene: akkor visszavonul s egy pár óra múlva ismét újra kezdi. Ha a nép ekként kél fel s kisebb csapatokban mint a hangya örökké mozog az ellenség körül, — a nép győzhetetlen.

Nem kell a népnek puska, minek is kelljen? Nem mindenik tud bánni vele; a ki tud, az szerez magának. Nem is puffogva, lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj oltalma alatt az ellenséget, mely szegény hazánk kebelét marozangolja. S ha megrohanta: fejszével, kaszával, bottal, késsel szórni a halált maga körül, kanóczot vetni az ellenség társzekereibe, puskaporos gyűjtelékeibe. Ez a népfelkelés feladata.

Az ellenség kimondta, hogy a magyar nemzetet ki akarja törülni az élő népek sorából, s országunkat Ausztriába olvasztani. Ezen istentelen szándékát végrehajtandó, miután minden oldalról

megtámadta hazánkat s felbújtogatta nemzetünk ellen a vad szenvedelmek rablóvilágait, most végre azt gondolván, hogy csak oldalról való megtámadás által véderőnket megoszlatá — főseregével betört hazánkba a Lajthánál.

Felső-dunai hadseregünk elszánt bátorsággal állott ellent, nehézzé és drágává tette a berohanást, s aztán, hogy a hosszú vonalon szétszórt haderő összpontosulva erősebb legyen, az e végre előre védsánczokkal ellátott Győrnél vonta magát össze. Ott fogja a szabadság harczát megvívni a magyar szabadságnak a Dunának jobbpartján álló létseregе. A kormány megtette, a mi erejében állott s kötelességéhez tartozik. Most tegye meg a nép is a magáét, önmagáért, a szegény szorongatott hazáért.

Keljenek fel a népnek ezrei, alakuljanak mindenütt önkéntes mozgó csapatok, ne várjon senki parancsot., rendeletet! Vállalkozzék, kinek szíve a hajáért dobog, vegye magához barátjait, szomszédait ismerőseit és segítsen a hazát védeni.

Hajtassák végre erélyesen a szabad mozgó csapatok iránt kibocsájtott rendelet.

Ezenfelül pedig keljenek fel a népnek ezrei s segítsék az ellenséget semmivé tenni.

Keljen fel különösen Komárom, Győr, Veszprémmegye, s Veszprémmegyében a Bakonynak rettenthetlen népe. Az ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk; A nép pedig, mint a fáradhatlan hangyasereg vegye őt körül minden oldalról.

Komárom népének: a Csallóköz mocsárjai, a győrinek: maga Győr, hadseregünknek a vidék biztosító vizei, Veszprémnek a Bakony bevehetetlen rejtelmei biztos fedezetül szolgálnak.

Míg a Bakonyban s a Bakony táján a nép őrzi a hazát, addig jaj azon ellenségnek, mely azt háta mögött hagyva, előre mer vonulni. Fel, fel! szabad hazánk szabad népének ezrei!

Budapesten, 1848. deczember 18.

Az országos honvédelmi bizottmány.

Kossuthnak ezen villámczikkázó szavai vészharang módjára verték fel az embereket lethargiájukból s valóban mondhatni, hogy a kinek csak ép keze-lába volt, sietve iparkodott tehetségéhez képest szolgálatát a fenyegetett haza javára felajánlani.

A gyors egymásutánban alakult guerilla-csapatok köziü a legnevezetesebbek: a felsőmagyarországi szabadcsapat, szervezte: Koronidesz Lajos őrnagy; Nemegyei szabadcsapata, szervezte: Nemegyei Bódog; a sárosmegyei vadászcsapat, szervezte: Ujházy László sárosmegyei főispán; a bihari önkéntesek, szervezték: Hatvani, Dobozy és Gazsy; a lovas portyázók, szervezte: Takács István; a nagykőrösi szabadcsapat, szervezte: Szentpéteri; a szabolcsi szabadcsapat, szervezte; Péchy alispán; a csongrádi szabadcsapat, szervezte: Sánta Ede; a Rákóczy szabadcsapat, szervezte; Vasvári

Pál; a Bocskai-szabadcsapat, szervezte: Sillye Gábor kormánybiztos; a békésmegyei szabadcsapat, szervezte: Wenkheim Béla báró; a hevesi lovas csapat, szervezte: gróf Wartensleben Gusztáv stb. stb. A magyaroknak ezen megfeszített tevékenysége a hadügyek intézése körül még jobban felkölté az osztrák intéző körök gyanakvó bizalmatlanságát, a kik különben is csak a jó alkalomra vártak, hogy a schwechati segélynyújtást kellőképpen megtorolhassák. S hogy a Bécs körül összpontosult osztrák haderőnek legalább jó része Schwechat után azonnal támadólag elő nem nyomult, az tisztán csak azon körülménynek tulajdonítható, hogy Windischgrätz az ily nagyszabású műveletet Bécs magatartására való tekintettel egyelőre még időszerűtlennek, a biztos siker szempontjából pedig rendelkezésre álló erejét felette csekélynek tartotta. Ez okból fegyveres fellépésének sikerét biztosítandó, a császártól a monarchia minden részeiben nélkülözhető haderőknek rendelkezésre bocsátását kérelmezte. S a midőn ez megtörtént, egyrészt a hadműveletek minél gyorsabb megkezdésének kívánalma, nehogy a magyaroknak a szervezkedésre idő engedtessék, másrészt az osztrák csapatoknak az egész monarchia területén való szétszórt elhelyezése folytán a Magyarország elleni alkalmazásra szánt erők egyesítése kivihetetlennek bizonyult. Ezen körülmény vetette meg alapját Windischgrätz hadműveleti tervének, mely szerint az egyes osztrák tartományokban őszszegyüjthető seregrészek a magyar határhoz legközelebb eső alkalmas helyeken voltak összpontosítandók, hogy onnan aztán lehetőleg egyszerre központiasan nyomuljanak az ország szive, Pest felé előre.

Így keletkezett: 1. *A fősereg,* a fővezérséggel megbízott *Windischgrätz Alfréd* herczeg tábornagy személyes vezetése alatt Bécs körül. Beosztása és állománya:

I. Hadtest.

Parancsnok: *Jellachich* báró bán.

Vezérkari főnök: *Zeisberg* tábornok.

Kempen altábornagy hadosztálya.

Hartlieb lovag altábornagy hadosztálya.

Karger tábornok dandára.

A 2. báni határőrezred 3. zlja	1	zászlóalj
2. bródi határőr-zászlóalj	1	„
A Latour-ezred 2. zlja	1	„
A Károly főherczeg ezred 3. zlja	1	„
Ferencz József dragonyosok	2	lovas század
5. számu 6 fontos gyalog üteg	6	löveg

Kriegern tábornok dandára.

3. varasd-kőrösi határőr zlj	1	zászlóalj
3. „ szt. györgyi határőr zlj	1	„
3. ottocani határőr zlj	1	„
Bécsi önkéntes	2	gyal. század
Turopolyai	1	„ „
Szász-király vértesek	2	lov. „
3. számu 6 fontos gyalog üteg	6	löveg

Ottinger tábornok dandára.

Wallmoden vértesek	6	lovas század
Hardegg Henrik vértesek	6	„ „
1. sz. 6 fontos lovagló üteg	6	löveg

Hadtest-tartalék-tüzérség.

4. és 6. számu 6 fontos gyalog-üteg	12	löveg
1. és 2. sz. 12 font. gy.-üteg	12	„
Lőszertartalék		
Összesen	14 zlj, 5 gy. sz.	20 lov. szd, 54 lvg

Ehez járult még: 1 csapat banderiális huszár és szerezsán a hadtest parancsnokságnál, továbbá 1 utász század 1 híd-készlettel.

II. Hadtest.

Parancsnok: *Wrbna* altábornagy.
Vezérkari főnök: *Pott* ezredes.

Csorich báró altábornagy hadosztálya.

Wyss tábornok dandára.

2. vadász zászlóalj	1	zászlóalj
A 29. sz. Schönhals ezred 1. zlja	1	„
Az 56. sz. Fürstenwärther ezr. 3. zlja	1	„
A 18. sz. Reisinger ezr. 1. landw. zlja	1	„
Árkász	1	század
Károly fhczeg cheveauxlegersek	2	lovas század
Civallart dsidások	2	„ „
2. sz. 6 fontos lovagló üteg	6	löveg
14. sz. röppentyü üteg	6	„

Jablonowsky herczeg ezredes dandára.

A 15. sz. Nassau ezr. 1., 2. és ldw. zlja	3	zászlóalj
A 23. sz. Ceccopieri ezr. 2. zlja	1	„
Kress cheveauxlegersek	1	lovas század
7. sz. 6 fontos gyalog üteg	6	löveg

Ramberg altábornagy hadosztálya.

Colloredo herczeg tábornok dandára.

12. vadász zászlóalj	1	zászlóalj
58. sz. István fg ezr. 1. és 2. zlja	2	„
21. sz. Baumgarten ezr. 1 landw. zlja	1	„
Kress chevauxlegersek	1	lovas század
8. sz. 6 fontos gyalog üteg . . .	6	löveg

Lederer Károly báró tábornok dandára.

A 35. sz. Khewenhüller ezred 1. és 2. zászlóalja	2	zászlóalj
A 49. sz. Hess ezr. 3. zlja . . .	1	„
A 49. „ „ „ 1. landw. zljból	2	gyalog század
Kress chevauxlegersek	1	lovas „
9. sz. 6 fontos gyalog üteg . . .	6	löveg

Hadtest tartalék-tüzérség.

10. és 11. számu 6 fontos gy. üteg	12	löveg
3. és 4. „	12 „ „ „	12 „
Lőszertartalék		

Összesen 15 zlj, 3 gy. sz., 7 lov. sz., 54 löv.
továbbá 1 utász század 1 hadi hidkészlettel.

Tartalék hadtest.

Parancsnok: *Serbelloni* Duca altábornagy.
Vezérkari főnök: *Herdy* alezredes.

Schwarzenberg Edmund herczeg altábornagy hadosztálya.

Schütte tábornok dandára.

Rattay gránátos zlj	1	zászlóalj
Chmielnicky gránátos zlj	1	„
Ferrari „ „	1	„
6. vadász zlj	1	„
12. sz. 6 fontos gyalog-üteg . . .	6	löveg

Liebler tábornok dandára.

Strastil gránátos zlj.	1	zászlóalj
Martini „ „	1	„
Richter „ „	1	„
a 23. Ceccopieri ezred 1. zlja . .	1	„
13. sz. 6 fontos gyalog-üteg . .	6	löveg

Hadosztály-tartalék-tüzérség.

23. sz. röppentyü-üteg	6	löveg
5. sz. 12 fontos gyalog-üteg . .	6	„

Liechtenstein Ferencz herczeg tábornok hadosztálya.

Parrot tábornok dandára.

Civallart dsidások	4	lovas század
Kress chevauxlegersek	5	„ „
Ficquelmont dragonyosok	4	„ „
3. sz. 6 fontos gyalog-üteg . . .	6	löveg

Bellegarde gróf tábornok dandára.

Auersperg Károly vértesek . . .	6	lovas század
Auersperg Miksa „ . . .	6	„ „
4. sz. 6 fontos lovagló-üteg . . .	6	löveg

Hadosztály-tartalék-tüzérség.

13. sz. röppentyü-üteg	6	löveg
Lőszertartalék		

Tüzér-főtartalék.

6., 7. és 8. sz. 12 font. gyalog-üteg	18	löveg
5., 6., 7. és 8. sz. 6 font. lovagló-üteg	24	„
15., 16., 17., és 18. sz. röppentyü-üteg	24	„
Lőszer-főtartalék	—	
Árkászok	1	század
Utászok	4	„

Összesen 8 zlj, 5 gy. sz., 25 l. sz., 108 löv
továbbá 8 hadi hidkészlet.

Összegezés:

I. hadtest	14	zlj	6	egyes	sz.	20	lov.	sz.	54	löv.	1	hadi hidk.
II. „	15	„	4	„	„	7	„	„	54	„	1	„ „
Tartalék „	8	„	5	„	„	25	„	„	108	„	8	„ „
Összesen	37	„	15	„	„	52	„	„	216	„	10	„ „

melyeknek létszáma 36.911 gyalogos, 6202 lovas és 802 utász, árkász stb., továbbá mintegy 8000 tüzér, mindössze tehát kereken 52.000 ember, mely erőknek feladata volt: a Pozsony tájékán összpontosult magyar csapatokat mielőbb megverni, azután pedig Komárom körülzárolására megfelelő erőt kikülönítve, a zömmel minél gyorsabban Pestet birtokba ejteni.

2. Az előbbinek mintegy tartaléka gyanánt szolgált a főhadseregnek elvonulása után Bécsben gróf *Auersperg* altábornagy vezénylete alatt *Welden* táborszernagy és kormányzó rendelkezésére visszamaradt úgynevezett *tartalék-sereg*, melyből időnként jelentékeny segélycsapatok küldettek a fősereg után Magyarországba. Beosztása és állománya:

Zephyris altábornagy hadosztálya.

Franck vezérőrnagy dandára.

Kotzi és Gans gránátos zljak . .	2	zászlóalj
63. sz. Bianchi ezred 1. landw. zlja	1	„
Vilmos fherczeg „ 2. „ „	1	„
4-ik zlj liccai határőr	1	„
4-ik „ ottocani határőr	1	„
egy 6 fontos üteg	6	löveg

Sanchez tábornok dandára.

A Parma ezred 1. zlja	1	zászlóalj
Az István fhg ezred 1. landw. zlja	1	„
A Baumgarten ezred 3. zlja . .	1	„
A Khewenhüller ezr. 1. landw. zlja	1	„
4. zlj ogulini határőr	1	„
A Deutschmeister ezred 3. zljából	2	gyalog század
Egy 6 fontos üteg	6	löveg

Fürstenberg tartománygróf altábornagy hadosztálya.

Herzinger tábornok dandára.

25. sz. Wocherezr. 3. és 1. landw. zlja	2	zászlóalj
1. „ Császár „ 3. „ 1. „ „	2	„
4. zlj. szluini határőr	1	„
Egy 6 fontos üteg	6	löveg

Chizolla tábornok dandára.

6. sz. Wrbna chevauxlegersek . .	8	lovas század
Császér vértesek	2	lovas század
4 század utász, 4 hidkészlettel . .	4	század
Egy 6 fontos lovagló üteg . . .	6	löveg

Hadtest-tartalék-tüzérség.

Két 6 fontos üteg	12	„
Összesen	16 zlj, 6 egyes sz.	10 lov. sz. 36 lg

melyek létszáma 16.383 gyalogos, 1131 lovas; vagyis a tüzérséggel és egyéb csapatokkal együtt kereken 19.000 ember.

3. *Simunich* altábornagynak eleinte a Morva folyónál Göding mellett álló, november 10-étől pedig Szenicz és Jabloniczig előrenyomult hadosztálya. Feladata abból állott, hogy a Fehérhegységen áthatolván, a pozsonyi magyar had hátába kerüljön, továbbá, hogy Lipótvárat hatalmába ejtse. Beosztása és állománya; *Lobkoivitz* dandára.

9. sz. Hartmann ezred 1. zlja . .	1	zászlóalj
40. sz. Nugent ezred 1. landw. zlja	1	.
57. sz. Haynau „ 3. zlja ...	1	„
Károly főherczeg cheveauxlegersek	2	lovas század
15. sz. gyalog üteg	6	löveg

Ehez járult a támadó mozdulatok előtt:

A 12. vadász zljból	2	század
Kress cheveauxlegersek	2	lovas század
14. sz. röppentyü üteg	6	löveg

Sossay dandára.

12. sz. Vilmos fhg ezr. 1. landw. zlja	1	zászlóalj
20. „ Hohenegg ezred 3 zlja . .	1	„
16. „ gyalog üteg	6	löveg

Ehez járult a támadó mozdulatok előtt:

A Ceccopieri ezred 2. zlja . . .	1	zászlóalj
A Hess ezred landw. zljából . .	2	század
Összesen	6 zlj.	4 egyes sz. 4 lov. sz. 18 lg

A hadosztály létszáma eredetileg: 4273 gyalogos, 223 lovas, a tüzérséget is beleszámítva, kereken 5000 fő; a támadó műveletek megkezdésekor mintegy 1000 emberrel több.

4. *Frischeisen* alezredes hadoszlopa Teschennél és a Jablunka szorosnál, melynek karöltve Hurbán tót önkénteseivel a Vág völgyében Beniczky és Querlonde ellen kellett működnie, eleinte mindössze 4 gyalog-, V_s lovas századból és röppentyű ütegből, vagyis 800 főnyi gyalogságból, 60 lovasból, a tüzérség hozzászámításával tehát kereken 1000 emberből állott. Rendeltetése volt: az országba betörve, a tót népfölkelést magához vonni s avval együtt a bányavárosokon és Kassán át Sehlick-kel érintkezésbe lépni.

5. A Gácsországban Dukla tájékán, gróf *Schlick* altábornagy 3 dandárból álló hadosztálya; létszáma 7134 gyalogos, 751 lovas s a tüzérséget is hozzászámítva, mindössze 8500 ember. Ennek parancsa volt, hogy a felvidéki magyar csapatokat semmisítse meg s Kassát ejtse birtokába. Innen az eredetileg kiadott utasitás szerint Losonczon át Vácz felé, esetleg Miskolczon át kellett a fősereg felé a csatlakozást keresnie.

6. A stíriai határon az öreg gróf *Nugevit* táborszernagy állott 6000 főnyi haddal — ezek között 5442 gyalogos és 973 lovas — és parancsa volt összhangzásban a fősereggel a Balaton mentén Pest felé előnyomulni.

7. Erdélyben a várak őrségeit is beleszámítva, mintegy 17.000 főnyi rendes had, — e között 10.900 gyalogos, 1335 lovas 24 ágyúval — állott *Puchner* alatt, kinek utasítása volt Nagyvárad és Debreczenen át előnyomulva, Schlickkel az összeköttetést felkeresni s aztán útját a körülményekhez képest szintén a főváros felé folytatni.

8. *Rukawina*, Temesvár parancsnokának őrsége 6000 emberből, *Berger* aradi várparancsnok őrsége pedig 2000 emberből állott.

Említett várparancsnokoknak a bács-bánsági mintegy 30.000 főt számláló szerb hadak bevonásával Szeged-Kecskemét irányában kellett a hadműveleteket meginditaniok.

9. Az alsó Drávánál végre *Trebersburg* vezérőrnagy állott azon meghagyással, hogy a végvidéki csapatokat magához vonja és lehetőleg Eszék várát és a Dráva torkolatát birtokába ejtse, míg a közép Dráva szemmeltartása báró *Dahlen* altábornagynak hagyatott meg.

Az összes Magyarország ellen működésbe hozott, illetőleg annak ügyére befolyást gyakorló haderő létszáma deczember közepe táján a fentiek szerint a következő elemekből alakult:
majdnem kivétel nélkül jól kiképzett, felszerelt és fegyelmezett rendes sorkatonaság, közte kereken számítva, 90.000 gyalogos, 11.000 lovas, a többi műszaki csapatbeli és-tüzér, mintegy 350 ágyúval.

Éhez járult még:

A bács-bánsági	szerbhadak	30.000 ember
A hurbanisták		2.500 „
Trebersburg és	Dahlen csapatjai	3.000 „
összesen		35.500 ember

Vagyis az összes haderő együttvéve 150.000 ember, mely létszámba azonban az igen nagyszámú szász és oláh nép ölkelés beszámítva nincsen.

A fősereg	50.000 ember
A tartalék-sereg	19.000
Simunich hadosztálya	5.000
Frischeisen hadoszlopa	1.000
Schlick hadosztálya	8.500
Nugent hadosztálya	6.000
Puchner hadteste	17.000
Rukawina védőrsége	6.000
Berger „	2.000
összesen	114.500 ember,

A mozgásba hozott haderő tehát kétségen kívül tekintélyes létszámot képvisel, mely azonban nagy számereje daczára szétdarabolt felhasználási módjánál fogva egy hazája szabadságáért lelkesülő, emberanyagban és segélyforrásokban gazdag államnak gyors leigázására még sem bizonyulhatott elégségesnek.

A fentiekkel szemben a magyar sereg következőleg alakult:

1. *A felső-dunai hadsereg Görgey Arthur* tábornok parancsnoksága alatt. Ezen hadsereg 8, egyenkint 3—4000 emberből álló dandárra tagozódott s létszáma kereken 30.000 fő; lövegeinek száma meghaladta a százat.

2. *Beniczky* kormánybiztos, nemzetőrségi őrnagy és *Querlonde* alezredes parancsnoksága alatt, a morva határszélen, 3000 fő; nagyobbára népfelkelés.

3. *Pulszky Sándor* felsőmagyarországi hadteste Kassánál, ereje 7000 ember.

4. *Perczel Mór* tábornok hadteste a Muraközben és a stíriai határnál; ereje 6000 ember.

5. *Máriássy János* alezredes hadteste, Arad körülzárolására; ereje 6000 fő.

6. *Kiss Ernő* ezredes bánsági hadteste 12.000 ember.

7. A bácskai hadtest *Eszterházy* és *Vécsey* ezredesek alatt, 10.200 ember.

8. *Czecz* alezredes alatt az erdély-magyarországi határon, a csúcsai szorosnál, 10.000 fő.

9. Az alsó Dráva és Duna közt, Szlavónia szemmeltartására *Batthyány Kázmér* és *Földváry L'jos* alezredesek alatt, 4000 fő.

10. Komárom, Lipótvár, Munkács és Pétorvárad helyőrsége 12.000 ember.

Ezen haderők összege éppen kerek 100.000 embert fesz ki, közte 10.000 lovas és körülbelül 5000 tüzér A csapattestek közül deczember közepe táján minőségre nézve volt: 21 sorgyalogzászlóalj, az alakulóban levőkön kívül 53 honvéd-zászlóalj, 20 önkéntes zászlóalj, 4 zászlóalj idegen légió, 1 utász zászlóalj, 78 huszár század és 250 löveg.

A fenti számhoz hozzájárult még a nagyszámú népfölkelés, mozgó nemzetőrség és a guerilla csapatok, még megközelítőleg is bajosan megállapítható számban és folytonosan változó állománynyal.

A magyar sereget alkotó csapatok kevés kivétellel ellenség előtt még ki nem próbált, újoncz alakulásokból teltek ki s parancsnokaik túlnyomó része katonai dolgokban csupán ügybuzgó dilettánsoknak voltak tekinthetők, mely megjelölés bizonyos tekintetben a volt főhadnagy, későbbi vegyészből egyszerre fővezérré vált Görgeyre is ráillik, bár kétségen kívül állónak kell kijelentenünk, hogy ez utóbbi vezéri tehetségének a háború folyama alatt gyakran igen szép jelét adá.

Az egymással szemben álló haderőket összehasonlítva tehát azt találjuk, hogy tisztán csak a rendes, mint leginkább számot tevő alakulások figyelembevétele mellett, a békében és háborúban egyaránt már kipróbált vezetők alatt álló osztrák hadsereg nemcsak számra, hanem minőségre nézve is jóval fölülmúlta ellenfelét, melyet csak a haza szent ügye iránti lelkesedése emelt nagygyá és hatalmassá.

Már az egyes hadaknak fenti egyszerű elősorolásából is világosan kitűnik, miszerint magyar részről az erőcsoportositás minden önálló kezdeményezés és tervszerű szándék nélkül, csupán a pillanatnyi szükségnek megfelelően eszközöltetett, amennyiben minden az országba betörni készülő vagy máris betört osztrák seregcsapattal szembe egy-egy számerőre nézve hozzá hasonló s Görgey hadát kivéve, nagyobbára hevenyében összetoborzott seregrész állít-

tatott, mely seregrészek parancsnokai rendszerint csupán azon utasítást nyerték „hogy a rendelkezésükre álló erővel az ország határait s a vitézségükre bízott országrészeket az osztrákok ellen megvédelmezzék.“

Előre megfontolt s következetességgel keresztülvinni szándékolt hadműveleti terv a magyar sereg számára a döntő hadműveletek kezdetén nem létezett és pedig majdnem mondhatni kézzel fogható okoknál fogva — mert nem volt, a ki megszerkeszsze. Ily viszonyok között nagyon természetes, hogy az ügyek intézőit és első sorban Kossuth Lajost tisztán csak a passzív vedelem elve vezérelhette intézkedéseinek kibocsátásánál. Hogy ily szenvedőleges magatartás már csirájában hordja végeredményében a balsikert, azt az ősidőktől napjainkig vívott háborúk története minden kétséget kirázólag igazolja.

Kossuthnak, a ki hivatottnak érezte magát gyakran katonai kéidésekben is az irányt megszabni, volt ugyan egy támadólagos eszmén alapuló terve is, az úgynevezett „guerilla-harcz,“ mire nézve Görgey a több tekintetben érdekes és figyelemre méltó alábbi levelében következőleg válaszolt:

„A velem közlött Armeebefehl azt tudatja, hogy bizony az ellenség concentrációját meggátolni hatalmamban többé nem áll; mert hiszen a concentrálás már a Lajtán túl történt meg nagy kényelmesen; s az ellenség így csaknem parádé-marsban kelhet át határunkon, teszem Köpcsény mellett, hol se híd, se hegyszoros nagyszerű törekvéseinek gátat nem vet. Ne tessék ezen figyelmeztetést kislelkűségnek venni; hazánk dolgát, ha valaki, hát én nem nézem elveszettnek. De no is ámítsuk magunkat a veszély nagysága iránt, melynek tényezőjeit inkább saját feleink rossz hazafiságában, mint az ellenség túlnyomó számában szemlélem. Pozsony, Nyitra, Trencsén, Moson, Sopron megyék megannyi melegházai — ha nem is a nyílt ellenszenvnek, lagalább a legrutabb semlegességnek. Az úgynevezett guerilla-harcznak talán ón volnék a legnagyobb kedvelője; de mostani helyzetemben minden guerilla-harcz lehetetlen. Lehetetlen azért, mert a nép itt nem tart velünk és/éhtől haldokló honfitársa előtt elzárja ajtaját. Lehetetlen a guerilla-harcz, mert gyalogságunk csaknem mezítláb jár, lovasságunk pedig lecsigázott lovain alig bír a gyalogság után vánszorogni; hát még a szegény ágyúslovak! És a mi a legszomorúbb, az, hogy reménységünk sem lehet, lovainkat egyhamar helyrehozhatni; mert a széna rossz, a zab nem a legjobb; tehetetlen a guerilla, mert alig lehet egy zászlóaljat útnak indítani a nélkül, hogy egy hosszú fark szekeret hurczolna maga után, ha csak egyetlen statióra megy is; már pedig a guerilla-osztagoknak első kelléke: a könnyűség, mozgékonyság; — és úgynevezett kirohanásokra, melyek csak rövid távolságra történnek, az ellenség nem áll elég közel. Ezen meggyőződés és

ellenségünknek a Lajtán túl fenyegető állása, következő terv készítésére és azonnali kivitelére kényszerítenek: Pozsonyban két brigáda, Nádas mellett egy brigáda, Köpcsényben egy brigáda, Parendorfban egy brigáda, Parendorf és Gáta mögött egy brigáda; és egy tartalék brigáda. Pozsony, nézetem szerint, ha az őrségét veszélyeztetni nem akarom, csak addig védelmezhető, míg Nádas egy részről, Parendorf, Gáta és Köpcsény más részről tartja magát. A nádasi brigáda addig tartja magát, míg az ellenség vagy nagyot nem kerül, hogy a nádasi őrizetet hátúról fenyegesse, vagy pedig túlnyomó erővel a hegyszorost nem forcírozza, vagy végre Pozsony elébb föl nem adatik, minek akkor okvetlen meg kellene történni, ha az ellenségnek az első redoutot bevenni sikerült, mint hogy részint fiatal katonáinkra akkor többé számítani nem lehetne, részint a hátulsó redoutok még elegendőkép el nem készültek. Pozsony elestével vetve van ugyan a koczka a nyugat-északi szélső megyékre nézve; de mind hiába! csekély seregemmel határháboruba teljességgel nem bocsátkozhatom, ha csak egész seregünket darabonkint, — s vele együtt hazánkat is elveszíteni nem akarom stb.“

A mint látjuk tehát, az egész levél tartalma csupa panasz s minden sora közvetve vagy közvetlenül a legpasszívabb védelemnek mind megannyi dicshimnusza. Ily elvek mellett valóban nem is kellett, több, mint hogy az osztrák sereg megmozduljon, mely előtt az egész előtte álló magyar sereg korpa módjára szellő szárnyára keljen. Lehetetlen Görgeynek ezen kérdésben tanúsított magatartását helyeselnünk; vagy vitte volna keresztül eredeti meggyőződését s egyesítette volna seregét az általa legjobbnak vélt állásban Győrnél, vagy ha engedett a honvédelmi bizottmány követeléseinek, akkor tartotta volna kötelességének mindama kedvező körülményeket a, lehetőséghez képest megteremteni, melyek az előlfekvő állásban is a csata elfogadását lehetővé tették; ez utóbbit azonban Görgey, mint később látni fogjuk és aminíTéz már november vége felé kelt s fent közölt leveléből is kitűnik, komolyan sohasem vette, mi által bekövetkezni engedte, hogy a magyar hadak színe-java, a magyar ügy jobbrafordultának ezen egyetlen reménye, a legelső komolyabb ágyúszóra elrendelt s csakhamar rendetlen futássá fajult visszavonulásban elkedvetlenittessék és demoralizáltassék.

Most pedig, mielőtt a hadműveletek leírásának terére lépnénk, Görgey főhadiszállásának összeállításáról még néhány szót. A még Moga idejében táborkari minőségben szerepelt Kollmann vezérkari ezredes a győri erődítési munkálatok vezetésével inegbizatván, csakhamar otthagyta Görgey főhadiszállását s helyette Pusztelnik őrnagy lett a vezérkari főnök. Ez utóbbiról, valamint Bayer vézórkari századosról a szintén a főhadiszálláson közreműködött id. Görgey István következőleg emlékezik meg művében: „Pusztelnik bécsújhelyi növendék és tehetséges szakember volt csak

úgy mint Bayer József vezérkari százados is, de emennél nyugtalanabb, könnyelműbb, fölületesb, éretlenebb, egyszersmind nagyralátóbb, harczvágyóbb és halálmegvetőbb nálánál. Gyorsabb előmenetelét Pusztelnik annak köszönheté, hogy keresvén az ütközetet, mit Bayer szeretett kerülni, — a csatatéren is kitünteté magát. Így Bayer Pusztelniknek alája lett rendelve még Moga idejében, holott több ember volt nálánál a hadi tervezésben, úgy nagyban, valamint a részlet kidolgozásban — és még jóval többre is tartotta magát. E viszonyból az lett, hogy Bayer Pusztelniknek ellenzéket csinált és természetes vetélytársa lőn annyival inkább, mert a hadsereg főparancsnoka többnyire egyetértvén Bayernek eszméivel és dolgozataival, bizalmas és rokoszenves lábra állt vele, míg a Pusztelnik szeleskedését gyakran megrótta. Arthur bátyám hamar felismerte volt Bayerben a lángészt, az alapos készültséget s a kitartó, biztos munkaerőt; egy tulajdonságát pedig kiváltképen becsesnek tartotta, melylyel önmaga nem birt: Bayer már egy hadjáratban is vett részt, egy fényesen sikerült, hadászati tekintetben mintaszerű hadjáratban, a hol keveset lőttek és sakhúzásokkal hamar mattot adtak — a híres Dufour svajezi tábornok és elsőrendű hadász fővezérlete alatt 1847-ben a Sonderbund ellen viselt és rövid idő alatt művészileg befejezett háborúban. Tette pedig gyakorlati tapasztalatait Bayer az öreg Dufour közvetlen kíséretében.“

Felemlítésre méltó továbbá, hogy szolgálati nyelv gyanánt, valamint Moga idejében, úgy Görgey alalt is, általánosan a német katonai műnyelv maradt használatban. A képviselőház és a honvédelmi bizottmány sürgette ugyan a magyar szolgálati nyelv általános behozatalát, ez azonban csakis az új honvéd, az önkéntes és a nemzetőr alakulások belső szolgálatában jutott érvényre, míg annak általános elfogadása már csak azért is nehézségekbe ütközött, miután több főbbrangu tiszt a magyar nyelvet vagy egyáltalában nem, vagy csak igen hiányosan beszélte s másrészt magyar katonai műnyelv ez időben egyáltalában nem is létezett s így kizárólag magyar nyelvű hadműveleti parancsok szerkesztése vajmi nagy nehézséggel járt volna, Jelentéseit Görgey a honvédelmi bizottmányhoz vagy annak elnökéhez, Kossuthhoz túlnyomóan magyar nyelven terjesztette elő, amit könnyen megtehetett, mert azokat vagy ő maga írta, vagy másnak tollba mondotta.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Hadműveletek a főseregek körletében Buda és Pestnek Windischgrätz által történt megszállásáig. 1848. deczember közepétől 1849. január 5-ig.

A támadó műveletek megkezdését megelőzőleg, deczember közepén a dunamenti kölcsönös főerök a következő állásokat foglalták el:

Osztrákok: *a Duna bal partján Wrbna* altábornagy parancsnoksága alatt: a Csorich hadosztály Angern-nél, a Ramberg hadosztály Colloredo dandára Marchegnél.

A Duna jobb partján Windischgrätz személyes vezetése alatt: a Ramberg hadosztály (II. hadtest) Lederer-dandára a német-óvári hadi hídnál, a Neustädter dandár Haimburgnál; az Ottinger- és Gramont dandárok Prellenkirchennél, a Hartlieb hadosztály L/m Bruck-nál; mögötte a tartalék-hadtesthez tartozó Lichtenstein lovas hadosztály foglalt állást A Schwarzenberg-hadosztály a tüzér főtartalékkal Prellenkirchen mögött, fedve az Ottinger és Gramont dandárok által, állott fel. A legszélsőbb jobb szárny biztosítására Bécs Ujhelybe Petrichevich-Horváth ezredes különittetett ki 8 gyalog és 2 lovas századdal.

Magyarok: A fel dunai hadsereg zöme (a *Kosztolányi*, *Aulich* és *Bárczay* dandárok) a főhadiszállással együtt Pozsonynál állott; a nádasi szoros védelmére *Ordódy* dandára volt kikülönitve; a Duna jobb partján Köpcsénynél *Görgey Kornél,* Gatánál *Szegedig* Imre alezredes, Parendorfnál és Újfalunál gróf *Zichy Lipót* s végül Nezsidernél *Karger* ezredes állott egy-egy dandárral. A legszélső balszárnyon *Sréter* különítménye Sopront tartotta megszállva.

Az erőelosztást tekintve mindkét fél főerejét saját jobb szárnyára helyezte, vagyis a kölcsönös főerők nem állottak egymással szemben. A kölcsönös állások nagy közelsége daczára—a szembenálló egyes seregrészek fogaskerekek módjára úgyszólván egymásba kapaszkodtak — egyik fél a másik helyzetéről őserejéről nem jutott biztos hírek birtokába, mindazonáltal Windischgrätz már deczember

3-án Bécsben vette egy Pozsonyban járt Orosz nevű huszár-főhadnagytól a jelentést, miszerint Görgey 8 dandárral Pozsony és a Fertő tava között foglalt állást.

Miután deczember közepéig a Magyarország ellen felhasználandó seregrészek hadműveletekre kész állapotba helyeztettek, a herczeg rendelkezése szerint említett időben az összes hadoszlopok részéről a központias előnyomulás Pest felé meg vala kezdendő.

A főseregnek Pozsony ellen, innen pedig a Duna jobb partján Győrön át Pest felé tervezett és deczember 16-án megkezdendő támadó előnyomulására nézve, Windischgrätz herczeg következőleg intézkedett. Szándékát leplezendő, Simunichnak már előzőleg meghagyta, miszerint a 2. Ceccopieri zászlóalj, továbbá a 12. vadász- és a Hess gyalogezred 2—2 százada, 2 század Kress chevauxlegers és 1 röppentyű üteg által megerősített hadoszlopával már deczember 14-én a nádasi szoros ellen támadásra induljon s azt bevevén, Modoron át Pozsonynak vegye útját, a hol az időközben szintén előnyomuló II. hadtesthez csatlakozand. Wrbna allábőrnagynak deczember 16-án a Csorich hadosztállyal és a Colloredo dandárral a Morva mentén elfoglalt állásában védőleges magatartást kellett követnie, mialatt a sereg többi részének — 10 dandár — ugyanaz napon Prellenkirchen és L/m Bruckon át kémszemlére kellett indulnia, hogy abból aztán esetleg a valóságos támadásba menjen át- azon eltökélt szándékkal, hogy az ellenség közepét áttörje. Azon esetre, ha az ellenség főerejével a Duna balpartján lépne fel, a jobb parton levő osztrák sereg egy részének áttétele a balpartra szándékoltatok, mi czélból Német-Óvárnál hadihíd veretett. Végre Horváth ezredesnek már 15-ike folyamán Sopron felé kellett tüntetőleg előretörnie.

A nádasi szoros odahagyása és az 1848. deczember 16-iki nagyszombati ütközet.

Simunich altábornagy vett utasításához képest, Lobkowitz és Sossay tábornokok vezénylete alatt két dandárba osztott s a kapott megerősítéssel együtt $6^4/_6$ zászlóaljat, 4 lovas századot és 18 löveget számláló, a harczhoz 3 oszlopba tagozott hadosztályával deczember 14-én reggeli 7-kor megkezdte előnyomulását a nádasi szoros felé, melyet mint tudjuk, *Ordódy* dandára tartott megszállva. Ezen dandár ereje 3845 ember, 380 huszárló, 131 ágyús ló és 10 ágyúból állott s állományát képezték: a 48. és 34. sorgyalogezred 1 — 1 zászlóalja, a pesti 2. és 3. zászlóalj és a 6. huszár ezred egy osztálya.

Ordódy csak kevéssel előbb vette át a Nádas környékén megbetegedett Zsedényi dandárnok helyett a parancsnokságot, mely alkalommal Görgeytől a következő utasítást kapta: „Pozsony november 28-án 1848. Ordódy őrnagy dadárparancsnok úrnak Nádason.

Minden ellenséges kiküldetésnek czélja: az ellenségnek lehető legnagyobb kárt okozni. Önnek azonkívül külön rendeltetése a nádasi szorost védeni. Ha e két czél összeegyeztethető: cselekedjék ön belátása szerint és ne kérdezzen sokat. Az ausztriai hadsereg annyi csatáját nem vesztette volna, hogyha a külön hadvezéreknek szabad kezet hagytak volna cselekedhetni meggyőződésük szerint, ön van a helyszínén; ösmeri az ellenség helyezéseit és erejét, ösmeri a tér fekvését. Ne várja, hogy én, ki egyiket sem ösmerhetem, az íróasztal mellől, melyhez le vagyok kötve, önnek részletes dispositiókat osztogassak hat mérföldnyi távolságból. Dandárja azon meggyőződésben bízatott ön kezére, hogy annak hasznát venni tudja. Ha hivatást érez hozzá: ártson az ellenségnek — ha csak azzal is, hogy kisebb erővel embertelenül alarmírozza. Albrecht vezérkari századost illetőleg:— én vezérkaromtól igen gyakran tanácsot nemcsak elfogadok, hanem kérek, anélkül, hogy eszembe jutna akár neheztelni érte, akár a felelősségtől szabadkozni. Ha ön elismeri, hogy Albrecht százados úr, vezérkari állásánál fogva önnek tanácsot adni képes: fogadja azt el megítélése szerint és feleljen mint dandár parancsok róla; tartsa azonban szem előtt azon felelősséget is, mely önt azon mulasztásért nyomni fogná, ha vezérkari tisztjének helyes tanácsát megvetve, erejének nem vette volna azon hasznát, melyet vehetett volna stb.“ Deczember. elején Ordódy még azon további utasítást is vette Görgeytől, hogy dandárjával kényszerített visszavonulása esetében vesse magát Lipótvárba, a várparancsnokságot átveendő. E helyett bizonyára sokkal üdvösebb lett volna, szigorúan meghagyni Ordódynak, hogy a nádasi szorost a legvégsőig tartani iparkodjék, annál is inkább, miután Görgey előbb, Kossuthhoz intézett levelében igen helyesen azon nézetének adott kifejezést, miszerint állása Pozsony körül csak addig tartható, míg a nádasi szoros birtokában van. Ordódy deczember 14-én reggel Simunich csapatjai által megtámadtatván, minden komolyabb ellentállás kifejtése nélkül, a mi abból is kitűnik, hogy a császáriak mindössze néhány könnyebben sebesültet és 2 lovat vesztettek, — sietve visszavonult Nagy-Szombat felé. Simunich az napra megelégedett a nádasi szoros bevételével, sőt a szoros bejáratát megszállott csapatjainak még a következő napokra is pihenőt engedett.

Görgey 14-én este vette a hírt Ordódy visszavonulásáról s azonnal intézkedett, hogy *Guyon* ezredes Pusztelnik vezérkari őrnagy kíséretében 330 emberrel Ordódy segítségére siessen. Guyon deczember 16-án reggel Nagy-Szombatba érve, ott sem ellenséget, sem Ordódyt nem találta már, miután ez vett meghagyása értelmében időközben Lipótvárba vetette magát, ezáltal a sereg jobb -szárnyát teljesen fedezetlenül hagyván. Miután azonban Guyon Nagy-Szombatnál erélyes ellentállást szándékozott kifejteni, Ordódy dandárének egy részét is visszarendelte magához s avval együtt említett városnál védő állást foglalt.

Simunich előnyomulását Nádas mellől deczember 16-án folytatta s a lovassággal és 1 röppentyű üteggel mint elővéddel az élen sűrű ködben ért d. u. 3 és 4 óra között Nagy-Szombat elé és miután értesült, hogy a város a magyarok által meg van szállva, Sossay dandárát támadásra rendelte, melyet a Lobkowitz dandárnak tartalék viszonyban követnie kellett. Mire a támadás bekövetkezett, fél ötre járt már az idő s így a csapatok esthomályban véres utczai harczba keveredtek. Guyon kisded csapatával hősies ellentállást fejtett ki s főleg a 48. számú Ernő főherczeg ezred zászlóalja oly makacsul tartotta magát, hogy az egyenetlen harczban 2 század létszámának megfelelő legénységet és zászlóját is elvesztő. Végre este fél hét óra tájban a magyarok minden oldalról körül vétetvén, kénytelenek voltak az ellentállással felhagyni s maguknak az ellenségen keresztül utat törni, mely alkalommal Guyon hadának egy része Szered, másik része pedig Pozsony irányában Cziffer felé keresett magának az éj sötét leple alatt menedéket. Simunich győzelemittas csapatjai az éjjelt az elfoglalt város utczáin és téréin töltötték, Pozsony és Szered felé előőrsöket tolván előre.

A magyarok a hős ellentállás alatt igen jelentékeny veszteséget szenvedtek; a halottak és sebesültek száma 98, a foglyul esetteké 8 tiézt és 790 főnyi legénységet tett ki; ezenkívül 5 lőszerkocsi, 43 ló, 5 löveg és 1 zászló esett a győzők kezébe, a kiknek állitólag mindössze csak mintegy 40 főnyi veszteségük volt.

A parendorfi ütközet.

1848. deczember 16-án

Az osztrák főserég zöme deczember 16-án reggel 8 órakor az elrendelt támadó mozdulathoz a következő csoportositást vette fel:

Balszárnyoszlop Kempen altábornagy parancsnoksága alatt; alakult a Neustädter dandárból, 5500 fő. Ezen oszlop feladata volt: a Haimburg és Köpcsény közötti szorost birtokába ejteni és megvédelmezni; esetleges támogatásra a német-óvári hadi hidnál visszatartott Lederer dandár volt hivatva.

Középoszlop Schwarzenberg herczeg altábornagy parancsnoksága alatt; alakult az Ottinger lovas-, a Gramont, Schütte és Liebler gyalog dandárokból, a tüzér főtartalékból és 1 hadi hídkészletből; összesen 14 000 fő. Feladata volt az ellenség közepét áttörendő, a Prellenkirchen körüli magaslatokon át támadólag előnyomulni, esetleg, ha kell, Gátha irányában a jobbszárnyoszlopot támogatni. Windischgrätz herczeg törzskarával ezen oszlophoz csatlakozott.

Jobbszárny oszlop Jellachich báró bán altábornagy parancsnoksága alatt; alakult a Hartlieb gyalog és a Lichtenstein lovas had-

osztályból, a hadtest tüzértartalékból és ½ hadi hídkészletből; összesen 11.500 fő. Feladata volt L/m. Bruekon át Parendorf felé támadólag előnyomulni, esetleg Gáthán át a középoszlopot támogatni.

A jobb szárnyoszlop önmagában ismét két menetoszlopra tagozva, reggeli 8 órakor a Hartlieb gyalog hadosztálylyal és a Parrot lovas dandárral Brucknál, a Bellegarde lovas dandárral és a hadtest-tüzértartalékkal pedig Lichtenstein herczeg tábornok vezénylete alatt Pakfurthnál lépte át a határt. Az összeköttetés fentartása czéljából Schwarzenberg hadoszlopával, a bán vezérkari főnöke, *Zeisberg* tábornok alatt a hadteste gyalog dandáraihoz hadrendileg beosztva volt lovas századokból egy önálló lovas testet alkotott. A Lajthán való átkeléssel és az azt követő csapatrendezéssel jó sok idő eltelvén, körülbelül 11 óra lehetett, midőn a bán csapatjai a Parendorf előtti halmokra értek, a hol a Zichy dandár legnagyobb- része,—3 zászlóalj, 4 lovas század és 8 löveg — foglalt állást.

Görgey 15-ike folyamán kémei útján megtudta, hogy az osztrák sereg megmozdult s másnap támadni készül, minek folytán 16-ára hajló éjjel alárendelt dandár parancsnokainak azon utasítást küldötte, miszerint másnap korán reggel Mágyar-Óvárra vonuljanak vissza, honnan az egész összpontosult sereget az e czélra már előkészített győri sánczokba szándékozott visszavezetni. Hajnal felé azonban egy újabb rendelettel oda módosította korábban kiadott parancsát, hogy az egyes dandárok maradjanak meg állásaikban s csak túlnyomó erő által megtámad va vonuljanak vissza Magyar-Ovárra. Görgey ezen módosító intézkedése kibocsátásánál, melylyel a megtámadtatása előestéjén- a Fertő tava-Pozsony közötti 30 klmnyi hosszu vonalon izoláltan álló dandárait az egyenkénti megveretés eshetőségének tette ki, hihetőleg csupán csak a saját maga igazolhatását a honvédelmi bizottmánynyal szemben tartotta szem előtt, amelytől ép akkor kapta volt újabban a felhívást, hogy a határt minden áron tartani iparkodjék.

A Parendorfot megszállva tartó dandár parancsnoka, gróf *Zichy Lipót,* a vett parancs szerint, csekély ereje daczára elfogadta, az egész osztrák I. hadtest támadását^ annak ágyútüzét egyideig viszonozván. Midőn azonban az osztrák gyalogság a támadás keresztülviteléhez látott, a magyarok részén a 60. sorezredbeli zászlóalj mihamar hátat fordított s magával rántotta a mellette küzdő Porosz király ezredbeli, valamint a 23. honvéd zászlóaljat is, mely utóbbi vitéz parancsnokának *Kmety* őrnagynak vezetése alatt, a huszárok által is gyámolítva, kitartó ellentállással iparkodott a dandár visszavonulását fedezni, mely már csak déli irányban volt végrehajtható, miután az időközben újból egyesült Liechtenstein lovas hadosztály és Zeisberg lovas oszlopa az óvári utat a magyarok jobb oldalában és hátában Zaránd és Miklósfalvánál elállta volt.

A magyarok által odahagyott Parendorfot azonnal az osztrákok szállották meg és itt 20 halottat, ugyanannyi sebesültet találtak s egyidejűleg sikerült nekik 1 tisztet és 25 főnyi legénységet foglyul ejteni.

Azon reményben, hogy a Karger dandár még mindig eredeti felállításában Nezsidernél van, Kmety ide vette irányát; ekkor azonban az említett dandár már útban volt Kazimiron át Ovár felé s így Kmety is feltartóztatás nélkül folytatta útját a jelzett irányban s Kazimirnál sikerült is Kargerrel egyesülnie. Ámde itt újabb baj érte őket, amennyiben Zeisberg és még néhány más Jellachich hadtestbeli osztag d. u. 4 óra tájban az utóbb említett helységig illetőleg annak környékére jutottak, minek folytán az óvári ut birtokáért újabb harcz fejlődött ki. Ennek folyamán huszárjainknak Pöltenberg őrnagy vezetéso alatt sikerült is a kivánt irányban keresztültörni, míg ellenben a gyalogság kissé túlzott félelmében jobbnak látta útját a Hanság felé venni, melyen keresztül a pomogyi töltés felhasználásával sikerült aztán a fáradságtól, fagytól és éhségtől elcsigázott csapatokat Eszterházára, innen pedig Kaposváron át Győrbe a sereg zöméhez zavartalanul visszavezetni, miután *Petrichevich-Horváth* alezredes, a ki deczember 15-én Bécsújhelyből elindulva, 16-an d, e. 11 órakor már Sopront ellentállás nélkül elfoglalta, a Windischgrätztől nyert parancs folytán tovább nem folytatta útját.

A Zichy dandárnak Újfaluban állott része, nemkülönben a Gáthán és Köpcsényben állást foglalt dandárok, mihelyt Schwarzenberg oszlopai a láthatáron feltűntek, komolyabb ellentállás kifejtése nélkül kereket oldottak Magyar-Óvár felé. Itt találta azokat Görgey deczember 17-én, ki csak 16-án éjjel hagyta el törzsével Pozsonyt, hogy Somorjánál a Csallóközben a Dunán átkelve, újból serege zömének körletébe jusson. Elindulása előtt a Pozsonyban visszamaradó Aulichnak meghagyta, miszerint említett várost még a következő nap folyamán tartani iparkodjék, a Morva felől visszavonuló csapatokat vonja magához s miután a pozsonyi hajóhidat a Duna hullámainak önkényére bízta, visszavonulását Komárom felé kezdjemeg.

A Duna balpartján felállítva volt osztrák II. hadtestbeli csapatok deczember 17-én, miután Angern és Marchegnél a Morván átkeltek, a csapatjaink által már reggel odahagyott Stomfánál akadály nélkül egyesültek; az ugyanazon hadtesthez tartozó Lederer dandár szintén a balpartra vonatott s egyelőre a Morva beömlése táján maradt.

Simunich az említett napon Lipótvárt megadásra szólította föl, a mit azonban annak parancsnoka határozottan megtagadott. Egyébként e napon parancs érkezett Windischgrätztől, miszerint az altábornagy Nagyszombattal mint központtal, és Szered-Galgóczba előretolt őrsökkel a Vágvonal megtartására szorítkozzék s hogy

innen a felső Vágvölgyben működő Frischeisen alezredessel az összeköttetést állítsa helyre.

Ezalatt Windischgrätz a II. hadtest ólén deczember 18-án délután 3 órakor az Aulich által már aznap reggel elhagyott Pozsonyba vonult be s miután itt a megszállásra vonatkozó intézkedéseit megtette, kíséretével a Duna jobb partjára kelt át s főhadiszállását Orosz várott (Karlburg) ütötte fel.

Időközben az osztrák hadsereg zöme deczember 16-án a következő helyzetbe jutott: Jellachich hadteste a Miklósfalva — Kazimir — Boldogasszony (Frauenkirchen) — Féltorony (Halbthurm) által jelölt területekre; az Ottinger lovas dandár Oroszvárt és Jahrendorfot szállotta meg; e mögé jutott a Neustüdter-dandár Köpcsénybe és a pozsonyi jobb parti hídfőbe, a Liebler-dandár a tüzér-főtartalékkal Prellenkirchenbe s végül Schwarzenberg hadosztálya Gáthán és környékén szállásolta el magát. Deczember 17-én ezen seregtestek elfoglalt állásaikban pihenőt tartottak. Deczember 18-án reggeli 9 órakor a bán 6 századdal és 2 lovagló üteggel Mosony és Magyar-Óvár felé erőszakos kémszemlére indult.

Görgey utóbb említett helyről gyalogságát és tüzérségét még 17- én Győrnek indította, míg ő maga a lovassággal a visszavonulást fedezendő, egyelőre még ott maradt. Miután azonban ellenség még 18- án reggel sem mutatta magát, lovasságának felét is visszarendelte. Alig hogy ez megtörtént, felbukkannak a láthatáron Jellachich szemrevételező különítményei, minek folytán Görgey elküldött lovasságát hamar visszarendelő. Ebből aztán lovassági harcz keletkezett, mely a mieink győzelmével végződött. Mindazonáltal Görgey az általános helyzetre való tekintettel a visszavonulásra határozta el magát, miközben az ut mentén fölhalmozott nagymennyiségű gabona és takarmány készletet, nehogy az az ellenség kezébe jusson, felgyújtotta. Deczember 19-én a magyar feldunai sereg, miután a már elveszettnek hitt Zichy és Karger dandárok is a sereg zöméhez bevonultak, a győri sánczok alatt újból összpontosult.

Jellachich Görgey visszavonulása után Mosonyt és Magyar-Óvárt csapataival megszállotta s e közben Windichgratztől parancsot kapott, hogy további előnyomulását egyelőre szüntesse be.

Görgey visszavonulása a Vértes-hegységig

Midőn Görgey deczember 19-én Győrbe érkezett, már ott várta Kossuthnak hozzá intézett azon felhívása, miszerint Győrt a levél keltétől, deczember 16-tól számítva, legalább 10 napig tartani igyekezzék, miáltal az államjavak elszállítására Budapestről a kellő idő nyeretnék. Egyidejűleg Perczel is utasítást nyert, miszerint 5000 főnyi hadával keljen azonnal útra a Muraközből s csatlakozzék Győrnél a feldunai hadsereghez.

Kossuthnak kívánsága a győri megmaradást illetőleg egyes-egyedül azon oknál fogva ment teljesedésbe, mivel Windischgrätz Mosony és Pozsony bevétele után a további előnyomulás előtt előbb amegszállott vidék lefegyverzését és megbízható polgári és katonai igazgatás alá helyezését és biztosítását tartotta szükségesnek és másrészt a további hadműveletekhez a II. hadtestet is a Duna jobb partjára áthozandónak vélte. E őzéiből deczember 20-án estig Pozsonynál hadi hid veretett, melyet azonban a bekövetkezett, jégzajlás annyira megrongált, hogy azt már a következő éjjel újból szétszedni kellett. Helyette az Aulich által a hullámok szárnyára bocsátott, de már a közelben megakadt régi hajóhidrészek visszavonszolása és összeillesztése határoztatok el, ami deczember 22-én hajnalhasadtáig tényleg sikerült is, a midőn a II. hadtest azonnal hozzá is fogott az átkeléshez, de még mielőtt azt befejezte volna, a hajóhíd ketté szakadt, minek folytán a még hátralevő másfél zászlóaljat és V, üteget kompokon kellett a túlsó partra átszállítani.

Azon feltételezés mellett, miszerint Görgey az elsánczolt Győr mellett a csatát elfogadja, Windischgrätz magának erre vonatkozólag a következő harcztervet készítő: az arczban igen erős magyarokat saját I. és tartalék hadtestével foglalkoztatni szándékozott, mialatt a II. hadtest a tartalék lovas hadosztálylyal a kis Csallóközön át az ellenséges jobb szárnyat volt megkerülendő, hogy ezáltal Görgeynek útja Komárom felé elvágassék; ugyanezen czélzattal rendeltetett ki Neustádter dandára is a Nagy Csallóközön át Komáromnak.

A támadás a kieszelt terv szerint deczember 27-én valóban végre is hajtatott, de miután Görgey már 26-án este az osztrák készülődések neszét vette, még ugyanazon éj folyamán otthagyta a meggyőződése szerint seregéhez mérten tujságos nagy s így védelemre nem igen előnyös győri sánozokat, melyeket e szerint az osztrákok legnagyobb meglepetésükre kardcsapás nélkül hatalmukba ejtettek.

Visszavonulását Görgey két oszlopban hajtotta végre; ő maga a sereg kétharmad részével az úgynevezett mészáros-uton Bábolna-Kocs-Bicskén át, a fenmaradó harmad pedig Gönyőn át Tatának vette irányát. A dunamenti postaut a Pozsonyból Komáromnak Budára indított podgyásznak és vonatnak volt szánva, melyet hátul Guyon ezredes parancnoksága alatt a Pozsonyból a Duna balpartján visszavonult csapatok azon része követett, a melyek Komárom biztosítása czéljából ezen várban vissza nem maradtak.

Utóvédharoz Bábolnánál.

1848. deczember 28-án

Győr birtokba vétele után Windischgrätz azonnal meghagyta a bánnak, miszerint Ottinger lovas dandárét a hátráló ellenség üldözése czéljából akként indítsa útnak, hogy már éjjeli 2 órakor

(deczember 28-án) Bábolnánál beérkezve, a hír szerint ott éjjelező ellenséget meglepőleg megtámadja. Az említett dandár el is indult a kijelölt irányban, azonban menetczélját kellemetlen hideg éjjeli menet után csak reggel 6 óra tájban érte el, a midőn már Görgey hadoszlopának zöme elhagyta volt a helységet s csupán az utóvédül kikülönitett 2 honvéd és egy 34. sorezredbeli zászlóalj 1 üteggel s némi lovassággal sorakozott éppen a menetoszlopba.

Ottingor a kedvező alkalmat felhasználva, rögtön támadásba ment át s a félig-meddig meglepett s különben is gyenge magyar lovasságot, saját gyalogságára vetette vissza, miből oly óriási zűrzavar keletkezett, hogy a négyszöget alakított 34-es zászlóalj néhány hatástalan lövés után megadta magát, mialatt a szintén rendetlenségbe jutóit honvéd zászlóaljak legnagyobb részének az üteggel és lovassággal megmenekülnie sikerült, de ezeken is annyira erőt vett a páni félelem, hogy vad futásuknak csak a Czonczó patak mentén lehetett véget vetni. A csak perczekig tartó összecsapás alatt 7 tiszt és 700 főnyi legénység, közöttük 200 sebesült, továbbá 1 zászló és 1 lőszerszekér került a szintén végkép kimerült s további üldözésre képtelen győző dandár kezébe, amely másnap Mező-Eörsnél újból az osztrák I. hadtesthez csatlakozott.

A pórul járt utóvéddandár parancsnoka, Görgey Kornél, annyira megröstelte a kudarczot, hogy önmaga kérte a dandárparancsnokság alóli felmentését és visszaholyozését volt ezrede, a Miklós huszárok létszámába, a mi néhány nap múlva tényleg meg is történt. Görgey Arthur ugyanaznap hadoszlopával, melyhez a Gönyőn és Tatán át visszavonult hadoszlop is csatlakozott, Felső-Gallát érte el, míg utóvédje Bánhidát szállotta meg; Guyon ezredes dandárának összeszedett részeivel, Dorogig jutott.

Perczel csatlakozó műveletei a feldunai sereg felé.

Kossuth deczember 16-án az osztrák fősereg támadó előnyomulásáról hírt vevén, azonnal parancsot küldött Perczelnek Csáktornyára, miszerint Nugent ellen csak a népfelkelést hátrahagyva, ő maga mozgó csapatjaival Körmenden át északi irányban Görgey seregéhez csatlakozzék. Perczel ezen rendelet folytán eleinte Pozsonyba készült hadával menni s így Körmenden át Kőszegnek akart előnyomulni Midőn azonban deczemb. 22-én Körmenden, melyet elöhada már előtte való nap szállott volt meg, megtudta, hogy Görgey Pozsonyt feladta, Pápa felé fordult, hogy innen a seregnek kilátásba vett védőállásába, Győrbe jusson; 23-án Rumot, 24-én pedig Jánosházát érte el, a hol Kossuthnak azon határozott parancsa várta, hogy Pápán át a győri hadállás balszárnyához csatlakozzék. Pápát Perczel deczember 26-án, tehát ép aznap érte el, a midőn Görgey a győri sánczokat is odahagyta. Erről Perczel 27-én reggel értesült, mely esetre Kossuthtól azon utasítása volt, hogy Sárkányra vonuljon, hogy ott a Vértes-hegység bejáratánál elfoglalandó hadállásnak bal

szárnyát képezze; ebből kifolyólag Perczel 27-én Tamásiba, 28 án Kis-Bérbe, 29-én pedig Sárkányig menetelt, de itt meghallotta, hogy Görgey már a Vértes hegység mögött van, minek folytán ő is Moóron át tovább Sörödre szándékozott menetelni.

Görgey visszavonulása a Vértes-hegység mögé.

Görgey Felső-Gáliénál arról győződvén meg, miszerint a számára a honvédelmi bizottmány által a Vértes hegység bejáratánál kijelölt hadállás az előkészített elsánczolások és eltorlaszolások daczára mit sem ér, amennyiben azokat az ellenség bárhol igen könnyen megkerülhette, Kossuth parancsa daczára visszavonulásának folytatására határozta el magát, minek folytán deczember 29-én a következő helyezetbe jutott:

A jobb szárny, vagyis a Komáromból visszacsatlakozott 2 dandár gróf Lázár tábornok és Guyon ezredes parancsnoksága alatt Dorogra, a vörösvári úton; a Szegedy-dandár Bajnára és Epölyre; az egyelőre még Görgey Kornél vezénylete alatt hagyott dandár mint hátvéd Bánhidán maradt; Gróf Zichy Lipót dandára Alsó és Felső-Gallán, egy része Bánhidán állott s végül a Karger dandár Bicskén, a hol Görgey főhadiszállását is felütötte.

Kossuth a Vértes-hegység feladásáról értesülvén, Görgeynek deczember 29-iki kelettel az alábbi szemrehányó sorokat írja;

„Múltakról, — úgymond a többi közt — hiába beszélünk. Hogy minek kellett volna történni, nézeteimet igazolták a következések. Erőkonczentrácziót mondottam és támadást, — nem történt, most már vége van. Most már konczentrálnók az erőt, csak késő ne legyen. A seregek elvesztették bátorságukat az örökös retirádában . . . Kimondhatlanul megütközött a kormány Csányi biztos urnák múlt éjfélről irt azon tudósításán, hogy a főhadiszállás Galláról Bicskére vonult. Tehát még a gallai positio is föladatik? Az nem lehet, azt a kormány meg nem engedheti. Már harmadnapja tettem kérdést a tábornok urnák: írja meg, mit szándékozik tenni? Hol fogadja el az ütközetet? Ezt tudnunk kell, hogy magunkat itt tájékozhassuk. Még csak választ sem kaptunk, s most megint retirádáról értesülünk Bicskére. A kormány ennélfogva rendeli, hogy a tábornok úr centrumával a felső- és alsó-gallai positiót tartsa meg. A jobb szárny tartsa a neszmélyi positiót; balra pedig az összeköttetést Zsemlyénél állítsa helyre. Perczel tartsa a sárkányi positiót, s magát a centrummal szinten Zsemlyén át kösse össze. Ezen positióban az ütközetet el kell fogadni . . .“

Ezen szigorú meghagyás daczára a deczember 29-én Bicskén kiadott napi parancs főbb részében következőleg hangzott:

„Holnap, 20-án a főhadiszállás Bicskén, a Görgey-dandár Bánhidán marad; a Zichy-dandár Bicskére indul, a Karger-dandár

Csákvárra. Ez utóbbi helyből a Karger-dandár megszállja Kozmát Kőhányást és Kápolnát és czirkálót küld Csákberénybe. A Karger-dandárnak ez esetre, ha az ellenség őt, kiállott ütközet után, nagy erővel hátra nyomná, hátráló vonala Ácsán, Vállon, Tárnokon át Téténybe visz stb. Perczel tábornok főhada Moórott van; a Horvát-féle száguldó csapat Ondód vagy P.-Vám táján stb.“

A mint látjuk, Görgey tehát deczember 29-ével a további visszavonulást egyelőre beszüntette s 30-ára csupán csapateltolásokat eszközöltetett. Hogy miért nem állott meg inkább a vett parancs értelmében az előkészített Vértes-hegység előtt, annak csakis ő a megmondhatója, a ki ekkor már Kossuth-tal szemben a „csak azért sem“ elvére helyezkedett; annyi bizonyos, hogy az ellenség egyelőre a Vértes-hegység előtti állásfoglalásban nem gátolta, a mi Windischgrätznek alább közlendő intézkedéseiből világosan kitűnik.

Győr bevétele után a herczeg a további hadműveletekre nézve magának a- következő tervet alkotá: seregének zömével, a II. és a tartalék-hadtesttel valamint a tüzér-főtartalékkal a legrövidebb vonalon, a mészáros-úton szándékozott előrenyomulni, míg az I. hadtest a sereg jobb szárnyának Perczel hada elleni biztosítására, Moóron át volt útját a fővárosok felé folytatandó. A dunamenti útra a komáromi hídfő esetleges körülzárolása czéljából csupán egy dandár különíti etett ki.

Éhez képest Windischgrätz deczember 28-án a következő menettervet adta ki:

Elérendő menetállomások az *I. hadtest* által: deczember 29-én Mező-Eörs, 30-án Kis-Bér, 31-én Moór, 1849. január 1-én Lovas-Berény, 2-án Martonvásár, 3-án Tétény; *a II. hadtest és tart. lovas hadosztály által*: deczember 29-én Ács, 30-án Komárommal szemben, 31-én Kocs, 1849. január 1-én Felső-Galla, 2-án Bicske, 3-án Bia, 4-én Buda-Őrs; *a főhadiszállás*, *tart. gyaloghadosztály és a tüzér főtartalék által:* deczember 31-én Bána és Bábolna, 1849. január 1-én Kocs, 2-án Felső-Galla, 3-án Bicske, 4-én Bia, 5-én Buda-Őrs.

Ezen menetervből látható tehát, miszerint Görgey január 1-ig háboritlanul megmaradhatott volna a Vértes előtt, mely idő elegendő led volna arra, hogy az egyesülés Perczel hadával teljessé váljék. Ámde, mint tudjuk, Perczel és Görgey között már Jellachich első betörése alkalmával súrlódások keletkeztek, melyek annyira kiélesedtek, hogy a két vezér csakhamar egymásnak halálos ellensége lön. Ily viszonyok között áldásos együttműködésről tehát szó sem lehetett.

A moóri ütközet.

1848. deczember 30-án.

Perczel Görgeynek visszavonulása folytán a Vértes mögé, mint már előbb említettük, a maga részéről is szükségesnek vélte a vissza-

vonulás folytatását; de ép midőn Moórról hadával Sőréd felé tovább indulni készült, kapta kézhez Kossuthnak alábbi levelét:

„Pest, decz. 29-én délben 1 órakor, 1848.

Édes Móriczom! Időnyerés végett nem írok külön; hanem küldöm azt, amit Görgeynek írtam, párban.*)

„Csak egység és egyesség az Istenért! A haza nagy veszélyben van. Az örökös retiráda lehangolta a sereg szellemét, — egy támadásnak, egy győzelemnek kell okvetlenül történni, még az eldöntő csata előtt! Szekulicsot magadnál tartod? Vagy küld Pestre; ha ide küldöd: úgy két nap alatt felszereljük, s innét megyen előre, mint rezerva s kívüle még vagy öt zászlóalj, azon 3500 emberen kívül, mit holnap Bicskére küldök. Valami győzelmecskét, édes Móriczom! Különben az örökös retiráda lever minden bátorságot a nemzetben. Isten áldjon meg! Híved

Kossuth Lajos“

Perczel ezen kívánságnak engedve, még azon nap, deczember 29-én éjjel a moóri magaslatokon, a Sárkány felől jövő út mindkét oldalán helyezkedett el hadával, mely a feldunai hadseregből magához vont kis különítményt beleszámítva, a következő elemekből állott: gyalogság: 1 pesti önkéntes zászlóalj, továbbá a 35., 47., 48. és 50. számú honvéd zászlóaljak; lovasság: a 4. huszár-ezred l,az 1. huszár ezred 2, a 9. huszár ezred 3 és az 5. huszár ezred ½ százada; tüzérség: 1½ hatfontos, ⅓ egyfontos és ⅓ tízfontos gyalog üteg és 1 lovagló üteg; utászok: 1 század; összesen: $5^1/_6$ zászlóalj gyalogos, 6½ lovas század és 24 löveg, melyeknek létszáma 5600 főnyi gyalogság és 730 lovas.

Jellachich hadtestével a kiadott menetterv szerint deczember 29-én Mező-Eőrsre érkezett s miután itt csapatjai számára kellő számú szállásokat nem talált, a rendkívüli hideg időjárásra való tekintettel azok egy részét, a Gramont dandárt a Ferencz József dragonyos ezreddel és a banderiális huszárokkal Kis-Bérig tolta előre s ide tette át egyúttal saját főhadiszállását is. A hadtesthez újból csatlakozott Ottinger dandár pedig Ászáron, Kis-Bér és Mező-Eőrs között szállásoltatok el.

A következő napon, 30-án, Jellachich pihenőt szándékozott tartani, de midőn Kiss-Béren arról értesült, hogy Perczel állítólag 8000 emberrel ép az nap reggel hagyta el a hegységet viszavonulásban Moór felé, arra határozta el magát, hogy 30-án korán reggel elindulva, a magyarokat követni fogja. A korai elindulás és a szétszórt elhelyezés okozta, hogy az említett napon a menetoszlop erősen szakadozottá vált; az előrédet a banderiális huszárok alkották, ezt követte a Gramont dandár, ezt majdnem egy mérföldnyi távolságra

*) A hivatkozott lövői kivonatát lásd a 166. oldalon.

az Ottinger dandár, a legvégén pedig ugyanoly távolságra hátramaradva, a Hartlieb hadosztály menetelt.

Az él a Sárkány és Moór közötti erdőből kibontakozván, ott Perczel előcsapataira bukkant, melyeket könnyű szerrel a főállásba, Moóron innen mintegy 3000 lépésnyire szemben az erdővel, vetett vissza. Perczel erre ágyútűzzel felelt, a mi arra bírta a bánt, hogy a Gramont dandárt Ottinger és Hartlieb beérkeztéig az erdőben fedve visszatartsa. Délelőtt 10 óra tájban megérkezett az Ottinger dandár, mire Jellachich az erdő szélére az ágyútűz viszonzása czéljából három üteget rendelt, kettőt az úttól jobbra, egyet attól balra; az előbbiek fedezetére az 5. vadász- és a 2. gradiskai zászlóalj, az utóbbi fedezésére pedig a 3-ik liecai zászlóalj rendeltetett ki. Az ütegek tüze alatt Ottinger is kibújt az erdőből s a Wallmoden vérteseket az úttól jobbra, a Hardegg vérteseket pedig attól balra tartalék viszonyban kissé visszatartva támadásra indította. A Wallmoden vértesek egyik osztálya sebes iramodással az egyik magyar ütegre veti magát, de általa kartácsokkal Jogadtatván s azonkívül az üteg fedezetét képező huszárok által is oldalba lógva, csakhamar súlyos veszteséggel menekülni kénytelen; ekkor azonban közbe veti magát a lovas dandár többi része, majd a gyalogság egyes osztagai is és huszárjainkat visszavetve, az ezek mögött álló egyik gyalog zászlóaljra rohannak, azt villámgyorsan széjjelverik s az egyik magyar üteget elfoglalják.

Ezek után a magyar had többé nem volt tartható; ész nélkül rohant mindenki, a merre csak tudott, s bár az ellenség hathatósan nem is üldözött, a magyarok részéről mégis 4—500 halott és sebesült maradt a csatatéren, mintegy 1000-en pedig foglyul estek. A felbomlás oly nagymérvű volt, hogy Perczel csak másnap volt képes megvert hadainak romjait összeszedni, jó része pedig csak Buda alatt verődött újból nagy nehezen össze.

A megfutamlók egy részét Kargcr ezredes dandára vette fel, a mely Csákvárról azon szándékkal indult el az ütközet napján Moór felé, hogy Perczelt segélyezze, de mikorára Csákberénybe ért, az ütközet sorsa már el volt döntve.

A moorl csatavesztés következményei.

Görgey deczember 30-án délután értesült Perczel megveretéséről s hogy széjjelmált hadának legnagyobb része Székesfehérvárnak vette irányát, mely körülmény hathatós üldözés esetében alkalmat adhatott a győztes Jellachichnak, hogy Perczelt végkép elvágja Görgeytől. Ezt megakadályozandó, az utóbbi még deczember 30. és 31. közötti éjjel a Csákváron volt dandárt Válra, a Bicskén állót Baracskára, a zsámbékit Sóskutra s végül a felső-gallait Biára indította útnak, hogy ezáltal Perczel hadát a végmegsemmisüléstől

megmentse s esetleg avval egyesülve Jellachich ellen támadólag lépjen fel. Ezen mozdulatok végrehajtása után Görgey deczember 31-én reggel azon parancsot vévé a honvédelmi bizottmánytól, miszerint seregével haladéktalanul a Buda körüli úgynevezett első védvonalba, t. i. a Hidegkút, Budakeszi, Buda-Örs és Tétény által jelölt vonalba húzódjék vissza. Ennek folytán Görgey még aznap a Baracskán álló dandárt Érdre, a vállit Tárnokra vonta; a sóskúti és biai egyelőre megmaradtak állásaikban. Guyont Vörösvárról maga a honvédelmi bizottmány vonta közelebb Buda északi külvárosai alá. Görgey főhadiszállását Promontorban ütötte fel, Perezel pedig felbomlott hadaival a Duna bal partjára kelt át, hogy ott azokat újból rendezze.

Az országgyűlés mindkét háza deczember 31-én közös zárt tanácskozásra gyűlt össze, a melyen a moóri csatavesztés hatása alatt Kossuth indítványára határozatilag kimondatott, miszerint az országgyűlés és a kormány tekintettel a küszöbön álló veszélyre, haladéktalanul távozzék a fővárosból s székhelyét a Tisza mögé: az ősmagyar Debreczenbe tegye át. Batthyány Lajos egyúttal indítványt tőn, miszerint az országgyűlés kebeléből egy választmányt küldjön az ellenséges sereg fővezéréhez a békés egyezkedés megkísérlése végett s ha másra nem, legalább fegyverszünetre birja Windischgrätz herczeget, hogy azalatt a végleges kibékülésre a további lépéseket megtenni lehessen. Az indítványhoz a nyomasztó körülmények hatása alatt Kossuth is hozzájárulván, az öttagú küldöttség Batthyány Lajos gróf, időSb Majláth Gyögy országbíró, Lonovics József érsek, Deák Ferencz és Majláth Antal gróf személyében nyomban megalakult. Végül határozatba ment, hogy Görgey azon esetre, ha a békeküldöttség eljárása eredménytelen maradna, az ellenséggel Buda előtt döntő csatát vívjon, hanem a mellett egyrészt a hadsereg megmentését a Duna túlsó partjára, másrészt pedig a fővárosok lehető megkimélését is szem előtt tartsa.

Mindezen végzésről Görgey csak újév napján későn délután értesült s azok könnyen lángra lobbanó lelkét a legnagyobb mértékben felbosszantották. Egyrészt bizonyára bántotta a hiúság, hogy a honvédelmi bizottmány továbbra is az ő meghallgatása nélkül kovácsolja a haditerveket, másrészt a kapott meghagyásokban is össze nem egyeztethető ellentéteket látott. Hogyan vívjon ő döntő csatát, mikor a sereg kímélését lelkére kötötték?! Döntő csata és a sereg kímélése! hogyan egyeztethető össze ekét fogalom, mondogatá magában, főleg a jelenlegi viszonyok között, midőn Pest-Buda között a hajóhíd is szét volt szedve s az egyetlen összeköttetés a Dunán át csak a még teljesen el sem készült s így megterhelés tekintetében kíméletet igénylő lánczhíd képezte.

Görgey, ámbár lelkében mélyen fölingerelve, mást egyelőre még sem igen tehetett, mint hogy seregét csatakész helyzetbe állítsa,

mihez képest az január 1. és 2-ika folyamán a következő állomásokat foglalta el: egy dandár Tétényben; egy dandár Érden, előcsapataival Ercsi és Martonvásár felé előretolva; egy dandár Sóskuton, előcsapataival Tárnok, Zámor és Baratházán; egy dandár Budaörsön, előcsapataival Bián; egy dandár Ó-Budán kívül, előőrseivel Kovácsi, Szent-Endre és Vörösvár felé s végül egy dandár a Krisztinavárosban.

Hogy azonban legalább véleményét nyíltan megmondja a dolgok állása és az elrendeltek fölött, Görgey január 2-án Pesire ment Kossuthot felkeresendő. Ámde a deczember 31-iki országgyűlési végzések a kormány és az országgyűlésnek áthelyezése tárgyában már másnap, január 1-én foganatba vétettek s igya mondott napon Kossuth is elhagyta volt már a fővárost. Pesten az ügyek vezetésére az országos kormánybiztos, Csányi László és a felsővidéki seregtest fölötti parancsnokság átvételére Tokajba elutazott Mészáros hadügyminisztert helyettesítő Vetter tábornok, a ki mellé a hadműveleti iroda főnökévé Klapka ezredes neveztetett ki, — maradt vissza. Görgey tehát Vettert kereste fel, a kit ez alkalommal beszélgetés közben állítólag arra is felkért volna, hogy a fővezérséget vállalja magára, ami iránt azonban Vetter kevés hajlandóságot mutatott, e helyett azonban Görgey kívánságára beleegyezett abba, hogy a történendők megbeszélése, illetve megállapítása végett azonnal haditanács hívassák egybe, melynek Csányi kormánybiztos elnöklete alatt, Vetter, Görgei, Perczel, Répássy és gróf Lázár tábornokok, Aulich, Klapka, és Kollmann ezredesek, továbbá Pusztelnik és Bayer vezérkari őrnagyok lettek a tagjai.

Az ezen haditanácson hozott, az ország ügyére döntő kihatással bíró megállapodások lényegükben a következők valának: A Buda előtt vívandó döntő csata eszméje végkép elejtetett s s e helyett a sereg megtartásának kérdése lépett előtérbe. A hadi tanács tagjai Perczel kivételével, a ki a Buda alatt vívandó csata szószólója maradt, azon nézetben voltak, miszerint a jelenlegi viszonyok között a csatát sikerre való kilátással elfogadni képtelenség, miért is czélszerűbbnek mutatkozik azt kedvezőbb időpontig elodázni, a közbeeső idő alatt pedig a legnagyobb szorgalommal és buzgósággal a sereg kiegészítéséhez és újjá szervezéséhez kellend látni. Mindez azonban az ellenség közelében nem történhetvén meg, ezen munkálkodás színhelyéül az országnak a Tisza mögötti része jelöltetett ki. E mellett egyszersmind gondoskodni kellett arról is, hogy az újjászervezésre a kellő idő rendelkezésre álljon, vagyis hogy Windischgrätz valami úton-módon támadó hadműveleteinek gyors folytatásában megakasztassék. Ezt a haditanács tagjai az által vélték elérhetőnek, hogy a magyar sereg egy része, a Duna bal partján Simunich ellen támadólag lépjen fel, ami Windischgrätzet előreláthatólag erejének megosztására készteti és elő-

nyomulását a legrövidebb irányban Debreczen felé valószínűleg késleltetni fogja. Ezen önálló feladat végrehajtásával Görgey bízatott meg, miczélból a feldunai hadseregen kívül, melyből azonban 1 zászlóaljat, 12 huszár századot és egy 12 fontos üteget Perczelnek kellett átadnia, még az időközben Váczott összpontosult 4 — 5000 nagyobbára ujonozokból álló csapat is rendelkezésére bocsáttatott. Egyúttal egy kellő számú erős főserég alkothatása czéljából a délvidéki háború vagy teljesen beszüntetendőnek, esetleg csak gyenge erőkkel védelmileg tovább folytatandónak határoztatott; az ez által nyert, nagyobbára már harczedzett csapatok szintén a Tisza mögött alakulandó főseregnez voltak vonandók; ide kellett a lehetőséghez képest a Schlick ellen működő felsőmagyarországi hadtestnek is, mely fölött a parancsnokságot legújabban Mészáros vette át, gravitálnia.

Ezek voltak főbb vonásokban a hadi tanács határozatai, melyekhez utólag az országgyűlés és honvédelmi bizottmány is hozzájárult. Ezen határozatok gyakorlati kivitelének elbeszélését megelőzőleg az időközben végrehajtott osztrák mozdulatokat kell még pótlólag felemlítenünk.

A deczember 29-én Győr környékéről elindult II. hadtest ugyanaznap délután 2 óra tájban Ácsot, a Liechtenstein lovas hadosztály pedig Ó-Szönyt érte el. 30-án Wrbna csapatjaival Komárom felé előnyomulva, a várparancsnokot, *Majthényi* volt császári huszárszázadost a vár feladására szólította fel. Ez utóbbi eleinte habozott, de miután Meszlényi őrnagy, Kossuth sógora közbevetette magát, határozotan kijelentette, hogy az őrség törvényes (éren áll és a várat ura és királya számára utolsó emberig védelmezni fogja. Ezen üzenetváltás után Wrbna csapatjait részben Ácsra vissza, részben a számára menetvonalul kijelölt mészáros-útra tette át s a komáromi jobb oldali hídfő előtt csupán a Lederer dandárt hagyta hátra a Ficquelmont dragonyos ezreddel és 3 üteggel; összesen3-zászlóaljat, ft lovas századot és 18 löveget. Ezen különítmény parancsnokának, *Hamberg* altábornagynak feladatává tétetett, miszerint magát a Csallóközben előnyomuló Neustädter dandárral öszeköttetésbe helyezze s azután mindkét dandár fölött a parancsnokságot átvéve, a hídfő körülzárolását mielőbb végrehajtsa.

Deczember 31-én a II. hadtest a tartalék lovas hadosztálylyal Kocsig, a tartalék gyalog hadosztály a tüzér főtartalékkal Bána és Igmándig jutott. Jellachich hadteste zömével e napon még mindig Moórnál volt s csak Ottinger dandára volt Csákberénybe, Gramonté pedig Sőréd és Bodajkig előretolva. A főparancsnokság főhadiszállását Bábolnán ütötte fel. 1848. január 1-én az I. hadtest Lovas-Berénynél összpontosult, a II. hadtest Felső-Galláig, a tart. lovas hadosztály Bánhidáig, Schwarzenberg tart. gyalog hadosztálya pedig a

tüzér főtartalékkal részben Tatáig, részben pedig a herczeg főhadiszállásával együtt Kocsig jutott. Január 2-án az I. hadtest Martonvásárt, a II. Bicskét, a tartalék lovas hadosztály Várokot érte el; a tartalék gyalogság és tüzérség Felső-Gallán és környékén, a főhadiszállás Felső-Gallán helyeztetett el.

Utóvéd-harcz Téténynél.

1849. január 3-án.

Görgey a január 2-án tartott haditanács határozata értelmében, még aznap kiadta intézkedéseit a január 3-án megkezdendő visszavonulásra nézve, mely szerint az Érden és Buda-Örsön levő dandárok Budára, a sóskúti dandár Ősiken hagyott hátvéddel Buda-Örsre rendeltetett. A visszavonulást a Tétényben levő Zichy dandárnak kellett fedeznie, mi czélból az Érden volt Karger-dandár biztosító csapatait felváltania kellett. Ámde ez utóbbi dandár nem várta be a felváltás beérkeztét s 3 án reggel előőrseit bevonva, útnak indult Buda felé, anélkül, hogy észrevette volna, hogy az ellenség nyomon követi; így történt aztán, hogy a Zichy - dandár biztosító csapatai még mielőtt kijelölt helyeiket elérték, váratlanul meg lettek támadva. Az osztrák I. hadtest január 3-án reggeli 8 órakor ugyanis csikorgó hidegben megkezdé menetét Tétény felé, s midőn az elővédet képező Gramont-dandár, melyhez a császár-dragonyosok és egy csapat banderiális huszár nyerte beosztását, az Érd és Tétény közötti magaslatra ért, ott a Zychy dandárnak éppen Érd felé törekvő előcsapataira bukkant s azokat visszavonulásra kényszerítette. Ekkor azonban a magyar gyalogságot követő huszár osztály az ellenséges lovasság oldalába tör, ami nemcsak azt, hanem a Gramont gyalogságot is megállásra birja. Meglepett tétényi dandárunk ez által időt nyer a harczhoz fejlődésre s még idejekorán sikerült neki a székesfehérvári úttól északra elterülő szőllőhegyeket megszállani. Görgey Promontorban értesült a történtekről s magának szorult helyzetében könnyebbülést szerzendő, a visszavonulásában éppen említett helységet elért Karger-dandárt azonnal visszarendelte, hogy vele s a Zichy-dandárral támadólagos visszavágást mérjen a szemben álló ellenségre, melynek előcsapatai időközben komoly ellentállásra számítván, a bán rendeletére szintén csatarendbe állottak, de támadásra csak a hadtest zömének beérkezte után szándékoztak előrenyomulni.

Az erőknek ezen kölcsönös felfejlődése és a bevezető harcz alatt az ellenséges lovasság ismételten rohamra indult, de huszárjaink azt, támogatva a tüzérség kiváló lőszabatossága által, melyet jelentésében maga a bán is kiemel — mindannyiszor visszavárták.

Ezalatt Görgey a Karger-dandárt a Zichy-dandártól-balra a székesfehérvári ut és a Duna között az első harczvonalba bevezetvén, éppen döntő támadásra készül, midőn Vedertől azon értesítést nyeri, hogy

egy jelentékeny osztrák hadoszlop Érdnél már átkelt a Dunán, minek folytán Görgey támadólagos szándékával felhagyva, dandárainak a harcz félbeszakítását rendelte el és azonnali visszavonulást parancsolt, egyúttal Buda-Őrsön álló dandárét is Budára rendelte vissza.

A még mindig csatarendben álló osztrákok tétlenül nézték a magyarok visszavonulását s csak az est beálltakor vonult a Gramont dandár 4 század császár dragonyossal Kis-Tétényig előre, míg ellenben a Hartlieb-hadosztály a hadtest tüzér tartalékkal Tétényi szállotta meg, Ottinger dandára pedig Érdre húzódott vissza. A hadtestnek ezen laktáborozása igen erős előőrsök felállítása és nagyszámú készültség készenlétben tartása által biztosíttatott.

Eszerint a tétényi összeütközés, amennyiben az ellenséget nagymérvű óvatosságra késztette, a magyarokra nézve inkább hasznosnak mint károsnak mondható.

Az osztrák II. hadtest délután félkettőkor Biát érte el, a melynek közelében a visszavonuló magyar utóvéd csapatokkal néhány lövés váltatott. A tartalék lovas hadosztály Báty, Torbágy és Etyeket szállotta meg. Windischgrätz herczeg a Schwarzenberg hadosztálylyal és a tüzér-főtartalékkal Bicskét érte el.

Az utóbb említett helyen fogadta a herczeg január 3-án az országgülés békeküldöttségét, melynek röviden kijelentette, hogy a béke egyedüli feltétele a teljes és feltétlen alávetés és megadás (unbedingte Unterwerfung), mely kijelentés után a küldöttséget öt napra vissza-, annak egyik tagját, Battyány Lajos grófot pedig végleg fogva tartotta.

Görgey és Perczel visszavonulása a Duna balpartjára s a fővárosok megszállása az osztrák csapatok által.

Görgey dandárai a megkezdett visszavonulást Vácz irányában még 4-ikére hajló éjjel Pestig folytatták, Buda pedig csak egy gyenge utóvéd által maradt megszállva, melyet 4-én Perczel saját állományabeli csapatokkal váltatott fel. Időközben az osztrákoknak a Dunán átkeléséről szóló hír hamisnak bizonyulván, Vetter Görgey rohamos visszavonulását beszüntetni akarta, nehogy a főváros minden kardcsapás nélkül az ellenség birtokába jusson, de a vonatkozó parancsot Görgey már későn kapta meg, úgy hogy a megtörtént tényen most már változtatni nem lehetett s így január 4-ike folyamán Perczel is odahagyta Budát s hadával a szolnoki úton Üllőig és Vecsésig vonult vissza.

Január 4-én Jellachich hadteste Promontor-Téténynél maradt, a II. hadtest a déli órákban Buda-Őrsöt, a tartalék lovas hadosztály Török-Bálintot és Budakeszit szállotta meg; a tartalék gyalog hadosztály a tüzérfőtartalékkal Pátyon, Torbágyon, Etyeken és Bián

szállásoltatott el, utóbb említett helyen ütötte fel Windischgrätz is főhadiszállását.

Az osztrák sereg a mondott napon e szerint egy 10—12 klmnyi széles és ugyanoly mély területen összpontosult oly szándékkal, hogy másnap a főváros védelmére készült s a magyar sereg által szívósan megvédelmezni hitt elsáuczolt állás ellen támadólag nyomuljon előre. Oly kiválóan kedvező körülményre, hogy kardcsapás nélkül jusson a fővárosok birtokába, Windischgrätz valóban nem számított s így másnapra szóló intézkedésein és az egyes oszlopok előnyomulásán a túlságos óvatosság jele látszik. Csak midőn a Gellérthegy aljáig érve, itt a fővárosok elöljáróságának küldöttsége az önkéntes megadás jeléül a város kulcsait a herczegnek átszolgáltatta, ébredt Windischgrätz nem várt sikerének kellő tudatára s örömtől duzzadó kebellel, harsány zeneszó mellett vonult be délután 1 óra tájban az I. hadtest ólén a fővárosba s főhadiszállását büszke öntelt szívvel a királyi váriakban ütötte fel.

A budai várat Buda elővárosaival együtt a tartalék gyalog hadosztály szállotta meg, a tüzérség a vérmezőn vonult fel; az 1. és II. hadtest a tartalék lovas hadosztállyal Pesten szállásoltatott el és pedig az I. hadtest a Hatvani (jelenlegi Kossuth Lajos) utczától jobbra, a II. hadtest az attól balra fekvő városrészben. Ezen két körletnek megfelelőleg külön-külön voltak a biztosító rendszabályok is két különálló előőrscsoportnak kiállítása által megteendők.

Az ellenség üldözése czéljából a váczi, gyöngyösi és czeglédi útvonalakra tüzérséggel ellátott lovas osztagok rendeltettek ki, melyek működésük tartama alatt együttvéve 670 embert ejtettek foglyul.

Ő felségéhez Olmützbe január 5-én a herczeg szárnysegédül alkalmazott legidősb fia, Windischgrätz Alfréd herczeg őrnagy által az alábbi jelentést terjesztette elő:

„A legmélyebb hódolattal jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet kardcsapás nélkül birtokomba ejtettem. A II. hadtest elővédé még a tegnapi napon az ellenséges hátvéddel állott szemben s így arra számítottam, hogy a lázadók serege a már természettől fogva igen előnyös s mesterségesen még tarthatóbbá tett állásban Buda előtt a csatát elfogadja s hogy azt sikeresen legyőzhetni fogom. De úgy látszik, miszerint az ellenség a Bábolna és Moórnál szenvedett kudarczok folytán még meglevő önbizalmát végkép elveszíté s még az elmúlt éjjel, miután tegnap még igen kérkedő kijelentéseket tett, mindkét várost elhagyá, hogy Szolnok felé a Tisza mögé visszavonuljon. Tulajdonképpeni ereje most már nagyjában csak rendes lovasságából és tüzérségéből áll, amennyiben rendes gyalogsága még meglevő maradványai felette csekélyek, sőt még ezek is teljesen demoralizáltak. A honvéd zászlóaljak és az önkéntesek a visszavonulás alatt minden valószínűség szerint lassankint végleg feloszolnak. Bevonulásom előtt Budára

mindkét város küldöttségei fogadtak, kijelentvén, hogy készek alávetni magukat Felséged legmagasabb akaratának, miről az írásbeli okmányok a holnapi napon küldetnek fel. A Buda előtti sánczokban, a székesfehérvári úton és a Gellérthegyen még hat 12 fontos beszegezett löveget találtam. Hogy a két városban ezenkívül még minő seregszükségletek találtatnak, arról majd a legközelebbi legalázatosabb előterjesztésemben számolok be. Minden jel és azon sokoldalú biztosítások szerint, melyeket jelenlétem ezen első óráiban nyertem, csapatjainkat Buda és Pest városok többsége vágyva várta s mindenki örül, hogy mihamarabb a béke malasztjának és rendes kormányzat részese leend, mely alatt az ország az anarchia-ütötte sebeket újból kiheverheti.“

Ezen jelentéséhez a herczeg Buda és Pest városának átvett, kulcsait is mellékelte.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Események a mellék hadiszínhelyeken 1848. deczember közepétől 1849. január elejéig,

Götz tábornok betörése a felső Vág völgybe.

A Frischeisen alezredes által deczember 13-án rohamosan végrehajtott visszavonulás Teschenbe Morvaország és Szilézia akkori ideiglenes parancsnokát báró Böhm altábornagyot igen nagy aggodalomba ejtette, minek folytán a legközelebbi gyalog zászlóaljat, V, lovas századot és ½ üteget Teschenbe azonnal útba indította, Windischgrätz herczegtől pedig még további erősbitések kirendelését kérte. Ezen segélycsapatok beérkezte után az előbb említett helyen csakhamar egy 3 zászlóaljból, ½ lovas századból és 12 lövegből álló hadoszlop keletkezett, mely fölött a parancsnokságot az olasz hadszíntérről éppen visszaérkezett *Götz* tábornok vette át, kinek parancsa volt a felsőmagyarországi bányavárosok felé támadólag előnyomulni.

Ennek folytán Götz tábornok deczember 30-án a határt átlépve, 31-én hadoszlopával Csácza előtt termett, a honnan a magyar előcsapatokat 1849. január 1. és 2-ika folyamán a Vágvölgyébe szorította vissza, a hol *BeniczJcy* alatt 3 honvéd zászlóalj, 1 lovas század és 14 löveg foglalt állást.

Ez alkalommal január 3-án ismét Budetinnél került kenyértörésre a dolog s a körülbelül 1 órányi küzdelem eredménye lön, hogy a *Beniczky és Querlonde* által vezényelt csapatjaink az ellenség által túlszárnyalva, a Vág mögé vonultak vissza s a hidat maguk mögött elrombolták. Götz az elrombolt átjárót mihamar járhatóvá téve, félbemaradt támadását teljes erővel folytatni szándékozott; ámde a magyarok a döntést be sem várva, részben a Vág mentén, részbon pedig Rajec felé húzódtak vissza, anélkül, hogy az ellenség által üldöztettek volna. Querlonde innen a csapatok egy részével Komáromba rendeltetett, míg Beniczky továbbra is a Vág mentén maradt.

Götz a maga hadoszlopát 4-ike folyamán Zsolnánál összpontosította, a honnan január 8-án a beállott nagy hideg és erős havazások daczára Rajecz-Privigyén át folytatta útját a bányavárosok felé s hátának biztosítására elindulása előtt, a 3 gyalog századdal Csáczán álló *Trenk* őrnagyot Budetínbe rendelte.

Simunich altábornagy folytatólagos műveletei.

A deczember 16-án vívott eredményteljes nagyszombati ütközet után *Simunich* főfigyelmét Lipótvár bevételére fordità, minek folytán már a következő napon a vár parancsnokát, *Ordódy* őrnagyot az önkéntes megadásra szólította fel, a mit ez határozottan visszautasított. Ily körülmények között nem volt Simuniclmak mást mit tennie, mint a vár rendszeres körülzárolásához fogni, melynek előkészítő munkálatait már deczember 20-án megkezdeté. A bombáztatás napja deczember 30-ikára volt kitűzve, de megelőző napon a közelben berendezett tüzérségi laboratórium a lőszerkészlet legnagyobb részével együtt vigyázatlanság folytán a légbe röpült, minek folytán elegendő lőszer hiányában a bombáztatásnak csak vajmi kevés eredménye lett. Ily körülmények között kénytelen volt Simunich a vár ostromlását új lőszerkészletek beérkeztéig felfüggeszteni, csapatait pedig a dermesztő hidegre való tekintettel a közelfekvő helységekbe szállásolta el. Január 8-án az ostrom újból kezdetét vette, melynek azonban Ordódy 1272 emberből álló védőrségével, miután egy ujabbi felszólítást a vár átadására kereken viszautasitott, sikerrel állott ellent. Most azután Simunich Buda és Pestnek az osztrák csapatok által történt megszállásának hírére, csapatjainak egy részét egészen Nyitráig tolta előre.

Petrlohevieh-Horváth ezredes, valamint a Welden altábornagy által apránkint az országba küldött kölönítmények műveletei.

Horváth alezredes hadoszlopával a Windischgrätztől vett parancs folytán deczember 15-én Bécs-Ujhelyből elindulva, 16-án Sopront szállotta meg, a hol vele a Welden altábornagy által gróf *Schaffgotsche* őrnagy parancsnoksága alatt Ebenfurth-Höfleinon át szintén Sopron felé előreküldött 3 század ogulini határőr és 1 osztály Wrbna-chevauxlegers egyesült. Erre a Sopront megszállva tartó néhány 100 főből álló magyar őrség önként visszavonult Kapuvár felé, maga mögött az összes hidakat és a sopron-bécsujhelyi vasutat szétrombolván.

Az időközben ezredessé kinevezett Horváth több napig Sopronban maradt, mígnem deczember 21-én Windischgrätztől parancsot kapott, miszerint összhangzásban a főssereg előnyomulásával ő is folytassa menetét annak jobb oldal biztosító oszlopa gyanánt

Kapuváron át Győr felé. Horváth ezredes azonban csak 24-én indult el Sopronból, mely napon elővédét Kapuvárig tolta előre, s azt a zömmel csak másnap követte. 28-án a hadoszlop Egyedet, 29-én Téthet érte el s így a kijelölt iránytól jóval jobbra letérve és kissé hátramaradva, a kilátásban volt győri döntő ütközetben nem működhetett volna közre.

Téthen Horváth azon utasítást kapta Windischgrätztől, miszerint a további hadműveletek folyamán a Buda ellen előnyomuló Jellachich jobb oldalát biztosítsa Veszprém és Székesfehérvár irányából, mely tájon a herczeg Perczelt vélte működni 15.000-re jelentett hadával.

Éhez képest Horváth ezredes Téthről Székes-Fehérvárnak vette irányát, a melynek egy későbbi, 1849. január 8-án vett parancs szerint állandó védőrségét volt hivatva képezni s e mellett feladatává tétetett, miszerint gyakori portyázások által a Bakonyt a magyar fölkelőktől megtisztítani iparkodjék.

A Horváth tovanyomulása folytán megszállatlanul maradt soproni kerület, úgyszintén Kőszeg és Szombathely vidékének biztosítására és lefegyverzésére, nemkölönben az összekötettés helyreállítása végett Nugentnak szintén előbbrenyomult hadával, Welden altábornagy *Klebe* ezredes parancsnoksága alatt már deczember 19-én egy 2½, gyalog zászlóalj, 4 lovas század és 2 röppentyű ütegből álló különítményt oly utasítással rendelt le Bécsújhelybe, hogy onnan Sopron, Kőszeg, Vasvár és Körmend irányában szorgosan portyáztasson. Deczember 25-én ezen, zömével Sopronig előrenyomult különyitmény még 2 zászlóalj, 1 lovas század és 1 ütegnyi erősbitést kapott, mely alkalommal a különítmény parancsnokságát Klehe ezredestől *gróf Althan* alezredes vette át. Ez utóbbi egy kisebb portyázó csapat élén deczember 27-én Kőszegre nyomult s a városra 100.000 frt hadi sarczot vetett ki. 28-án Althan tovább indult Székesfehérvár felé, mely várost elérve, Weldentől azon parancsot kapta, miszerint Székesfehérvár és Kőszeget kisebb csapatosztályokkal hagyja megszállva, egy erősebb különítményt Sárvár-Kis Czellen át Marczaltőre rendeljen ki, onnan 4 század liccai határőrt Győrbe küldjön védőrségül, ő maga pedig térjen vissza hadának zöméhez Sopronba.

Nugent táborszernagy műveletei.

Mihelyt Perezel a Muraközben Győr felé megindult, a vele szemben álló *Nugent* táborszernagy is megmozdult deczember 23-án Radkersburgból, hogy a hátráló magyar hadat kövesse. Előnyomulása közben Körmendre érve, értésére jött, miszerint Nagy-Kanizsánál tetemes számú népfelkelő had gyülekezett. A hír való volt, mert az itt átvonult Perczel kezdeményezésére *Nitzky* és *Festelich* grófok vezénylete alatt több ezerre menő had keletkezett s így Nugent ere-

deti útirányát odahagyva, Zalaegerszegen át ezen erők ellen dél felé tért le. Közeledtének hírére a magyar had Kaposvár felé tért ki. minek folytán Nugent 1849. január 10-én Kanizsát ellentállás nélkül szállhatta meg. Miután a táborszernagy a Horvátország fedezésére a Drávánál *Dahlen* altábornagy alatt álló csapatokat is magához vonta, a kanizsai császári had ereje mintegy 9000 főre szaporodott fel.

Ezután a Drávánál annak torkolata mentén Valpó körül csupán *Trebersburg* vezérőrnagy maradt meg kisded hadával a magyarok kezében levő Eszék városával szemben, melyben tulajdonképeni parancsnok gyanánt *Éder* tábornok szerepelt ugyan, de miután benne a kormány tökéletesen meg nem bízott, melléje előbb gróf *Batthyány Kázmér* kormánybiztost, majd *Földváry Lajos* honvéd ezredest is kirendelte. Miután Trebersburg a várral szemben zöld ágra nem vergődhetett, az öreg Nugent tűzte ki magának feladatul Eszék meghódoltatását, mi czélból január vége felé meg is indult hadával feléje s útközben január 30-án Pécset akadály nélkül megszállotta.

Schlick altábornagy műveletei Pulszky, később Mészáros ellen.

Az osztrák általános hadműveleti terv értelmében az Eszak-Magyarország elfoglalására és megszállására szánt haderő már november hava folyamán Gácsországban, Dukla, Zmigrod és Krosno tájékán gyülekezett s annak parancsnokául Windischgrätz herczeg gróf *Schlick* altábornagyot, az osztrák hadsereg egyik legtevékenyebb tábornokát, nevezte ki, a ki deczember 1-ón hadteste körletében megjelenve, a következő napon az alábbi hadtestparancsot adta ki; „Dukla 1848. deczember 2-án. „Katonák! Windischgrätz herczeg tábornagy a gácsországi hadtest parancsnokságát nekem adta át, miáltal azon szerencsében részesülők, hogy fölöttetek parancsnokolhassak. Bevonulásunk czélja Magyarországba a nyugalom és rend helyreállítása. A békés lakossal nekünk is barátságosan k$ll elbánnunk, de jaj annak, a ki ellenséges szándékkal utunkba áll, az hadd érezze jó fegyvereink hatását. Mi szeretjük császárunkat, a jog a mi oldalunkon van, mi a derék osztrák hadsereghez tartozunk, a többi önmagától következik! A hadtest alábbi hadrendjéből kivehetők azon csapattestek, a melyekből az alakuland:

Hadtest parancsnok: gróf *Schlick* altábornagy
Vezérkari főnök Scudier százados

Fiedler tábornok danádra

Vilmos főherczeg ezred 3. sz. zászlóalja
gróf Nugent „ 3. sz. „
„ Hartmann „ 2. sz. „
36. sz. 6 fontos gyalog üteg.
A császár-chevauxlegersek 2. osztáya.

Gróf Percjen tábornok danádra.

(a valóságos dandárparancsnok beérkeztéig *Podhayski* őrnagy vezette a dandárt)

Báró Koudelka-ezred 3. sz. zászlóalja.
Gróf Mazzuchelli-ezred 3. sz. zászlóalja.
Parma herczeg ezred landwehr zászlóalja.
A császár-ctievauxlegersek 1. osztálya.
11. sz. röppentyű üteg.

Deym tábornok tartalék danádra

Vilmos főherczeg ezred 1. sz. zászlóalja.
A Sunstenau-vértesek 1, osztálya.
11. sz. 12 fontos gyalog üteg.

A csapatok összege: 7 zászlóalj, 6 lovas század (2 osztály) és 18 löveg; állománya körülbelül 8000 ember; állomás helyek deczember 2-án: Fiedler dandára Zmigrodon, Podhayski dandára Duklán, Deym dandára Krosnón.

Utász csapatok hiányában zászlóaljankint 30 föld-és famunkás rendeltetett ki, kikből két, egyenkint9 altiszt és 108 közemberből álló utász század alakíttatott.

A hadműveletek megkezdését Schlick deczember 5-ikére tűzte ki, mely napon a Fiedler dandár Grabig, a Podhayski-dandár a főhadiszállással Barwinekig, a Deym-dandár pedig Krosnóból Dukláig nyomult előre. Deczember 6-án déltájban lépte át a Fiedler dandár Grabnál a határt s fenakadás nélkül Zboróig nyomult előre; a Pergen dandár a hadtest parancsnoksággal az erősen eltorlaszolt komárniki úton Szvidnikig jutott, miután Komárnikból Stropko felé egy 2 gyalog és ½ lovas századból álló különítményt rendelt ki. A Deym-dandár az utóbbemlitett dandárt követve, Barwinekig jutott előre. E napon Schlick kémjelentések utján arról értesült, miszerint Eperjes erősen meg van szállva s hogy itt a magyarok erős ellentállást szándékoznak kifejteni, minek folytán ő is hadtestének sziikebb összevonását és a további előnyomulásnak egy oszlopban való folytatását határozta el. Éhez képest deczember 7-én a Fiedler-dandár Bártfára, a Pergen-dandár Zboróra, a Deym-dandár Őrlikra rendeltetett; 8-án a Fiedler-dandár a Nugent zászlóalj kivételével, mely Bártfa védelmére visszahagyatott, Raszlavicza-Demétheig, a Pergen-dandár a hadtest főhadiszállással Bártfáig, a Deym-dandár Zboróig jutott.

Magyar részről az északi határok, de különösen a duklai szoros biztosítása és elzárása már november hava folyamán *Irányi Dániel* képviselőnek és kormánybiztosnak tétetett feladatául, a ki a legfőbb közlekedési vonalakat el is torlaszoltatta, de komoly ellentállás kifejtésére a határ mentén nem is gondolt.

Később, a Dukla tájékán eszközölt nagyobb osztrák csapatösszpontosítások hírére a kormány *Pulszky Sándor* alezredes parancsnoksága alatt Kassa - Eperjes táján 3 újoncz honvéd zászlóaljból, a Thworznicki-féle lengyel légióból és környékbeli nemzetőrökből, összesen 7 zászlóalj és 3 lovas századból alkotott ugyan egy 14 ágyúval ellátott s számra nézve az ellenséghez hasonló, de a lengyel légió kivételével teljesen gyakorlatlan emberekből álló hadat, melynek felszerelése és felfegyverzése is sok kívánni valót hagyott hátra.

Pulszky ezen gyengesége érzetében az osztrákok közeledésének hírére Eperjest ellentállás nélkül odahagyta s Budamértől délre, Vajkóczczal körülbelül egy magasságban a kassai út mentén hadállásba helyezkedett; jobb szárnya a Tárcza folyóra támaszkodott, bal oldalában ellenben egészen a Hernád völgyéig nagy kiterjedésű erdők terültek el, melyek az ellenség födött és észrevétlen közeledését tették lehetővé; arczban a megszállt állás vadászárkok kiemelése és fatorlaszok alkalmazása által tétetett ellentállóbbá. Részletesebben véve Pulszky csapatjait következőleg helyezte el: a bal szárny *Haller* gróf őrnagy alatt a Vinicna magaslaton fekvő erdő észak-nyugati, a középhad *Gedeon* őrnagy alatt ugyanezen erdő északi szélét szállotta meg; a jobb szárny *Bányafy* őrnagy alatt egészen a vajkóczi korcsmáig terjeszkedett ki; a lovasság gróf *Török* őrnagy alatt a Ohwala Boha nyergen állott fel. A tüzérségből a háromfontos félüteg a balszárnyon Haller őrnagy csapatjainal, a többi pedig a vajkóczi korcsmától nyugatnak forduló műút első kigyózatánál, a műút és a Tárcza közötti kúpon nyerte beosztását. Esetleges megkerülések ellensúlyozására a tehányi szoroshoz 4 gyalog század és 2 Bebek-féle ágyú, Vajkóczra pedig *Soós* őrnagy alatt az első abauji nemzetőr zászlóalj rendeltetett ki.

Schlick deczember 9-én értesülvén arról, hogy a magyar had Eperjest odahagyta, még ugyanazon, pihenőre szánt napon az előnyomuás folytatását határozta el. Ennek folytán a déli 12 órakor elindult Fiedler-dandár este 6 órakor akadály nélkül megszállotta Eperjest, előőrseit Kassa felé előretolván; a Podhayski-dandár Kapi és Sebesig, a Deym-dandár pedig Raszlavice-Deméthéig nyomult előre; 10-én a Padhayski-dandár is bevonult Eperjesre, a Deym dandár pedig Kapi-Sebesig közelebb vonult.

A budaméri ütközet

1848. deczember 11-én.

Eperjesen Schlick kémek útján arról értesült, miszerint Pulszky hadával az úgynevezett Kassai hegyen, a hova Miskolcz felől nagymérvű erősbítések közelednek, a csatát elfogadni szándékozik. Különösen az utóbbi körülmény, a közeledő erősbítésekről szóló hír, arra bírták Schlicket, hogy egy erőltetett éjjeli menet segélyével már másnap leszámoljon Pulszkyval. Éhez képest a Fiedler-dandár 10-én éjjel 11, a másik két dandár pedig 12 órára menetkészültségbe helyeztetvén, a szükséges intézkedések kibocsátása után az elővéd (Fiedler-)- dandár éjjeli 1 órakor kellemetlen, esős, hideg időben útnak indult Kassa felé. Éppen pitymallani kezdett, midőn az utóbb emlitett dandár Somostól délre a Tárcza lángban álló hidjához ért, melynek újbóli helyreállítása jó sok vesződséggel és időveszteséggel járt; végre azonban mégis sikerült az utász század segítségével a gyalogság számára póthídat rögtönözni, míg a lovasság és tüzérség egy közelben felkutatott gázlón kelt át.

A reggeli fél 8 óra tájban bevégzett átkelés után Fiedler parancsot kapott, miszerint dandárával Lemesnél jobbra letérve, Kisfalu. (Maloveska-) Tapolcsány és Tehányon át nyomuljon előre s így úgy a budaméri, mint a Kassai hegyen foglalt ellenséges állást hátban megkerülve, az ellenséget visszavonulási vonalától teljesen vágja el. Ámde a kijelölt út oly rossznak bizonyult, hogy a megakadt lőszer-szekereket csakhamar vissza kellett hagyni, a dandár pedig csak délelőtt 10 óra tájban érhetett Tapolcsányra.

Ezalatt a másik két dandár reggel 9 óráig a Tárczán átvergődve, a műúton, Budaméren át folytatta előnyomulását, mely helységet az él d. e. 11 órakor érte el. A Budamér déli szegélyén kibontakozó Podhayski-dandárt élénk ellenséges ágyútűz fogadta, ennek folytán Schlick is előrevonta tüzérségét s annak bevezető tüze alatt a Podhayski-dandárt az úttól jobbra, a Deym-dandárt attól balra, mindegyiket, 2 — 2 harczvonalban fejlődtette fel, az első harczvonalbeli csapatok fejlődött vonalat, a második harczvonalbeliek pedig osztály oszlopokat alakítván. A tüzérség a Deym-dandár balszárnyához csatlakozott, a lovasság pedig ez utóbbi mögött állott fel.

A tüzérség bevezető harcza után Pödhayski őrnagy dandárának egy részét a műút és erdő között, a másik részt ellenben az erdőben a magyarok állásának bal szárnya ellen fedve vezette előre támadásra; amint ez utóbbinak hatása érezhetővé vált, tekintve, hogy ez időtájt már *Bányafy* ellen is erős oszlopok léptek harczba, a nemzetőrök és önkéntesek azonnal futásnak eredtek. Erre aztán Schlick az egész arczvonal mentén előnyomulást parancsolt, a magyarok jobb szárnya ellen pedig egész lovasságát hozta működésbe, hogy ez által az ellenséget a Tehánynál kibukkanó Fiedler-dandárra vetve,

azt lehetőleg teljesen tönkre tegye. Ámde a lovasság részint a felázott talaj, részint a magyar csatárvonal ellenhatása folytán nem hatolhatott a kívánt gyorsasággal előre, minek folytán a magyar had a teljes felbomlás fenyegető veszélyét kikerülte s bár rendetlen futásban, de mégis még idejekorán s az osztrákok által nem igen nyugtalanítva a Hernád mögé Kassára vonult vissza.

Csak most, délután 2 óra tájban bontakozott ki Fiedler-dandára Tehány tájékán az erdőből s miután jobb oldalvéde a fegyvert fogott lakosok által védett helységen át utat tört magának, ő is a műút mentén előnyomuló másik két dandárhoz csatlakozott. Így tehát Fiedler eredeti szándékát és czélját, hogy t. i. az ellenség hátába kerülve, azt a Hernád hid megszállása által Kassától végleg elvágja, nem érhette el, főkép miután lovasságát tartalék viszonyban hagyta hátra.

A magyar had visszavonulása után Pulszky az említett hídnak megszállására a szepesi nemzetőröket s az egyik szepesi honvéd zászlóaljat 3 ágyúval rendelte ki. Schlick azon hírre, hogy az ellenség a hidat maga mögött elrombolta, csapatjai számára más helyen kerestetett átjárót a Hernádon, mialatt Pulszky utóvédjét csak gyengén foglalkoztatta. 2 lovas század a folyón lefelé haladva, csakugyan talált magának ogy alkalmas gázlót, melyet 1 zászlóalj gyalogságnak is követnie kellett. Pulszky hátvéde magát ekként megkerülve látván, a további ellentállással felhagyva, szintén visszavonult; szerencséjére a Hernádon átkelt ellenséges lovasság a Csermely patakban újabb akadályra talált, mely körülmény hathatós üldözésének gátat vetett, minek folytán a magyatok elég időt nyertek, hogy Kassát idejekorán teljesen kiürítsék. A további visszavonulás 3 különböző főirányban hajtatott végre; a magyar had zöme Torna, a szepességi alakulások Lőcse, a tüzérség és lovasság a lengyel legiomstákkál pedig Miskolcznak vevők irányukat. *Scudier* vezérkari százados, a Csermely patakon nagy nehezen átvergődött lovasság felével, körülbelül 1 századdal, üldözése szinteréül a miskolczi nagy országutat választá s csakhamar mintegy 100 embert foglyul, 1 lőporos hordókkal megrakott szekeret pedig zsákmányul ejtett.

Midőn azonban a kis elszánt csapat útját folytatva, Bárcza kijárata elé ért, a helységből öldöklő golyózápor fogadta; a magyarok hátvédét képező mintegy 100 főnyi legionista ugyanis 20 lépésnyire közel lovagolni engedte az ellenséget s csak akkor adott jó födözések mögül néhány hatásos össztüzet; legelsőnek maga Scudier bukott le lováról, a ki súlyosan megsebesülve hadi fogságba esett, *Cuncorreggio* őrnagy osztályparancsnok pedig agyonlőtt lovával együtt halva rogyott össze. A megtizedelt chevauxlegersek ezek után hanyatthomlok vágtattak vissza Kassa felé, mialatt a magyarok ulóvéde is békésen folytatta tovább visszavonulását Szína felé.

Ezalatt Schlick azon hiszemben, hogy magában Kassában is

kenyértörésre kerül még a dolog, csak óvatosan vezette át csapatjait a Hernádon s a város ellen rendszeres támadásra készült; míg ehez intézkedéseit kiadá s ereje kellőleg csopotosulva az előnyomulást megkezdhető, a kassai nagy torony órája éppen 6-ot ütött s ekkor a torony tetején az önkéntes megadás jeléül a fehér zászló is láthatóvá lett, minek folytán Schlick puskaropogás helyett, harsány zeneszó mellett vonult be hadteste élén Felső-Magyarország fővárosába.

A magyaroknak e napon szenvedett vesztesége igen jelentékeny volt: 230 halott és sebesült lett a rendetlen futás eredménye, 250-en pedig fogságba estek. Ellenben Schlick veszteségét mindössze 20 emberre teszi.

Kassán, melyre bevonulása után azonnal 60.000, forintnyi hadi sarczot vetett ki, Schlick deczember 11-től egészen 26-áig maradt. Veszteglésének czélja hihetőleg az volt, hogy Windischgrätz előhaladását Budapest felé bevárja, másrészt pedig, hogy a vidéket lehetőleg teljésen lecsendesítse. Deczember 20-án érkezett be Kassára Pergen dandárnok, továbbá Gácsországból még 2 gyalog század, a 34. számú 6 fontos és a 12. számú röppentyű üteg fele, 25-én pedig Bécsből a hadi fogságba esett Scudier százados pótlására Gablenz vezérkari őrnagy.

Ezt megelőzőleg Schlick a hadműveletek folytatására nézve azon parancsot vette Windischgrätztől, miszerint a fősereghez leendő csatlakozás czéljából hadoszlopával Rozsnyó-Losonczon át Váczra, esetleg Miskolczon át Budapest felé nyomuljon előre.

A szikszói ütközet.

1848. deczember 28-án.

Kassai időzése alatt Schlick arról értesült, miszerint a magyar kormány a budaméri csorbát kiköszörülendő, Miskolcz táján erős tábort gyűjtött össze s annak élére *Mészáros* hadügyminisztert állitá, a ki mihamar támadólag szándékozik fellépni.

Ily körülmények között Schlick, mielőtt teljes erejével a megparacsncsolt irányok egyikén való előnyomulásra határozta volna el magát, előbb erős kémszemle eszközlését tartotta szükségesnek. Az ezen czélra felhasznált erők számánál fogva azonban ezen vállalat messze túlhaladta a rendes kémszemlék keretét, amennyiben deczember 26-án 4 zászlóalj, 4 lovas század és 18 löveg indult meg Miskolcz felé, melyből aznap 3 zászlóalj, 2 lovas század és 2 üteg *Pergen* tábornok alatt Hidas-Németiig, 1 zászlóalj, 1 lovas század és 1 üteg pedig *Deym* tábornok alatt Enyiczkéig jutott előre. Kassán *Fiedler* tábornok alatt 2 zászlóalj, 2 lóvas század és 4 löveg, Eperjesen pedig *Kiesewelter* őrnagy alatt a Nugent zászlóalj, 2 Koudelka század, 2 hatfontos löveg és ½ röppentyű üteg

maradt vissza. E szerint a kémszemlére több mint az egész hadtest fele rendeltetett ki.

Deczember 27-én a Pergen-dandár Forróig, a Deym-dandár Alsó-Novajig folytatta előnyomulását, Forró előtt *Rembowszky* alatt a lengyel légió 3 százada, 1 század Koburg huszárral és 2 ágyúval foglalt állást, míg a helység délnyugoti kijáratát egy szakasz huszár tartotta megszállva. Ezen a szikszói magyar tábor előcsapatait képező osztagok, mihelyt az ellenség láthatóvá lett, a legcsekélyebb ellentállás kifejtése nélkül visszavonultak.

Mészáros tábornok hadügyminiszter deczember 18-án érkezett meg Miskolczra, a hol Pulszky megvert hadának maradványai fölött a parancsnokságot átvevő. Ide gyülekezett lassankint azon rendes haderő is, melyet a kormány a budaméri szerencsétlen kimenetelű ütközet után nyomban útnak indított s a melylyel együtt Mészáros hadteste deczember vége felé mintegy 14.000 gyalogosra és 1500 lovasra szaporodott fel. Állott pedig ezen had 4 új honvéd zászlóaljból, 6 más és 4 lengyel legionárius századból, 12 huszár századból, továbbá 6—7000 nemzetőrből és 23 ágyúból. A hadtest vezérkari főnöke *Csermelyi* őrnagy volt, vezérkari tisztek gyanánt pedig *Bcnlcő* százados és *Edényi* főhadnagy szerepeltek.

Mészáros újjászervezett hadával a kassai ut közvetlen biztosítása czéljából Miskolczról Szikszóig nyomult előre, deczember 28-án pedig az ellenség közeledtének hírére az emlitelt helységet odahagyva, az attól délre fekvő hegyeken kiszemelt hadállásba vonult s ott következőleg helyezkedett el: *balszárny Rembowszlcy* őrnagy alatt, a 17. honvéd zászlóalj, 3 század lengyel légionárius, 2 század egri vadász, 1 század Hunyady huszár és 1 hatlövegű hatfontos üteg, — a Szikszótól nyugatra fekvő Frankhegy erdős lejtőjén; *középhacl Pulszky* alezredes alatt, a 26. és 42. honvéd zászlóalj, 5 század borsodi önkéntes és 1 nyolczlövegű háromfontos üteg, — a Szikszó hegyen, a műut mindkét oldalán; *jobb szárny Bobory* őrnagy alatt, 2 század Lehel-, 1 század Koturg-huszár, 1—1 háromlövegű hatfontos gyalog- és lovas üteg, a Bársonyos patakra támaszkodva. *Tartalék* gyanánt a Szikszó hegy déli lejtőjén, az országút mentén a 43 honvéd zászlóalj, 8 század hevesi lovas nemzetőr és 1 háromfontos félüteg állott fel. A harczfelállítás eszerint a kassai utat igen hegyes szögben metszette s bal szárnya jól előre volt tolva, míg a jobb szárny erősen hátrahúzatott.

A mondott napon Schlick azon hiszemben, hogy már Aszaló és Szikszó között kerül összeütközésre a dolog, a Deym-dandárt Mészáros arczvonalának foglalkoztatására, a Pergen-dandárt pedig igen helyesen a Szikszótól északra fekvő magaslatokra, az ellenség bal szárnyának megkerülésére rendelte ki. Ámde az utóbbemlített dandár csupán Aszalónál bukkant egy hátvédül visszahagyott ellenséges gyalog félszázadra, mely azonnal foglyul ejtetett, Szik-

szón ellenben Pergen és az épen odaérkező hadtestparancsnok legnagyobb ámulatára, még csak híre sem volt az ellenségnek, minek folytán Schlick az elszállásolásra adott parancsot.

Ekközben érkezik a jelentés, miszerint Mészáros egész hadával a Szikszó hegyen csatakészen áll, minek folytán Schlick, hogy a magyarok esetleges támadását megelőzze, az előnyomulás folytatására ad parancsot.

Mihelyt a Deym-dandár a magyar ütegek hatásos lövegtűz körletébe ért, Mészáros tüzérségének parancsot adott a tüzelés megkezdésére, huszárságát pedig a Hernád völgyében támadásra rendelte előre. Utóbbival szemben az osztrák lovasság is mihamar harczhoz fejlődött, komolyabb összeütközésre azonban nem került a dolog, miután huszárjaink az ellenséges tüzérség néhány jól czélzott lövése által rendetlenségbe hozva, jobbnak látták magukat az ellenséges hatásos tűz körletéből kivonni.

Ezalatt Pergennek sikerült a magaslatra feljutni, honnan a magyarok szintén szívósabb ellentállás kifejtése nélkül hátrálni kezdenek. Ezt látva a közép és jobb szárny, a tisztek, de különösen Mészáros bátorító szavai daczára, szintén hátrálni kezűének s evvel az ütközet sorsa el volt döntve. A visszavonulás elég jó rendben történt, miután az osztrákok nem üldöztek.

Mészáros hadait Miskoczra, Schlick pedig a magáét, úgyis későre járván már az idő, Szikszóra vonta vissza; az előőrsszolgálatot Szikszó déli kijáratánál a 3. számú Koudelka zászlóalj (4 század) és ½ lovas század látta el, egyébként pedig az összes Szikszón elhelyezett csapatok készültséget tartottak.

Veszteségünk az ütközetben az Új-Aszalónál foglyul ejtett 76 honvédet nem számítva — alig rúgott többre 30 embernél, Schlick a magáét mindössze 1 halottra, 5 sebesültre és 3 eltűntre teszi.

Deczember 29-ét az osztrák hadak Szikszón töltötték, 30-án éjjel fél 2 órakor megkezdette Schlick visszavonulását s egy huzamban Forróig ment, innen lefűzés után d. e. 10 órakor a Pergen-dandár a Hernád balpartjára átkelve Ruszkára, Deym pedig Hidas-Némethire húzódott vissza. Schlick főhadiszállását egy kis lovas különítmény által védve, Gönczön ütötte fel. A következő napon *i* csapatok pihenőt tartottak, 1849. január 1-én pedig Kassán a hadtestnek mindhárom dandára újból egyesült. A csapatok ezen napi menetteljesítménye már csak azért is figyelemre méltó, mivel a több mint 30 klmnyi menet az ismert hernádvölgyi szél által fokozott dermesztő hidegben hajtatott végre. Több törzs- és főtiszt, valamint zászlóaljánakint 70—80 ember lefagyott végtagokkal ért be Kassára, hol a kórházak a szerencsétlenekkel teljesen megteltek.

A főcsapatnak ezen műveletei alatt a Kassán és Eperjesen visszamaradt seregrészek sem tölthették idejüket tétlenül, miután a magyar népfölkelés hol itt, hol ott megjelenve, a császáriakat nap-

nap mellett nyugtalanította. Legnevezetesebb volt ezen apróbb portyázások között a Szepesség felől jövő *Driska* őrnagy által, a 19. honvéd zászlóalj, 2 nemzetőr század és 6 löveggel, valamint az Ungmegyéből jövő *Rapaich* őrnagy által, a 21. honvéd zászlóalj 3 százada, 4 nemzetőr század és 3 löveg által január 1-én Eperjes ellen intézett támadás. Ezen portyázások hírére *Kiesewetter* őrnagy Eperjesről hol Lőcse, hol Héthárs, majd Bártfa felé apróbb különitményeket rendelt ki, melyek a magyarokkal apróbb jelentéktelen csetepatékba bocsátkozva, azokat következetesen visszanyomták.

A kassal csata

1849. január 4-én.

Mészáros a honvédelmi bizottmány sürgető parancsára, hogy Kassát mielőbb visszafoglalni iparkodjék, Schlick visszavonulásának hírére csakugyan el is határozta magát a támadó utánnyomulásra, s ha ez Schlicket nyomon követve, üldözés alakjában hajtatott volna végre, bizonyára a fényes siker sem maradt volna el; így azonban, mire Mészáros megmozdult, az osztrák had már túl volt a nagyobb veszély krízisén.

Elindulása előtt Mészáros hadtestét következőleg osztotta be:

Dessewffy alezredes *elővéd-dandára:*

17. honvéd zászlóalj	6 század	1000	gyalogos
26.	4	600	
42. „ „	6 „	1100	„
Egri önkéntes vadász	3 „	230	„
Koburg-huszár	1 lov. század	150	lovas
Hevesi lovas nemzetőr	1 „ „	160	
1 hatfontos lovas félüteg			3 löveg

összesen 2930 gyalogos, 310 lovas 3 löveg.

Pulszky ezredes dandára (főcsapat):
Rembowsky őrnagy féldandára (jobbszárny).
Perczel Miklós őrnagy féldandára (balszárny):

Rembowsky örnagy féldandára (jobbszárny).

A 26. honvéd zászlóaljból	2 század	200 gyalogos
Lengyel legionárius	3 „	280 „
Württemberg-huszár	½ lov. század	48 lovas
Hevesi lovas nemzetőr	1 „ „	120 „
	összesen 480 gyalogos, 168 lovas.	

Perczel Miklós őrnagy féldandára (balszárny):

52. honvédzászlóalj	6 század	800 gyalogos
A 34. sorgyalog ezredből	1 komb. század	80 „
Mezőtúri nemzetőr	2 század	295 „
Hevesi lovas nemzetőr	2 lov. század	200 lovas
1 félüteg		4 löveg
	összesen 1175 gyalogos, 200 lovas, 4 lőveg.	

Mindössze: 50 század gyalogos, 12½ lovas század és 21 löveg, Mindössze mintegy 6800 főnyi gyalogos és 1600 főnyi lovas létszámmal.

Hogy Schlick figyelme a miskolczi országútról lehetőleg eltereltessék, illetőleg hogy a szándékolt kassai támadásnál az ellenséget ereje megosztására birja, Mészáros a Zemplénben gyülekező önkéntes csapatokat szintén Kassa felé rendelte előre, ő maga pedig hadtestével deczember 30-án indult el a miskolczi táborból, mely napon Dessewffyt Szikszóra, Perczelt Edelényre, Rembowszkyt pedig Felső Zsolczára tolta előre; Pulszky dandára egyelőre még Miskolcznál maradt.

Deczember 31-én Dessewffy Forrón, Pulszky Szikszón, Rembowszky Nagy-Kinizsen, Perczel Perkupán éjjelezett; utóbbival Dessewffy az összeköttetést a Schulz Bódog alatt Kázsmárkra kirendelt s 1 szakasz hevesi lovas-nemzetőrrel megerősített 17. honvéd zászlóalj által állította helyre. 18-19. január 1-én Dessewffy Garadnáig, Pulszky Forróig, Rembowszky Vizsolyig, Perczel pedig Tornáig jutott; Schulz különítményével Gagyig nyomult előre. Január 2-án Dessewffy Hidas-Némethire, Pulszky Szurdokra, Rembovszky Gönczre, Perczel Nagy-Idára, Schulz pedig Perényre vonult. Ezalatt a zempléni különítmény *Thioorzniczlcy* alezredes alatt január 1-én Gál-Szécsct elérve, másnap a Dargói hágó megszállására indult, melyet *Matischek* osztrák százados a Parma-landwehr zászlóalj 1 osztályával (2 századával) és 1 lovas szakaszszal tartott megszállva. Thworzniczky alezredes portyázó csapata állott: 1 szazad lengyel legiónáriusból 80 fővel, 1 század abauji önkéntesből 60 fővel, 3 század zempléni önkéntesből 300 fővel, ½ század Ferdít nand huszárból 40 lovassal és 2 ágyúból; összesen 440 gyalogos, 40 lovas és 2 ágyú. Thworzniczky január 2-án megtámadta Mati-

scheket s azt Pető-Szinyén át visszavetette. Matischek százados január 3-án Kassa felől jelentékenyebb erősítést nyerve, még azon éjjel Pető-Szinyén rajtaütéssel lepte meg Thworzniczky különítményét s abból mintegy 20 embert foglyul ejtett. Erre a rendetlenségbe jutott magyar portyázó csapat Gálszécs felé húzódott vissza, a Uargói hágót pedig újból a császáriak szállották meg.

Mészáros dandárai közül január 3-án az elővéd-dandár Enyiczkét, Pulszky dandára, melyhez Schulz különítménye is csatlakozott, Szakályt, Rembowszky féldandára Zsadányt s végül Perczel féldandára Buzinkét érte el. A vett hírek alapján Mészáros eleinte azon hiszemben volt, miszerint Schliok Enyiczkóig eléje ment, az előnyomulás ennek folytán a mondott napon nagy óvatossággal hajtatott végre. A tévedés kiderülvén, Mészáros január 4-én reggeli 8 órára további előnyomulást parancsolt. Intézkedése szerint Dessewffy a magához vont Rembovszkyval együtt Bárczán át haladva, összeütközés esetén a pesti országút mentén a foglalkoztató csoportot volt hivatva képezni, a Pulszky-dandárnak Bárcza és a buzinkai műút között kellett a Miszlóka patakon átkelnie s karöltve Perczelnek az utóbb említett műúton előnyomuló féldandárával az ellenséges jobb szárny átkarolása mellett, a döntő támadás keresztülvitelére volt hivatva, mi mellett Mészáros előtt azon czél lebegett, hogy az ellenséget lehetőleg a Hernádba szorítsa. A fentiek szerint a foglalkoztató és támadó csoport majdnem egyforma erejűnek alkottatott.

Schlick Mészáros közeledéséről csak jó későn, január 4-én déltájban értesülvén, hadtestét Kassától délre következőleg helyezte el: A balszárnyon *Deym* vezérőrnagy alatt a pesti műut és a Hernád között a Vilmos főherczeg ezred 3. zászlóaljának 2 százada az első vonalban, ugyanezen ezred 1-ső zászlóaljának 4 százada a Sunstenau-vértesek 2 századával előbbi mögött tartalékban; all. sz. tizenkétfontos üteg 2 lövege az úton, a többi négy pedig attól jobbra vonult fel. A Vilmos főherczeg ezred 2 százada egy röppentyű üteggel az Akasztófahegyen, tőle jobbra pedig, a szepsi útig a 2. Hartmann zászlóalj 2 százada, 3 szakasz chevauxlegers és 4 löveg foglalt állást. A 2 Hartmann zászlóalj többi négy századának 2 löveggel a hadtest vezérkari főnöke, báró *Gablenz* őrnagy alatt, feladata volt, Miszlóka felé előretörve, a szepsi úton előnyomuló ellenség balszárnyába, illetve hátába kerülni s a Miszlóka patak hidját (a mostani „Vörös rák“ korcsmánál) hatalmába ejteni. Peryen tábornok 1 Koudelka zászlóaljjal és a császár-chevauxlegersek 1 századával a Kálvária hegyen állott fel, hogy a szükséghez képest Gablenz őrnagyot támogassa, esetleg pedig a pesti országúton tért nyerő ellenség oldalába vesse magát. Általános tartalék gyanánt *Fiedler* tábornok állott fel a pesti országút mentén a város déli kijáratánál a 3. Mazzuchelli zászlóaljjal és a felváltott előőrscsapatokkal.

Az osztrák csapatok még nem is foglalhatták volt el teljesen

kijelölt állásaikat, midőn délután 2 óra 30 perczkor legelsőnek *Perczek* féldandára a téglavetők magaslatán megjelenve, az ottani gyenge ellenséges osztagokat viszavetette. Nemsokára ezután *Dessewffy* dandára is bontakozni kezdett Bárczából és pedig a 26. honvéd zászlóaljjal, a dandár két lovas századával és a hatfontos félüteggel a műúttól jobbra, az egri önkéntesekkel és ezek mellett balra a 42. honvéd-zászlóaljjal az úttól balra. Dessewffy dandára és a Hernád között *liembowsky* féldandára vonult be a harczvonalba. Az intézkedés szerint az útról nyugatra letért *Pulszky-dandár* kevéssel a Dessewffy-dandár után ért a Miszlóka patakhoz s azon átkelve, két vonalba tagozott harczalakzatot vett fel; az első harczvonal közepén a hatfontos üteg állott, tőle jobbra a 20. és 43., balra a 17. honvéd zászlóalj; a második harczvonal közepét a hatfontos üteg képezte, attól jobbra a borsodi önkéntesek, balra pedig *Bobory* őrnagy alatt a dandár egész lovassága állott fel.

A seregtestek ezen felvonulása közben Gablenz őrnagy meghagyásához képest a mai „Vörös rák“ táján, Perczel hátába kerül s annak hátullevő csapatjait rendetlenségbe hozza. Az ebből keletkezett zűrzavar és rendetlenség csakhamar átcsap Pulszky dandárára is, melynek egyik éppen átkelt ütege a Miszlóka patak meredek partjai daczára torony irányt menekülni készül, de csak vesztére tette, mert lovegei a mélyedésben egymás után megakadnak; hasonló sorsban részesült több löveg is, úgy hogy itt összesen 10 ágyú a hozzátartozó lőszerszekerekkel együtt az ellenség kezébe került. A Pulszky-dandár csapatjai közül kivált a hevesi lovas nemzetőrök jártak rósz példával elől, ezeket aztán csakhamar a gyalogság is követte, mire az egész balszárny futásnak eredt.

Dessewffy dandára eleinte derekasan tartotta magát, s miután főleg az Akasztófa-hegyen felállított ellenséges ütegtől sokat kelle szenvednie, annak megrohanására a 42. honvéd zászlóalj rendeltetett ki; ennek sikerült is aztán oly közel jutnia az ütegálláshoz, hogy éppen rohamra készült ellene, midőn az eddig tartalékban állott Vilmos főherczeg gyalogság a honvédek támadását még idejekorán felfogta, sőt azt egy sikerült ellenlökemmel csakhamar vissza is dobta. Erre a dandár többi részei is inogni kezdtek, úgy hogy Dessewffy alezredes délután 3 óra 30 perczkor úgy saját csapatjainak, mint a tőle jobbra harczban álló Rembowszky őrnagynak Enyiczke irányában általános visszavonulást parancsolt, melyet maga Dessewffy a 26. honvéd zászlóaljjal, a lengyel légióval, 1 század Koburg-huszárral s néhány löveggel fedezett, megmentvén ezáltal Mészáros hadtestét a teljes felbomlástól.

A már korábban kereket oldott Pulszky és Perczel dandárok romjai még aznapon Szinára húzódtak vissza. Enyiczke-Szinától a

hadtest január 6-ika folyamán Miskolczig hátrált, utóvédjét Szikszónál hagyván vissza.

Schlick megelégedve a nap sikerével, üldözésre nem igen gondolt s egyelőre veszteg maradt Magyarország fővárosában.

A kassai ütközetben a magyarok jelentékeny veszteséget szenvedtek és pedig holtakban és sebesültekben 210 embert foglyokban 20 tisztet s mintegy 500 főnyi legénységet. Azonkívül 10 löveg, & lőszerkoosi, 1 zászló és sok fegyver az osztrákok kezére került, kiknek vesztesége állítólag mindössze 3 halottból, 13 sebesültből és 9 eltűntből állott.

A kassai vereség karöltve a fővárosoknak Windischgrätz által másnap történt megszállásával igen súlyos csapás volt a magyarság ügyére, s csakis azon körülménynek, hogy az ellenséges fővezérek a sors nyújtotta előnyöket ki nem aknázták, köszönhető, hogy a honvédelmi bizottmámy szívós ellentállását még tovább is folytathatta.

Bem erdélyi hadjárata Urbán és Jablonski hadainak a Bukovinába eszközölt kiűzéséig;.

1848. deczember közepétől 1849. január elejéig.

Czetz őrnagy az Erdélyből kiszorított sereg romjaival az erdély-magyar határon megállapodván, ott deczember közepén a következő állásokat foglalta el:

Főhadiszállás: Szilágy-Somlyún.

Jobb szárny: Riczkó ezredes alatt Csúcsánál:

Táborkari tisztekül beosztva: Baumgarten József székely-huszár őrnagy és Dobay 11. honvéd zászlóaljbeli százados.

11. honv. zászlóalj	Major János őrnagy alatt	700. fő
55. „	„ Fráter százados alatt	700 „
3 zászlóalj	bihari nemzetőrség	3000 „
1/s század	könnyű lovas	75 lovas
1	hatfontos üteg	6 löveg

összesen 4400 gyalogos, 75 lovas, 6 löveg.

Középhad: Czetz saját vezénylete alatt a Szamos mentén Zilahná! és Zsibónál; esapatparancsnokul beosztva: *Mikes Kelemen* ezredes. Táborkari főnök: Forró Elek székely-huszár őrnagy.

31. honv. zászlóalj	Tóth Ágoston őrnagy alatt	850 fő
2. székely-zászlóalj	Szilágyi őrnagy alatt	800 „
debreczeni önkéntesek		500 .,
Erdélyi nemzetőrség	Kemény Farkas őrnagy alatt	400 „

3 száz. Mátyás-husz gr. Bethlen Gergely őrnagy alatt	400	lovas
2. száz. székely-husz. Kiss Sándor őrnagy alatt	300	„
debreczeni lovas önkéntesek	200	„
krasznai és szolnoki lovas nemzetőrök Egloffstein őrnagy alatt	1000	„
6 háromfontos és 4 hatfontos lövcg	10	löveg

3. Sándor-zlj. Keller őrnagyalatt	900	„
bécsi légió	400	„
szatmári önkéntesek	400	„
különféle nemzetőr gyalogság	500	„
1 osztály Koburg-huszár	200	lovas
1 század Vilmos-huszár	160	„
szatmári önkéntes lovasság	50	„
egy hatfontos üteg	8	löveg

összesen 3200 gyalogos, 410 lovas, 8 löveg.

A magyar hadak összege: 12½ zászlóalj, 10¼ század, és 3½üteg, 12150 gyalogos, 2385 lovas és 24 löveg állománynyal.

A gyalogságból csak valamivel több a felénél volt puskával felfegyverkezve; a nemzetőrség, a debreczenit és erdélyit kivéve, csupán lándzsával és kaszával. A lovasság nagyobbára újonczokból telt ki; ruházat, felszerelés és élelmezés tekintetében pedig mindhárom fegyvernem vajmi gyenge lábon állott.

Ilyen volt a sereg állapota, midőn a honvédelmi bizottmány által az erdélyi hadak főparancsnokául kinevezett *Bem* tábornok deczember 16-án Czetz főhadiszállásán, Szilágy-Somlyón azon eltökélt szándékkal jelent meg, hogy Erdélyt a legrövidebb idő alatt a magyarok részére visszafoglalja. Az új fővezér az itt összegyűlt tisztikarhoz a bemutatás alkalmával a következő lakonikus szavakat intézte: „Uraim! a magyar kormány engem e hadsereg teljhatalmú főparancsnokává nevezett ki. Én önöktől feltétlen engedelmességet kérek. A ki nem engedelmeskedik, azt agyon fogom lövetni. De másrészt jutalmazni is tudok majd.“

Ezekután Czetzczel, a kit egyúttal alezredessé és táborkari főnökévé nevezett ki, a megkezdendő hadműveletek megbeszéléséhez fogott. Kölcsönös megállapodásuk értelmében Bem a nagybányai csoporttal Deésen át Kolozsvárnak volt előnyomulandó; ugyanide kellett a középhadnak és jobb szárnynak is tartania, a honnan aztán az egyesült sereg hadműveleteit a körülményekhez képest folytatandja. A megbeszéltek foganatosítása végett Bem, miután Szilágy-Somlyóról a szükséges intézkedéseket kibocsátá, már deczember 17-én Nagybányára utazott el.

A magyarokkal véletlenül éppen egyidőben az osztrák sereg is támadásra készült. Windischgrätz herczeg ugyanis meghagyta Erdély főhadparancsnokának, *Puchner* báró altábornagynak, miszerint a Magyarországba benyomulandó többi seregoszlopokkal egyidejűleg, deczember 16-án az erdélyi hadtest is kezdje meg műveleteit s a csúcsai szoroson át Nagyvárad felé nyomuljon előre.

Puchner hadteste ez időtájt a következő elemekből állott: Erdély déli részeiben *Gedeon*, *Castiglione*, *Jovich és Kalifány* tábornokok alatt összesen 13 zászlóalj és 7½ lovas osztály volt és pedig 3 Károly Ferdinánd ezredbeli, 1 Leiningen ezredbeli, 2 Sivkovich ezredbeli, 2 Bianchi és 1 Tursky ezredbeli zászlóalj, tévábbá az 1. oláh határőrezred 3 zászlóalja és 1 gránátos zászlóalj; 3 osztály Wernhard- könnyű lovas, 3 osztály Savoyai-dragonyos, 1 osztály székely huszár és ½ osztály oláh lándzsás Erdély északi részeiben *Wordener* és *Urban* alatt 8 zászlóalj 4 vadász század és 1 lovas század és pedig a 2. oláh határőrezred 4 zászlóalja, a Parma-ezred 3 zászlóalja, 1 Sivkovich ezredbeli zászlóalj és 4 század cordon-vadász, valamint 1 század Wernhard könnyű lovas. Éhez járult még nagyszámú oláh és szász nópfölkelés. A rendelkezésre álló tüzérség 8 hatfontos és 2 tizenkétfontos üteget, összesen tehát 60 löveget számlált. Ezen hadak összege a népfölkelést nem számítva, 15—20.000 fő.

A vett parancs folytán Puchner az Erdély északi részében álló haderejét a Marosvásárhelyt és a Háromszékben visszahagyott védőrség kivételével a károlyváros-kolozsvári vonal mentén összpontositá. Rendelkezése szerint *Wordener* tábornoknak egy dandárral mielőbb Csúcsát kellett hatalmába ejteni; ezt elősegítendő, *Urban* egy másik dandárral Nagy-Almásra rendeltetett, hogy onnan Riczkó balszárnya ellen előnyomulva, annak figyelmét a főtámadás irányától lehetőleg elterelje. Wardener balszárnyában *Jancu Avram* a hírhedt móczvezér volt hivatva oláh népfölkelőivei működni. Végül egy harmadik császári oszlop *Jablonski* ezredes alatt Deésre rendeltetett, hogy onnan a Szamos völgyében támadólag előnyomulva, a Zsibónál álló magyar hadat tartsa sakkban; feladatának véghezvitelében Jablonskit is nagyobb számú oláh népfölkelós támogatta.

A fenti három támadó oszlop rendes csapatbeli állománya a következő volt:

Wardener dandára állott:

A Sivkovich ezred 3. zászlóaljából (4 század)
A Károly Ferdinánd ezred 3. zászlóaljából (4 század)
2 század bukovinai határ-cordonistából
1 század savoyai dragonyos,
2 század Miksa főherczeg könnyű lovas,
1 háromfontos üteg
összesen 1500 főnyi gyalogság, 230 lovas, és 6 löveg.

Urban ezredes dandára.

A Károly Ferdinánd ezred 2 százada.
2 zászlóalj oláh határőr (8 század),
1 század bukovinai határőr-cordonista,
1 század savoyai dragonyos,
3 hat- és 2 háromfontos löveg,
néhány népfölkelő osztály; utóbbit nem számítva, összesen
1200 főnyi gyalogság, 60 lovas és 5 löveg.

Jablonski ezredes dandára:

A Károly Ferdinand ezred 1. és 2. zlja. (8 század)
2 század oláh határőr,
1 század bukovinai határ-cordonista,
1 század savoyai dragonyos,
30 Miksa főherczeg ezredbeli könnyű lovas
összesen 1000 főnyi gyalogság, 110 lovas és 2 háromfontos löveg

A csucsai ütközet.

1848. deczember 19-én.

A Csúcsa elleni támadásnak deczember 19-én reggeli 8 órakor Wardener és Urban által összhangzásban kellett volna megtörténnie, miczélból előbbinek a főúton Bánffy-Hunyadon át, utóbbinak a Börvény völgyében, Nagy-Almásról Nyiresen át kellett előnyomulnia. Ámde Urban önálló babérokra vágyott s támadását már 18-án délután kezdte meg.

Riczkó ezredes hadát a csúcsai szoros elzárása czéljából három részre osztotta, a *jobb szárny* Kis-Sebest és a szorost délidiül környező hegylejtőket szállotta meg; a 4 hatfontos löveggel ellátott *közép Dobay* őrnagy alatt magát az országutat zárta el; a *Baumgarten* alezredes által parancsnokolt *balszárny* végre a Börvényvölgyet zárta el s 2 lövegét az Almás és Kraszna felől jövő utak egyesülésénél állitotta fel; a tartalék, melyhez az összes lovasság és a nemzetőr csapatok nyerték beosztásukat, Csúcsa mögött vett felállítást.

Urban támadó oszlopa előnyomulása közben eszerint Baumgarten igen előnyösen álló szárnybadára bukkant, mely tüzérségi füzével, valamint ellentámadásba átment gyalogságával Urban hadát mihamar teljesen felbomlasztotta, úgy hogy az még az éj folyamán Nyiresig húzódott vissza. Másnap, deczember 19-én, Wardener főoszlopával az úton, a cordon-vadászokkal pedig Riczkó jobb szárnya ellen átkarolólag nyomult előre, míg Urbannak támadását megújítva, ismét Baumgarten ellen kellett működnie. Legelsőnek a cordon-vadászok támadása veretett vissza a 11. honvédzászlóalj által; erre Wardener a Károly Ferdinánd zászlóaljat a Dobay őrnagy parancsnoksága alatt a 11. vadászzászlóalj 4 századából és 4 lövegből

álló magyar hadállás közepe ellen indította támadásra, de úgy ez, mint az utána következő Sivkovich zászlóalj is kudarczot vallott. Erre aztán végső megfeszítés gyanánt *Saint-Quentin* őrnagy alatt a könnyű lovas osztály indult támadásra, azonban Dobay ütegének hatásos kartácstüze által felbomlasztva, mely alkalommal Saint-Quentin őrnagy is halálos sebet kapott, vad futással keresett menedéket, a mögötte álló gyalogságot is magával rántván. Hasonló sors érte Urban támadó oszlopát is, melyet Baumgarten alezredesnek, a ki a heves küzdelem alatt önmaga is térdén súlyos sebet kapott, az 55. honvédzászlóaljjal, nemzetőreivel és pontosan lövő ágyúival az előző naphoz hasonlóan fényesen visszavernie sikerült.

Wardener vert hadával Bánffy-Hunyadig, Urban pedig Nagy-Almásig vonult vissza, anélkül, hogy Riczkó által üldöztettek volna.

Veszteségünk a csúcsai ütközetben mindössze mintegy 20 emberre és néhány lóra rúgott, míg a császáriak vesztesége gyalogságban 18 halott és 21 sebesült, lovasságban 11 halott és 14 sebesült.

A magában véve nem nagy jelentőségű csúcsai ütközet kiváló fontosságot nyert azon körülmény által, hogy az itt kivívott győzelem az erdélyi osztrák had további előnyomulásának Nagyvárad-Debreczen felé gátat vetett.

A zsibói ütközet.

1848. deczember 20-án.

Wardener és Urbannal egyidejűleg a Zsibóval szemben álló-osztrák-oláh had is megmozdult, s deczember 18-án Szurdok, Őrmező és Tihó helységeket szállotta meg, minek folytán a Zsibót megszállva tartó *Kemény* őrnagy 18-ikán a Szilágy-Somlyón tartózkodó Czetztől erősbitést kért. A fenyegető hirre Czetz a 2. székely zászlóaljat és a Mikes őrnagy alatt álló székely huszárokat másnap el is indította Zsibóra, ő maga pedig Mikessel a csapatokat megelőzve, 19-én a délután folyamán ép akkor érkezett meg említett helyre, a midőn ellene az oláh népfölkelők nagy tömege *Milcás* nevezetű népvezérük által vezetve, támadólag nyomult előre. Czetz intézkedése szerint Kemény őrnagy az osztrák rendes haddal bocsátkozott harczba, mialatt Mikes őrnagy egy Szamos balparti jó kilövést nyújtó magaslatra a tüzérséget rendelte fel, melynek néhány jól czélzott lövése elegendő volt, hogy az oláh tömeget teljesen szétugraszsza, mely aztán a rendes csapatokat is magával ragadta.

Deczember 20-án *Czetz* támadólag nyomult előre és pedig ő maga a 2 székely zászlóaljból, a Mátyás-huszárokból és 2 háromfontos lövegből álló főoszloppal Szurdok ellen, egy kisebb rész

pedig *Szabó Ferdinánd* százados parancsnoksága alatt Őrmezőn át Tihó felé; a nemzetőrség 4 löveggel *Kemény* őrnagy alatt tartalék gyanánt Zsibónál maradt vissza.

A szurdoki magaslaton állást foglalt ellenséges had Czetz támadó főoszlopát erős tűzzel fogadta, mely alkalommal maga a főparancsnok is egy jelentéktelen horzsoló lövést kapott. A megingott székely zászlóalj csakhamar hátrálni kezdett, mire az ellenség jó állását elhagyva a székelyek után nyomult; ezt azonban vesztére tette, mert a csak könyü sebet kapott Czetz alezredes a hátulsó magaslatokon felvonultatja tüzérségét, egy székely osztagot pedig a Szamoson keresztül az ellenség hátába irányit s így a tulajdonképeni harcz fokozott hévvel csak most veszi kezdetét s eredménye lön, hogy a magyarok ágyú- és kartácstüze az oláh népfelkelőket szétngrasztotta, a császári rendes haddal pedig a Mátyás-huszárok számoltak le. A megvert ellenség üldözve a Mátyás-huszárok által, Galgón át Deés felé vévé irányát, Czetz ellenben hadát Zsibóra vezette vissza.

A deési ütközet.

1848. deczember 23-án.

Mialatt Riczkó és Czetz Cs.ucsa és Zsibónál az ellenük támadásra indult ellenséget visszaverték, *Bem* deczember 20-án minden ellentállás nélkül Kis - Nyiresig nyomult előre. Miután innen Czetznek parancsot küldött, hogy őt hadával a Szamos völgyében kövesse,-menetét tovább folytatta Deés felé, a hol *Jablonski* dandára előnyös állást foglalt. Deczember 22-én ért Bem említett város közelébe Kápolna helységbe. Joblonski ezredes a magyarok közelléténél értesülvén, éjjeli rajtaütést tervezett ellenük, de mire oda ért s annak keresztülviteléhez fogott volna, Bem is talpon volt már s így hadát csakhamar csatarendbe állította. Négy órai erős tüzér- és gyalogsági harcz után az ellenség végre inogni kezdett; ezen kedvező pillanatban Bem lovasságát is támadásra indítja, melynek, karöltve a *Tóth* őrnagy alatt szuronyrohamra indult gyalogsággal, sikerült az ellenséget visszavetni. Jablonski vert hadával, miután a deési hídnál ideiglenes ellentállás kifejtése czéljából egy erősebb utóvédet hagyott hátra, Bethlenre vonult, egy részét pedig mindjárt Beszterczére küldötte vissza, Bem pedig Kolozsvárnak vette irányát. Deczember 24-én Válaszúira érve, megtudta, miszerint a császári had Kolozsvárnál összpontosult s előhadai Apahidánál állanak. Wardener ugyanis Bem előnyomulásáról hirt vevén, sietve visszavonult Kolozsvárra s miután 25-én az Apahidára és Szamosfalvára *Rhemen* ezredes alatt kirendelve volt s a Károly Ferdinand ezred 3. zászlóaljából, 2 cordon-századból, 1 század savoyai dragonyosból és 3 lövegből álló biztosító csapatjai a magyarok által megtámadtattak, néhány

ágyúlövés váltása után délután 3 órákkor Tordára vonult vissza» Deczember 26-án Wardener Nagy-Enyedre ért, a hol lóról esés következtében szörnyet halt. Az alatta álló osztrák had 1849. január 1-én Károlyvárosig vonult vissza. Így tehát az egyesült Bem-Czetz-féle oszlop akadály nélkül s a lakosság örömrivalgása között tartotta bevonulását karácsony első napján Kolozsvárra.

Urban aWardenertől vett felszólítás daczára, hogy vele együtt Kolozsvárra húzódjék vissza, ezen parancsnak csak december 15-én tett elegett, a midőn hírül vette, miszerint Bem útban von Kolozsvár felé. Említett város elé érve, megtudta, miszerint Kolozsvár már Bem birtokában van s hogy hátában az utána nyomult Riczkó áll, minek folytán igen ügyes mozdulatokkal észak felé Fejérden át Apahidának, majd onnan Császárinak vette irányát, a hol december 26-án az éjjelt töltötte.

Bem Urban eloldalgásának neszét véve, üldözésére *Mikes* ezredes parancsnoksága alatt a 2. székely-zászlóaljat, 1 osztály Mátyás-huszárt s néhány löveget rendelt ki, mely 26-án Papfalvánál Urbannak a 2. oláh ezred 4 századából és ½ lovas századból álló utóhadára bukkant s azt foglyul ejtve Kolozsvárra kísérte be. Főcsapatával Urbannak még idejekorán sikerült Bethlen felé elpárolognia, a hol Jablonskival egyesült.

Bem Kolozsváron fényes sikerei elismeréséül köztisztelet és a legszívélyesebb ovácziók részese lőn, bár ő azok elől szerénységénél fogva tőle telhetőleg kitérni iparkodott; de tudta is, érezte magában, hogy kitűzött czélját Kolozsvár visszafoglalásával még korántsem tekintheti elértnek, s hogy ez csak alapját képezi a végczélhoz vezető további műveleteknek.

Ennek érzetében már deczember 26-ika folyamán megtette a szükséges intézkedéseket. Ezek szerint *Czetz* alezredest a 11. honvéd zászlóaljjal, 1 század Mátyás-huszárral, Pereczy lándzsásaival és 1 hatfontos üteggel Tordára rendelte, a hol további rendeletig az esetleg ellene támadásra előnyomuló Wardener ellen helyt állania kellett. Kolozsvárott *Tóth Ágoston* őrnagy alatt 2 zászlóalj, Va lovas század, és 4 löveg, Szamos-Ujváron és Deésen 4 debreczeni nemzetőr század, Va lovas század és 2 löveg maradt helyőrségül; Nagybányára bihari nemzetőrség rendeltetett.

Bem maga serege fenmaradó részeivel, 4½ zászlóaljjal, 7 lovas századdal és 3 üteggel, összesen 3600 főnyi gyalogsággal, 860 lovassal és 18 löveggel már 27-én Szamos-Ujvárra menetelt, hogy onnan Deés-Bethlenen át tovább előnyomulva, mindenekelőtt Urban és Jablonskival leszámoljon.

A bethleni ütközet.

1848. deczember 29-én.

Bem deczember 28-án ért Bethlen elé, a hol Jablonski és Urban mintegy 3000 főnyi egyesült hada a Bethlen és Szamos alkotta szögben igen előnyös állásban volt.

Bem deczember 29-én erős ellenséges tüzér-tűzben hadával a fenékig befagyott Szamoson átkelvén, mindenekelőtt tüzérségét vonultatta fel s az ellenség ütegeit kereszttűz alá vétette; 4 óra hosszát tartott a lövegharcz, míg végre sikerült az ellenséges ágyúkat elhallgattatni. Ekkor aztán Bem gyalogságát szuronyrohamra indította előre, mely elől a már megpuhított ellenség csakhamar visszavonulni kényszerül; huszárjaink e kedvező alkalmat felhasználva, szintén rohamra indulnak, s ez által az ellenség megkezdett hátrálását vad futássá változtatják át, mely csak Beszterczénél, a hova Jablonski hada, és Naszódnál, a hova Urban vette irányát, ért véget. Azonban Bem sem rest, s anélkül, hogy fáradt csapatjainak pihenőt engedne, Naszód felé Riczkót rendelte ki, míg ő maga Besztercze ellen nyomult tovább előre.

Ütközetek Besztercze és Naszódnál.

1848. deczember 31-én

Deczemher 31-én reggel Bem Besztercze, Riczkó pedig Naszód elé ért s mindketten azonnal támadásra indulva, itt is ott is visszavetették az ellenségei. Naszódot mint a néplázítás főfészkét, Riczkó másnap kifosztani és részben fölégetni engedő.

Urban csak helyismeretének köszönhette, hogy széjjelmált hadának maradványaival Hovamikan át megmenekülve, a Borgói szorosnál Jablonski hadával újból egyesülhetett, a hol a császáriak Erdély elhagyása előtt még egy utolsó kétségbeesett ellentállást készültek kifejteni. Miután hadaink a Kolozsvártól Beszterczéig rosszul élelmezve és ruházva 15—20 foknyi hidegben egy huzamban végrehajtott menet alatt végkép kimerültek, Bem csapatjainak Besztercze- és Naszódnál két napi pihenőt engedett.

Utóvédharoz Tihuczánál és Vatra Dornánál.

1849. január 3-án, illetőleg 5-én.

Mialatt Bem csapatjai a már nélkülözhetlenné vált nyugalmat élvezték, a Tihuczánál újból egyesült császári had a Borgói szoros torkolatánál, mielőtt Erdélyt elhagyná, még egy végső mérkőzésre készült. Bem január 3-án ért a császáriak erős állása elé, mely ellen azonnal támadásra indult. Urban belátván, hogy állásában sokáig úgy sem tarthatja magát, csapatjai nagyobb részét még idejekorán a Borgói szoroson át Bukovinába küldötte, minek folytán Bemmel szemben csak az ellenséges utóhad maradt vissza, mely erős állását különben igen szívósan védelmezte; de elvégre ennek is tágítania kellett s Pojana Stampinál főerejéhez csatlakozott.

Bem Bukovinába is követni szándékozott ellenfelét, hogy azt lehetőleg végkép tönkre tegye, de csakhamar meggyőződött, mi-

szerint ily kalandos művelet által már amúgy is végkép elcsigázott seregét könnyen a teljes felbomlás veszélyének tehetné ki, s így csak egy kis portyázó haddal, a 4. honvéd zászlóalj egy századával, a bécsi légió egy részével, továbbá néhány Székely- és Mátyáshuszárral és a debreczeni tüzérekkel követte Urbant, a kit január 5-én Vatra Dornanál utól is ért. Itt újból egy rövid ideig tartó, a császáriakra nézve megint csak szerencsétlen kimenetelű harcz keletkezett, mely után azok teljesen felbomolva Kimpolung felé menekültek, a honnan nagyobb részük Jablonski ezredessel együtt elfagyott tagokkal, hidegtől, éhségtől és fáradságtól kimerülve, betegen kórházba kerültek.

Bem a további üldözés czéltalanságát belátva, másnap Tihuczára húzódott vissza, hogy nemsokára azután feladata másik felé-hez, Erdély déli részének visszafoglalásához fogjon.

Mialatt Bem Erdély északi részeiben maroknyi elszánt hadával babért babérra halmozott, addig a székelyek földjén változó szerencsével egy egész különálló kisebb háború folyt. Az osztrákok részéről deczember elején *Heydte* kapitány egy kisebb, 1 gyalog és 1 lovas századból, valamint mintegy 2000 főnyi népfölkelésből álló hadoszlop élén Udvarhelyszékbe tört be és F. Rákos tájékán egy kisebb székely hadoszloppal *Gáli Sándor* alatt összeütközvén, Vargyasra visszavonulni kényszerült.

Deczember 8-án Heydte erősbítést nyerve, újból támadólag lépett fel s bár ez alkalommal jobban, kedvezett a szerencse neki, a további előnyomulást még sem tartotta tanácsosnak, sőt az ütközet után megint csak Vargyasra húzódott vissza.

Ezalatt a Háromszékben és a Bárczaságban is változó szerencsével folyt tovább a polgárháború s ámbár a székely had a marosvásárhelyi csatavesztés után majdnem teljesen felbomlott, a hazájukba visszatért csapatmaradványok és az otthon alakult népfölkelés mégis jó ideig sikerrel állott ellent a székelységet agyonnyomással fenyegető osztrák, szász és oláh szövetséges hadak gyakori portyázásainak. Ágyúik nem lévén, egy egyszerű polgárember. *Gábor Áron,* egykori tüzérkáplár, addig törte a fejét s addig kísérletezett, míg végre az ágyúöntés, lőpor és gyutacsgyártás titkára rájőve, a tömegesen rendelkezésére bocsátott harangokból és a lőszergyártáshoz szükséges anyagokból teljesen használható lövegeket és lőszert előállítania sikerült. Ekképpen felszerelve, *Dobay* ezredes, miután előbb a szászlakta Bárczaságban már több ízben sikeresen lépett fel egyes ellenséges seregcsoportok ellen, egy tekintélyes haddal Brassó megvételét határozta el, melyet időközben *Gedeon* altábornagy szállott meg dandáréval. Ekkor azonban híre érkezik Heydte győzelmes előnyomulásának, mire a brassói támadás terve elejtetik s e helyett *Sombory* ezredes 8000 székely nemzetőrrel, 2 huszár századdal és 4 löveggel Heydte ellen nyomul s azt deczember 13-án vargyasi

állásában megtámadván, Kőhalom (Reps) irányában visszaveti. Ennek daczára Sombory a megvert ellenséget nem is üldözve, Hidvégre vonul vissza, miután hírét vette, hogy Brassóba *Schurtter* tábornok parancsnoksága alatt még egy dandár vonult be, úgy hogy most már a Bárczaságban 5½ zászlóalj, 4½ lovas század és 2 üteg rendes katonaság, továbbá mintegy 5000 főnyi nemzetőrség és népfölkelés nyert alkalmazást. Ezen haderővel *Gedeon* altábornagy deczember 20-án a Hídvégnél összpontosult székely hadak ellen döntő támadás végrehajtását tervezte, ez azonban az említett napon dühöngő nagy vihar következtében 24-ére halasztatott el. *Somborynak* Hidvégnél 3 zászlóalj gyalogsága, 2 lovas százada és 8 lövege voit, e mögött az előpataki úton tartalék viszonyban *Nagy*- alezredes alatt nemzetőr csapatok és 1 osztály huszár állott.

Az első összeütközés a két fél között deczember 22-én következett be, mely napon Sombory Marienburgba egy erősebb szemrevételező különítményt küldött ki, a melyet az osztrákok rövid harcz után visszaszorítottak. Mindazonáltal a tulajdonképoni ütközet csak 24-én vette kezdetét, a midőn megelőző tüzérségi harcz után az osztrák gyalogság szuronyrohamra indul, ezt azonban honvédeink be sem várják, hanem rendetlen vad futásnak erednek Élőpatakon át Szepsi-Szent-György felé, jó ideig üldöztetve az osztrák vasasok által.

Ezen csatavesztés annyira megpuhította a székely sereg vezéreit, hogy azok immár hajlandóknak mutatkoztak Gedeonnal egyezségre lépni. Ennek eredménye a deczember 28-án kötött s a székelyekre meglehetősen kemény feltételeket szabott árapataki szerződés lön; ennek értelmében ugyanis a székelyek kötelezték magukat, hogy a császár javára hűségesküt tesznek s a Mátyáshuszárok és önkéntesek lovait és fegyvereit, nemkülönben ágyúikat is kiadják; fegyverzetét csupán a székely határőrség tarthatja meg. Viszont Gedeon arra kötelezte magát, hogy a Háromszékben senkit el nem fogat, s hogy idegen fegyveres népet nem hoz be az országba. Ezen békepontok foganatosítása közben érkezett be híre *Bem,* előnyomulásának Marosvásárhely felé, minek folytán a székelység csakhamar újból fegyvert ragadt.

Most pedig, miután az ezen időszakba eső déli hadi színhelyen történt eseményeket a jobb összefüggés kedvéért vázlatosan már előbb előadtuk, ismét a főhadseregek körletében történt eseményekhez térhetünk vissza.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Általános helyzet a fővárosok elvesztése után. Görgey útja a bányavárosokon át a Szepességbe; üldöztetése Csorich, később Götz tábornok által.

1849. január elejétől február elejéig.

A magyarok ügye a fővárosok elvesztése és Mészárosnak kassai csatavesztése folytán egyszerre oly reménytelenné vált, hogy a nemzet legjobbjait is a haza sorsa és jövője miatt általános csüggedés és a kétségbeesés lidércznyomása fogta el; az egyedüli napsugár, mely magának egy szebb jövendő derengő hajnala gyanánt a vészterhes felhőkön át utat törhetett, Erdély felöl kandikált elő, a hol Bem a rendelkezésére bocsátott csekély eszközök daczára bámulatos gyorsasággal nem remélt sikereket vívott ki.

Hogy a nagy veszélyt, mely az ország kormányának feje s avval együtt az egész nemzet sorsa fölött Damokles kardjaként csüngött, átláthassuk, csupán azon könnyen bekövetkezhetett eshetőségre kell gondolnunk, hogy Schlick kassai győzedelmét kellően felhasználva Tokajnál, — Windischgrätz pedig ugyanezen időben a főssereggel Szolnoknál átkel a Tiszán s így az előttük álló, ellentállásra már majdnem képtelen magyar hadakat végkép széjjelverve, a magyarságnak ezután fenmaradó egyedüli menedékhelyét képező Debreczen és Nagy-Várad vidékét megszállják; ez esetben alig férhet kétség hozzá, miszerint a magyar szabadságharcznak a nemzeti fölkelés teljes elnyomásával már az év elején vége szakadt volna. Hogy ez nem így történt, az első sorban azon körülménynek köszönhető, hogy Windischgrätz eddigi sikereit túlbecsülve, a fővárosok megszállásával feladatát már is a kedvező befejezéshez igen közelállónak hitte, minek folytán a biztos siker reményében a hadműveletek erélyes folytatását is feleslegesnek vélte. Ezáltal az ország kormánya időt és alkalmat nyert az újabbi szervezkedésre. Ezt elősegítendő a Debreczenben újból összeült képviselőház január 13-án tartott, első ülésén határozatilag kimondotta, hogy „a nemzet országos lételét,

függetlenségét, akotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogja.“ Ehez képest az ellenségtől meg nem szállott megyékben azonnal újból megindult a toborzás- és ujonczkiállítás nagy munkája; Nagyváradon fegyver és lőszergyár, Nagybányán, Török-Szentmiklóson, Tiszafüreden, Újvárosban élelmi-, golyó- és lőporgyárak s raktárak állíttattak fel. Nagyváradon, Debreczenben, Karczagon, Szoboszlón s több más helyen pedig tábori kórházak létesültek; egyidejűleg a honvédelmi bizottmány, kiválta Perczel-féle és a Mészáros által Klapkának átadott hadtest újjászervezése érdekében lázas tevékenységet s dicséretes munkásságot fejtett ki.

Ezen munkálatokkal egyidejűleg a központi hadigazgatás is újjászerveztetett. *Vetter,* a vezérkar központi főnöke, munkatársul s a táborkari osztály élére báró *Stein Miksa* mérnökkari ezredest vette maga mellé.

Hogy az ellenségnek sikerrel ellenállni s alkalomadtán a passiv védelemből a támadó műveletek színterére lépni lehessen, az addig nagyobbára véletlenül a pillanatnyi szükségnek megfelelőleg önállóan alakult seregtestek egyesítésére is gondolni kellett, e végből mindenekelőtt a bács-bánsági sereg fölrendelése, a mit Kossuth már október óta többször megtenni szándékozott, de az illető seregrész parancsnokok ellenvéleménye folytán következetesen abbamaradt, — határoztatok el. Ezekután az összes magyar haderő 8 hadtestre osztatott, és pedig:

I. *hadtest*, a felső Tiszánál, parancsnoka Mészáros, később Klapka.
II. hadtest, a közép Tiszánál, parancsnoka Perczel, később Répásy,
III. *hadtest,* a felrendelt bács-bánsági sereg,Damjanich ésVécsey alatt.
IV. *hadtest*, a szerbek ellen Szeged és Szabadkánál hátrahagyott csapatok gróf Hadik alatt.
V. *hadtest*, az Aradot ostromló csapatok Gál Miklós alatt.
VI. *hadtest,* Bem serege Erdélyben.
VII. *hadtest,* Görgey feldunai serege.
VIII. *hadtest*, a komáromi várőrség.

Az ezen felül rendelkezésre álló csapatok közül a Beniczky és Querlonde alatt a felső Vágvölgyében működő had a Görgeyhez leendő csatlakozásra kapott parancsot, míg a Duna jobb partján működő Nemegyei-féle fölkelőknek Eszék vára őrségéhez, mely gyakran a IX. hadtest elnevezése alatt említtetik, kellett csatlak ózni ok. Érdekes és felemlítendő továbbá, hogy a fentebb elősorolt hadtestek erejét és beosztását jóformán még a honvédelmi bizottmány sem ismerte.

A megállapított terv szerint az I., II. és III. hadtestnek, valamint a felvidéki útjából visszatérendő VII. hadtestnek fősereggé alakulva, egy alkalmas fővezér vezetése alatt támadólag kell vala majd a császári fősereg ellen fellépnie. Ámde a kiválóan fontos

fővezéri állás betöltésének kérdése az intéző köröknek nem csekély fejtörést okozott; Görgey iránt alább közlendő váczi proklamácziója óta megingott a bizalom; Vetter még január elején kijelentette, miszerint a főparancsnokságot elvállalni nem hajlandó; Perczel hírneve a moóri csatavesztés óta jóval alább csappant; a többi vezénylő tábornokok pedig kevésbbé hadviseltek és sokkal fiatalabbak voltak, semhogy az egész sereg s vele együtt az ország sorsa rájuk bízható lett volna. Ily körülmények között külföldön kellett fővezér után látni s mi sem természetesebb, mint hogy a lengyel szabadságharczban híressé vált *Dembinsky Henrik* tábornok hajlandósága a főparancsnokság átvételére tárt karokkal fogadtatott, bár a közvélemény nem igen akart megbarátkozni a gondolattal, hogy ügyeinek élén idegen férfiút lásson. Úgy Dembinszky kinevzése főparancsnokká, valamint az összes haderőnek fentközölt tagozása és a hadműködési terv egyelőre a honvédelmi bizottmány, a hadügyminisztérium és az újonnan kinevezett fővezér titka maradt s nyilvánosságra hozatala csakis a főseregeket alkotni hivatott hadtestek egyesülése után szándékoltatott. Ennek megtörténtéig lássuk az egyes seregrószek műveleteit különkülön s mindenekelőtt a Görgey által parancsnokolt feldunai hadtest viselt dolgait.

A január 2-án Pesten tartott haditanács határozata értelmében Görgey, miután hadtestéből Perczelnek néhány csapatot átengendett, a fenmaradó résszel január 4. és 5.-ke közötti éjjel a fővárost elhagyván Vácz felé vette útját, a hol a hadtesthez leendő csatlakozás czéljából már mintegy 4000 főnyi ujoncz várakozott.

Yáczra érve Görgeynek leg'első dolga volt tisztikarát tanácskozásra összehívni, mely alkalommal következő Írásbeli nyilatkozatát, valamint az ezen nyilatkozatára a tisztikar által adandó s szintén általa fogalmazott és nyilvános közlésre szánt alábbi választ olvasta fel:

„Azon előnyök, melyeket az ellenség túlnyomó ereje a felső dunai hadtest fölött kivívott, nevezetesen pedig a legújabb, események természetszerű lehangoló befolyásuknál fogva, úgy látszik, sokakban közülünk még azon nemes öntudatot is megingatták, mely a küzdelmek ezen legigazságosabbikában mindnyájunkat egyesített. Ezen megrendült öntudatot újra megszilárdítani és ez által a némileg megfogyatkozott bátorságot újra fölelevenìteni a vezetőnek legelső kötelessége.

„E kötelezettséget én az által teljesítem, hogy a feldunai hadtestnek az ellenség egyik mellék oszlopa ellen intézendő diversio által kedvezőbb fordulatokra nyújtok alkalmat; leginkább pedig az által remélem a hadtest öntudatát emelni, ha arról, a mi eddig történt, valamint arról is, a minek ezután történnie kell, ítéletemet és meggyőződésemet nyíltan és lelkiismeretesen kimondom. Én a reám bízott állást elfogadtam, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom. És én ezen állást, a míg reám bízva leend, még akkor

is megtartom, ha közülünk még a legjobbak is ingadoznának s megvonnák karjaikat az igaz ügytől.

„Ezen önérzet adja nekem az erőt, hogy az 1848. évi november 1-je óta történtek megítélésénél saját hibáimat is őszintén bevalljam, remélve, hogy ezáltal a hadtestnek teljes biztosítékot nyújtok az iránt, hogy jövőben czélszerűbbek lesznek intézkedéseim. Hibáztam, midőn megszűntem a honvédelmi bizottmányt megdönthetien okokkal arra bírni, hogy a határvédelem és a határzár szerencsétlen elvét feladja; mert minden további baleset, melyeknek a hadtest önhibáján kívül ki volt téve, egyedül csak onnan eredt, hogy az előórsi szolgálatnak kimerítő fáradalmai folytán a hadsereg“ szervezése, valamint annak szaporítása és megszilárdulása csak jámbor óhajtás maradt. Hibáztam, amidőn a bicskei főhadiszálláson a honvédelmi bizottmány azon szigorú parancsának, hogy a hadtestet a Buda előtti első védővonalba visszahúzzam, engedelmeskedtem,, amennyiben ezen kevésbbé indokolt visszavonulás által a hadtest azon kétes világításba jutott, mintha igaz ügyünk soisa fölött döntő-komoly összeütközés elől kitérne. Azonban én e parancsot azon hatóságtól kaptam, melyet az ország által megválasztott és V. Ferdinánd királyunk által megerősített magyar felelős hadügyminiszter, Mészáros tábornok is legfelsőbb kományhatalomnak elismert és jelenleg is annak elismeri, miután annak megbízásából a tiszai hadtestnek vezérletét az ellenségesen velünk Szemben álló gróf Schlick tábornok ellen maga is elvállalta és azt annak oltalma alatt még tovább is vezeti. És én ezt mindaddig azon nyugodt öntudattal tehettem, hogy semmi törvénytelenséget nem követek el és hogy a vezetésemre bizott magyar királyi hadtestet sem csábítom hasonló cselekedetre, míg a honvédelmi bizottmány maga magát meg nem hazudtolta.

„Miután azonban 1849. január 1-én, a midőn a feldunai hadtest a megparancsolt visszavonulás daczára a budai első védővonalba, még mindig Hamzsabég, Tárnok, Sóskút, Bia stb körül harczkészen állott, — a honvédelmi bizottmány a helyett, hogy hősies kitartás által a veszély közelében, a loyalitásába helyezett bizalmunkat igazolta volna, a fővárost megfoghatlan okból váratlanul elhagyá s-részben ezáltal, még inkább pedig a tudtunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges hadak fővezéréhez menesztett követség elküldése által bennünket bizonytalan és aggasztó, sőt mi több kétszínű helyzetbe hozott: ekkor sokakban közülünk azon gyanúnak kellett támadnia, mintha azon magasságból, mely bennünket, mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit megillet, azon mélységbe aláztattunk le, a hol rendesen az önző magánérdekek előmozdításának készséges eszközeit szokás fölkeresni. Anélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyalitását — bármennyire megingatta is bennünk rögtönös eltűnése által a fővárosból a beléje helyezett bizalmat — kétségbe vonnám: mindamellett köteleségemnek tartom, a hadtestet,

hegy azt a sorsok legnyomorultabbikától, a teljes felosztásiéi megóvjam, felszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek czélja magunkat a becsületteljes állásunkat rágalmazó ráfogásoktól megőrizni, — komoly megfontolás után vagy magáévá tegye, vagy esetleg attól eltérő nézetének nyíltan kifejezést adjon. Görgey s. k. tábornok.“

A tisztikar által adandó válasz következőleg hangzott:

„A magyar királyi feldunai hadtest, melynek maga és értelmisége egykor az egyesült ausztriai hadsereg állományához tartozott, mielőtt t. i. a magyar királyi hadügyminisztérium szentesítése folytán a magyar ezredek egyesegyedül ennek rendeltettek alá —, engedelmeskedve Magyarország alkotmányos királya akaratának, Magyarország alkotmányára esküdött meg; ezen hadtest legelőször is a főherczeg-nádor parancsnoksága alatt a Jellachich alatti cs. kir. csapatokkal állíttatott ellenségesen szembe s azóta a legszomorúbb politikai zavarok daczára esküjéhez híven mindenkor csakis a magyar királyi hadügyminiszter, vagy az ez által törvényszerűnek elismert honvédelmi bizottmány parancsainak engedelmeskedett. Ezen elvitázhatlan tényre támaszkodva, a feldunai hadtest a leghatározottabban tiltakozik minden olynemű ráfogások ellen, mintha valaha bármely magyarhoni pártnak magánérdekeit szolgálta volna és így műiden ilynemű híreket alávaló rágalmaknak nyilvánít. De éppen a megingathatatlan hűségnek ezen czáfolhatlan ténye, melylyel a feldunai hadtest a magyar alkotmány fentartása érdekében a honvédelmi bizottmány minden rendeletéinek, a kimondhatlan nélkülözések és csalódások daczára, magát készségesen alárendelő, feljogosítá a hadtestet azon méltányos várakozásra, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet lelkiismeretesen kerülni fog: azt t. i., hogy a hadtestet bárminemű kétszínű helyzetbe hozza.

„Miután a feldunai hadtest a honvédelmi bizottmány rendeletére a határt másfél hónapig ritka önfeláldozással a legterhesebb előőrsi szolgálat által megvédelmezte; miután a mosonyi ütközetben a sokkal nagyobb számú ellenséget győztesen visszanyomtá; miután a szerencsétlen győri hadállásban mindaddig vitézül helyt állt, mígnem a jobb szárnyon az ellenség által kürülkeríttetett s a fővárosok biztosítására szükséges visszavonulását már csak a túlszárnyaló ellenséggel vívott ütközet által hajthatta végre; miután anélkül, hogy a dunántúli nép rokonszenvét, melyről annyit álmodtak, föltalálta, vagy a honvédelmi bizottmány csak a legcsekélyebbet is megtette volna, hogy az ellenséges nagyobb erő előnyomulása a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zámolyi, ondódi, vagy sárkányi utakon meggátoltassák s hadtestünk részint a nevezett helyek előtt, részint azok mögött harczkészen tartotta magát, mígnem az ellenség jobb szárnyának Moóron át történt győzedelmes előnyomulása részünkről a Martonvásáron át tervezett támadást vonta maga után, melyből azonban a honvédelmi bizottmány határozott parancsára csak-

hamar a Buda előtti védő állásba kellett átmennünk: akkor a sokat sanyargatott hadtestnek csak egy vigasztaló kilátása maradt: Magyarország fővárosaiban és azok előtt döntő harczot vívni.

„A honvédelmi bizottmány azelőtti rendeletéinek határozott hangja, valamint a néphez intézett proklamácziói azon várakozásra jogosítottak, hogy a régen óhajtott és most végre bekövetkezett döntő pillanatban mindenkit föllelkesítő erélyességet fog kifejteni. S íme mindazok helyett, miknek meg kellett és meg lehetett volna történniük, 1849. január 1-én a promontori főhadiszállásba érkezik:

1. A tudósítás, hogy a honvédelmi bizottmány a fővárost elhagyta;

2. annak azon rendelete, miszerint az úgynevezett első vonalban Buda előtt, a tétényi és biai halmokon döntő csata vivassék, de anélkül, hogy a hadtest feláldoztassék vagy pedig a főváros ágyúztatásnak legyen kitéve; azaz: hogy a hadtest csatavesztés esetén az egyetlen biztos átkelő és az üldöző ellenség daczára a Duna bal partjára vezetve megmentessék;

3. azon utasítás, hogy egy küldöttség az ellenséges sereg fővezéréhez bocsáttassék.

„Ezen három tény közül mindegyik egymagában elegendő lett volna, hogy a hadtest bizodalmát a honvédelmi bizottmány férfiai irányában megingassa; de összességükben még azon aggályt is kelle ébreszteniük, mintha a hadtest eddigelé — a legszelídebb kifejezéssel élve — használható, de veszélyes eszköz lett volna gyakorlatlan kezekben.

„Hogy tehát a politikai izgatások közepette, melyeknek szegény hazánk a legközelebbi jövőben kitéve lehet, állását szorosan a törvényes téren rendületlenül megtarthassa, a feldunai hadtest ezennel a következő nyilatkozatot bocsájtja közre:

1. A feldunai hadtest hű marad esküjéhez, miszerint Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányáért minden külellenség ellen síkra száll.

2. Ugyanazon elszántsággal fog azonban a feldunai hadtest mindazok ellen fellépni, a kik az ország belsejében éretlen republikánus kísérletek által az alkotmányos királyságot megdönteni igyekeznek.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, melynek a feldunai hadtest utolsó emberig híve marad, önként következik, hogy egyes-egyedül azon parancsokat szándékozik és szabad követnie, melyek hozzá a felelős magyar hadügyminisztertől, vagy ennek önmaga által kinevezett helyettesétől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes úton érkeznek.

4. Miután a feldunai hadtest, szem előtt tartva Magyarország alkotmányára letett esküjét és önnön becsületét, teljes tudatában van annak, hogy mit akar és mit kell tennie: ezennel végül kije-

lenti, hogy az ellenséggel folytatott, bármely egyezkedésnek eredményét csak az esetben ismerendi el, ha az egyrészt Magyarországnak azon alkotmányformáját, melyre a hadtest megesküdött, másrészt magának a hadtestnek katonai becsületét is biztosítja.

Kelt Váczon, 1849. január 5-én.

Görgey s. k. tábornok.

Teljtartalmúlag közöltük ezen nyilatkozatokat, miután azok Görgey jellemének és jövendő magatartásának megítéléséhez fontos támpontokat nyújtanak. Megjegyzéseket ezen nyilatkozatok egyikéhez, sem füzünk, az olvasóra bízván, hogy az azokban foglalt, sok tekintetben ellentétes elvek, a kevert érzések ezen mixtum compositumá fölött elmélkedve Ítéletet mondjon.

További hadműveleteihez Görgey hadtestét 4 két-két dandárból álló hadosztályra és 1 külön hadoszlopra osztotta; a hadtest vezérkari főnöke gyanánt *Pusztelnik* alezredes szerepelt.

Jobbszárnyhadosztály: Aulich Lajos ezredes alatt állott 3 zászlóalj, 8 lovas század és 16 ágyúból, a *Gáspár András* alezredes és *Klementisz Gábor* őrnagy (azelőtt Görgey Kornél) dandárokra tagozva.

Középhadosztály: *Kmety György* alezredes alatt; ereje: 3 zászlóalj, 4 lovas század és 16 ágyú az egyik dandár *Szabó* alezredes alatt, a másik egyelőre betöltetlen.

Balszárnyhadosztály: Pillér János ezredes alatt, 3 zászlóalj, 7 lovas század és 16 ágyúból állott, s *Kossuth Sándor* őrnagy és *Pöltenberg Ernő* alezredes dandáraira tagozódott.

Tartalék hadosztály: Guyon Richard ezredes alatt 4 zászlóalj,. 3 lovas század és 16 ágyúból állott; az egyik dandárt *Petheo Vilmos* őrnagy vezette, a másik egyelőre betöltetlen maradt.

Külön hadoszlop: Simonyi alezredes alatt 2 zászlóalj, 1 lovas század és 8 ágyúból állott.

Az egész hadtest állománya 15 zászlóalj, 23 huszár század és 72 ágyú; létszáma 16.000 fegyveres.

A január 2-ikán tartott haditanács határozata értelmében Görgeynek legközelebbi hadműveleti tárgyát Simunich altábornagy hadteste, illetőleg a lipótvári erőd képezte.

Előnyomulását Görgey az Aulich és Pillér hadosztályokkal már január 6-án kezdette meg, 7-én pedig a többi csapatok is elhagyták Váczot. A hadtest zöme Léva-Nyitrán át, a balszárnyhadosztály pedig eleinte a Duna mentén, majd az Ipolytól kezdve északnyugati irányban folytatta útját Lipótvár felé. A csapatok kímélése szempontjából eleinte kisebb menetek hajtattak végre. Január 9-én Ipolyságra érve tudta meg Görgey, hogy az üldöző ellenség előcsapatai aznap Rétságig jutottak előre. Január 10-én a feldunai hadtest minden ellenséges háborítás nélkül a következő hely-

zetbe jutott: az elővédet képező Aulich-hadosztály Verebélyre, a Kmety-hadosztály a főhadiszállással és az azt kísérő Simonyi hadoszloppal Lévára, Guyon utóvéd hadosztálya Szántóra és Ipolyságra s végül a kikülünített balszárny hadosztály Pillér alatt a Nyitra folyóig Surányra, mely utóbbi másnap Komjáti és Ürményig nyomult előre.

Windischgrätz Görgey üldözésére 10 zászlóaljjal, ugyanannyi lovas századdal és 48 löveggel *gróf Wrbna* altábornagyot rendelte ki, a ki január 7-én reggeli 8 órakor előnyomulását megkezdve, aznap mindössze Fóth- és Dunakesziig jutott előre. Innen január 8-án éjjeli 1 órakor előbb *Lichtenstein* altábornagy alatt csak 6 lovas század, 1 üteg és a 2. vadász-zászlóalj folytatta menetét, melyet 5 órákor a csapatok fenmaradó része is követett.

Wrbnával egyidejűleg 9 szakasz lovas és 1 röppentyű üteg Szt. Endrére küldetett a Duna jobb partjára, hogy Görgeynek esetleges átkelését- ezen partra meghiúsítsa.

Váczia érve. Wrbna hosszabb jelentést fogalmazott Windischgrátzhez, melyben kijelenti, miszerint a csapatok lábbelijének rósz állapotára, valamint arra való tekintettel, hogy az ellenségnek máris jókora tért sikerült nyernie, másnap Vácz kellő megszállása mellett, hadtestének fenmaradó részével egy menetben Pestre visszatérni szándékozik. Erre Windischgrätz még aznap este 10 órakor avval felelt, hogy Wrbnát Pestre hivatta vissza, Görgeynek folytatólagos üldözését pedig *Csorich* altábornagynak hagyta meg. Ez a *Colloredo*-dandárt Váczott visszahagyva a *Wyss* és *Joblonovsky*-dandárokat, miután előbbit 1 hatfontos üteggel, utóbbit pedig a 12. vadász-zászlóaljjal és 1 ½ hatfontos üteggel megerősítette, január 10-én Rétságra tolta előre. Miután Wyss tábornok csakhamar meggyőződött, miszerint Balassa-Gyarmat felé Görgey hadtestének csak igen csekély része vette irányát, ő maga is Ipolyság felé tért le s még aznap estefelé Nagyoroszira és Berenkére ért, a hol Görgey hadtestét némelyek 16.000, mások 30.000 főnyi erejűnek mondották. Ezen hírre a még Váczon időző Csorich altábornagy, január 12-ike folyamán még 2 zászlóaljat és 2 tizenkétfontos üteget indított el Váczról, — ahol e szerint csak 1 zászlóalj, 2 lovas század és a lőszer tartalék maradt vissza — Rétság felé, minek folytán az üldöző hadtest létszáma 9 zászlóaljra, 8 lovas századra és 36 lövegre emelkedett.

A Wyss és Joblonowsky-dandárok január 11-én előnyomulásukat folytatva, d. e. 11 óra tájban Ipolyságnál a Görgey hátvédét képező *Guyon* hadosztályra bukkantak, mely rövid harcz után Tompa felé húzódott vissza. A kis csetepaté alatt Guyon 20 nagyobbára foglyul esett embert és ugyanannyi lovast, az osztrákok pedig 2 embert és 3 lovast vesztettek.

Ugyanazon napon Görgey elővédje is ellenségre bukkant Verebélynél; *Simmnich* altábornagy előcsapatjai voltak ezek gróf *Neipperg* őrnagy alatt, melyek rövid harcz után Nyitra irányában

húzódtak vissza. Említett altábornagy, mint tudjuk, Lipótvár körülzárolásával volt elfoglalva, Görgey előnyomulásának hírére azonban avval végleg felhagyva, csapatjait január 13-ika folyamán Szerednél összpontosította, a hova egyrészt a Pozsonyban parancsnokló *Kempen* altábornagytól 2 zászlóalj és 1 ütegnyi segélycsapat elindítását kérte, a Komárom szem meltart ás ára a Csallóközbe kirendelve volt s Nyárasdnál álló *Neustädter* tábornokot pedig szintén felszólította, hogy dandárjával mielőbb Szereden hozzája csatlakozzék. Utóbbi a felszólításnak engedve, január 13-án éppen Szerdahely felé elvonulni szándékozott, a midőn *Querlonde* Komáromból egy nagyobb csapat élén kirohanva, az osztrák hadoszlopra veti magát s azok közül néhányat megöl, illetve megsebesít, mintegy 20-at pedig foglyul ejt; Neustädter erre sietve Szerdahelyié, onnan pedig 14-én Loipersdorfra húzódott vissza.

Wyss tábornok a 11-iki összeütközés után, csapatjainak hiányos felszerelésére és fáradságára hivatkozva, egyelőre nem követte Guyont, a ki január 12-én a lévai úton. Szántónál foglalt állást, mely alkalommal tévedésből egy ellenségnek vélt, de tulajdonkép hozzája csatlakozni akaró magyar újonczszállítmányra lövetett; ellenben az osztrákok e napon még csak nem is mutatkoztak; Wyss csak 13-án nyomult előbbre Szántóig, melyet Guyon akkor már elhagyott volt, Jablonowsky pedig Ipolyságon maradt, a hova január 13-ika folyamán Csorich altábornagy is beérkezett a Colloredo dandárral, hogy ott másnap pihenőt tartson.

Windischgrätz alparancsnokainak eddigi eljárásával, kivált a hadműveletek lassúságával sehogy sem volt megelégedve, miért is úgy Csorich, mint Simunich altábornagynak bátrabb és térnyerőbb fellépést javasolt, hogy ez által Görgey lehetőleg két tűz közé szoríttassék, Neustátternek pedig meghagyta, miszerint Komárom szemmeltartására újból régi hadállásába siessen vissza.

Ezalatt Görgeynek az egy és ugyanazon napon bekövetkezett elő- és utóvédharcz nem csekély aggodalmat okozott; súlyosbította még a helyzetet, hogy a verebélyi és ipolysági megtámadtatásokról szóló jelentésekkel egyidejűleg a felső Vág völgyéből is kedvezőtlen hírek érkezének; itt ugyanis *Götz* tábornok, miután január elején Budetinnél a *Beniczky* és *Querlonde* alatt álló s a bányavárosok felé visszavonuló magyar csapatokat határozottan visszaverte, január 8-án Rajecet, 9-én pedig előhadával Privigyét, seregteste zömével pedig Mosóczot szállotta meg, s egyidejűleg N.-Tapolcsányon át Simunich-csal is érintkezésbe lépett.

Görgey e szerint egyszerre 3 oldalról is körülfogottnak képzelte magát, bár az eddigi műveletek után Ítélve, ellenfelének egyike sem látszott túlságosan veszélyesnek; mindazonáltal hadtestét egy esetleg kedvezőtlenül végződő döntő csata esélyeinek kitenni nem akarván, bár központias állását tekintve, bármely vele szemben álló

s nálánál gyengébb osztrák hadoszlop ellen igen könnyen és sikerrel határozhatta volna el magát támadólagos visszavágásra — jobbnak látta eredeti szándékával, a Lipótvár, illetve Simunich elleni hadműveletek eszméjével felhagyva, hadtestét a bányavárosokba visszavonni, remélve, miszerint ott csapatjait kellőleg kipihentetheti és a kivánt seregszükségletekkel is újból elláthatja; ezen lépésre annál könnyebben határozhatta el magát, miután a január 2-iki haditanács határozata által reáró.t feladatát s így eltérő műveleteinek tulajdonképpeni czélját, hogy t. i. Windischgrätz figyelmét a Tisza vidékéről, a hol egy új magyar hadsereg alakítása volt folyamatban, elvonja, illetőleg, hogy az osztrák főparancsnokot ereje megosztására bírja, — már is elérte.

Görgey elhatározását csakhamar tett is követte; még 12-ike folyamán kiadta a szükséges intézkedéseket, melyek szerint másnap a Komjáthi és Ürményben álló Pillér-, nemkülönben a Verebélyt megszállva tartó Aulich - hadosztálynak Szt. - Benedek-Zsarnóczán át Körmöczbányára kellett vonulnia, a többi hadosztályok ellenben a főhadiszállással együtt még ugyanaznap éjjeli 10 órakor indultak Bakabányán át Selmecz felé útnak; a hátvédet most is Guyon hadosztálya képezte, miczélból az Bakabányán és Báthon menetét beszüntette. Ezen éjjeli menet végrehajtása közben kapta Görgey a megdöbbentő hírt, miszerint az általa teljesen figyelmen kívül hagyott, Tompáról Némethin át Selmeczbányára vezető úton egy erős ellenséges oszlop máris Némethit érte el; ami annyit jelentett, hogy az a magyarokkal egyidejűleg, esetleg már azok előtt elérheti Selmeczbányát. Ennek elejét veendő, Görgey *Pongrácz László* őrnagyot egy több száz önkéntesből és 2 lövegből álló különitménynyel azonnal azon utasítással rendelte ki a Némethiből Selmeczbányára vezető műút szoros megszállására, hogy ott esetleg a legutolsó ember feláldozásának árán is az ellenség előnyomulását megakadályozza. Ezen különítménynek 13-án egészen Némethiig sikerült eljutnia, s csak itt jelent meg előtte előbb egy kisebb ellenséges lovas járőr, majd később gyalog csapatok is. anélkül azonban, hogy Pongrácz ellen komolyabb támadást megkíséreltek volna, így aztán Görgey egy kis félelem árán bántatlanul eljutott a bányavárosok kerületébe, hol január 15-én következőleg helyezkedett el: Aulich hadosztálya Körmöczbányán, Pillér hadosztálya Szent-Kereszten és Zsarnóczon, Kmety hadosztálya Zólyomban, Simonyi hadoszlopa a főhadiszállással Selmeczbányán s végül Guyon hadosztálya Szélaknán. Aulich egyúttal parancsot kapott, miszerint a felső Vág völgyéből a bányavárosok felé vezető utak elzárására kiváló gondot fordítson, amit nevezett ezredes igen helyesen olyformán vélt legjobban elérhetőnek, ha a Mosóczon jelentett ellenség ellen támadólag előnyomul; az összeütközés közte és *Götz* tábornok csapatjai között január 17-én Mosócztól délre, Turczeknél

következett be s eredménye lőn, hogy Götz Mosóczra visszaveretve, jó ideig nem mert többé támadólag előnyomulni; ezen körülménynek köszönhette aztán Görgey, hogy a nemsokára Beszterczebányán át foganatosított további visszavonulását zavartalanul hajthatta végre.

Selmeczbányán Görgey január 14-én Debreczenből két fontos levelet kapott, az egyiket Kossutth-tól pénzzel terhelve, melyben ez az istenre kéri a feldunai hadtest parancsnokát, hagyná el azt a veszélyes utat, melyre váczi proklamációja által lépett. A másik levelet Mészáros írta, melyben oda utasítja Görgeyt, hogy a bányavárosokból azonnal Kassa felé forduljon, Schlicket, a ki miután seregünket Kassánál másodszor is megverte s jelenleg Tokaj felé a Klapka parancsnoksága alá lépett felső tiszai hadtest ellen támadólag készül fellépni, hátba veendő.

Ámde Görgey ezen parancs daczára oly szándékkal, helyezkedett el a bányavárosokban, hogy ott csapatjait hosszabb ideig-, esetleg az egész tél tartamára pihentesse; hogy a dolog mégsem úgy történt, az nem Görgey akaratán, hanem az ellenség viselkedésén múlt. Csorich ugyanis Windischgrätz által nógatva, január 16-án Lévát érte el, s innen ugyanaznapról keltezett jelentése végén következőleg ír: „E hó 15-én Ipolyságra történt érkezésem óta hasztalanul iparkodom Simunich altábornagyról hírt venni, illetőleg vele összeköttetésbe lépni. Főerőmmel Lévát elhagynom, hogy hozzá közelebb jussak, hátrálást jelentene, ami arra indíthatná az ellenséget, hogy magát akadálytalanul összeköttetési vonalamra vesse. Nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy holnap, 17-én, Léván maradok, s ha akkor sem sikerül Simunich-csal összeköttetésbe lépnem, egyedül siessek az ellenség után, s ha ez netán Selmeczet már elhagyta volna, Losonczon át álljam útját, hogy így lehetőleg teljesen széjjelugraszszam.“ Erre Windischgrätz haladéktalanul oda utasítá Csorichot, miszerint Simunichra ne számítson, hanem egyedül kövesse Görgeyt egyenes irányban, nem pedig Losonczon át, miután ily kerülő mozdulat alkalmat adhatna Görgeynek, hogy visszafordulva a Lipótvár körülzárolását folytató Simunichra érzékeny csapást mérjen. Időközben január 17-ike is elmúlt anélkül, hogy Csorieh az üldözés folytatására határozta volna el magát, e helyett 18-án *Coliért)* ezredest 2 század vadászszal, 2 század gyalogossal, és 1 lovas szakaszszal a Garam völgyébe St. Benedeken át, báró *Salis* őrnagyot pedig 2 gyalog és 2 vadász századdal, ½ lovas századdal és 2 röppentyű üteggel Báth felé küldötte szemrevételezés czéljából előre s végül Simunich altábornagyot lelszólitá, hogy a Nyitra völgyében egy erősebb szemrevételező különítményt, toljon előre; *Csorich* seregteste zömével egyelőre Léván maradt.

Salis őrnagy január 19-én Szélaknánál (Selmecztől délre) *Guyon* utócsapatjaira bukkant, miből jelentéktelen csetepaté keletkezett. Az erről szóló jelentésre, melyben Salis kémjelentések

nyomán azon nézetének adott kifejezést, hogy Görgey főerejével máris elvonult a bányavárosokból, Csőriek január 20-án az előnyomulás folytatására határozta el magát. Ezen elhatározásáról az altábornagy Windischgrätz herczeget tudomásba helyezve, többek közölt így ír; „az ellenség a védelemre igen alkalmas bányavárosoknak 1—2 dandár által eszközlendő megszállása mellett alkalmat nyer osapatjainak legnagyobb részét Zólyomon át lépcsőnkint Gömörmegyébe, Mészárossal leendő egyesülés czéljából átvezetni, hogy ezután evvel együtt Schlicket agyonnyomják. Sajnos, hogy a Zólyomon ót máris elvonult ellenséges főerő oly annyira előrehaladt, miszerint azt utolérni majdnem lehetetlenség.“

Ezen jelentés Windischgrätzet következményeiben igen jelentős elhatározásra bírta; 22-ikéről kelt parancsával meghagyta ugyanis Csorichnak, hogy ezután Görgeyt már csak a *Jablonowsky*-dandárral, melyhez *Götz* is csatlakozand dandárával, tildöztesse, ő pedig a másik két dandárral haladéktalanul Pestre térjen vissza, a hol a bevonulás alkalmával a műszaki csapatokon kívül 28 zászlóaljat, 4.! lovas századot és 186 löveget tevő főerő időközben már 12 zászlóalj, 14 lovas századra és 105 lövegre apadt le, miután a mindjárt kezdetben, Moór és Kis-Bér megszállására kirendelt 6. vadász zászlóalj, a mészáros-út biztosítására kirendelt 1 zászlóalj és az Esztergomba kikülönített I Ceccopieri zászlóaljon kívül Ottinger lovas dandára Perczel üldözésére Szolnok felé. Schlick támogatására pedig január 19-én az egész Schulzig hadosztály indíttatott Gyöngyös—Miskolczon át Kassa felé útnak.

A Szélakna, Selmecz és Hodrics körüli ütközetek.

1849. január 21. és 22-én.

Csorich altábornagy elhatározásához képest január 20-án étkezés után elindult Léváról s a Wyss-dandárral Bakabányáig, a Jablonowsky-dandárral és a tüzértartalékkal Báthig jutott előre. A január 21-én intézendő támadás alkalmával a főerőnek az országúton kellett előnyomulnia; ettől jobbra *Marochini* századosnak 3 századdal Gyékésen át a Wartha hegy felé, még odább jobbra *Pott* vezérkari ezredesnek IV* zászlóaljjal és három röppentyű löveggel Almás Pocsuvadlon át s végül a legszélső jobb szárnyon *Colloreclo* herczeg tábornoknak 7 gyálog, 1 lovas századdal és V2 hatfontos üteggel Némety-Preitsdorfon át kellett a főtámadással összhangzásban a Szélaknánál jelentett ellenség balszárnya ellen működni. Az országúiról balra *Collery* ezredes 4 gyalog századdal, 3 utászszakaszszal és 1 lovas szakaszszal St.-Benedekről Zsarnóczon át Hámor felé az ellenség jobb szárnya és háta ellen rendeltetett ki. Végül *Götz* tábornok is felszólíttatott, miszerint Mosócz felől, — a Simunich által 10 gyalog és 1 lovas századdal és 9 löveggel, Ősz-

lan-Privigye-Handlován át kiküldött *Sossalj* tábornok pedig, hogy ugyanaznapon az előbbivel összhangzásban Körmöczbánya ellen támadólag nyomuljon előre.

Guyon, kinek parancsa volt magát hadosztályával Szélaknánál legvégsőig tartani, az ellenség közeledtének hírére a 12., 23. és 33. honvéd zászlóaljakkal, 1 huszár századdal és 1 üteggel a Wartha hegyet s egyáltalában a délfelől jövő összes közlekedési vonalakat szállotta meg s tartalékát Szélaknánál állította fel.

Csorich 5 órányi fáradságos menet után déltájban érte el Steinbachnál a Selmeczi szoros bejáratát, a hol a Jablonowsky-dandárt, lovasságát és tüzérségének nagyobb részét visszahagyva, a többi csapatokkal azonnal támadólag nyomult előre. Guyon elő-csapatjai az ellenséges túlerő elől csakhamar a Szélakna melletti főállásba kényszerültek visszahúzódni, melynek birtokáért több órai makacs küzdelem keletkezett. Guyon az őt jellemző heroikus bátorsággal állott ellen az ellenség előnyomulásának, kinek minden talpalatnyi földet véres verejtékkel kellett magának megszerezni; délután 3 órától késő estig tartott a Szélakna birtokáért vívott kemény tusa, midőn végre Guyon magát Pott ezredes oszlopa által baloldalában megkerülve látván, csapatjaival harczolva Selmeczbányára húzódott vissza.

Csorich a közvetlenül vezénylete alatt álló csapatjaival, valamint az ütközet eldöntésére még befolyást gyakorolt előbb említett jobb oldaloszloppal Szélaknánál éjjelezett, Colloredo ellenben mindössze Némethiig jutott. Collcry ezredes parancsához híven Zsarnóczon át Hámor felé előnyomulva, ezen helység és Hodrics között Guyonnak egyik oldaloszlopára bukkant, mely Colloredonak a további előnyomulást Selmecz felé meghiúsította.

Görgey 20-án Zólyomban értesült arról, hogy Zsarnócz felé egy ellenséges hadoszlop van előnyomulóban; erről Guyont értesítve, parancsot küldött a *Pillér* hadosztálynak, miszerint az utóbb említett helység felé előnyomulva, Guyon jobb oldalát biztosítsa. Ámde Pillér 21-én csak akkor érkezett Zsarnóczra, midőn már Collery a hámor-hodricsi szorosba elvonult s olt a Guyon tartalékából kirendelt osztaggal harczba bocsátkozott. Pillér, a helyeit, hogy Colleryt követve, azt két tűz közé szorította volna, megállapodott Zsarnóczon. Görgey január 21-én este ideérkezve, másnap a l'Á zászlóalj, 1 lovas század és 1 ütegből álló s csak néhány nappal előbb volt vezérkari főnöke. *Pusztelnik* alezredes parancsnoksága alá helyezett dandárral támadólag nyomult elő Collery ellen, a ki ép azon buzgólkodott, hogy Guyon jobb oldalkülönítményét, mely ellen előtte való napon czélt nem érhetett, Selmecz felé visszavesse. Azonban alig vette fel az utóbbival a harczot, midőn híre érkezik, hogy hátában egy erősebb oszlop élén maga Görgey áll. *Collery* gyorsan feltalálta magát s Guyon ellenében csupán 2 századot

hagyva, ereje fenmaradó részével arczot vált s hősies elszántsággal nekimegy Pusztelnik hadoszlopának s alig veszi fel evvel a harczot, midőn a már 21-én Csorich altábornagytól kérelmezett erőbités, a 2-ik Nassau ezredbeli zászlóalj éppen kapóra Pusztelnik jobb oldalában jelenik meg s meglepőleg a magyar ütegre vetvén magát, 5 löveget azonnal harczon kívül helyez Pusztelnik a nógrádi önkéntesek élén ágyúinak megmentése érdekében ellentámadást kísérlett meg, de csakhamar 3 golyó által halálosan megsebesítve ő maga is foglyul esik. Erre a zavar és rendetlenség a magyarok körében tetőpontját éri el s Görgey egy ideig kétségbe esve szemléli fejvesztett hadának megfutamlását, majd belátván, hogy személyes jelenléte sem használ többé, ő maga is a futamlók tömkelegébe vegyül. Miután a Pillér hadosztályt még ugyanaznap Szent-Keresztnél nagyjából összeszedni sikerült, másnap Beszterczebányára vonult vissza. Collery ezredes, miután arról, hogy 22-én Csorich a Guyon által még az elmúlt éj folyamán elhagyott Selmeczet megszállotta, tudomása nem volt, — dicsőségteljes fegyverténye után a Garam völgyébe Rudnóig vonult vissza; innen 23-án újból Hodricsig nyomult előre, hogy 24-én Selmeczen hadosztályához csatlakozzék, a hova Colloredo herczeg oszlopával január 22-én szintén bevonulván, Csorich hadosztálya újból együtt volt s előőrseit Bélabányáig tolta előre.

Görgey vesztesége a január 21. és 22-én vivott ütközetekben a halottakat, sebesülteket és foglyokat együttvéve, a 700 főt is meghaladta, azonkívül 10 löveg, több lőszer- és málhakocsi került az ellenség kezébe; a császáriak vesztesége ellenben ehhez képest elenyészően csekélynek mondható.

Görgeyt a két napi erős leczke a bányavárosok mielőbbi elhagyására bírta, mi czélból hadosztályait január 25-én Boszterczebányán, a hol *Beniczky* is hozzácsatlakozott mintegy 4000 emberével, egyesítette; ez pedig a fenforgó viszonyok között már nem is volt igen könnyű feladat. A Körmöczön álló Aulich hadosztály hogy Beszterczebányát elérje, vagy a Szent Kereszt-Bucsán át, vagy a Mosóczon át vezető utat használhatta; előbbi azonban már Götz tábornok birtokában volt, a ki Csorich azon felszólításának, hogy 21-én Körmöczbánya felé támadólag nyomuljon előre, azon oknál fogva nem felelt meg, mivel Sossay tábornok, a kivel egyetértőig kellett működnie, Simunich által visszahívatván, nem érkezett be; a másik útvonalat Szent-Kereszten át pedig már Csorich veszélyeztette. Nem maradt tehát más hátra, mint az Aulich hadosztályt a legrövidebb irányban a Szkalka hegyen át egy régi hegyi ösvény felhasználásával Beszterczebányára meneteltetni, mi czélból azonban előbb egy még II. Rákóczy Ferencz hada által használt, de azóta ismét bedőlt alagutat járhatóvá kellett tenni. Hasonlóan váratlan akadályokra bukkantak a Guyon és Pillér had-

osztályok is, miután a január 24. és 25-ike közti éjjel hirtelenül meglágyúlt idő következtében a Garam kicsapott medréből s az utat Bucsa és Beszterczebánya között több helyütt elöntötte; szerencsére azonban az ellenség nem üldözött.

Csorich január 22., 23 , és 24-én Selmeczen maradt s miután itt Windischgrätznek 22-ikéről kelt parancsát megkapta, *Jablonowsky* tábornokot három Nassau- és a 12. vadászzászlóaljjal, 1 osztály könnyű lovassal, 1 hatfontos és 1 röppentyű üteggel s ½ század utászszal Selmeczen visszahagyva, a másik két dandárral haladéktalanul Pestre indult el, a hova január 29-én érkezett meg.

Görgey útja a Szepességre.

Beszterczebányára érve, Görgey fontolóra vette a további teendőket s ekkor jött rá, hogy akarva nem akarva, mégis csak Mészáros hadügyminiszter parancsa szellemében kell eljárnia s hadtestét úgyszólván az egyedüli menedékhelyre a felső Tiszához visszavezetnie. Ezen parancs a felsődunai hadtestnek a Klapka hadtesthez való közvetlen csatlakozást hagyta meg, mihez a legrövidebb ut a bányavárosokból Zólyom — Losonczon át vezetett; csakhogy azt a győztes ellenség közelségére való tekintettel most már nem igen volt tanácsos választani. E helyett nyitva állottak még a felső Garam völgyéből Tiszolczon, Jolsván és esetleg Rozsnyón át a Sajó-Tisza völgyébe vezető utak, a melyeknek felhasználásával, bár esetleg ütközet árán, de a mielőbbi egyesülés Klapkával mégis biztosítottnak volt tekinthető. Ámde Görgey úgy látszik, ép ezt nem akarta s miután valamint eddig, úgy most is leginkább az lebegett szeme előtt, hogy mennél tovább saját szakállára operálhasson, az említett útirányok helyett inkább a Garam és Vág völgyi utak felhasználásával a Szepességnek vette irányát, nem is törődve azzal, hogy ezáltal anélkül, hogy bárhonnan támogatásra számíthatna, két tűz; Schlick és az őt közvetlenül üldöző ellenség közé ékeli be magát.

Január 24-én Görgey hadtestét két oszlopra osztotta; az Aulich és Kmety hadosztályokból, továbbá Simonyi hadoszlopából és a főhadiszállásból állónak a Stureczi szoroson át a felső Vág völgyébe s innen Szent-Miklóson át Poprádra, a Guyon és Pillér hadosztályokból alakitottnak pedig a Garam völgyében Breznóbányán. Pohorellán, a Telgárti hágón és Straczenán át a Hernád völgyébe Káposztafalvára kellett előnyomulnia. Mindkét oszlopot hátvéd gyanánt — legalább Görgey művében hosszasan bizonyítgatva egészen komolyan annak nevezi — nagyrészt a bányavárosokban összeszedett államjavakkal megrakott hosszú kocsisor követte és pedig az északit nagymennyiségű készpénzkészlet, továbbá arany- és ezüstrudak, a délit öltözeti és felszerelési czikkek, fegyverzet, továbbá réz, ón, kávé, czukor stb. Január 25. és 26-án az északi oszlop a legnagyobb

erőmegfeszítés árán, 20 fok Reaumur hidegben kelt át a 3000 lábnál magasabban fekvő hó és jégborította Stureczi szoroson, mialatt a déli oszlop Breznóbányát érte el, maguk mögött az utat fatorlaszok alkalmazása és a hidak szétrombolása által járhatlanná tevén. Január 27-én az északi hadoszlop Rózsahegyet, a hol Görgey másnap pihenőt tartott, 29-én pedig Szent-Miklóst érte el. Rózsahegyen a főhadiszálláson Windischgrätznek egy küldöttje azon megbízással jelentkezett Görgeynél, miszerint a herczeg azon esetre, ha Görgey a feldunai hadtestet táborába átvezeti, számára amnesztiát és Ausztria határán kívül élethossziglan gondmentes életet biztosit. Erre válaszul Görgey állítása szerint váczi proklamációjának egy példányát küldötte meg a herczegnek. Rózsahegyről a további előnyomulás Poprádig kisebb menetekben hajtatott végre, mely várost a hadoszlop február 2-án érte el; ugyanaz napon a déli oszlop élén menetelő Guyon hadosztály Iglóig jutott

Éjjeli rajtaütés Iglón.

1849. február 3-án.

A magyar feldunai hadtest szepességi útja alatt. Schlick hadtestéből, melynek zöme Tokaj tájékán Klapka hadtestével állott szemben, Lőcsén *Kiesewetter* őrnagy alatt 4 gyalog, ½ lovas század és ½ röppentyű üteg volt előretolva. Nevezett őrnagy január 29-én értesült Görgey előnyomulásáról s azt rögtön jelentette Schlicknek, a ki bár a jelentésben foglaltakat túlzott híreszteléseknek vélte, Kiesewetternek január 31-éről kelt második jelentésére, mely szerint előcsapatjait az ellenség máris visszavetette, azonnal intézkedett, miszerint *Deym* tábornok Kassáról 1 Parma ezredbeli zászlóaljjal, 3 ottocani századdal, ½ lovas századdal és 4 löveggel Kiesewetter támogatására február 2-án Margitfalvára, onnan pedig másnap Lőcsére meneteljen. Egyidejűleg Eperjesre, a hol a Branyiszkó megszállására előretolt 2 gyalog századon és 2 lövegen kívül csupán csak az éppen alakult Szirmay féle szabadcsapat állott, még 3 ottocani század és 2 löveg rendeltetett ki.

Kiesewetter őrnagy azon hiszemben, miszerint Iglóra február 2-án csak gyenge ellenséges osztag vonult be, az ellen éjjeli rajtaütés keresztülvitelét határozta el s e czélból még ugyanaznap este 11 órakor összes csapatjaival elindult Igló felé, mely előtt éjjeli 1 óra tájban megjelenve, az összes lovassággal, 3 század gyalogsággal és 2 löveggel a főúton balolt be a városba, 1 század 1 löveggel pedig annak keleti szegélye ellen rendeltetett ki. A vállalat azon hanyagságnál fogva, melylyel Guyon hadosztályánál az előőrsi és biztonsági szolgálat kezeltetett, annyiban teljesen sikerültnek mondható, amennyiben Kiesewetter észrevétlenül egészen a város közepéig hatolt s itt tulajdonképeni munkájához fogva, az álmukból fel-

vert magyar csapatok között borzasztó zavart okozott; a főtéren felállítva volt 7 löveget pedig azonnal hatalmába ejtette. Ámde Guyon csapatjai csakhamar felocsúdnak első zavarukból s oly határozottan reávetik magukat a maroknyi ellenségre, hogy az nemcsak az előbb elfoglalt, hanem még saját ágyúit is, továbbá 4 halottat, 30 sebesültet és 21 lovat a harcz színhelyén visszahagyva, sietve Szepesváraljára menekült, honnan február 3-án a Branyiszkói szorosba húzódott vissza, a hova a vállalat szerencsétlen kimeneteléről értesült *Deyrn* is bevonult, a kluknói szoros védelmére csupán az ottoeani 3 századot hagyván hátra. Guyonnak az éjjeli vállalat alatt szenvedett vesztesége mintegy 45—50 főre rúgott.

A Branyiszkó megvétele.

1849. február 5-én.

Görgey a legutóbb kiállott fáradalmak folytán forró lázba esvén, három napot Vichodnán ágyban fekve betegen töltött s igv csak február 3-án érkezett Poprádra, a hol az Iglón történtekről jelentést vett, minek folytán még ugyanaznap Lőcséig utazott tovább; itt meg arról értesült, hogy az öt üldöző osztrák hadoszlop is nyomában van már. Most tehát gyorsan határoznia kellett: vagy masának a megszállt Branyiszkón át ütközet árán utat törni, vagy pedig a biztos összeütközés elől kitérve, hadtestével déli irányban a Sajó völgyébe elvonulni. Görgey az előbbit választotta s a Branyiszkó megvételével a *Guyon* hadosztályt bízta meg, mialatt *Kmetynek* a Hernád völgyében Krompach felé csupán tüntetőleg kellett viselkednie. *Pillér* hadosztálya Guyon esetleges támogatására Szepesváraljára indíttatott, azonban a következő napi harezokban nem vett részt s végül *Aulich* hadosztálya egyelőre még a Poprád völgyében hagyatott. A Lőcsén szállásoló *Simonyi-ié\e* hadoszlop és a hadtest főhadiszállás tisztikara a döntő küzdelmek előestéjén, február 4-én, Görgey meghagyásából fényes bált rendezett.

A Rranyiszkó megvételére kirendelt Guyon hadosztály ez időben az *Uechlritz* és *Sottfrid* dandárokra tagozódott s állott a 13. és 33. honvéd zászlóaljból, 1 zászlóalj nógrádi önkéntesből, 2 a bányavárosokban újonnan alakított zászlóaljból, 1 század Ujházy-vadászból, 2 század utászból, 2 lovas századból és 24 lövegből, összesen 3760 főnyi és 160 ló állománynyal. A hadosztály február 5-én korán reggel indult el Szepesváraljáról a Branyiszkó felé, úgy hogy már reggeli 9 órakor a szoros bejáratánál fekvő Korotnokot értő volt el, a hol hatfontos ütegét nyomban felvonultatta. Ennek támogató tüze alatt a 33. honvéd zászlóaljnak arczban kellett támadnia, míg a már Szepesváraljáról az egyik mellékúton előnyomuló utászok és Ujházy-vadászok az ellenség bal-, a nógrádi zászlóalj pedig *Kompolthy* őrnagy alatt annak jobb oldalába irányíttattak; a

dandár fenmaradó része tartalékviszonyban a középoszlop mögött állott fel.

A branyiszkói szorost *Deyrn* tábornok parancsnoksága alatt 2 gyalog zászlóalj, 1 lovas század, összesen 1800 fő 6 löveggel tartotta megszállva és pedig 1 ½ zászlóaljjal és 4 löveggel magát a szorost és az attól két oldalt elterülő hegyhátakat; ½ zászlóalj, a lovas század és 2 löveg tartalék viszonyban hátrább állott fel. A támadást a 33. honvéd zászlóalj vezette be, mely azonban a Korotnok mellett, tehát a mélységben állást foglalt s a saját gyalogság feje felett tüzelő tüzérség által kellőleg támogatható nem- lévén, csakhamar fönakadt. Erre Guyon középhada mindaddig álló tűzharcz kifejtésére szorítkozott, mígnem az ellenség jobb és baloldala ellen kirendelt oszlopok a szorost környező hegytetőkön megjelenve, részben már az ellenség hátába is kerültek: ekkor, körülbelül d. u 3 óra tájban, a 33. honvéd zászlóalj is megújítja rohamát, mire az osztrákok a tartalékban volt 2 század önfeláldozó ellentállása mellett terepszakaszról terepszakaszra harczolva előbb a hegyhágó tetejére, majd onnan Sirokán át Eperjes felé vonulnak vissza, a hova 18 órányi szakadatlan menet után éjfél után félkettőkor megérkezve a Schlick által időközben oda irányított Schulzig hadoszloppal egyesültek. Az ezen ütközetben is, mint rendesen rettenthetlenbátorságot tanúsított Guyon, hadosztályával éjfél után 2 órakor Sírokénál vonult éji nyugalomra.

A branyiszkói ütközet Guyonnak mintegy 150 emberébe került, miből kétharmad a 33. honvéd zászlóaljat illeti, mely hősies kitartása elismeréséül Görgeytől egy „Branyiszkó 1S49. február 5-én“ felirattal ellátott aranyhímzésű zászlószalagot kapott; az ellenség vesztesége holtakban és sebesültekben mintegy 300 főre rúghatott, a foglyok száma pedig 95-üt tett ki.

Schulzig altábornagy február 6-án reggel a Branyiszkó felől visszavonult hadoszlopot az övével egyesítvén, még ugyanaznap reggel 7 és 8 óra között Kassa felé húzódott vissza. Az altábornagy útközben Szt.-Péternél találkozott a Görgey előnyomulásának hírére egész hadtestével Kassa felé sietö *Schlickkel*, a ki Schulzig hadát előbb Lemesre, majd az ennél is jobb budaméri állásba rendelte vissza.

Görgey február 5-én éjfél felé értesült a Branyiszkó szerencsés bevételéről, minek folytán másnap hajnal felé kocsira ült, hogy Guyont személyesen felkeresse, de miután ez az említett napon korán reggel, Sirokéról tovább indult, úgy hogy már délután az osztrákok által oda hagyott Eperjest megszállotta, Görgey őt utólnem érhette s így az Szepesvár aljára visszatérve, kiadta a másnapra, február 7-ikére szóló intézkedéseket, a melyek értelmében a Poprád völgyéből már különben is útban levő Aulich hadosztálynak a Branyiszkón átkelve Hedriig kellett előnyomulnia; a Pillér hadosztály

utasítást nyert, hogy Eperjesen Guyonhoz csatlakozzék, *Kmety* hadosztálya pedig továbbra is a Hernád völgyében Krompachnál maradt s még akkor sem nyomult előbbre, midőn a vele szemben Kluknónál álló 3 ottocani század a Branyiszkó elvesztéről szóló hírre szintén visszahúzódott.

Görgey a helyett, hogy az állásból kiszorított ellenséget feltartóztatlanul üldözte volna, egyelőre tétova magatartást követett, sőt kémjelentések nyomán attól tartva, hogy az ellenség őt fogja Eperjesen megtámadni, február 7-én este még az Aulich-hadosztályt is magához vonta s a három hadosztállyal egészen 9-ig várakozó állásban tétlenül maradt. Nyilvánvaló tehát, hogy Görgey a Guyon branyiszkói győzelme által nyújtott előnyöket kellőleg kiaknázni elmulasztotta, s csakis ezen körülménynek tulajdonítható, hogy a közéje és Klapka hadteste közé szorított Schlick oly könnyű szerrel kerülte ki a fenyegető veszedelmet.

Mielőtt ez utóbbinak Klapka elleni hadműveleteit tárgyalnék, előbb röviden összefoglalva a Görgey hátában történt eseményekkel kell foglalkoznunk.

Csorich altábornagynak Pestre vonása után, Selmeczbányán, mint tudjuk, csupán a *Jablonowsky* dandár maradt vissza. Ennek elővédé január 30-án Bucsáig, 31-én pedig az egész dandár Beszterczebányáig jutott, mely várost Görgey már 25-én hagyta el. Az említett dandáron kívül *Götz* tábornok csapalosztálya is Görgey üldözésére rendeltetett ki, miután helyette, a bányavárosok megszállásáról Windischgrätz herczegnek január 30-án kelt parancsa szerint Simunichnak kellett gondoskodnia.

Beszterczebányáról Jablonowsky egy 5 gyalog, ½ lovas-század és 2 lövegből álló hírszerző különítményt *Collery* ezredes alatt a Garam völgyén fölfelé Lipcsére, egy másik, 4 gyalog század, 1 lovas szakasz és 2 lövegből állót pedig *Abele* százados alatt a Sturecz hegyén át Rózsahegy felé irányított. Eközben Jablonowsky Görgey térnyerésére való tekintettel elhatározta, hogy a "közvetlen üldözéssel felhagyva, útját Breznóbánya-Tiszolczon át egyenesen Kassa irányában folytatja, mi czélból a dandár zömét február 4-én Breznóbányára indította útnak, a hova február 6-ika folyamán Götz is bevonulván hadoszlopával, az egész seregtest feletti parancsnokságot átvette, melylyel azonban útját nem a Jablonowsky által javasolt irányban Tiszolczon át, hanem a Szepesség felé vevén, február 7-én Polomkát, 8-án Telgártot, 10-én pedig Vernáron át Lőcsét érte el, mely várost Görgey már néhány nap előbb elhagyta volt. Ily körülmények között Götz üldözése a magyar feldunai hadtestet teljesen hidegen hagyhatta.

A Lipótvár körülzárolását folytató *Simunich* altábornagy a bányavárosok megszállására Götz hadosztálya helyett, február 2-án Selmecz- és Körmöczbányára egy-egy osztály gyalogságot rendelt

ki; ugyanezen napon 2 órai ismételt bombázás után Lipótvár is megadta magát; a várőrség *Ordódy* őrnagy parancsnoksága alatt Mednyánszky és Zinner őrnagyokból, 38 főtisztből és 1272 főnyi legénységből állott; ezenkívül az osztrákok kezébe esett még 38 ágyú, továbbá nagymennyiségű lőszer- és élelmi készlet. A vár megvételéről szóló jelentésre Simunich parancsot kapott Windischgrätztől, miszerint hadával Érsekújvárra vonuljon Komárom szoros körülzárolását foganatosítandó, miután az itt parancsnokló *Ramberg* altábornagy parancsot kapott, hogy a Görgeyt üldöző Götz és Jablonowsky dandárok felett vegye át a parancsnokságot, melyeket azonban csak február 14-én Szepesváraljján érhetett utói. Simunich február 7-én ért Érsekújvárra, a hova a Csallóközből kivonult *Neustadler* dandár, mely oda a bekövetkezett vízáradások folytán ismét vissza nem térhetett, Szereden át már február 6-án beérkezett. Utóbbemlített dandárt Érsekújvárod azon újabb rendelkezés érte, miszerint haladéktalanul Pestre vonuljon be. Alig hagyta el Neustadtér tábornok ebből kifolyólag február 8-án Érsekújvárt, midőn feléje Nászvad irányából egy, *gróf Eszterházy Pál* őrnagy parancsnoksága alatt Komáromból kirohanást intézett erősebb oszlop támadásra indult. Ezt azonban az Érsekújvárból érkezett segélycsapatok segítségével mihamar visszavetvén, útját akadály nélkül folytatta tovább Párkány felé, a hol február 9-én gőzhajókra ülve, dandáréval együtt Pestre ment s itt újból régi beosztásába, az I. hadtesthez tért vissza.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Schlick műveletei Klapka ellen.

1849. Január elejétől végéig.

A szerencsétlenül végződött kassai csata után Mészáros újból a hadügyminisztérium élére állván, a felső tiszai hadtest parancsnokságát *Klapka* ezredesnek adta át, a ki csak nemrég neveztetett ki a hadügyminisztérium táborkari osztályának főnökévé. Az új hadtestparancsnok január 11-én Miskolczra, 12-én pedig Mészáros főhadiszállására, Tokajba megérkezvén, azonnal átvette teendőit s seregtestének újjá szervezése és erősbítése mellett, mindenekelőtt a jó szellem és fegyelem emelését és megszilárdítását tekintette főfeladatául, hadműveleti terve pedig abból állt, hogy a seregszervezés ideje alatt Debreczent is megvédendő, seregteste zömével Tokaj körül foglal állást, a hol magát esetleges megtámadtatás esetén is tartani iparkodik, ha pedig ő maga felkészült, határozottan támadólag szándékozott közvetlen ellensége, Schlick ellen fellépni, hogy aztán a Szepességen át előnyomuló Görgeynek kezet nyújtva, avval együtt, összhangzásban a közép Tiszánál alakuló főerővel a fővárosok felé nyomuljon előre.

Rendelkezésre álló erejét, mely a parancsnokság átvétele alkalmával 6 honvéd zászlóaljból, 3 század lengyel legionistából, 4 huszár századból és 16 lövegből állott s melyhez már legközelebb még 2 zászlóalj, 2 lovas század és 11 löveg járult, Klapka következőleg állította fel:

Balszárny: Desewffy dandára Miskolcz megvédésére Szikszónál. *Közép: Bulharyn* dandára Tállyán és Golopon, *Thworznicky* által parancsnokolt elővédjével Szántón. A két dandár között összeköttetésül *Gedeon* hadoszlopa Dobsza- és Prépostnál a Hernád mentén. *Jobb szárny:* Schulz dandára Olasz-Liszkán és Vámos-Újfalun. *Tartalék*: *Bobory* alatt Tokajon. *Főhadiszállás:* Szerencsen.

A fenti dandárok a hadműveletek tulajdonképeni megkezdése idejében január 20-án a következő csapattestekből alakultak:

Dessewffy dandára:

26. honvéd zászlóalj	6 század
19. „ „	6 „
Borsodi önkéntesek	4 „
Coburg huszárok	1 lov. század
1 hatfontos üteg	6 löveg
½ háromfontos üteg	3 „
összesen 2⅔ zlj. 1 lov. század, 1½ üteg	

Bulharyn dandára:

34. honvéd zászlóalj	6 század
52. „ „	4 „
Lengyel legio	4 „
Abaujvári önkéntesek	2 „
Hevesi nemzetőrök	2 „
Az 1. huszár ezredtől	2 lov. század
A 3. „ „	½ „ „
A 6. „ „	½ „ „
Lehel-huszárok	1 „ „
½ tizenkétfontos üteg	3 löveg
½ hatfontos üteg	3 „
½ háromfontos üteg	3 „
összesen 2⅚ zlj., 4 lov. század, 1½ üteg.	

Gedeon dandára:

42. honvéd zászlóalj	4 század
20. „ „	2 „
Hevesi lovas nemzetőrök	½ lov. század
1 háromfontos üteg	6 löveg
összesen 1 zlj. ½ lov. század, 1 üteg,	

Schulz dandára:

17. honv. zászlóalj	6 század
43. „ „	3 „
A 39. ezred 3. zlja	4 „
Lehel-huszárok	1 lov. század
Hevesi lov. nemzetőrök	½ „ „
1 háromfontos üteg	6 löveg
összesen 2⅙ zlj, 1½ lov. század, 1 üteg	

Az egész hadtest összege tehát 8⅔ zljat, 7 lov. századot és 30 löveget tett ki, s állománya körülbelül 10.000 emberre tehető *Schlick* daczára annak, hogy a kassai ütközet után Gácsország-

ból egy zászlóalj erősbítést kapott, s hogy a magyaroktól elfoglalt lövegekből egy új üteget alakított, miáltal hadtestének létszáma 8, egyenkint 6—6 századból álló zászlóaljra, 6 lovas századra és 35 lövegre szaporodott, nem tartotta magát elég erősnek arra, hogy a megvert Mészárost üldözve, kassai védő helyzetéből határozott támadásba csapjon át. E helyett Abauj, Sáros, Szepes és Zemplén megyék lecsendesitése és biztosítása czéljából a legfontosabb irányokban mindhárom fegyvernemekből alakított körjáratokat küldött ki, melyek feladatuk befejezte után, kivéve a fontosabb városok védőrsége gyanánt kirendelteket, újból Kassára tértek vissza.

Időközben híre érkezett, miszerint a Klapka által átvett volt Mészáros-féle hadtest jelentékeny erősítéseket kapott s hogy az szervezésének befejezte után Kassa felé támadólag előnyomulni készül. Ezen körülmény arra bírta Schlicket, hogy Klapkát megelőzve ő menjen át támadásba, miről Windischgrätz herczeget, a kitől egyidejűleg sürgősen segélyt kért, a következő jelentéssel értesítette: „Ezen művelet által szándékom az ellenséget, egyrészt, ha nálamnál erősebb volna, Tokaj és Tarczalnál lekötni és foglalkoztatni, hogy őt ez által kikülönítésektől a már alávetett megyékbe, visszatartsam, miáltal egyszersmind közelebb is jutok a pesti országúthoz; másrészt pedig, ha az ellenség nálamnál nem erősebb, szándékom őt Tokajnál a Tisza mögé vetni, hogy az ottani átjáró kézbentartása által utam Debreczen felé nyitva legyen. Ezen jelentés folytán Windischgrätz január 19-én azonnal útnak indította a *Schulsig* hadosztályt Kassa felé, mely a következő részekből alakult:

Kriegern tábornok dandára:

2. Latour ezredbeli zászlóalj
3. ottocani zászlóalj
3. varasd-kőrösi zászlóalj
3. varasd-szt.-györgyi zászlóalj
1 hatfontos üteg.

Parrot tábornok dandára:

6 század porosz-főherczeg vértes
2 század Auersperg vértes
1 lovas és 1 tizenkétfontos üteg

A hadosztály összege: 4 zászlóalj 8 lovas század és 18 löveg.

Schulzig 23-án Kápolnára, 25-én Miskolczra érkezett.

Schlick az Eperjest, Lőcsét és Kassát megszállva tartó különítmények visszahagyásával hadtestestének zömével fentközölt terve értelmében már január 17-én indult el Kassáról, mely alkalomból hadát. három hadoszlopra osztá. A *Zimburg* őrnagy alatt 5 gyalog-, 1 lovas századból és 2 lövegből álló jobb szárny Szikszó felé, a *Herzmanowsky* őrnagy parancsnoksága alatt 1 gyalog zászlóaljból,

1 lovas századból és 4 lövésből álló balszárny, Gálszécs-Sátoralja-Ujhelyen át Bodrog-Kereszturnak s végül a *Pergen* és *Fiedler* dandárokból álló zöm Tállyának vette irányát Január 17-én a jobb szárny Alsó-Novajt, a bal szárny Kelecsényt, a középnek báró *Piatolli* őrnagy alatt 1 zászlóalj, 1 lovas század és 2 lövegből álló elővédo pedig Hidas-Németit érte el. Január 18-án a jobb szárny csupán szemrevételezett Forró felé a zöm elővéde Göncz-Ruszkáig, Fiedler tábornok pedig 1 zászlóalj, 1 lovas század, és 1 üteggel reggel 8 órakor Kassáról elindulva, Hidas-Németiig, a bal szárny Galszécsig jutott előre. Január 19-én a jobb szárny Forrót, a bal szárny Tőke-Terebest szállotta meg. *Piatolli* őrnagy a zöm elővédével a *Thworznicky* által megszállva tartott Szántó felé nyomult előre s miután az utóbbi magát balszárnyában 2 ellenséges gyalogszázad, 1 lovas szakasz és 3 löveg által megkerülve látta, jelentéktelen harcz után, melyben az ellenség 2 sebesültet és 1 lovat, a lengyelek pedig holtakban, sebesültekben és foglyokban mintegy 20 embert vesztettek, Tállyára vonult vissza, a hol *Bulharyn-nal* egyesült.

Fiedler tábornok az összeütközés hírére, dandárét még aznap szintén Szántóig vezette előre, míg *Pergen* reggel 8 órakor 1 zászlóalj, 1 lovas század és 2 üteggel Kassáról elindulva, Hidas-Németiig jutott.

Klapka másnap összes erejét Tállya körül szándékozott egyesíteni, hogy ott a csatát elfogadja, de midőn hírét vette, hogy Dessewffyt a szántói gyenge ágyúzás állásának elhagyására bírta, és pedig nem is a legrövidebb csatlakozó úton, hanem Böcs-Tisza-Luczon át nagyot kerülve, Tokaj felé, — előbbi szándékát megváltoztatva, azt határozta, hogy hadtestét Tarczal, Tokaj és Keresztur között egyesíti; ehez képest a Bulharyn dandár 20-án este felé Tállyát elhagyva, Tarczalra vonult vissza.

Az ellenség részéről utóbbemlített napon a Pergen dandár szintén Szántóra onult be, a hol másnap a Tállyáig előretolt elővédet kivéve, a két dandár csapatjai pihenőt tartottak.

A tarczal-bodrogkereszturi ütközet.

1849. január 22-én.

A szántói siker által elcsábítva Schlick 22-ére anélkül, hogy előbb Sulzig beérkezését bevárná, Klapka ellen támadólagos fellépést határozott, mégpedig hadteste zömével Tállyán és Mádon át Tarczal felé; ezen támadást Herzmanowsky őrnagynak előnyomulása által S.-A.-Ujhelyről Bodrog Keresztur felé támogatnia kellett.

Klapka hadteste a megtámadtatás idejében következőleg volt felállítva: a jobb szárnyon *Schulz* dandára Bodrog-Keresztur és Kisfaludot, a középen *Bulharyn* dandára Tarczalt tartotta meg-

szállva; *Gedeon* hadoszlopa tartalék gyanánt Tokajnál állott, végül pedig *Dessewffy* dandára a Tisza mentén csatlakozófélben volt Tokaj felé. Bulharynnak szigorú parancsa volt Tarczalt Dessewffy beérkeztéig minden áron tartani, mi czélból az első ágyúszóra *Thworznicky* alezredest a lengyel légióval, az abaujvári és hevesi önkéntesekkel, továbbá ½ háromfontos üteggel, a Tarczaltól északra fekvő Kápolna-magaslatra, ettől balra az országútra a már ott levő 2 honvéd század erősbítésére pedig *Zakó* őrnagy alatt a 34. honvéd zászlóaljat ½ hatfontos üteggel rendelte ki, s végül a völgyben Zombor felé 2 huszár század állott fel.

Schlick Tállya - Mádon át Tarczalhoz lőtávolságra érve, a Fiedler dandárral az első, a Pergen dandárral pedig a második harczvonalban harczfelállítást vőn; az első harczvonal balszárnyát a Vilmos-ezred 3-ik zászlóalja 2 hozzá beosztott löveggel, a középet a Hartmann ezrednek osztálytömeg alakulást felvett 2. zászlóalja néhány röppentyű löveggel képezte, míg a lovasság a jobb szárnyon a völgyben állott fel.

Az uralgó nagy köd miatt a harcz minden tüzérségi bevezetés nélkül, mindjárt kis távolságról, az országút mentén előnyomuló osztrákokra nézve már kezdettől fogva veszteségteljes puskatűzzel vezettetett be, úgy hogy Schlick annak ellensúlyozására kénytelennek érezte magát az országút mentén jól befészkelve volt gyalogságunk ellen egyik lovas századát támadásra inditani, mely azonban *Czakó* százados két százada, majd a beérkező *Zákó-zá*szlóalj részéről heves tűz alá és egyúttal huszárjaink által is oldalba véve, csakhamar teljesen felbomlasztva veretett vissza. Ezalatt a 3. számú Vilmos zászlóalj *Hapaich* őrnagy alatt a hozzá beosztott 2 löveggel az állás kulcspontja, a Kápolna-magaslat ellen nyomult előre, melynek koronájára úgy az osztrákok mint *Thworznicky* alezredes majdnem egyidőben értek föl és a sürü köd folytán csak akkor vették egymást észre, midőn már csak néhány lépésnyi távolságra Voltak egymástól, minek folytán mindkét oldalon oly nagy volt a meglepetés, hogy Thworznicky, nemkülönben az osztrákok részén jelenlevő Fiedler tábornok is lábhoz vétette a fegyvert. Az erre következett alkudozások alatt érkeztek be a hevesi önkéntesek s a hegylejtőn fölfelé törekvő osztrák erősbítéseket észrevevén, nyomban tüzelést kezdettek, mire az egymással farkasszemet néző Thworznicky-Fiedler-féle osztagok is, kölcsönösen „árulás“-t kiáltva, újból fegyvert emelnek egymás ellen, minek következménye lőn, hogy az osztrákok rövid harcz után a mélységbe dobattak vissza. Miután a visszavert zászlóaljat nagyjából ismét rendezni sikerült, az annak körében személyesen megjelent Schlick újabb támadást parancsolt, mely azonban, mint előre látható volt, eredményre nem vezethetett. Erre Schlick, a Kápolna-magaslatot minden áron hatalmába ejteni akarván, még egy harmadik támadást is elrendelt ellene, melynek kivitelével *Gorizutti*

őrnagy alatt [a] Sunstenau vértesek 1. százada és az ezt követő Vilmos ezredbeli 1-ső zászlóalj 4 százada bízatott meg. A vérteseknek elszánt támadásukkal valóban sikerült is Thworznicky arczvonalát áttörni, de azután kereszttűzbe fogatván, nagy veszteség árán verettek vissza, mely körülmény az utánnyomuló gyalogságot is annyira megrendítette, hogy az többé harczba sem bocsátkozott. Ezek után Schlick, a kit a nagy köd az ellenség gyengeségének felismerésében gátolt, a további támadó kísérletekkel felhagyva, hadtestét Tállyára és Mádra rendelte vissza; Bulliaryn pedig azon hiszemben, hogy állásának megtartása által a megparancsolt szívós ellentállás követelményeinek teljes mértékben eleget tett, nyugodtan nézte az ellenség visszavonulását, mely a nemsokára beérkező Dessewffy-dandár által sem zavartatott meg.

Ugyanezen napon az újhelyi út mentén Bodrog-Keresztur tájékán is ütközetre került a dolog. Herzmanowsky, bár a 22-ikére szóló parancsot, mely véletlenül a magyarok kezébe jutott, nem kapta ugyan meg, mindazonáltal a mondott napon saját kezdeményezéséből előrenyomult és Schulz előcsapatjait Kisfaludig nyomta vissza. Ez utóbbi a Tarczal előtt kivívott sikerekről, nemkülönben a vele szemben álló ellenség gyenge voltáról értesülvén, 23-án reggel a Kisfaludnál álló osztrákok megtámadását határozta el, miből Kisfalud és Bodrog-Keresztur között igen makacs és véres harcz keletkezett, mely elvégre, miután Schulz Tarczal felől is erősbitést kapott, Herzmanowsky visszanyomásával végződött, kinek különben Schlick már 22-én esto meghagyta volt, miszerint a hadtest zömével Mádra bevonuljon. Schulz nem igen üldözte a hátrálókat s így azok délután 2 óra tájban nagyobb baj és veszély nélkül érhették el a kijelölt gyülekező helyet, Mádat, melyet e napon Klapka harczalakzatba tagozott hadteste zömével megközelített ugyan, de a harcz kezdeményezését sem ő, sem Schlick nem tartotta tanácsosnak.

A Tarczal és Keresztur előtt vívott két napi ütközet alatt az osztrákok halottakban 2 tisztet és 58 főnyi legénységet, sebesültekben 4 tisztet és 87 főnyi legénységet, eltűntekben 2 tisztet és 60 főnyi legénységet, a magyarok pedig halottakban és sebesültekben mintegy 100 főt vesztettek, az eltűntek és foglyul esettek száma ismeretlen.

A tarczal-kereszturi harczoknak legközelebbi következménye lön, hogy Schlick a Windischgrätz által küldött segélycsapatokat bevárandó, hátrább fekvő szállásokba vonult, hogy azután a mire egyedül nem volt képes, a nyerendő erősbítéssel foglalja el a tokaji Tisza-átjárót, hogy ezáltal magának Debreczen felé szabad utat nyisson. Éhez képest hadtestét január 24-én az Abauj Szántó-Kór Boldogkő Varalja-Vizsoly-Czécze-Forró által jelölt területen laktáborokba helyezte el. Ezalatt Schulzig, mint már említettük, január 23-án Kápolnát, 25-én pedig Miskolczot érte el s a következő napokon

teljesen egyesült Schlickkel, kinek seregtette ezen időtől kezdve a III. számú hadtest elnevezését nyerte s állománya 12 zászlóalj, 14 lovas század és 53 ágyúra szaporodott lel, melyből azonban a Deym-dandár Szumay szabadcsapatával együtt Kassa, Eperjes és Lőcse megszállása által Schlick hátát Görgey és a netán felkelt magyar népfölkelés ellen volt hivatva fedezni, melynek leszámítása után a Tokaj ellen intézendő hadműveletekre 10 zászlóalj, 13 lovas század és 44 ágyú maradt.

Új támadó terve értelmében Schlick hadtestét január 29-én következőleg helyezte el: *Fiedler* dandára 3 zászlóalj, 2½ lovas század, 14 1öveg Mádon; *Pergén* dán darából 10 gyalog és l½ lovas század, 12 löveg Ujhelybe kikülönítve, 2 gyalog század Kéren, 1 zászlóalj 1 lovas századdal Boldogkő-Váralján; itt volt elhelyezve a hadtest főhadiszállása is. *Schuhig* hadosztályából *Párról* dandára következőleg volt elosztva: 2 gyalog század Gibárton, 4 gyalog, 6 lovas század és 6 löveg Szántón és Kéren; *Kriegern* dandáréból $2^2/_3$ zászlóalj, ½ lovas század és 12 löveg Forrón; 2 gyalog és ½ lovas század a zsolczai Sajóhídnál s végül 1 lovas század a Sajó völgyén fölfelé Putnok irányában portyázott. A kikülönített *Deym*-dandárból 1 zászlóalj, ½lovas század és 4 löveg Kassát, 2 század, 2 löveg és a Szirmay féle szabadcsapat Eperjest s végül 4 gyalog-, ½ lovas század és 3 löveg Kiesewetter őrnagy alatt Lőcsét tartotta megszállva.

Január 30-an ezen felállítás változatlan maradt, csupán a Bergen dandár zöme vonult S.-A.-Ujhelyből Olasz-Liszkáig előre. Ezen állásból Schlick 31-én a Fiedler és Parrot dandárokkal Mádról Tarczalon át, a Pergen dandárral pedig Bodrog-Kereszturon át szándékozott Tokaj ellen támadólag előnyomulni.

Klapka értesülvén arról, hogy a Schlick segítségére jövő Schulzig altábornagy már Miskolcz környékét érte el, nehogy a Tarczal-Kereszturnál kivívott előnyöket koczkára tegye, .lemondott Schlick üldözéséről s egyelőre csupán a tokaji Tisza-átjáró megtartására szorítkozott és egyúttal Kossuthnál segély csapatok útbaindítását szorgalmazta. Erre Kossuth a több tekintetben figyelemreméltó alábbi levéllel válaszolt: „Debreczen, 1849. január hó 29-én. Azon meggyőződésben, hogy a hadügyminisztérium már kifejezte a köszönetét, melylyel önnek a haza sikeres működéseiért tartozik, néhány napig vártam levelemmel, hogy öntől időközben részletes jelentéseket kapjak előléptetési és kitüntetési javaslatokkal. Minthogy azonban ez hihetőleg túlhalmozott teendői miatt még eddig nem történt, nem akarok tovább késni elismerésem szíves kifejezésével, melyre az ön érdemei teljes mérvben jogosultak. Ön nemcsak minden várakozásnak megfelelt, hanem sokkal túl is szárnyalta azt a bizalmat, melylyel önnek hazafiúi kezébe a parancsnokságot letettem. Igen, ön felülmúlta minden várakozásomat és mi tökéletesen

meg lehettünk elégedve, midőn az *ön* által átvett hadtest, mely folytonos csatavesztések által igen le volt hangolva, és desorganizálva, vezénylésének rövid tartama alatt annyira rendbe hozta, hogy azt lehet mondani: „a hadtest még fennáll;“ De ön nemcsak azt tette, de két győzelmet is vívott ki e hadtesttel, melyek szabadságharczunk legfényesebbjei közé tartoznak. Mindenekelőtt azon harczosoknak, kik különösen kitűntek, a haza elismerését akarom kijelenteni, mert elvemül tűztem ki, a kitüntetéseket és előléptetéseket az ön hadtesténél csak javaslata szerint megtenni. Egyszersmind tudtára adom önnek, hogy csapatai élelmezésére a legnagyobb gondot fogom fordítani. Most még néhány szót tájékozásul. Minthogy Schulzig Schlickkel Miskolczon egyesült, önnel szemben tekintélyes túlerő áll. Újváros és Polgár vidékén tartalék hadsereget gyűjtünk, mely önnek tartalékul, Debreczennek pedig fedezésül fog szolgálni meglepetés ellen. Sajnos dolog csak az, hogy a fegyverek lassan készülnek; mert legénységet már eleget állíthatunk. — A tartalék 5000 ember gyalogságból, 8 lovas századból és 2 ütegből fog állani. Tiszafüred és a roszérzelmű Polgár szemmel lesz tartva, itt Asbóth ezredes van a Zrínyi és Hunyady zászlóaljakkal, melyekből azonban csak 400 ember vari puskákkal ellátva, a tartalék összeállítására azonfelül még 400 fegyverzett önkéntes bajnokunk van, kik már Görgey táborában szolgáltak, 150 török vadászunk, 200 pesti légionáriusunk, 3 ágyúnk, 500 debreczeni guerillánk, úgynevezett vörös pántlikások, kik az aradi táborban szolgáltak és egy lovas századunk. A hajdúsági és szabolcsi nemzetőrséget a Tisza őrzésére rendeltem ki. Szükség esetén még a népfölkelés is igénybe vehető Debreczenben és vidékén. Mindazonban mindez nekem még csekélységnek látszik, utasitottam tehát Perczel tábornokot, hogy 4000 embert küldjön *Dembinszky* parancsnoksága alatt Poroszlóra. E mozdulat pontos teljesítéséről azonban nem kezeskedhetem, mivel Perczel időközben Szolnokról Czegléd felé nyomult elő, bogy ezen általmadás által mozdulatait. Eger ellen, hol akkor még Schulzigot lenni hitte, álczázza. És itt egyre kell önt kérve figyelmeztetnem: Dembinski kikötötte magának, hogy bárki legyen a főhadparancsnok, ő magát annak szívesen rendeli alá, de ha nem neveztetnék ki főhadparancsnok, hanem több hadtest működnék együttesen, akkor anciennitására számít. Ő ugyanis 1831. óta hadosztály-tábornok. Ha ő tehát az említett hadosztálylyal följön és a tartalékból és az ön hadtestéből hadsereget fog képezni, igen természetes, hogy a főhadparancsnokság rangjánál és anciennitásánál fogva őt illeti Ön ezentúl azon csapatok vezére marad, melyek élén hadvezéri talentumát oly fényesen kimutatta. Ha azután Dembinski régi hírnevének megfelel és az isten minket megsegít, Damjanich, Vécsey, Perczel, Görgey és az ön hadteste az itt képezendő tartalékkal összpontosíttatnak és ha más főparancsnok kinevezése nem volna lehetséges,

akkor Dembinski bízatnék meg valamennyi hadtest működéseinek igazgatásával. Önt akkor, természetesen mint tábornokot, oldala mellé a táborkari főnökség átvételére kérnők fel. De ez csak eszme, mitr szól ön hozzá? Az isten áldja meg, ezredes úr! Legyen meggyőződve, hogy engem régóta nem örvendeztetett meg valami annyira, mint az, hogy önben a hazának oly kitűnő vezért adhattam.

P. S. Adja isten, hogy addig tarthassa állását, míg Dembinski megérkezik, és a tartalék össze van állítva. Akkor Schlick és Schulzig két tűz közé kerülhetnek. Ha ön nem tarthatja magát, akkor Tokajon át a hídon kellene a Tiszán átmennie és a hidat maga mögött elégetnie. De ez csak casus extremae necessitatis.“ Klapka azonnal válaszolt Kossuth ezen levelére s kijelenté, miszerint készséggel hajlandó Dembinsky főpararancsnoksága alatt is bármely alkalmazásban tovább működni. Egyúttal azon biztos hírre, miszerint Schlick már legközelebb ismét Tokaj ellen támadni készül, s hogy Dembinski segítségére egyelőre számítania nem lehet, miután az a helyett, hogy vele az egyesülést kereste volna, Polgárnál a Tisza jobb partjára kelt át, hadtestét még január 30-ika folyamán a Tiszán átvezetve, ott következőleg helyezte el:

Bálszárny: Bulharyn dandára Újfalun és Eszláron; *zöm,*. Dessewffy dandára és Gedeon hadoszlopa Rakamaznál, előretolt különítményekkel a Tisza jobb partjára, Kis- és Nagy-Tokajnál; *jobbszárny:* Schulz dandára Timár, Szabolcs és Balsán, egy előretolt különítmény nyel a Bodrogközben. A Tiszán eszközölt átkelés után a hátvéddandár a tokaji fahidat, a helyett hogy azt csak széjjel szedette volna, félreértés következtében, a január 30. és 31-ike közötti éjjel fölégette.

A tokaji ütközet

1849. január 31-én.

Az osztrák hadtest január 31-én előnyomulását intézkedésszerüen folytatva, délután 1 óra tájban a *Peryen* dandárral Tokajnál, a *Fiedler* és az azt követő *Parrot* dandárral pedig Kis-Tokaj előtt érkezett be és a Dessewffy dandárnak a folyó jobb partján hagyott különítményét harczolva eszközölt visszavonulásra kényszeritette, mire *Klapka* hadtestét következőleg helyezte készenlétbe: A 34. honvéd zászlóalj parancsot nyert, miszerint az országuttól néhány száz lépésre jobbra fekvő rakamazi erdőcskét szállja meg; annak támogatására az erdőcske mögé a 42. honvéd zászlóalj rendeltetett; két löveg az országúton, ½ hat- és ½ tizenkétfontos üteg pedig az országúttól balra, a befagyott mezőn foglalt állást. A *Dessewffy* dandár és *Gedeon* hadoszlopának fenmaradó részei közvetlenül Rakamaz nyugati széle előtt állottak fel s végül a *Bulharyn* és *Schulz* dandárok parancsot vettek, hogy félútra Rakamaz

felé közelebb vonuljanak, s ott harczkészen a további parancsokra várjanak.

A magyar előcsapatok visszavonulása után, mindkét rész jó ideig foglalkoztató lövegharczot folytatott, midőn végre d. u. 4 óra tájban Schlick 4 gyalog századnak és ½ röppentyű ütegnek parancsot ád, a Tisza jegén való átkelésre és a rakamazi erdő megtámadására. Midőn ezen osztagok az említett erdő közelébe értek, a 34. honvéd zászlóalj szuronytszegezve eléjök ment s azokat visszavonulásra kényszerítette; ugyanekkor az utóbb említett zászlóalj egy másik osztaga, támogatva a 42. honvéd zászlóalj két százada által az országút mellett a hid közelében épült vámházig nyomult előre s onnan a tőle balra álló félütegekkel együtt élénk tüzharczot kezdett, melyet az ellenség a túlsó partról ugyanoly élénken viszonzott. így tartott ez majdnem öreg estig, a midőn a magyar gránátlövések Tokaj városát több helyen kigyullasztották s az ellenségnek a városban letfő lőszer kocsijait s néhány lövegét rendetlenségbe hozták. Schlick ily körülmények között a tokaji átjáró kierőszakolását czélhozvezetőnek nem tartván, csapatjait az éj leple alatt Szerencs, Mád és Keresztúrra rendelte vissza, inig ellenben a magyar csapatok az egész éjen át a Tisza mentén elfoglalt harczállásaikban maradtak.

A szenvedett veszteség mindkét részen igen jelentéktelennek mondható, de az ütközet eredménye nem is annyira a veszteségek nagyságában, mint inkább az általános helyzetből kifolyó morális tényezőkben nyilvánult.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Perczel műveletei Ottinger ellen és Dembinski első tevékenysége főparancsnokká történt kineveztetése után.

1849. január elejétől február elejéig.

Perczel tábornok a január 2-iki haditanács határozata értelmében a parancsnoksága alatt álló seregrészekkel január 5-én Pestet elhagyván, Szolnok felé vette útját, s itt csakhamar arról győződött meg, miszerint a Tisza, befagyása következtében megszűnt az ehenség átkelését gátló akadály lenni; s így ő a folyó közvetlen megvédése helyett jobbnak vélte a hátrább fekvő központias állásfoglalást, a honnan Szolnoktól kezdve Polgárig a Tisza bármely átkelő pontján megjelenő ellenségre könnyen reávethette magát. Éhez képest Perczel január 14-én *jobb szárnyát Répássy* alatt Újvároson, *középhadát* Nádudvaron, a saját vezénylete alatt álló *balszárnyat* pedig Kardszagon helyezte el. Egyidejűleg a kormány is megtette az intézkedést, miszerint ezen új székhelyiének megvédésére hivatott seregtest létszáma minél előbb kellőleg szaporítassék úgy, hogy Perczel hadteste már január 16-án az alábbi csapatállományt: mutatta fel: Kardszagon 5 zászlóalj, 8 lovas század, 1 tizenkét, 1 hatfontos és ½ lovas üteg: Nádudvaron 4 zászlóalj és 1 hatfontos üteg; Újváros on 4 zászlóalj, 6 lovas század, 1 hatfontos és ½ lovas üteg; összesen 13 zászlóalj, 14 lovas század és 40 löveg, mintegy 15,000 főnyi létszámmal, és 2000 lóval. Beosztását tekintve a hadtest Répássy, Hertelendy, és Szekulich alatt három 2—2 dandárból álló hadosztályára tagozódott. Dandárnokok gyanánt működtek: Hertelendy alatt Mihály és Mándy őrnagyok; Szekulich alatt Venturini és Buttler; Répássy alattt Kazinczy és Perczel Miklós.

Windischgrätznek a fővárosok megszállása után s miután Görgey üldözésére Csorich altábornagyot kirendelte, továbbá egyéb kisebb kikülönítések után Pesten mindössze 18 zászlóalja, 31 lovas százada és 126 lövege maradt. Tekintve, hogy esetleges további előnyomulás esetén a fővárosokat megszállatlanul hagyni nem lehetett,

ezen czélra pedig csapatokat csakis a működő hadsereg lóvására lehetett volna visszahagyni, tekintettel továbbá azon körülményre, hogy a dunántúli népfölkelés az összeköttetést Bécscsel máris veszélyeztette, ily viszonyok között a herczeg a támadó műveletek folytatását a Tiszán túlra, Debreczen irányában igen veszélyes vállalatnak vélte s így egyelőre beérte azzal, hogy a fővárosok védállapotba helyezése mellett, minek eszközlésével *Hentzi* tábornokot bízta meg, — Perczel szemmeltartására csupán egy erősebb különítményt rendelt ki. Ezen feladattal a két üteg által megerősített *Ottinger* lovas dandár bízatott meg, melynek egyúttal az clrombolt pest-szolnoki vasutat helyre állítani s a hír szerint Szolnokon felhalmozott nagymennyiségű készleteket is hatalmába ejtenie kellett.

Ottinger január 9-én indult el Pestről s másnap Albertibe érve, közvetlen elöljárójától, a bántól segítséget kért. miután, mint mondá, — a Szolnoknál összpontosuló ellenség hír szerint az ottani Tisza-átjáró körül szívós védelemre készül. Miután azonban Perczel Szolnokot megszállattanul hagyva egészen a Tisza mögé vonult, Ottinger a többször említett várost január 13-án akadálytalanul megszállotta s ott valóban jelentékeny élelmi és felszerelési készleteket foglalt le.

A szolnoki ütközet.

1849. január 22-én.

Kossuth nem örömest látta, hogy a szolnoki Tiszahíd az ellenség kezében van, a kinek e szerint alkalma nyílt Debreczen, avagy Szeged felé előnyomulva, a kormány székhelyét veszélyeztetni, illetőleg a déli hadszíntéren ellenünk harczoló szerbeknek kezet nyújtani; ez okból *Peraelnek* január 17-én parancsot küldött, hogy Szolnokot minden áron újból kerítse hatalmába. Perczel ehez képest a tisza-füredi út szemmeltartására, melyet eddig Répássy biztosított, *Asbóth* alatt néhány ezer nemzetőrt visszahagyva, hadtestével már jaunár 18-án megkezdte az előnyomulást Szolnok felé, s 21-én annak zömével Török-Szent-Miklóst szállotta meg, míg a *Kazinczy* halosztályt Tisza-Beöre különítette ki. Az elrendelt támadás keresztülvitelére Perczel január 22-ikét tűzte ki, mely napon ő maga a *Hertelen*dy-hadosztálylyal arcziránybaa szándékozott a szolnoki hid ellen előnyomulni, mialatt *Kazinczy* Tisza-Beőről a befagyott Tiszán és Zagyván át Abonynak az ellenség bal-, egy másik különítmény pedig *Perczel Miklós* alezredes alatt Szolnokon alul a Tiszán átkelve, az ellenség jobb szárnya, illetőleg háta ellen volt hivatva működni.

Oltinqer a magyarok előnyomulásáról és egy ellene készülő rajtaütésről hírt véve, a január 20. és 21-ike közötti éjjelt egész

dandárával együtt készenlétben, lóháton töltötte, s miután a várt támadás az éj folyamán be nem következett, reggel Török-Szent Miklós irányában egy hírszerző különítményt indított el, mely nemsokára *Terezd* előhadára bukkant s a nagy köd daczára is felismerni vélte, miszerint Szolnok felé erős ellenséges hadoszlopok vannak előnyomulóban. Ottinger ezen hírre azonnal két löveget rendelt ki-a-szolnoki hidra, a csak nemrég pihenőre tért dandárt pedig újból fclriasziatta. Gyülekezés közben híre érkezik Kazinczy előnyomulásának a Zagyva felé, mire Ottinger dandárét Szolnokból mintegy 1000 lépésnyit e Abony felé vezette vissza, s ott készenlétbe helyezkedett. Ezalatt *Hertelendy* a Tisza hídját úgyszólván ellentállás nélkül hatalmába ejtette s a még a városban talált ellenséges lovasokat maga előtt űzve, a város nyugati szélén hamarjában néhány löveget vonultatott fel, melyek a készenlétben álló Ottinger dandárt hatásosan lövöldözni kezdék, minek folytán ez utóbbi néhány halott visszahagyásával csakhamar zavartalanul hátrált Abony felé, amamenynyiben sem Kazinczy, sem Perezel alezredes megkerülő oszlopa az utak rósz minőségénél fogva a kijelölt időre be nem érkezhettek. Ottinger még Abonyban sem érezvén magát biztonságban, 22-ón éjjel Czeglédig húzódott vissza, a hova Windischgrätz a szolnoki események első hírére, részint vasúton, részint gyalog menetekben az 5. vadász zászlóaljat, 2 határőr zászlóaljat és 3 üteget küldött.

Perczel, miután Abonyt is megszállotta, január 23-án hadteste zömével Szolnoknál pihenőt tartott, 24-én pedig Czegléd felé nyomult előre, a hol másnap újból mégtámadla Ottinger t, a ki több óráig tartó ágyúharcz után állását elhagyva, Alberti felé húzódott vissza, miközben üldöző huszárjaink majdnem Irsáig nyomában voltak.

A szolnoki események túlzott híre *Windischgratz* herczeget a ki a Tisza mögött újjászervezett magyar fősereg dünlő támadása előtt állónak képzelte magát, igen nagy aggodalomba ejtették; ennek köszönhető, hogy még ugyanaznap, január 23-án a Görgeyt üldöző Csorichnak szigorúan meghagyta, miszerint két dandárral azonnal Pestre vonuljon be, ahol a hadak létszáma Schulzig elindulása folytán 12 zászlóaljra, 14 lovas századra és 105 ágyúra olvadt le. Egyidejűleg a herczeg egy igeit sikerült cselhez rs folyamodott, meghagyván az utóbbemlített s ez ülőtájt Kápolnáig eljutott altálrornagynak, miszerint egy Poroszló felé kirendelendő különítmény által minél hihetőbb módon azt híresztelje, hogy oda legközelebb egy 10.000 főből álló s 30 löveggel ellátott osztrák seregtest érkezend.

Majd midőn január 25-én este híre érkezett, hogy Ottinger Czeglédnél másodízben megtámadtatott s innen is, küldött segítsége daczára visszavonulni kényszerült, Windischgrätz aggodalma tetőpontját érte el s nyomban intézkedett, miszerint a fővárosban össz-

pontosult haderő 2 zászlóalj visszahagyásával azonnal részben vasúton, részben gyalog Alberti felé útnak induljon; a kimozdult erőnek részbeni pótlására Pestre a Székesfehérvárott, Esztergomban és a Bakony erdejében portyázó 6. vadász zászlóalj rendeltetett be, azonkívül p dig a Dráva mentén működő *Nugent* táborszernagyhoz felhívás ment, miszerint egyik dandárát haladéktalanul Pestre irányítsa. Hogy különben a herczeg a helyzetet magára nézve mily kétségbeejtőnek tartotta, legjobban mutatja az alábbi június 26-án Csorich altábornagyhoz intézett meghagyása:

„A budai várnak és a lánczhídnak megszállására visszahagyott 2 zászlóalj kivételével az összes rendelkezésre álló erő a Szolnok felől előnyomuló ellenség elé megy, melynek ereje biztosan megállapítva még nincsen. Miután esetleg oly körülmények állhatnak be, melyek a Méltóságod alatt álló csapatoknak az itteniekkel Váczon és Pesten át eszközlendő egyesülését megakadályozhatnák, ennélfogva utasítom Önt, miszerint Váczra érve, a tényállás felől pontos felvilágosítást szerezzen magúnak és ha a balparton az egyesülés lehetetlennek bizonyulna, úgy a legrövidebb irányban Párkányra meneteljen, a hol az átkelésre szükséges intézkedéseket megtéve, velem a Duna jobb partján Budánál keresse az egyesülést.“

Ezen intézkedések megtétele után a herczeg január 26-án délután Üllőre utazott, a hol nemsokára azon megnyugtató hirt vette, miszerint a magyarok nemcsak hogy Czeglédnél tovább előre nem nyomultak, hanem ellenkezőleg Abony felé visszahúzódtak követve az Ottinger és Gramont dandárok által. Ily körülmények között Windischgrätz a szemben álló magyar seregtest megfigyelését, illetve üldözését *Jellachich* bánra bizva, ő maga január 27-én este újból visszatért Budára, a hova néhány órával előbb 2 gtácátos zászlóaljat visszaindított, úgy hogy itt most már ismét 7 zászlóalj állott rendelkezésre, daczára annak, hogy a Nugenttól várt dandár időközben nem Pestre, hanem Kaposvár felé irányíttatott, a honnan a többi saját hadtestbeli csapatokkal együtt január végén Pécsre menetelt.

Perczel a czeglédi ágyúzás után Szolnokon csupán egy gyengébb különítménynek visszahagyása mellett, hadteste zömével Jászberényen és Árokszálláson át az egri országutat akarta elérni, hogy Schulzig ellen támadólag fellépve, Klapkának a szándékolt végleges egyesülésig legalább közvetve segítségére legyen. Ezen művelet ellen azonban *Dembinski* tábornok, a ki január 23-ika óta mint a kormány kiküldöttje, illetőleg titokban már mint a Tisza mentén összpontosítandó hadsereg kinevezett főparancsnoka, Perczel hadtesténél időzött, óvást emelt, azon nézetének adván kifejezést, miszerint a bácsbánsági hadtest beérkezte előtt a czeglédi országút és a közép Tisza átjárói el nem hagyhatók. Éhez járult még a Poroszló felé menetelő osztrák seregtestről szóló álhír is, minek folytán Dembinski a főparancsnokká

történt kineveztetését tartalmazó okmányt előmutatva, Perczelnek Szolnokon át Török-Szent-Miklósra visszavonulást parancsolt, melynek foganatosítása után a szolnoki hidat szétrombolnia kellett. Perczel bár kelletlenül engedett a parancsnak, Szolnokra érve azonban Dembinskivel heves szóváltása támadt, minek folytán önérzetében sértve a II. hadtest parancsnokságáról nyomban lemondott, melynek élére *Répásy* tábornok állott.

Jellachich a visszavonuló magyarok üldözésével, mely azonban egyszerű megfigyeléssé vált, *Hartlieb* altábornagyot bízta meg, a ki január 28-án Szolnokra érve, azt 3 zászlóaljjal, 9 lovas századdal és 12 ágyúval megszállotta s egyidejűleg egy kisebb különítményt Poroszlóra, egy másikat pedig Kecskemétre rendelt ki, úgyszintén az ottani részben fölégetett Tisza hidat újból helyreállíttotta, melyen azonban csak kisebb hírszerző különítmények keltek át a folyó bal partjára.

Dembinski még január 25-ike folyamán a Tisza balpartjára átkelvén, másnap a Klapka erősbítésére szánt Kazinczy-hadosztálylyal, melynek 5 zászlóaljához még 6 lovas század és lVa üteg csatoltatott, Kún-Hcgycs és Madarason át útnak indult Tisza-Polgár felé s január 30-án Egyeket érte el. Itt vette Klapkától az értesítést, miszerint Schlick Scliulziggal egyesülését már tényleg végrehajtotta s hogy az ekként egyesült osztrák haderő a kagsa debreczeni úton halad előre, kéri tehát Dembinskit, miszerint a lehetőséghez képest siettesse útját Tokaj felé. Ámde Dembinski máskép vélekedett s a vele volt hadosztálylyal Polgárnál a Tisza jobb partjára átkelve, Miskolcz felé szándékozott előnyomulni. Azonban az altábornagy mihamar ismét mást gondolt s a folyó balpartjára, visszatérve, február 5-ikén Tisza-Lökig nyomult előre, a. honnan újból parancsot küldött Klapkának, miszerint legkésőbb február 7-én hadtestével Miskolcz előttiegyen, melynek környékén állítólag nagyszámú ellenséges erők gyülekeznek; egyúttal a felső Tiszánál a parancsnokságot átvéve, főhadiszállását február G-án Szerencsre tette át. Az új erők hozzácsatolása folytán a felsőtiszai hadtest február 5-én az alábbi beosztást nyerte; Hadtestparancsnok: Klapka ezredes Vezérkari főnök: Csermely őrnagy.

1.	hadoszt.	Kazinczy	alezredes	5	zlj, 6 lov. szd,	12 löveg
2.	„	Dessewffy Aristid	alezredes	ő „	ő „ „	12 „
3.	„	Máriássy	„	4 „	2 „ „	12 „

összesen 14 zlj, 13 lov. szd, 36 löveg állománya 12.000 ember és 1600 ló. Az újonnan beérkezett hadosztály Tisza-Lökön, a másik kettő Tarczal. Bodrog-Kereszlur és Tokajban szállásolt. Klapka, hogy Dembinskit imént kibocsátott intézkedéseinek czélszerűtlenségéről meggyőzze, 6-án este személye-

sen átment Szerencsre, a hol előadta, miszerint a Miskolcz ellen tervezett műveletek helyett ő sürgősen szükségesnek és legtöbb sikert Ígérőnek tartja, ha a felsőtiszai hadtest a Kassa felé elvonuló Schlickct nyomon követve, a két tűz közé szorított Görgey segítségére siet. A két ellentétes nézetből kifolyólag a két parancsnok között heves szóváltás keletkezett, mely elvégre is akkép nyert megoldást, hogy Klapka felhatalmazást nyert a Dessewffy hadosztállyal Schlicket követni, míg a visszamaradó két hadosztály közül Kazinczyé Miskolczra, Máriássyé pedig Megyaszóra és Gesztelyre rendeltetett.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Görgey egyesülése Klapkával; közös műveleteik Schlick ellen

1849. február elejétől közepéig.

Schlick Görgey megérkezéséről a Szepességre az első híreket a tokaji ütközet napján, január 31-én vette; hogy azonban ez neki egyelőre fejtörést nem igen okozott, az legjobban február 1-éről keltezett s Windischgrätzhez intézett jelentéséből tűnik ki, a melyben többek között tudtára adja a herczegnek, miszerint a tokaji ütközet után a Pergen dandárt Kereszturon, Fiedlerét Mádon, Parrotét pedig Szántón helyezte el s hogy Schulzig altábornagyot 2 zászlóaljjal, 4 lovas századdal és 2 löveggel a felingerült kedélyek megnyugtatása végett Kassára indította útnak; Görgey hadtestének nagyrésze — úgymond — széjjel van ugrasztva s Eger-Mező-Kövesden át Hevesnek tart. A saját műveleteire nézve az altábornagy úgy nyilatkozott, miszerint a beálló olvadásra való tekintettel, mely a tiszai átkelés kierőszakolását majdnem lehetetlenné teszi, legczélszerűbbnek tartaná hadtestével Ungvár, Munkács, esetleg Mármaros-Sziget felé előnyomulni stb. Csakhamar azonban újabb hírek érkeztek be Görgeyről, melyek arra bírták Schlicket, hogy egész hadtestét Kassára irányítsa, a hova ő már február 4. és 5-ike közötti éjjel indult el. Itt Deym branyiszkói vereségéről értesülve, azonnal intézkedett, miszerint a Kassán levő összes gyalog csapatok nagyobbára kocsin s azonkívül 6 lovas század és 2 löveg február 6-án reggel útra keljenek Eperjes felé, mely várost azonban mint tudjuk, a már korábban odaérkezett *Schulzig* altábornagy ugyanazon nap reggelén *Guyon* további előnyomulásának hírére odahagyott volt. Schlick a visszavonuló Schulziggal Szent-Péteren találkozott s a hallottak nyomán a rendelkezésre álló erőket előbb a lemesi, onnan pedig a Tárcza hídjának elrombolása után, február 8-án az annál is jobb budaméri állásba rendelte vissza, bár a várt megtámadtatás Görgey részéről sem itt, sem ott nem következett be. E helyett, mint legott látni fogjuk, annál nyugtalanítóbb hírek érkeztek dél felől.

Utóvédharcz Hidas-Németinél.

1819. február 8-án.

A vett parancs értelmében február 5-én a *Parrot* dandár Mádról Vizsoly és Boldogkő-Váraljára, a *Pergeti* dandár Kérre s a *Fiedler* dandár Szántóra, 6-án Parrot dandára, úgyszintén Pergenó is fárasztó menet után késő este Kassára, Fiedleré pedig Hidas-Németire érkezett. Február 7-ike és 8-ika folyamán az osztrák hadtest zöme a budaméri állásban összpontosult, míg Fiedler dandára parancsot nyert, hogy a Hidas-Németi és Zsadány melletti Hernád-hidak kellő megszállása mellett Enyiczkénél utóvéd állást foglaljon. Fiedler tábornok ennek folytán Hidas-Németin *Piatolli* őrnagy alatt 1 zászlóaljat, ½ lovas századot és 2 löveget hagyott hátra, míg ellenben Zsadányra csupán 1 osztály gyalogságot különített ki.

Klapka a tokaji ütközetet követő napon február 1-én újból átkelt a Tisza jobb partjára s azonnal intézkedett, hogy az említett folyón egy félig-meddig használható híd készíttessék. További szándéka Klapkának, mint tudjuk, az volt, hogy egész hadtestével Schlicket nyomon követi, miáltal az Kassa tájékán két tűz közé szorult volna; ámde Dembinski ezen mindenesetre helyes és a körülményeknek legmegfelelőbb művelet kivitelét meghiúsította, s csupán csak Klapka erélyes föllépésének köszönhető, hogy Schlicket legalább egy hadosztállyal követhette, mely február 7-én Boldogkő-Váraljára, 8-án délután 4 órakor pedig Ruszkára és Günczre érkezve megtudta, miszerint az ellenség a Hemád-hidat Hidas-Németinél megszállva tartja. Klapka erre az *Idzikovski* őrnagy alatt a lengyel légióból, 2 század abaujvári önkéntesből és 4 lövegből álló elővédet nyomban támadásra indítja, miből csakhamar heves harcz fejlődik, mely az osztrákok által felgyújtott hídnak az est beálltakor rohammal történt bevétele után, Fiedler utóhadának visszavonulásával végződött, mire Klapka hadosztályával Göncz és Hidas-Németi előtt vonult éji nyugalomra; itt kapta Dembinskitől, a ki időközben meggyőződött, miszerint Miskolcz tájékán ellenség nincsen, az értesítést, hogy 1 zászlóaljat, 1 lovas századot és 2 löveget máris útnak indított erősbítésül utána, melyet másnap a Máriássy hadosztály s aztán ha kell, a hadtestnek még fenmaradó része is követni fog. Úgyszintén 9-ikére hajló éjjel tudta meg Klapka Guyon branyiszkói győzelmét is, minek folytán 9-én hadosztályával azon szándékkal nyomult Szináig előre, hogy a Görgey által északról megtámadottnak vélt Schlicket délről fogja tüze alá. Csakhogy Görgey 9-ikéig nem mozdult Eperjesről s így Klapka erélyes támadólagos fellépés esetén egyetlenegy hadosztályával valóban fejével a falnak ment volna.

Schlick a Fiedler dandár megtámadtatása által keletkezett felette veszélyes helyzet érzetében, a további teendők megvitatására

még 8-án este 9 órakor haditanácsot hívott egybe, mely elé a következő három kérdést intézte elhatározás, illetve eldöntés végett: 1. Vájjon a hadtest Eperjesen át Gácsországba átvergődni iparkodjék, 2. Kassánál szívós védelmet fejtsen ki, 3. döntő ütközet elől kitérve, Szepsin és Tornán át Rimaszombatra térjen ki, hogy onnan újból a Pestnél álló főerővel érintkezésbe lépjen. A gyülekezet egyhangúlag a legutóbbi alternatíva mellett foglalt állást, mihez képest az elvonulás kivitele még ugyanazon éjjel kezdetét vette és pedig a hadtest vonata a betegekkel és sebesültekkel a Parrot dandár fedezete alatt nyomban Tornára indult útnak; a visszavonulás fedezésére Schulzig altábornagy a hadtest egy részével a Kassai hegyre vonult, hogy Görgey ellenében a Hernád völgyét észak felől elzárja, maga a hadtestparancsnok pedig 6 lovas századdal és 2 üteggel éjjeli 11 órakor a Fiedler dandárhoz Enyiczkére indult útnak, szándékában lévén elvonulása előtt előbb még egyet Klapka fejére koppintani, mitől azonban egy erősebb hadoszlopnak, a Kmety hadosztály előnyomulásának hírére Kluknóról Kassa felé, jobbnak vélte elállani, s így a Fiedler dandárral együtt hajnal hasadtakor megkezdte a visszavonulást Nagy-Idán át Szepsire, a hova 9-én éjjel a még hiányzó Schulzig is, anélkül, hogy utóvéd állásában délután 4 óra tájban megkezdett elvonulásáig Görgey által legkevésbbé zavartatott volna, bevonult. Február 10-én Parrot dandára Szénig, az egész vonat Szilasig jutott, a többi csapatok pihenőt tartottak. 11-én a Parrott dandár 13 órányi fáradságos menet után Tornalyára ért, a vonatnak azonban a legnagyobb megerőltetés daczára alig egy harmadrésze juthatott át az agteleki hegyeken; Fiedler dandára Józsafő és Agteleket, a Pergen dandár Petrit, a Kriegern dandár Szén, Perkupa és Varbóczot s végül a Deym-dandar mint a hadtest utóvédje Szilas, Komjáthi és Nádaskát szállotta meg. Február 12-én Parrot Batka, Dulháza és Tamásiig, Pergen Beje, Lenke, Királyi és Méhiig, Kriegern Gömör és Tornaijáig, Deym pedig Agtelek, Józsafő, Petri és Szénig jutott.

Klapka február 9-én, miután a Szepsi felé elvonult Schlicket egy ideig gyengén üldöztette, este felé csapataival újból Szinánál vonult éji nyugalomra. Másnap a hadosztály egy része, Nagy-Idára különittetett ki, egy huszár század pedig Kassára küldetett, a hova még aznap Klapka is elindult.

Görgey 9-én reggel értesülvén arról, miszerint a Tárcza hidját Somos és Lemes között az ellenség fölégette, ebből Schlick visszavonulására következtetett s így nyomban kiadta a parancsot, hogy a Pillér és Guyon hadosztályok az említett híd helyreállítása mellett az országúton, az Aulich hadosztály pedig a Tárcza balpartján Olcsvárig meneteljen s az ottani híd felhasználásával vonuljon be Kassára; itt találkozott este Klapka Görgeyvel, a megyeházán fölütött főhadiszálláson, megbeszélvén a további hadműveleteket, melyek

szerint utóbbinak a Ramberg hadosztályt a Schlickkel való egyesülésben kellett megakadályoznia, míg Klapkának, magához vonván a feléje útban levő s 10-én Hidas-Németiig jutott Máriássy hadosztályt is, Schlick üldözése jutott volna feladatául. Mindkét vezér február 11-én Hidas Németire utazott, Görgey azért, hogy Klapka csapatjait megtekintse s ép midőn ez utóbbi Schlick üldözésére Szepsi felé elindulni akart, érkezett be Dembinskinek egy újabb parancsa, mely Klapkát csapatjaival együtt Miskolczra rendelte vissza, minek magyarázata abban keresendő, hogy Dembinski Schlicknek Gömör megyébe szándékolt visszavonulásáról értesülvén, ezt tőle telhetőleg zavarni, illetőleg megakadályozni szándékozott, mi végből a nála levő *Kazinczy* hadosztállyal február 11-én Edelényig, 12-én pedig Putnokig vonult előre. Miután Klapkának a vett parancsnak kelletlenül bár, de engedelmeskednie kellett, Schlick üldözését Görgey vállalta magára, s azonnal intézkedett, hogy a *Guyon* és *Pillér* hadosztályok Tornán át útba induljanak. Mindezekből kifolyólag a Klapka és Görgey-féle hadtest február 13-án a következő helyzetbe jutott: a Kazinczy hadosztály Dembinski személyes vezénylete alatt Putnokra, Máriássy hadosztálya Kazára, a Dessewffy hadosztály Klapkával Miskolczra; Görgey hadtestéből a Kmety hadosztály még mindig a kluknó-kassai úton, Aulich hadosztálya Kassán, a volt Simonyi, most már Weisel-féle hadoszlop Eperjesen állott; a hadtest másik két dandáréról alább leend szó.

Rajtaütés Szénnél

1849. február 13-án.

A Pillller- és Guyon-hadosztályok a vett parancs értelmében február 12-én Schlicket követve Tornára értek, a hol híre érkezett, miszerint az osztrákok utóvédé az éjjelt Szérűiéi tölti.

Ezt éjjeli rajtaütéssel meglepni szándékozván, *Pillér* hadosztályát akként indítá el Tornáról, hogy pittymallatkor Szén alá érjen; így is történt s a hadosztály elővédje oly váratlanul csapott rá a mit sem sejtő, különben is gyönge erejű előőrsökre, hogy azokat pár pillanat alatt visszavetve, velük egyidejűleg jutott a helységbe, itt az álmukból felvert osztrákok között páni félelmet és rendetlenséget okozván. A helységben 4 gyalog század, 1 vértes osztály és Va lovas üteg szállásolt, de ellentállás kifejtésére egyik sem gondolhatott, hanem jó részük levágatván, illetve foglyül ejtetvén, a többi a merre csak lehetett, legtöbbje félig meztelenül gyorsan elillant, a tisztek podgyásza és a csapatok összes tábori szerelékei szintén a magyarok kezébe estek.

Ezen kétségtelenül jól és ügyesen végrehajtott vállalattal az ellenség üldözése megfoghatatlan okokból egyáltalában véget ért.

Schlick február 14-én a Parrot dandárt reggeli 3 órakor Nagy Darócz és Kereszturra, a Fiedler dandárt Rimaszombatra, Pergent A.- és F.-Batkára, az utóvéd szolgálat alól Kriegern által felváltott Deymet pedig Füge és Baraczára indította, az új utóvédnek Bejére kellett bevonulnia,

U t ó v é d h a r c z T o r n a l j á n á l
1849. február 14-én.

A hátvédül kirendelt Kriegern dandár február 14-én d. u. Vsl óra tájban éppen átvonuló félben volt Tornalján, midőn Dembinski váratlanul bal oldalában megjelenve, ellene ágyúzást kezdett. A magyar fővezér ugyanis, nehogy a jó alkalmat elszalaszsza, említett napon anélkül, hogy a Kassa felől visszarendelt csapatokat bevárta volna, a Kazinczy hadosztálylyal Putnokról Tornaijára útnak ndult, a Sajó-Kazáról útban levő Máriássy hadosztálynak pedig meghagyta, miszerint Putnokra érve, ott tartalék viszonyban felvevő állást foglaljon.

A megtámadtatás hírére Schlick nyomban egyik lovas ütegét a Sajó mentén a magyarok bal oldala ellen, egy hatfontos üteget pedig az országúton rendelt vissza s azonkívül a már elvonult peym dandárt is visszarendelte. Az osztrák ütegek kereszttüze folytán Dembinski balszárnya a közelben fekvő erdőcskébe húzódott vissza, a honnan azonban a támadásra indult osztrákok következetesen visszaverettek, minek folytán csakhamar újból álló löveg- és puskaharcz keletkezett, anélkül, hogy döntő eredményt egyik vagy másik oldalon elérhettek; volna. Est beálltával *Dembinski* Putnok felé húzódott vissza. *Schlick* pedig egészen nyugodtan és zavartalanul folytatta visszavonulását Rimaszombat felé.

Február 15-én a Perrot dandár a nagy vonattal Losonczra, a Fiedler dandár Apátfalva és Pinczre, a hadtest főhadiszállás a Peym és Kriegern dandárokkal Rimaszombatra s végül a Pergen dandár Nagy-Keresztur ás Osgyánra menetelt A Rima völgyének elzárása czéljából Pálfalura egy kisebb különítmény rendeltetett ki. Ezen állásában a hadtest, miután érintkezése a fősereggel egy ez utóbbitól Váczon és Balassa-Gyarmaton át Losoncz felé kiküldött huszárszázad utján helyreállt, február 16-án és 17-én pihenőt tartott.

Mielőtt ezen fejezetünket befejeznők, előbb a Görgey hátában maradt Götz és Jablonowsky dandárokról kell még röviden megemlékeznünk. Ezen dandárok, mint tudjuk, február 10-én Lőcsét érték el s innen 11-én Szepesváraljára, azután pedig a Branyiszkó szoroson át 13-án Frics és Bertótfalváig nyomultak előre; itt azonban Götz állását veszélyeztetettnek látván, február 13. és 14-ike kö-

zötti éjjel újból visszahúzódott a Branyiszkón át Szepes váralj ára, a hova *Bamberg* altábornagy Komáromból beérkezvén, a két dandár fölött a parancsnokságot átvette és 19-éig említett városban veszteg maradt. Ekkor érkezett ide Windischgrätztől a parancs, miszerint Schlickkel lehetőleg egyesülni iparkodjék, vagy ha az már nem volna lehetséges, a Szepességre, sőt ha kell, Gácsországba húzódjék vissza. Mindazonáltal Ramberg 20-án Margitfalvára, másnap pedig Kassára vonult, miután azt Görgey csapatjai már előbb elhagyták volt. Kassa megszállásáról írt jelentésében az altábornagy Windischgrätztől néhány zászlóalj, lovas század és lövegből álló erősbítés megküldését kérte, mely csapatok beérkezésének reményében február végéig felső Magyarország fővárosában veszteg maradt.

Végül, meg kell még említenünk, miszerint Eszék vára február 13-án feltétlenül megadta magát, minek folytán annak mintegy 4500-főnyi védőrsége 14-én d. e. 9 órakor Nugent és Trebersburg előtt lerakta fegyvereit.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

A magyarok és osztrákok egyidejű támadólagos fellépése; a kápolnai csata és annak közvetlen következményei.

1849. február közepétől márczius elejéig.

Klapkának szoros érintkezésbe lépése Görgeyvel végre alkalmat adott az ország kormányának, miszerint a Tisza mentén egyesítendő főssereggel, eredetileg szándékolt terve szerint az osztrák főerő ellen intézendő döntő támadás kiviteléhez fogjon, ami annál sürgősebbnek látszott, amennyiben Debreczenbe az ország minden részéből nyugtalanító hírek érkeztek be. Eszék és Lipótvára elestek, Pétervárad és Komárom körül pedig a körülzárolás mindinkább szorosabb lett; Erdélyben az oroszok betörése s Bem vereségei folytán újból rosszabbodott a helyzet; a délvidéken a bács-bánsági hadak elvonulása után a szerbek újult erővel ismét mozgolódni kezdtek, most már az osztrák főhaderőhöz leendő csatlakozásukat tűzvén ki czélul; ehez járult még, hogy a háború terheit két hónap óta majdnem egyedül viselő tiszai kerületek már jóformán teljesen kimerültek. Mindezen körülmények a mielőbbi döntést tették kívánatossá, melyet a főseregnek küszöbön álló egyesítése folytán immár sikerre való kilátással koczkáztatni is lehetett. Ehez képest a honvédelmi bizottmány egyszersmind elérkezettnek látta az időt, miszerint a főparancsnokság személyi kérdésében már korábban létrejött elhatározását is nyilvánosságra hozza, egyidejűleg pedig a hadügyminisztérium február 12-én kelt rendeletével, a nagyobb mozgékonyság és vezethetés, nemkülönben alighanem azon czélból , hogy az eddigi különálló parancsnokok, kivált pedig Görgey befolyása és esetleges túlkapása paralizáltassék, az egész hadsereget 16, egyenkint 4000—6000 emberből álló hadosztályra osztotta; Görgey eddigi hadteste aránytalanul nagyobb létszáma daczára, az eszközölt beosztás szerint szintén csak egy hadosztályt, a 16. számút alkotta, s mint ilyen február 14-én ugyancsak Dembinski parancsnoksága alá helyeztetett. Hogy ez Görgeynek leg-

kevésbbé sem volt ínyére, mutatja az általa kibocsátott alábbi napi parancs.

„A hadügyminiszter február 12-iki rendelete magy. kir. 16. hadosztály elnevezés alatt Dembinski altábornagy alá helyezi a feldunai hadtestet. Midőn ezt az egész 16. hadtesttel szolgálatilag közlöm, ezennel ünnepélyesen felszólítom a parancsaim alatt álló összes törzs- és főtiszteket, hogy ugyanazon hidegvérrel fogadják ezt a látszólagos megaláztatást, mint a melylyel én, mint hadtest-parancsnok a magam önállóságáról lemondottam, engedelmeskedvén az országgyűlés határozatának s magamat Dembinski altábornagy parancsainak, ki, mint mondják, háborúkban megőszült méltó hadvezér, önkényt alávetem. Kassán 1849. febr. 14-én. Görgey s. k. tábornok.“

Ezen kijelentése daczára Görgey, hogy önállóságát továbbra is fentartsa, tőle telhetőleg azon munkálkodott, miszerint feldunai hadtestével továbbra is Kassa tájékán, illetve a Szepességen Rambergel szemben hagyassák; ezen legfőbb óhaja nem ment ugyan teljesedésbe, ellenben seregteste a többiekhez hasonlóan visszakapta a hadtest elnevezést, mely VII. számmal jelezve, mégis csak a Dembinski alá helyezett főseregbe kebelezi etett. Még növelte az ebből keletkezett torzsalkodások súlyát, hogy a sereg főparancsnoka, és a Klapka közötti eddigi feszült viszony is napról-napra jobban kiélesedett, és nagyon természetes, miszerint az efajta súrlódások s a magasabb parancsnokok között uralgó féltékenység és egyenetlenség egyúttal a sereg fegyelmére és tevékenységére is bénítólag és bomlasztólag hatottak, mialatt a jó alkalom és drága idő felhasználatlanul egyre múlt; pedig az ország napról-napra várta a kormány állal kilátásba helyezett döntő összecsapás szerencsés kimeneteléről szóló híreket, mely a haza igazságos ügye miatt már-már aggódó s csüggedni kezdő közvéleménybe új erőt, lelket és- kitartást lett volna hivatva önteni.

Az is késleltette a támadó hadműveletek megkezdését, hogy *Dembinski* hadműveleti tervét illetőleg sokáig nem tudott megállapodásra jutni; szeretett volna serege zömével a pesti úton előnyomulni, eközben azonban elég indokolatlanul egy Szolnokon át Debreczen felé, a Tiszánál csatlakozandó szerb hadakkal karöltve intézendő ellenséges főtámadástól tartott. Hosszas fontolgatásai közben Dembinski a hadügyminiszternek február 16-án kelt levelét vette kézhez, melyben tudomására hozatott, hogy a közép Tisza felől semmi veszély sem fenyegeti, miután *Theodorovich* Windischgrätz utasítása daczára, hogy a közép Tisza felé tartson, Szegedre indult, a hol a *Hadik* parancsnoksága alatt álló 7. hadosztály által Újszegednél megveretett. „Ily körülmények között — fejezé be Mészáros levelét — tegye meg altábornagy ur a szükséges intézkedéseket, mint a haderő főparancsnoka a Tiszánál, a hadügyminisztérium azonban figyelmeztetni akarja önt, hogy a Tiszának

nemsokára bekövetkező áradásai minden támadási hadműveletet*) meg fognak nehezíteni, míg a védelem a Tisza mögött, vagy a Tisza partjain éhségre fogna vehetni. Ennélfogva a kombinált támadó mozdulat a főváros felé a legnagyobb fontosságúnak és szükségesebbnek tűnik föl, mint valaha.“

Hasonló értelemben írta Kossuth is február 21-én, miután a támadó mozdulatok megkezdését február eleje óta ő maga is ismételten, de eredmény nélkül sürgette, Dembinskinek az alábbi levelet: „Altábornagy úr! A hadműveleteket az ön belátására bízva, csak arra szorítkozom, hogy az altábornagy urat ismételve sürgősen felkérjem, miszerint azon ponton, a melyen legbiztosabban hiszi a sikert, nyújtsa mielőbb egy nyert csata eredményét a szegény hazának, mert az idő sürget és az ellenség időt nyer. hogy hadműveleteit keresztül vigye, melyek minket csapásról-csapásra tönkre fognak tenni. Így tudósítnom kell az igen szerencsétlen eseményről hogy t. i. Eszék vára, melyben 5000 főnyi helyőrségünk volt 300 ágyúval és 2400 mázsa lőporral, gyáván és néhány áruló tiszt megszökése folytán megadta magát, egyedül azért, mert látta, hogy a Duna mögötti vidéket egészen zsákmányul engedtük oda és a velünk való közlekedéstől elszakítva, rossz hírek által elrémítve, azt hitte, hogy segélyt nem kaphat. Hasonló okból esett el Lipótvár és Komárom iránt is nagyon aggódom. Mindez szükséges eredménye ama kényszerűségnek, mely minket arra indított, hogy erőinket itt összpontosítsuk, de ez-összpontositásnak czélja az volt, hogy egyesült erővel megkezdjük a támadást és megverjük az ellenséget; mert, ha már feladtuk az országnak két-harmad részét csak azért, hogy összpontosítsunk, de aztán a védelemre szorítkozunk, akkor lépésről-lépésre elveszítjük szilárd pontjainkat, melyek az ellenséget arra kényszerítették, hogy erőit szétforgácsolja és az ellenség mindinkább egyesíti csapatjait ellenünk, akkor aztán a támadás mit sem fog nekünk használni. Így pl. míg Lipótvár tartotta magát, Simunich kénytelen volt Nyitrán maradni, alig bukott el a vár, azonnal jött, hogy Schlick-kel egyesüljön és már mostan 6—8000-rel több ellenség áll szemben Önnel . . . . Ezért még egyszer, igen tisztelt altábornagy úr, verje meg valahol az ellenséget és támadjon időhaladék nélkül ..... Valódi szerencsétlenség, hogy a hadsereg létszámát nem tudni, Görgeyt egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simonics együttvéve; de ő a minisztériumhoz egy kimutatást küld 19.000 emberről és önnek azt írja, hogy alig van 15.000 embere; már most melyik igaz? stb. stb.“

Miután Dembinski ezen eléggé világos figyelmeztetés daczára még mindig nem akart seregével előbbre mozdulni, Kossuth 23-án újabb levelet intézett hozzá a következő tartalommal: „Altábornagy

*) T. i. a Tisza balpartján álló hadtestek részéről.

úr! Tehát újra semmi ütközet és már 23-ika van! Már kezdem elveszteni bizalmamat igazságos ügyünk szerencsés kimenetelé iránt. Az időveszteség megöl minket. A fegyelmetlenség elharapódzik, egy siker több fegyelmet hoz létre, mint egy heti organisatio. Örvendek, hogy Görgey hadseregével az egyesülés megtörtént. . . Most már nincs akadály a támadás megkezdésére és kérem is ezt időhaladék nélkül. Csak egy nyert csata, aztán minden jól van. Sajnálattal tapasztalom, hogy engedetlenségről panaszkodik. Ezt semmi esetre se tűrje, állítson mindenkit hadi törvényszék elé, a ki engedetlennek mutatkozik; az engedetlenség lázadás, erre pedig halál van kimondva stb.“

Ezen unszolások hatása alatt Dembinski végre mégis komoly támadásra készült, mi czélból már előbb intézkedett, hogy a rendelkezésére bocsátott erő a pesti országút mentén összpontosuljon, Február közepén ezen haderő következőleg állott: Görgey hadtestéből a Pillér- és Guyon-hadosztályok Tornánál, az Aulich- és Kmety-hadosztályok, nemkülönben Weisel hadoszlopa a főhadiszállással Kassán, Klapka hadtestéből a Kazinczy-hadosztály Putnokon, Máriássy hadosztálya Sajó-Kazánál s végül a Dessewffy-hadosztály, melynél maga Klapka is jelen volt, Miskolczon, a II. hadtestté alakuló mintegy 9000 főnyi csapatok Répássy és Szekulich alatt Török-Szent-Miklósnál és Tisza-Füreднél, e mögött Asbóth 4000 emberrel Újvárosnál, Mesterházy pedig 1500 emberrel Czibakházánál. A bács-bánsági hadszíntérről jövő s III. hadtestté alakuló Damjanich 6600 főnyi és Vécsey 5500 főnyi hadosztályok részben még útban voltak Arad, illetőleg Szeged felől Czibakháza és Török-Szt.-Miklós felé.

Dembinski február 15-én kelt rendeletével intézkedett széjjelszórt csapatjainak összébbvonása iránt, mi czélból 16-án a Kazinczy-hadosztálynak Sajó-Szent-Péterre, Máriássy hadosztályának Miskolczra, a Dessewffy-hadosztálynak Harsányra kellett menetelnie. Klapka ez utóbbi hadosztályt azonban önhatalmúlag.mindjárt Mező-kövesdig vezette előre, mire Dembinski azt válaszolta neki:

„Kérem önt egyszersmindenkorra, hogy ha én Harsányt írok, Harsányt értsen s ne Mező-Kövesdet.“ A Hertelendy- és Szekulich-hadosztályokból álló Répássy-hadtestből az utóbbi hadosztályt Poroszlóra s ennek 1 zászlóalj, 1 lovas század és Va ütegből *Mihály* őrnagy alatt álló előcsapatjait Mező-Kövesdre és Makiárra kellett előretolni, a Hertelendy-hadosztály egyelőre Tisza-Füreden maradt. Az ennek folytán megüresedett Török-Szent-Miklóst Vécseynek kelle megszállania. Végül Görgey parancsot kapott, hogy hadtestével Miskolczra vonuljon, mire az következőleg válaszolt: „Altábornagy úr! Vettem parancsát, melyben meghagyja, hogy seregem zömével Miskolczra jöjjek és Kassát csak egy kisebb csapattal tartsam megszállva. Ezt lehetetlen tennem, mert seregem alig tesz ki 15.000 em-

bert. Különben is figyelmeztetnem kell önt Kassa és Eperjes fontosságára, miután ezek biztosítják összeköttetésünket Galicziával. Ha Kassát elhagyom, a Szepesség jó szelleme egészen elvész. Mindezek oly megjegyzések, melyeket oly tapasztalt hadvezér, mint ön, méltánylat nélkül nem hagyhat; ha azonban ön ezek daczára is megmarad parancsa mellett, akkor természetesen engedelmeskedni fogok.“ Erre Dembinski következőleg válaszolt: „Tábornok úri Vettem levelét, Önnek teljesen igaza van. Kassa és Eperjes fontos helyek, Debreczen és Nagyvárad azonban még fontosabbak. A Szepesség szelleme, valamint az egész országé is, csak egy nagy nyert csata után emelkedhetik föl. Hogy a csatát megnyerjük, egyesülnünk kell stb.[w] Erre aztán Görgey is engedelmeskedett s nyomban megindult két oszlopban Kassáról; a Pöltenberg- (azelőtt Pillér) és Guyon-hadosztályokból álló jobb oszlopnak Szepsin s a Bodvavölgyén át haladva február 20-án Edelényre, az Aulich- és Kmety-hadosztályokból alakult bal oszlopnak pedig a miskolczi főországuton haladva ugyanazon napon Szikszóra kellett érnie.

Ezalatt *Schlick* Windischgrätz azon értesítésére, hogy a főerővel a pesti országúton támadólag szándékozik előnyomulni, miután csapatjait Rimaszombat és Losoncz között két napig pihentette, február 18-án a maga részéről is azonnal támadó mozdulatot kezdett, bár ez, mint később látni fogjuk, éppen gyors kivitelénél fogva nem igen volt a fősereg műveleteivel összhangzásba hozható. A kiadott intézkedések szerint a mondott napon az elővédet képező *Kriegern*-dandár Lénártfalvára menetelj előőrseit Tornalja, Putnok és Rimaszécs felé tolván előre; a *Deym-dandár* Mártonfalva, Dubócza és Simonyira, a *Pergen-dandár* Jánosi és Pálfalvára, s végül *Fiedler* dandára Rimaszombatra jutott, a hol a főhadiszállás is megmaradt. A fősereg részéről a *Colloredo*-dandár február 15-ike óta Gyöngyösön állott; ehez Schlick közvetlenül azon fölszólítást, intézte, miszerint vele egyidőben a pesti országúton nyomuljon előre, hogy ezáltal az ellenség Miskolcz tájékán két tűz közé szorittassék. Colloredo támogatására, illetve a vele való összeköttetés helyreállítására, Schlick a Parrot-dandárt Pétervására különítette ki, mely 18-án Lapujtőt érte el. Colloredo azonban a magyar főerővel szemben gyengének érezvén magát, nem hogy előre nem nyomult, sőt február 19-én azon hírre, hogy a Kompoltban *gróf Coudenhove* őrnagy alatt előretolva volt vértes osztály 18-án a magyarok által meglepetve, teljesen szétveretett, Hatvanig vissza is húzódott.

A kompolti rajtaütést 4 század huszárral, egy kocsin szállított kisebb osztag gyalogsággal, és 3 löveggel *Dessewffy* ezredes hajtotta végre, miczélból különítményével február 17-én éjféltájban indult el Szihalomról s 18-án hajnalban Kompolt előtt termett, hol az osztrák vértesek gróf Károlyi kastélyában voltak elhelyezve. A vállalat oly tökéletesen sikerült, hogy a teljesen meglepett ellenség

néhány pillanat alatt holtakban, sebesültekben és foglyokban 1 századost, 1 főhadnagyot, 1 főorvost, 82 főnyi legénységet és 17 lovat vesztett.

Ugyanazon napon, a melyen Colloredo Hatvanra húzódott vissza, a Kriegern-dandár Dubicsányig, a Deym-dandár a főhadiszállással Putnokig, a Pergen-dandár Máié, Hét és Bánrévére jutott. A Friedler-dandár a tüzértartalékkal Rimaszombaton maradt, Parrot dandára pedig Kis-Berényig jutott. Február 20-ika, a Parrot dandárt kivéve, mely Pétervásárig menetelt, pihenőül volt szánva, miután másnap a hadtest parancsnoka a szentpéteri állást megtámadni szándékozott.

Dembinski a tornaijai ágyúzás után azon hiszemben, miszerint Schlick örülni fog, hogy Egeren át bántatlanul az osztrák sereg zömével csatlakozhat, a Rima-Sajó vonalára többé súlyt nem fektetett, hanem minden erejét a pesti országútra vonta le. Midőn azonban február 19-én Schlick újbóli előnyomulásáról Miskolcz irányában hirt vett, a feldunai hadtest összes hadosztályainak, Kmety kivételével közvetlenül — a mi Görgey vei újabb heves összekoczczanásra szolgáltatott alkalmat—parancsot küldött, miszerint legkésőbb 21-én reggel Sajó Szent Péternél beérkezzenek; ugyanide rendeltetett a Klapka hadtestbeli, azelőtt Kazinczy, jelenleg Schulz által parancsnokolt hadosztály is, úgy hogy említett helyen és napon Schlick mintegy 16.000 főnyi csapatokat talált maga előtt, melyeket mindössze 8000-nyi kéznél levő seregrészével megtámadni még sem igen találta tanácsosnak, kivált, miután arról értesült, hogy Colloredo a Windischgrátztől kapott ellenparancs folytán, a szándékolt támadást Miskolcz felől nem támogatja. Schlick tehát anélkül, hogy egyetlen puskalövést is tett volna, gyorsan arczot váltott, s ugyanazon irányban, a honnan jött, a magyarok által legkevésbbé sem nyugtalanítva, hirtelenül el is illant; a Pergen dandár ugyanazon napon Pálfalva, Mártonfalva, és Duboveczig, a Deym dandár a főhadiszállással Rimaszícsig, a Kriegern dandár Lénártfalváig vonult vissza, a leghátul álló Fiedler dandár pedig alig megmagyarázható okokból Serke mellett szabadtáborban maradt. Február 22-én az utóbb emlitett dandár Istenmezőig, a Deym dandár a főhadiszállással Zabarig, a Kriegern dandár Péterfalváig, a Pergen dandár pedig Gesztete és Jesztéig vonult vissza; az ezen napi menet tehát, kivált a rossz utak számbavétele melleit, igen szép teljesítménynek mondható. Február 23-án a Kriegern és Deym dandárok Pétervásárt, a Pergen dandár a főhadiszállással Erdő-Kövesdet, a Fiedler dandár Nádujfalut érte el, a Parrot dandár pedig Verebélyig nyomult előre; e szerint az összeköttetés a főssereggel újból helyreállt.

Dembinski Schlick elvonulta után még 36 óra hosszat szentpéteri állásában maradt s csak 22-én este vonta újból vissza az ott összpontosult hadosztályokat a pesti országútra. Az említett napon érkezett be Dembinskinek miskolczi főhadiszállásába *Pap* őrnagy

Kossuthnak már előbb közölt levelével és a kormánynak azon szó<-böli parancsával, miszerint az altábornagy haladéktalanul általános támadásba menjen át Dembinski erre végre valahára mégis komoly támadásra készült, melynek alapját a következő hadműveleti terv képezte: A Czibakházánál összpontosítandó III. hadtest (Damjanich- és Vécsey hadosztályok) a Tiszát átlépve, Szolnokot megrohanja s innen az osztrák főserég jobb oldala felé demonstrál, miközben az I., II., és VII. hadtestből álló főerő a pesti országúton döntő támadásra indul.

Február 22-én Klapka hadtestéből Dessewffy hadosztálya Egert, Máriássyé Makiárt és Mezőkövesdet, Schulzó Harsányt érte el, a következő napon pedig a magyar haderők következőleg állottak: Klapka főhadiszállása a Dessewffy hadosztály zömével Egerben, honnan Bakta és Sírok felé Sohlick szemmeltartására kisebb különítmények tolattak előre. Máriássy Maklárról Kerecsendig nyomult előre; egy különítménynyel Kápolnát szállotta meg s egészen Gyöngyösig portyáztatott; Schulz Mezőkövesdet érte el. A II. hadtestnek a poroszlói úton álló Szekulich hadosztálya érintkezésbe lépett az I. hadtesttel, mely mögött a VII. hadtest Miskolcz és Ábrány között foglalt állást.

A magyarok támadó mozdulatairól szóló hír Windisghgrätz herczeget állítólag kellemesen lepte meg, legalább — úgymond — egyelőre megkímélheti seregét a Tiszán át végrehajtandó fárasztó és veszélyes hadműveletektől. A dolgok ily állásával szemben a herczegnek terve immár oda irányult miszerint a bán hadtestét a fővárosok közvetlen biztosítása és a közép Tiszánál történendők szemmeltartása végett részben Szolnok körül, részben Pest előtt visszahagyva, ő maga a sereg zömével a gyöngyösi úton eléje megy Dembinski seregének s miután a Tárná völgyében Schlick hadtestével egyesülnie sikerült, a magyar sereget csatára kényszeríti, hogy azt újból a Tisza mögé szorítván, hadműveleteit Debreczen irányában folytassa.

Ezen támadó művelet előkészítése czéljából a herczeg február 13-án a *Colloredo* dandárt hírek szerzése czéljából Gyöngyös felé indította útnak, *Nugentnak* pedig parancsot küldött, miszerint a 4 zászlóalj, 2 lovas század és 2 félütegből álló *Dietrich* dandárt Tolnára, onnan pedig hajókon haladéktalanul Pestre irányítsa. Ugyanezen időben a Rima völgyébe visszavonuló Schlick esetleges támogatására *Wyss* tábornok 4 zászlóaljat, 4 lovas századot és 9 löveget tevő dandárával Váczon át Losoncz felé irányíttatott, de miután már 16-án hire érkezett, hogy Schlicknek anélkül, hogy az ellenség erélyesen üldözné, Rimaszombatot elérnie sikerült, a Wyss dandár említett napon parancsot kapott, miszerint egyelőre Váczon maradjon.

Schlicknek a herczeg február 18-án annak azon jelentésére, miszerint a Sajó völgyében Miskolcz irányában újból, támadólag előnyomulni szándékozik — fentközölt tervéből kifolyólag a követ-

kezőket hozta tudomására: „Az ellenség állhatatlan és nyugtalanító mozdulatainál, valamint azon körülménynél fogva, hogy az hadmozdulatainkról számtalan kéme által gyorsan értesül, részemről minden, különböző pontokról kiinduló, több napra terjedő műveletet sikertelennek tartok, a mint az különben a legutóbb elmúlt 14 nap alatt eléggé be is bizonyult. Ez oknál fogva nem vagyok hajlandó a Méltóságod által javasolt, Szt.-Péteren át Miskolcz felé irányuló támadó előnyomulásra oly czélból, hogy az állítólag Eger vidékén tartózkodó Klapka-hadtest a Colloredo dandár állása és az ön oszlopa közé szoríttassék, — ráállani; még pedig annál kevésbbé, mivel ez esetben az ellenségnek módjában állana Poroszlón át a Tisza balpartjára átkelni, miáltal a túlerőnkkel való összecsapás elől következetesen kitérhetne. Minthogy tehát csapataimat most már lehetőleg összpontosítani szándékozom, hogy egyesült erővel döntő csapást mérjek az ellenségre, ezennel utasítom Méltóságodat, miszerint mozdulatainak leplezése és fedezése ezéljából megfelelő hátvéd hátrahagyása mellett, Pétervásáron át haladéktalanul és a legnagyobb sietséggel Gyöngyösre induljon.“

Február 19-én *Colloredo* Hatvanból, Kápolna környékén eszközölt erős ellenséges csapatösszpontosításokról tett jelentést, ami a herczeget arra indította, hogy a Yáczban álló *Wyss* dadárt Gödöllőre, a Pestre beérkezett *Dietrich* dandárt pedig a tüzértartalékkal együtt Kerepesre irányítsa. A Schlicknek szóló korábbi parancs azon hírre, hogy a magyar sereg Mező-Kövesd tájékán megállapodott, egy február 21-én éjjel kibocsátott újabb rendelkezéssel oda módosíttatott, miszerint az altábornagy a közvetlen és jobb úton, Egér-Kápolnán át csatlakozzék a főseregheż. Hadműveleti tervét illetőleg ezen módosító parancsában a herczeg a következőket tudatja Schlickkel: „Azon esetre, ha az ellenség a csatát Mező-Kövesdnél elfogadja, szándékomban van őt a legnagyobb erélylyel és nyomatékkai megtámadni. Visszavonulása vagy Poroszló, vagy Miskolcz felé irányulhat. Első esetben az én, utóbbiban Méltóságod feladata leend őt visszavonulási vonaláról elszoritani. Ha azonban az ellenség korábbi visszavonulás által az összecsapás elől kitérni szándékoznék, úgy ezen alkalmat a körülményekhez képest vagy a poroszlói hid elrombolására használom fel, vagy magam megyek esetleg azon által, vagy végül a helyzethez mérten valami másra határozom el magam ..... Azon esetre, ha Méltóságod Pétervásáron teljes biztonsággal arról értesülne, miszerint az ellenség időközben Mező-Kövesdről Pest felé előbbrenyomult, csatlakozó menete Gyöngyösön át hajtandó végre.“

Alig küldetett el ezen módosító parancs Schlicknek, midőn annak. Rimaszécsen február 21-én kelt jelentése érkezett be, melyből nyilvánvaló lett, miszerint a pesti országúton nemcsak 10—12,000 ember, mikép azt a herczeg eddig gondolta, hanem az egész ellen-

séges főerő, a Kassán vélt Görgey-féle hadtesttel együtt összpontosítva áll. Ebből kifolyólag Schlick nagyobb biztonság kedvéért . Eger helyett újból Gyöngyösön át, ahova február 26-án kelle megérkeznie, szóllíttatott a terv szerint ugyanazon napon élével odaérkező fősereghez. A továbbiakra nézve Windischgrätz február 22-én következőleg intézkedett: A horvát bán a Gramont, Karger és Rastic (azelőtti Neustädter) gyalog- és az Ottinger lovas dandárral, összesen 9 zászlóalj, 16 nehéz lovas század, 6 század banr derialis huszárral és 48 löveggel a Közép.-Tisza és Szolnok szemmeltartására hagyatott vissza; Budán és Pesten *Liebler* alatt 3 zászlóalj és 1 üteg maradt, melyhez Tolnáról még 1 zászlóalj és 1 lovas század rendeltetett; a kerületi parancsnokságot a fővárosokban a kivonuló Wrbnától *Hentzi* tábornok vette át. Esztergomban 1 gránátos zászlóalj, Váczott pedig a *Szirmay-féle* szabadcsapat maradt vissza védőrségül.

Az ezek után fenmaradó csapatok gróf *Wrbna* altábornagy parancsnoksága alatt a II. hadtestié alakulva, február 23-án Kerepes, Gödöllő és Bagh között összpontosíttattak, honnan 24-én Hatvan-Hortig voltak előnyomulandók, hogy a következő napra a Wyss és Colloredo dandárokból álló *Csorich* hadosztály a Schütte dandárral és a tüzér tartalékokkal Gyöngyösre, *Schwarzenherg* altábornagy pedig a Dietrich és Bellegarde dandárokkal, Árokszállásra folytassa előnyomulását. Az előnyomuló hadtest biztosítása czéjából a bán vezérkari főnöke, *Zeisberg* tábornok alatt 12 gyalog,
4 lovas század és 2 üteg Czeglédről Tápió-Szele-Jászberényen át volt előnyomulandó; ezen csapatok pótlására Nugentnak kellett újabb erősbitéseket Pestre küldenie. Végül *Ramberg* altábornagy utasítást nyert, miszerint a szándékolt támadó műveleteknek nagyobb nyomatékot adandó, seregtestével Miskolcz felé nyomuljon előre.

Alig tette meg Windischgrätz intézkedéseit a Gyöngyös felé intézendő támadó művelet megkezdésére, midőn február 23-án a bántól jelentés érkezett, hogy a közép Tisza tájékán nagy ellenséges tömegek tömörülnek, melyek — miután ő azoknak aligha állhat ellent — a támadólag előnyomuló sereg jobb oldalát fogják fenyegetni; ennek elejét veendő, Jellachich még egy dandárnak Albertire leendő kirendelését javasolta, a mit azonban Windischgrätz nem teljesített, hanem ragaszkodván korábbi terve kiviteléhez, február 24-én főhadiszállását Hatvanba tette át, honnan még azüap Schlicknek meghagyta, miszerint hadtestével Gyöngyösre vonuljon s hogy útját biztonság kedvéért Pásztón és Patán át vegye. Parrot tábornoknak ezenkívül a herczeg még közvetlenül is meghagyta, miszerint 25-én a saját és Fiedler tábornok dandáréval minden esetre Patára meneteljen. Még mielőtt Schlick ezen újabbi parancsot megkapta volna, Pétervásáron elhelyezett Schulzig hadosztálya február 24-én hajnalban meglepően megtámadtaték.

A pétervásári rajtaütés

1849. február 24-én.

Klapka azon hírre, miszerint Schlick hadtestével még mindig Pétervásár körül foglal állást, ellene 24-én hajnalban rajtaütést tervezett, mi czélból a *Máriássy* hadosztályt Sirokon át, a *Dessewffy* hadosztályt pedig Baktán át útnak indította. *Dembinski* Klapka szándékáról értesülvén, a vállalat keresztülvitelét betiltotta s e helyett *Schlick* ellen csupán megfigyelő és hírszerző járőrök kiküldését rendelte el. Ámde Máriássy a beszüntető parancsot már csak Pétervásár előtt, a vállalat keresztülvitele közben kapta meg; megbeszélés szerint ugyanis mindkét hadosztálynak reggeli 4 órakor a kölcsönösen megállapított jelre Pétervásárra kellett magát vetnie s miután Máriássy a jeladásra jó sokáig hiába várt, hadosztályának egy részét, 5 gyalog és 1 lovas századot 4 üteggel a helység ellen inditott, melyeknek a mit sem sejtő osztrákokat teljesen meglepni sikerült. A zavart és félelmet, mely a megtámadtatás első pillanatában a helységben elhelyezve volt *Schulzig* hadosztályon erőt vett, még az osztrák Írók is irtózatosnak mondják; egy-egy ellenséges lovas vad félelmében ingben-gatyában pattant lóra és úgy száguldott tovább, csakhogy életét megmentse; hasonlóan fejét vesztette egy kisebb csapat Ottocanin kívül az összes gyalogság is s csak midőn Máriássy a vett parancs folytán visszahúzódni kezdett, hogy az őt a baktai úton felvevő Dessewffy hadosztálylyal egyesüljön, oosudott fel az ellenség aléltságából, melynek vesztesége még így is elég jelentékenynek mondható. Klapka az egyesült két hadosztálylyal újból Egerbe tért vissza. —

Ugyanazon napon, melyen Klapka Schulzig hadosztályát Pétervásáron meglepte, Jellachich *Ottinger* tábornokot 2 zászlóaljjal, 6 lovas századdal és 3 üteggel a czibakházi átjáró elrombolására rendelte ki. Czibakháza Szolnoknak a Hartlieb hadosztály által január 28-án történt megszállása folytán a legfontosabb Tisza-átkelőponttá vált, minek folytán a magyar kormány annak biztosítására sánozmunkálatokat végeztetett, melyeket a Damjanich és Vécsey hadosztályok beérkeztéig *Mesterházy* őrnagy parancsnoksága alatt egy kisebb, többnyire nemzetőrökből álló különítménynek kellett fedeznie. Ottinger feladatát hajnali rajtaütéssel szándékozott végrehajtani, miczélból február 24-én éjjel 10 órakor különítményével elindulva, másnap reggel 5 óra tájban be is érkezett a híd előtt, melynek környékén azonban a magyarokat legnagyobb meglepetésére harczkészen találta, miután Mesterházy már jó eleve értesült, hogy mi készül ellene. A rövid ideig folytatott ágyútűz alatt Ottinger 10 halottat és 11 sebesültet vesztett, majd belátván, hogy tulajkonképpeni czélját, a híd elrombolását ily körülmények között el nem érheti, különítményével még ugyanazon napon ismét visszahúzódott.

A k á p o l n a i c s a t a

1849. február 26, és 27-én.

A csata első napja; február 26-ika.

Dembinski, bár a hadügyminisztertől és a Kossuthtól vett ismételi sürgetések folytán, végre mégis rászánta magát a döntő támadásra, ennek keresztülvitelét mindaddig elhalasztandónak vélték, míg a hadműveleti terve értelmében a közép Tisza ellen foganatosítandó tüntetés végrehajtására szánt erők, a Damjanich és Vécsey hadosztályok, teljesen be nem érkeznek, mely időpontig főerejével a Tarna-vonal mentén állást foglalni szándékozott. Ehez képest február 24-én kiadott intézkedésével erejét másnapra következőleg helyezte el: *Klapka* hadtestéből a Máriássy-hadosztály Kápolnára, a Dessewffy hadosztály Verpelétre nyomult előre, ezek helyett Egert és abaktai szorost Schulz hadosztálya szállotta meg. A *Répássy* hadtestnek Szekulich hadosztálya Füzes-Abonyig nyomult előre, míg a Hertelendy hadosztály Poroszlót és a tiszafüredi hídfőt tartotta megszállva. *Görgey* hadteste Maklár, Mezőkövesd, Mezőkeresztes, Nyárad és Ábrányban foglalt állást. A hadsereg főhadiszállása Mezőkövesdről Égerbe helyeztetett át. Február 26-án a délelőtt folyamán ezen fölállítás következőleg módosult: A Tárná mentén állottak: a Dessewffy-hadosztály Verpelétnél, egy különítménynyel a siroki átjárónál, a Pöltenborg hadosztály Felső- és Alsó-Debrőnél, a Máriássy hadosztály Kápolnánál, a Szekulich hadosztály Kaálnál. Ezek mögött második sorban állottak: Schulz hadosztálya Egernél, egy különítménynyel Baktánál, Görgey hadtestének zöme, az Aulich, Guyon és Kmety hadosztályok Makiár, Mező-Kövesd és Ábránynál; a Hertelendy hadosztály még mindig Poroszlót és a tiszafüredi hídfőt tartotta megszállva. A hadsereg főhadiszállása Egerben maradt, Görgey a magáét Mező-Kövesdre tette át.

Ezen elosztásból mindenekelőtt szembetűnő, hogy a Tarna-vonalon mindhárom hadtestnek hadosztályai keverten állanak egymás mellett s hogy a második vonal az első mögött egy napi menetnyire áll.

A sereg hadrendje és részletes beosztása ez időtájt a következő volt: Főparancsnok: *Dembinski* altábornagy.

Klapka ezredes hadteste.

Dessewffy hadoszt.	472	zlj,	5	lov.	szd.	16	löveg
Máriássy „	5	„	6	„	„	16	„
Schulz	372	,	1	„		8	

összesen 13 zlj, 12 lov. szd, 40 löveg, 12,000 ember

Répássy ezredes hadteste.

Szekulich hadoszt.	4	zlj,	4	lov.	szd,	16	löveg	
Hertelendy „	4	„	4	„	„	16	„	
összesen	8	zlj,	8	lov.	szd,	32	löveg,	8000 ember

Görgey tábornok hadteste.

Pöltenberg	hadoszt.	3	zlj,	8	lov. szd,	16	löveg	
Aulich	„	3	„	8	„ „	16	„	
Guyon	„	4	„	2	„ „	12	„	
Kmety	„	5	„	6	„ „	16	„	
Weisel	hadoszlopa	1	„	—	„ „	4	„	
	összesen	16	zlj.	24	lov. szd,	64	löveg,	16.000 ember
Mindössze :		37	„	44	„ „	136	„	36.000 „

Ehez járult még a Török-Szent-Miklós és Czibakháza felé utban levő :

Vécsey	hadoszt.	6	zlj,	8	lov. szd.	16	löveg
Damjanich	„	8½	„	9	„ „	20	„
	összesen	14½	zlj,	17	lov. szd,	36	löveg, körülbelül

Összesen 14½ zlj, 17 lov. szd, 36 löveg, körülbelül 10.000 gyalogos és 1800 lovas létszámmal; továbbá *Mesterházy* nagyobbára nemzetőrökből álló különítménye Czibakházánál 1500 emberrel és 6 löveggel. Az egész sereg összes állománya tehát 5l½ zlj, 61 lov. szd, 178 löveg; minden zászlóaljat 800, a lovas századokat pedig átlag 120 fővel számítva, kereken 49.300 főnyi létszámmal. Ebből a kápolnai első csatanapra nagyjában véve csupán a Tama-vonalon álló 4 hadosztály, kereken számítva 17.000 főnyi létszámmal jön tekintetbe; a második napon Klapka hadtestéből a Dessewffy és Máriássy hadosztályok, Répássyéből a Szckulich hadosztály, Görgeyéből a Pöltenberg- és Aulich hadosztályok és Weisel hadoszlopa vettek tevékenyen részt; összesen tehát 20Va zászlóalj, 31 lovas század és 84 löveg, kereken mintegy 21.000—22.000 főnyi létszámmal.

Schlick a 24. és 25-ike közötti éjjel kapta meg Windischgrätz újabb parancsát s a helyett, hogy áát azonnal teljesítette volna, saját személyére indult útnak a herczegnek időközben Gyöngyösre áttett főhadiszállásába, a hol különösen a rossz utakra való tekintettel hatalmasan kardoskodott azon nézetének helyessége mellett, hogy hadteste ne hátrafelé Pásztón át, hanem előrefelé a Tárná völgyén át keresse az egyesülést a szintén támadólag előnyomuló főssereggel. A herczeg hosszas ellenzés után végre ráállt a propositióra s így a végleges intézkedések 26-ikára anélkül, hogy a magyarok állásáról biztos tudomásuk lett volna, következőleg állapíttattak meg: *Wrbna* két hadoszlopa Gyöngyösről és Árokszállásról Kápolnára és Kaálra nyomul előre; *Zeisberg* hadoszlopának Tarna-Eörsről Heves irányában kellett előnyomulnia. *Parrotnak* 3 zászlóalj, 4 lovas század és 1 ütegből álló dandára Patáról Gyöngyösre vonul s ott Wrbna altábornagy rendelkezésére áll; *Schlick* hadtestének többi részével a Tárná völgyében Verpelétre nyomul előre s ezáltal a főssereggel érintkezésbe lép; arra persze egyikök sem számított, hogy a Tarna

vonal 26-án délelőtt már a magyarok birtokában legyen. Az ellenségről ugyanis Windischgrätz akként volt értesülve, hogy az körülbelül 40,000 emberrel Mező-Kövesd, Maklár és Eger tájékán áll, Poroszlót megszállva tartja s hogy egy erősebb oszlopot Heves irányában tolt előre: egyébként a Gyöngyöstől keletre fekvő magaslatokon kiállított előőrsök semmit sem tudtak meg az ellenségről s csupán azon körülmény, hogy Kápolna felől sem utasok, sem földművelők nem közlekedtek, arra engedett következtetni, hogy az ottani vidéket magyar csapatok tartják megszállva.

Az osztrák sereg hadrendje és részletes beosztása ez időtájt a következő volt:

Főparancsnok: *Windischgrätz* herczeg táborszernagy.

I. hadtest, báró Jellachich bán.

Gramont- Rastic- Karger- Ottinger lovas dandára	gyalog dandár	9 zlj, 22 lov. század, 48 löveg
Zeisberg hadoszlopa		2 „ 4 „ „ 12 „
	összesen	11 zlj, 26 lov. század, 60 löveg

állománya: Zeisberg hadoszlopán kivül 7500 gyalogos és 2600 lovas, avval együtt körülbelül 9000 főnyi gyalogság és 3000 lovas.

II. hadtest, gróf Wrbna altábornagy.

Csorich altábornagy hadosztálya.

Wyss táb. dandára	4 zlj,	1 lov. szd,		1½ üteg,	
Colloredo táb. dandára	4 „	1 „	„	1½	„
Hadoszt. tüzér-tartalék	— „	— „	„	3	„

Schwarzenberg herczeg altábornagy hadosztálya.

Dietrich táb. dandára	3½ zlj,	— lov. szd,		1½ üteg.	
Schütte „ „	2 „	— „	„	1	„
Bellegarde táb. dandára	— „	11 „	„	1	„
Hadoszt. tüzér-tartalék	— „	— „	„	1½	„
Tüzér-főtartalék	— „	— „	„	6	„
összesen	13½ zlj,	13 lov. szd,		17 üteg(102löv.)	

állománya: a tüzéreket is beleszámitva mintegy 15.000 ember.

III. hadtest, gróf Schlick altábornagy.

Fiedler- Pergen- Deym- Kriegern- Parrot-	dandár:	12 zlj, 16 lov. szd, 8½ üteg (51 löveg)

állománya: körülbelül 13.000 ember.

A 3 hadtest együttvéve: 36½ zlj, 55 lov. század és 35½ üteg (213 löveg), összesen mintegy 40,000 főnyi állományDyal. Ebből a „Winterfeldzug“ adatai szerint a kápolnai csatában Wrbna hadteste: 13½ zlj, 13 lovas század és 102 löveg, valamint Schlick hadteste: a Parrot dandárt kivéve, 9 zlj, 12 lovas század és 45 löveg, összesen tehát 22½ zlj, 25 lovas század és 147 löveg vett tévékéiig részt, mely csapatok ütközetállománya 18,696 főnyi gyalogságot és 2974 lovast tett ki.

Mialatt a csapatok február 26-án délelőtt az elrendelt előnyomuláshoz az előkészületeket megtették, Windischgrätz Ő felsége számára a következő előterjesztést készíttette el: Vonatkozással f. hó 24-én kelt legalázatosabb előterjesztésemre, a legmélyebb hódolattal bátorkodom Felségednek jelenteni, miszerint tegnap, 25-én összes csapataimat előbbre toltam s főhadiszállásomat ide, Gyöngyösre tettéin át. A beérkezett jelentések szerint az ellenség, miután Eperjest és Kassát elhagyta, összes csapatjaival Eger és Mező-Kövesd között összpontosult, úgy hogy annak a Görgey, Dembinski és Klapka hadtestekből álló hadserege a 40—45.000 főnyi létszámot érte el s úgy látszik, hogy ezen állásban és ezen létszámmal a döntő csatát elfogadni szándékozik. Részemről evvel, Schlickkel leendő egyesülésem után alig állíthatok felényi haderőt szembe, miután Pesten helyőrségül legalább 3 zászlóaljat s Pozsonyban és Győrött ugyanennyit kellett visszahagynom; Komárom körülzárolása 8000 embert vesz igénybe; a mi pedig az I. hadtestből (a bán alatt) Pest és Szolnok között áll, nem tekinthető rendelkezésre állónak, miután evvel jobb oldalamat és Pestet kell fedeznem. S habár az adatok az ellenség erejéről nem mindig egészen szavahihetők, mindazonáltal az említett összlétszám mégis összevág azzal, amit eddig az egyes hadtestek létszámáról hallottam és annyi bizonyos, hogy minden esetre túlerős ellenséggel van dolgom s csupán csapatjaimnak erkölcsi értékére vagyok utalva, mely kétségkívül igen nagy, amennyiben azok égnek a vágytól, hogy az ellenséggel mérkőzhessenek, ezáltal hűségük és ragaszkodásuknak császárjuk iránt újabb bizonyítékát adván. Mindazonáltal Felséged aligha fogja félreérthetni, miszerint helyzetem felette nehéz: felkelt ország kellő közepén a csata eldöntését számra nézve túlerős ellenséggel szemben csupán csekély haderő bátorságára bízni, holott az eredmény, miként a tapasztalás bizonyítja, gyakran még teljesen egyenlő erejű és egyformán derék csapatok mellett is előre nem látott körülmények közbejötté által kétségessé válhatik. Daczára ennek az ellenséget előreláthatólag már holnap állásában megtámadom, ha t. i. egyesülésem Schlickkel a mai nap folyamán végbe megy.“

Ezen jelentésből világosan kitűnik, miszerint Windischgrätz még a csatanap reggelén sem gondolta, hogy a döntő összecsapás ideje oly közel legyen.

A kiadott intézkedés értelmében a bal szárny hadoszlop, mely, mint tudjuk, *Wrbna* altábornagy parancsnoksága alatta Csorich hadosztályból, továbbá a Schütte-dandárból és a tüzér-tartalékból, összesen tehát 10 zászlóalj, 4 lovas század és 78 lövegből alakult, február 26-án reggel lefőzés után útra kelt Gyöngyösről Kápolna felé, még pedig a Wyss-dandárral az élen, melyet a *Colloredo*-dandár követett. A tüzértartalék a Schütte-dandárral egy órával később indult; a bal oldal biztosítására *Brandenstein* százados parancsnoksága alatt 2 gyalog- és 2 vadász század Sár és Domoszlón át Verpelétnek irányittatott, hogy miután az oda beérkező III. hadtest élével az összeköttetést helyreállította, újból dandáréhoz Kápolnára vonuljon be.

A *Schwarzenberg* alatt álló jobb szárny hadoszlopnak *Nostitz* alezredes által parancsnokolt elővéde reggel 9 órakor indult el Árokszállásról Kaálra, melyet nemsokára az oszlop zöme is követett.

A Parrot-dandár akként indíttatott útnak Patáról, hogy Gyöngyösre, a hol a főhadiszállás az összes vonatokkal, tábori kórházakkal, raktárokkal és lőszer tartalékokkal visszamaradt, déltájban megérkezzék.

Délután 2 óra tájban a lőoszlop előhadát képező *Wyss*-dandár, alig hogy a Tarnócza patakon átkelt, délkelet felől, tehát a Shwarzenberg-oszlop menet irányából ágyúdörgést hallott és csakhamar a Kápolna és Kaál előtt elterülő magaslatokon állást foglalt magyarok vonalait is tisztán kivehette.

Máriássy ugyanis a császáriak közeledtének hírére a Tarnán átkelve, az ezen folyó jobb partján a gyöngyösi-út mindkét oldalán elterülő magaslatokon, jobb szárnyával Tótfaluval egy magasságban, bal szárnyával pedig egy az országúttól balra fekvő erdőcskére támaszkodva, harczállásba helyezkedett. Hasonlóan cselekedett *Szekulich* is, a ki Máriássy hadosztályával az előbb említett erdőcskénél az összeköttetést helyreállítva, visszahúzott balszárny nyal és szintén a Tárná jobb partján, Kompolt-Kaál előtt foglalt állást. A hadosztályával Debrőnél álló *Poltenberg* ezredest végre Máriássy felszólitá, miszerint az említett helységnél a Tárnát átlépve, bal oldalában támadja meg az ország-ut mentén előnyomuló ellenséget. Pöltenberg a hozzá intézett felszólításnak megfelelt ugyan, de annak teljesítése közben azon nagy hibát követte el, hogy az arczvonala előtt elterülő erdőt teljesen figyelmen kívül hagyta.

Wrbna altábornagy, miután az ellenség közellétét megállapította, az elővéd dandárhoz beosztva volt 2½ lovas századot a számú lovas üteggel Kápolna irányában előretolta s azok leple alatt a Wyss-dandárral az országúttól jobbra, a Colloredo-dandárral pedig attól balra harczalakzatot vétetett fel. *Csorich* altábornagy a bal oldalában elterülő erdő fontosságát átlátván, annak megszállására

a 6. vadász zászlóaljnak egyik Századát rendelte ki; csak most vette észre Pöltenberg az általa megszállatlanul hagyott erdő fontosságát s annak visszafoglalására az 1-ső honvéd zászlóalját 2 löveggel rendelte ki. Ennek sikerült is az erdőbe behatolnia, de miután a szorongatott vadászok támogatására *Ruspoli* százados és *Kronenberg* őrnagy alatt csakhamar friss osztrák csapátok érkeztek be, a honvédeknek rövid ideig tartó heves küzdelem után vissza-Vonulniok. kellett. Pöltenberg erre nemcsak a visszavert 1-ső, hanem a 14. és 31. honvéd-zászlóaljakat is ismételten támadásra rendelte a többször említett erdő ellen, a hóvá időközben a már emlitett osztrák erőkön kívül Csorich altábornagy *Satis* őrnagy alatt még 4 századot és 1 tartalék üteget rendelt, mélyek útközben a magyarok kartács- és gránát tüzétől igen érzékeny veszteséget szenvedtek,; ez újabb erők fellépése folytán Pöltenberg, zászlóaljainak nagy bátorsággal véghezvitt háromszoros támadása daczára sem vergődhetett zöld ágra.

Ezen elkeseredett makacs erdei harcz alatt a Csatavonal közepén, az országút mentén, a Wyss- és Colloredo-dandárok között keletkezett nagy űrben nagyobbára lövéghárcz folyt. Ezen hézag kitöltésére Wrbna az éppen beérkező Schütté-dandárt és a tartalék tüzérség nagyobb részét használta fel; az ekként a harczvonaí közepén összpontosult 6 osztrák üteg itt oly hatásos tüzet fejtett ki, hogy a Máriássy hadosztály részeinek az előbbrejuthatás az országút mentén, sikertelennek bizonyult.

Ezen tüzértömegtől jobbra, mint már kezdetben említettük, a Wyss-dandár két harczvonalban, azok mindegyikében osztályoszlopokba tagozott két-két zászlóaljjal fejlődött harczra, azonban *Móriássy* erős állásával szemben tért nem igen nyerhetett. Főleg a magyar tüzérség volt az, mely úgy ezen dandárnak, mint a már kezdetben előretolt lovasságnak és az azt kísérő 2. Számú lovas ütegnek érzékeny veszteséget okozott. *Wrbna* ennek folytán indíttatva érezte magát az emlitett üteg mellé a 3. számú tizenkétfontos és a 10. számú hatfontos üteget is felvonultatni, melyeket utóbb még 3 üteg követett; így aztán nemsokára az osztrák ütegek kerekedtek fölül, bár Máriássy tüzérsége, mely időközben 5 ütegre szaporodott fel, még ezentúl is hosszabb időn át nagy kitartással folytatta az egyenetlen harczot.

Schwarzenberg hadoszlopa szintén a Tarnócza patak mögött, a Nagy úti pusztánál bukkant a Szekulich hadosztály előcsapatjait képező ellenséges lovas osztagokra, melyek minden ellentállás kifejtése nélkül hamar kereket oldottak. Schwarzenberg a visszavonulókat egészen a Vécs irányából Zsadány felé lefolyó patakig követte, mely előtt a *Dietrich*-dandár két harczvonalba tagozva harczalakzatot vett fel s mindkét szárnyán 1—1 üteg foglalt állást. A hadosztály lovassága gróf *Bellegarde* alatt az emlitett patakon átlépve,

Szekulich lovassága ellen többször rohamra indult, ami azonban az általános harczhelyzeten vajmi keveset változtatott. Miután Schwarzenberg gyalogságát sokkal gyengébbnek tartotta, semhogy avval döntő támadás koczkáztatását tanácsosnak tartotta volna, ennek folytán a csatavonal e szárnyán egészen estig majdnem kizárólag eldöntetlen tüzérharoz folyt.

Eközben *Máriássy* látván, miszerint *Wyss* és *Dietrich* dandára között a kompolti erdő teljesen megszállatlanul maradt, 4 gyalog-, 5 lovas századdal és 2 üteggel annak megszállását határozta el, hogy ekként magát Schwarzenberg és Wrbna közé beékelve, utóbbit oldalában és hátában fenyegesse; az emlitett támadó oszlopnak tényleg sikerült is Wyss második harczvonalával majdnem egyenlő magasságra eljutni, a midőn Wyss tábornok báró *Baselli* őrnagynak parancsot adott, miszerint dsidás osztályával arczban támadja meg az előnyomuló ellenséget, mialatt ő 1½ üteg hathatós tüze által támogatva a *Montenuovo* ezredes parancsnoksága alatt álló 3 chevauxlegers szakaszszal annak oldala ellen intézend rohamot. Baselli dsidásainak nemcsak az élen menetelő Sándorhuszárezredbeli osztagot, hanem az egyik négyszöget alakított gyalog századot is széjjelszórnia sikerült. Erre Máriássy maga állott az időközben megerősített Sándor huszárok élére s a dsidásokat visszaveri; ámde e pillanatban jelenik meg az egyik oldalon a Schwarzenberg oszlopnak egyik lovas osztaga, a másikon pedig Montenuovo ezredes chevauxlegers-jeivel, a kiknek elszánt rohama a megelőző támadás által kissé széjjelmált huszárjainkat visszavonulásra készteti. Most aztán az osztrák ütegek is előbbre vonultak, melyeknek rövid idő múlva sikerült a Máriássy bal szárnyán álló ütegeket elhallgattatni, a mi utóbbinak többi csapatjait is zavarba ejtette. Éhez járult még, hogy most már a különben még mindig álló tűzharczot folytató Schwarzenberg oszlopnak egyik zászlóalja *Regelsberg* őrnagy alatt szintén a kompolti erdőbe rendeltetett, minek folytán Máriássy hadosztályát egy hátrább fekvő állásba Kápolna elé vonta vissza, anélkül, hogy eközben az ellenség üldözőleg utánanyomult volna. A tőle balra harczban álló *Szekulich* hadosztály, melylyel szemben *Schwarzenberg* a tüzérségi harczon kívül mindvégig komolyabbat nem kezdeményezett, *egész* estig megtartotta harczállását. Annál is inkább lehetővé vált ez, miután *Zeisberg* hadoszlopa, bár igen könnyen megtehette volna, az e napi csatában egyáltalában nem működött közre. Az említett hadoszlop 26-án délelőtt Heves helyett csak Móráig és Boczonádig jutott, honnan Zeisberg saját személyére Gyöngyösre ment, hogy Windischgrätztől a további utasításokat személyesen átvegye. Helyette *Liubimireslco* ezredes, a Kaál felől elhangzott ágyúszóra hadoszlopát Nagyutig vezette előre, a honnan este anélkül, hogy egyetlen lövés$ tett volna, ismét Méra és Boczonádra vonult vissza.

Mialatt a csatavonal ezen részén mindezek történtek, *Pöltenberg* ezredes még mindig nem hagyván fel azon szándékával, hogy az előtte fekvő erdőt birtokába ejtse, rendelkezésre álló 3 Zászlóajával, melyek közül kettő egy üteg által támogatva a tulajdonképeni roham keresztülvitelére az első harczvonalban, a harmadik pedig az előbbiek jobb szárnya mögött tartalék viszonyban nyomult előre, még egy negyedik és utolsó rohamot intézett a kérdéses erdő ellen. *Kronenberg* őrnagy nem várta be ezen újabb támadást, hanem 5 századdal arczban eléje ment a magyaroknak, mialatt *Feldegg* századosnak 3 századdal azok jobb oldalát kellett megtámadnia. Az utóbbiak ellen a magyarok második harczvonala sikerrel vette fel a harczot s azokat már vissza is szorította, midőn a harczszínhely ezen részére egyszerre váratlanul újabb osztrák segélycsapatok érkeztek be. A Verpelétre kiküldött *Brandenstein* százados ugyanis meggyőződvén arról, miszerint Schlick csapatjainak közelben s távolban se híre se hamvas hogy Verpelétet a magyarok erősen megszállva tartják, a dél felől elhangzott ágyúszóra oda felé vette irányát s éppen jókor érkezett be, hogy az erdei harcz eldöntésében részt vegyen s Pöltenberg utolsó támadását is visszaverni segítse, kinek erősen megviselt hadosztálya ezután a Tarnavölgyében, az ellenség .által nem igen nyugtalanítva, újból rendezkedett. Annak foganatosítása közben a kiküldött járőrök azon téves jelentéssel tértek vissza, miszerint Kápolna már az ellenség birtokában van, ami arra indította Pöltenberget, hogy hadosztályát egészen Kerecsendig vezesse vissza.

Schlick február 26-án déltájban érkezett csak vissza hadtestéhez Pétervására s dandárainak azonnal parancsot küldött a tovaindulásra, minek folytán a menet a *Krigern*-dandárral az élen, már délután 1 órakor megkezdetett; a többi dandárok az éppen folyamatban volt kenyérkiosztásra való tekintettel csak később indulhattak el. Mire az éldandár a fölázott rossz utakon Sírok elé ért, a hol *Idzikowski* őrnagy alatt a Dessewffy hadosztálynak egy 4 gyalog-, ½ huszár századból és ½ háromfontos ütegből álló különítménye állott, már alkonyodni kezdett. *Schlick* a siroki átjárót hatalmába ejtendő, a szoros keleti oldalán elterülő magaslatokra 2 határőr zászlóaljat küldött fel, melyek, miután azok támogatására még 1 harmadik zászlóalj is felrendeltetett, az est beálltakor iszonyú hurrah-kiáltásokkal Sirokra vetették magukat. A sötétség és a meglepetés hatása alatt Idzikowski a legnagyobb sietséggel vezette vissza fejvesztett csapatjait és pedig nem is Verpelétre hadosztálya felé, hanem Eger irányában Szolátra. Schlick erre még az éj folyamán 2 zászlóaljat Szt.-Máriáig tolt előre, az éjjeli 2 óráig végleg beérkezett hadtesttel pedig Síroknál ütött tábort. Mindezen dolgok *Dessewffyt* csodálatos módon érintetlenül hagyták, a ki hadosztálya zömével Verpelétnél maradván, onnan fő figyelmét a nap folyamán

csupáncsak a domoszlói útra fordította. Az éjt Dessewffy, alighanem anélkül, hogy a jobb oldalában történtekről fogalma lett volna, Verpelétnél töltötte.

Az eldöntetlenül maradt első napi csatában, a mint a megelőző leírásból is kitűnik, az osztrákok részéről az egész II. hadtest, a III-ikból pedig 2 zászlóalj vett tevékenyen részt, mely erőknek létszáma kereken 14.000 főre, — ezek között 1500 lovas — és 102 lövegre tehető; a magyarok részén a Szekulich, Máriássy, Pöltenberg hadosztályok egészen, a Dessewffy hadosztályból ellenben csak Idzikowski különítménye jutott harczba, ezen erők összege kereken 13 500 főre — ezek között 2250 lovas — és 52 lövegre tehető, vagyis az egymással szemben álló erők a tüzérségtől eltekintve, körülbelül egyformáknak mondhatók. Komolyabb harczra a körülbelül 15.000 lépés kiterjedésű tulajdonképi csatavonal egész hosszában csak a Debrő-Tótfalu és a Kompolt előtt fekvő erdőkben került a dolog; a déli szárnyon, Sehwarzenberg-Szekulich között és az országút mentén nagyobbára csak ágyúharcz folyt, a lovas támadások pedig a kompolti erdő környékén játszódtak le.

Megemlítésre méltó továbbá, miszerint a fővezérek egyike sem volt jelen a csatatéren. Windischgrätz az egész nap folyamán folyó ügyek elintézésével Gyöngyösön volt elfoglalva s csak Wrbnának este beérkezett jelentéséből tudta meg, hogy e napon főhadiszállásától alig pár órányira a hadjárat egyik legkövetkezménydúsabb csatájának első felvonása játszódott le. Különösen Schlick miatt aggódott a herczeg, miután Wrbná annak be nem érkezéséről tett jelentést s így a főhadiszálláson már attól tartottak, hátha az altábornagyot visszalovaglása közben elfogták, minek folytán dandárai a kellő parancsok és utasítások nélkül maradtak.

A magyarok fővezére Dembinski és a hozzá átrándult Görgey Szerben ép az egyik vendégszerető kanonok asztalánál ültek, midőn a kedélyes társalgást egyszerre csak a csatatérről áthangzó ágyúk tompa moraja zavarta meg, Erre Dembinskin, a ki nem volt rá elkészülve, hogy az osztrákok őt a támadásban megelőzzék, a legnagyobbfoku izgatottság vett erőt, úgy hogy legelső és legtermészetesebb teendőjéről, hogy t. i. a hátullevő seregrészeket nyomban előre irányítsa, megfeledkezve, csupán ő maga Görgeyvel és annak vezérkari főnökével sietett a csatatérre, a hova azonban csak egte felé érkeztek meg, midőn a harca aa egész csatavonal mentén szünőfélben volt már.

A csatatérre érve úgy Dombinski, mint Görgey azonnal huszárlóra ült s előbbi Kápolna, utóbbi Kaálra lovagolt a parancsnokságot átveendő. Görgey, miután hosszas keresés után Szekulichra akadt, őt hadosztályával együtt, melynek körletében a harcz időközben teljesen elnémult, azonnal a Tárná balpartjára rendelte vissza s azután Kápolnára lovagolt, hogy Dembinskivel a következő napi

teendők iránt értekezzék. Ez utóbbi ezalatt Bayerrel összeállította a más napra szóló intézkedéseket, melyek szerint *Aulichnak* a bal szárny erősbítésére még az éj folyamán Maklárról Kaálra kellett indulnia, hogy ott Szekulichcsal együtt az ellenség átnyomulását a Tárnán megakadályozza; *Máriássy* Kápolnánál tartsa magát, *Pöltenberg* pedig Debrőre visszamenve, akadályozza meg Wrbna egyesülését Schlickkel a domoszló-verpeléti úton, mire nézve további parancsait Klapkától veendi, a ki a *Dessewffy* hadosztálylyal Verpelétnél állást foglalva. Schlick előnyomulásának állja útját; *Schulz* hadosztálya Szolát és Bakta megszállása által Egert védi, hadosztálya fenmaradó részével pedig ugyancsak Klapkának áll rendelkezésére s végül *Guyon és Kmety* azonnal keljenek utraMező-Kövesd, illetőleg Ábrányról s előbbi Máriássy támogatására feltartóztatás nélkül Kápolnára, utóbbi pedig Kerecsendre meneteljen, ott rendelkezésre álló tartalékot képezvén. Másnap reggel, mihelyt a csata kezdetét vette, Görgey a jobb, Aulich a balszárny vezényletével bízatott meg; a közép had vezényletét pedig Dembinski magának tartotta fön. A közölt intézkedéssel az egyes hadosztályok a 27-iki csatában a hadtest kötelékek figyelmen kívül hagyása mellett, teljesen összekeveredve nyertek egymás mellett alkalmazást, mihez különben már az első napi csatában, elfoglalt helyzetük szolgáltatta az alapot; hogy ez a magasabb vezetést kedvezőtlenül befolyásolta, magától értetődő dolog.

Mire Görgey Kápolnára ért, Dembinski már nyugalomra tért s így csupán Bayerrel beszélhetett, s miután ez panaszkodott, hogy nincs megbízható embere, a kit az intézkedésekkel a hátullevő hadosztályokhoz küldhetné, Görgey Guyon és Pöltenberg elindítását magára vállalta s azonnal el is indult Kerecsenden át Mezőkövesdre. Az Aulich és Kmetynek szóló parancsok kézbesítése Dembinskinek Egerbe visszatérő futárjára bízatott, a honnan azokat Görgeynek két szolgálattevő tisztje volt hivatva Makiárra és Ábrányra továbbítani. Hogy ily parancs-közvetítés mellett a leghátullevő seregrészeknek kellő időbeni beérkezésére számítani nem igen lehetett, azt mindenki természetesnek fogja találni.

A második csatanap; február 27-ike.

A kiadott intézkedések értelmében *Máriássy* hadosztályát 27-én napkelte előtt, miután a mélyedésben fekvő Kápolna helység védelemre alkalmatlan volt, az attól keletre fekvő halmokon állította csatarendbe, s magát a helységet 1 zászlóaljjal és 2 löveggel tartotta megszállva *Aulich* korán reggel Kaálra érve, a Máriássyval leendő összeköttetés helyreállítása végett 1 zászlóaljat Kompokba rendelt ki, a többivel pedig, — a hadseregparancs értelmében parancsnoksága alá lépő *Szekulich* hadosztályt is beleértve, — Kaál előtt foglalt állást. *Klapka* a *Dessewffy* hadosztálylyal, mely a Schul-

ziggal egyesült Idzikowski különítmény leszámítása után mindössze 3600 főnyi gyalogságot, 500 lovast és 16 löveget számlált, a hajnali órákban következőleg helyezkedett el Verpelétnél: az 1. Don Miguel és a 43. honvéd zászlóalj magát a helységet szállotta meg, melynek északi szegélye mentén a Tarnahíd pásztázása czéljából ½ hatfontos üteg foglalt állást; a hadosztály fenmaradó része a helységtől keletre fekvő magaslaton várakozó állásba helyezkedett.

Windischgrätz 27-én korán reggel az előrelátható csatatérre, Kápolnára sietett, előbb azonban meghagyta Párnának, miszerint 4 lovas századát ugyanoda indítsa útnak, dandára fenmaradó 3 zászlóaljával, 1 lovas századával és 1 ütegével pedig a Gyöngyöstől keletre fekvő magaslatokon foglaljon állást, s azonkívül Párád, Verpelét és Heves irányában szorgalmasan portyáztasson. Kápolna elé érve, a herczeg mindenekelőtt az ellenséges állás szemrevételezéséhez fogott, minek alapján elhatározta, hogy a főtámadást, mihelyt Schlick beavatkozása bizonyossá válik. Kápolnánál intézendi. És Schlick nem sokáig váratott magára; már reggel 8 óra tájban Verpelét felől hatalmas ágyúdörgés volt hallható, jeléül annak, hogy a két seregtest egyesülése csataközben a lehető legkedvezőbb feltételek és viszonyok között, amennyiben a III. hadtest előnyomulási iránya éppen a magyarok jobb oldalába és hátába vezetett, immár küszöbön állott.

Erre Windischgrätz haladéktalanul kiadta a támadás megkezdésére szóló intézkedéseket, melyek értelmében *Wyss* dandárának a Csorich hadosztály tüzérségének támogatása alatt s követve az általános tartalékot képező *Schütte* dandár által, Kápolnát kellett megtámadnia, ettől balra Tótfalun át a Colloredo dandár zöme s még jobban északra a Schlickkel leendő összeköttetés végett Debrőn át *Augustinec* őrnagy alatt az utóbb említett dandárhoz tartozó 2 zászlóaljnyi gyalogság Felső-Debrőn át volt előnyomulandó; végül *Schwarzenbergnek* a Wyss dandárral egyidejűleg Káálra kellett előnyomulnia hadoszlopával. Utóbbi dandárét az elrendelt csoportosításhoz következőleg csoportosította; a 2. vadász zászlóalj az országút mindkét oldalán elterülő szőlőt szállotta meg; ennek támogatására a szőlők mögött a Fürstenwarther zászlóalj foglalt állást; a vadászzászlóaljtól jobbra, avval egyenlő magasságban az egyik sorezredbeli zászlóalj s leghátul tartalékul még egy zászlóalj állott fel; a dandár lovassága a tüzérséggel *Montenuovo* ezredes alatt a kompolti majorral szemben foglalt állást. Mialatt a dandár ekként harczhoz csoportosult, az országút mentén felvonult 3 üteg Kápolnát, illetőleg az annak nyugati szegélye mentén felállítva volt ellenséges gyalogságot és tüzérséget fogta tüze alá,- mely utóbbit csakhamar elhallgattatnia sikerült. Ezen kedvező alkalmat felhasználva, *Wyss* két elsővonalbeli zászlóaljával a Kápolna mögötti magaslatokon állást foglalt magyar ütegek hatásos tüze alatt a helység

ellen rohamra indul s az annak, szegélyét megszállva tartott; magyar gyalogságot visszaveti. Wyss most, hogy első sikereit még jobban kiaknázhassa, a Montenuovo alatt a Tarna jobb partján maradt lovasság és tüzérségért sietett, de mire a helységbe visszatért, ottani csapatjai időközben igen válságos helyzetbe jutottak. *Dembinski* ugyanis már jó eleve észrevevén a Tótfalunak irányított Colloredo dandár előnyomulását, annak ellensúlyozására 5 század császárhuszárral, a Zanini zászlóaljjal és 10 löveggel saját maga indult el Tótfalu felé, mely helység előtt ütegeit a Colloredo-dandárral szemben felvonultatta. Ekkor következett be Wyss támadása Kápolna ellen, a mi Dembinskit körülbelül d. e. 10 óra tájban arra indította, hogy a Tótfalu felé magával vitt Zanini zászlóaljjal, — melyre ott, miután Colloredo tüzérségünk által leköttetvén, nem igen lépett fel erélyesen, egyelőre nem volt igen égető a szükség, — továbbá a 47. honvédzászlóaljjal a Máriássy hadosztály előnyös állásban levő ütegeinek támogatása mellett Kápolna visszafoglalását kísérelje meg, a mi ez időtájt annál sikeresebbnek ígérkezett, miután ugyanekkor *Aulich* is támadólag lépett fel az osztrákok jobb szárnyát képező Schwarzenberg ellen, sőt hadosztályának egy részét a Dembinskitől vett felszólítás folytán Kompolt felé, tehát Kápolna tőszomszédságában vonultatta fel. Dembinski intézkedése szerint a 47. honvéd zászlóaljnak az országút mentén, a Zanini zászlóaljnak pedig, melynek élén *MednyánszJcy Cézár* tábori főlelkész papi díszöltönyben, feszülettel kezében haladt, észak felől kellett a helységbe benyomulnia. A 47. honvéd zászlóalj elszántan ment neki az időközben a Kápolna nyugati szélén levő korcsmáig előrejutott Wyss dandárbeli osztagoknak s azokat makacs ellentállásuk daczára visszavetette. Ezalatt a Zanini zászlóalj az ellenséges kartácstűz daczára szintén benyomult a helységbe s az első házakat hatalmába ejtve, a templomig hatolt előre. E válságos pillanatban tért vissza Wyss tábornok a helységbe s a magával hozott Schönhals-zászlóaljjal Zanini zászlóaljunkat meglepőleg körülfogta, mire ez első ámulatában minden ellentállás megkísérlése nélkül lerakta a fegyvert, csak igen kevésnek sikerült a debrői erdőbe megmenekülni. Most aztán az osztrákok teljes erővel a 47. honvéd zászlóaljra vetették magukat, mely a túlerővel szemben a további ellentállással felhagyva, sietve húzódott vissza a kerecsendi-útra, a hol hadosztálya visszamaradt részeivel, melyekhez a Püspöki majorral szemben felvonulva volt s csak nagy ügygyel-bajjal megmenekült ütegek is bevonultak, — egyesült.

Wyss tábornok fáradt csapatjait mindenekelőtt rendezni és kissé kipihentetni szándékozván, a magyarokat Kápolnán túl egyelőre nem követte. Úgyszintén nem ment előbbre Tótfalu, illetőleg Debrőnél a Colloredo-dandár és az attól még tovább északra előnyomuló Augustinec-különitmény sem.

Midőn *Aulich* Máriássy hadosztályát visszavonulni látta, ő is felhagyott támadó mozdulatával s csapatjait Káál alá vonta vissza, a honnan Dembinski ismételt parancsai daczára sem vonult többé előbbre. A vele szemben álló *Schwarzenberg,* kivéve, hogy *Minutilla* alezredes alatt 1 vértes-osztályt 1 üteggel a magyarok baloldala ellen irányított, eleinte nagyobbára csak lövegharczra szorítkozott s csak midőn a honvédek már tágítani kezdtek, rendelte gyalogságát Kaál és Kompolt felé előre; mire azonban az utóbbi helység ellen kirendelt 2 zászlóaljból álló oszlop déltájban oda megérkezett, azt a magyarok már elhagyták volt. Később ezen zászlóaljak délkelet felé letérve s követve a dandár többi gyalogsága által, Kaál elfoglalására rendeltettek ki.

Ez volt a dolgok állása a déli órában, midőn *Görgey* Dembinski elé állva, jelentette neki, hogy a Guyon hadosztály Kerecsenden rendelkezésre áll. „Miért nincs ön a maga helyén?! — förmedt rá Dembinski, Verpelét felé mutatva. — A jobb szárny már visszavonult, mert ön nincs a maga helyén.“ A jobb szárnyhoz semmi közöm, én a balnak vagyok a parancsnoka“ — viszonzá Görgey, a kinek távolléte folytán Dembinski újabb rendelkezéséről és a csata állásáról természetesen fogalma sem volt. „De én parancsot küldtem Önnek, hogy a jobb szárnyat vezényelje, vágtasson azonnal oda!“, szólt ingerülten Dembinski, mire Görgey, némán meghajtva magát, azonnal teljesítette a parancsot.

E szárnyon ekkor már szintén nem a legjobban állottak a viszonyok. *Schlick* reggeli 4 órakor Sírok mellől elindulva, a tulajdonképeni szorosban csak gyenge ellentállásra talált, miután a Dessewffy-hadosztály gyenge előcsapatai minden komolyabb ellentállás kifejtése nélkül a Verpelétnél álló főcsapat felé húzódtak vissza. Mihelyt azonban az osztrák csapatok Szt.-Máriától délre láthatóvá lettek, Klapka azonnal megszólaltatta tüzérségét, a mi viszont Schlicket arra bírta, hogy a körülbelül Szt.-Mária és Verpelét között fekvő, úgynevezett Kápolna-magaslaton hamarjában 33 löveget vonultasson fel, melyek a csak felényi magyar tüzérséget másfél órai tüzelés után elhallgattatták, majd visszavonulni kényszerítették. Ezután, Schlick délelőtt féltíz óra tájban kiadta intézkedéseit Verpelét megtámadására, melyek értelmében a *Kriegern*-dandár a Tárná balpartján átkelve, két zászlóaljjal az első harczvonalban, egygyel pedig tartalék viszonyban a völgyben indult a helység északi szegélye ellen támadásra, míg a Peryen-dandár valamivel később a Tárná jobb partján az út mentén s a kőhídon át a helység északnyugati szegélye ellen irányíttatott. Kriegern első harczvonala az 1-ső Don Miguel és a 43. honvéd-zászlóaljat heves küzdelem után visszanyomta ugyan, de miután Klapka a 34-ik honvédzászaljat is a helységbe rendelte, rövid időre a harcz újból a magyarok ja-

vára fordult; ámde erre Schlick csakhamar a Kriegern dandár harmadik zászlóalját, majd a Pergen-dandár részeit is latba veti, melyek rövid, de heves küzdelem után csakhamar teljesen kivetik a honvédeket a helységből, a kiket az Ilka tetőn állást foglalt hadosztály zöme fogott fel. Erre Schlick a kivívott előnyök fokozására *Deym* tábornok alatt a lovasságot rendelte előre; melyből legelsőnek, Dessewffy ütegeinek hatásos tüze daczára, a Porosz herczeg vértes ezred bontakozott ki a faluból. Klapka a támadás felfogására mindenekelőtt 2 császár- és 1 Coburg-huszár századot rendelt ki, melyeket nemsokára a tartalékban álló 2 osztály Lehel huszár is követett. Erre a két fél arczvonala előtt összegyűlt lovas osztagok oly hősies és heves elszántsággal csaptak egymásra, hogy szemtanuk állítása szerint mindkét fél gyalogsága lábhoz vett fegyverrel, némán és mozdulatlanul nézte a véres színjátékot. Hosszas mészárlás után végre a huszárok engedni, majd a Verpelétből újonnan kibontakozott ellenséges lovas osztagok által űzőbe véve, futni kénytelenek. Most aztán az osztrák gyalogság és tüzérség is megkezdi előnyomulását, a vél lesek pedig az egyik még tüzelő magyar ütegre vetik magukat s annak kezelő legénységét felkonczolva, a lövegeket hatalmukba kerítik.

Ezen válságos pillanatban, d. e. 11 óra után jelent meg *Pöltenberg* hadosztályával a Felső-Debrőtől keletre fekvő magaslaton s a helyzet komolyságát azonnal átlátva, a Sándor huszár ezied 4 századát nyomban rohamra indítja, úgy, hogy a 14. honvédzászlóalj által egyidejűleg oldaltűzbe is fogott vértesek mihamar Verpelétre vettetnek vissza.

Erre Klapka a szerencsés fordulatot kiaknázandó, gyalogságának egy részét támadásra rendeli Verpelét ellen, ez azonban a csapatok és parancsnokok, különösen *Földváry Károly,* a 14. honvéd zászlóalj parancsnokának hősies viselkedése daczára az erősen megszállott Verpelét előtt hajótörést szenved; a többször kezdeményezett szuronyrohamokat sehogy sem akarta siker koronázni, minek folytán honvédjeink a megerőltető küzdelmek által kimerülve, már-már inogni kezdettek. Ez időtájt érkezett *Görgey* a jobb szárnyra, hogy ott a parancsnokságot átvegye. Megállapodása szerint Klapkával ez utóbbinak a Schulz hadosztály elhozatala czéljából annak felkeresésére kellett indulnia, mialatt Görgey egy hátrább fekvő állásban magát mindenáron tartani, esetleg harczolva lépésről-lépésre Kerecsen d irányában visszavonulni szándékozott. Ehez képest *Bulharyn* a Dessewffy hadosztály maradványaival a Verpeléttől délkeletre fekvő Ilka tetőt szállotta meg, a hova Kerecsendről á VII. hadtest főhadiszállás hadoszlopa is berendeltetett, mely 2 század gránátosból, a német légió egy kis osztályából és a Nagyszombatnál szétvert 40 sorezred 3. zászlóaljának maradványaiból, további az Iglónál Kiesewelter őrnagytól elfoglalt röppentyű- és 1 vet-

ágyú ütegből állott; *Pöltenberg* egyidejűleg parancsot kapott, miszerint a Felső-Debrőtől keletre fekvő magaslatokon foglaljon állást. A csapatok ekként kijelölt állásaikat minden nagyobb, háboritás nélkül foglalhatták el, amennyiben Schlick a nagy lovas összecsapások után csak a hátullevő osztagok beérkezte után fogott hozzá a szándékolt gyalogsági támadás kiviteléhez. Ehez az altábornagy hadtestét következőleg csoportosíttotta: *Schulzig* altábornagy a Verpelétben gyülekezett *Kriegern*- és *Deym*-dandárokkal az összeköttetést Augustinec őrnagy hadoszlopával helyreállítván, a Pöltenberg és Bulharyn által megszállt magaslatok ellen arczban foglalkoztatólag volt hivatva működni; *Gablenz* vezérkari őrnagy 4 gyalog-, 1 lovas századdal és ½ üteggel a Verpeléttől északkeletre fekvő szőlők felhasználásával a magyarok jobb szárnya ellen s végül maga *Schlick* a *Pergen* és az ezt követő *Fiedler* dandárral, valamint a hadtest összes lovasságával a Rosnak és Bilincsi patakok között délkeleti irányban tovahúzódó magaslatokon Görgey jobb oldala ellen nyomult előre, figyelmét egyidejűleg Eger felé is kiterjesztvén, mely irányban Schulz előretolt lengyel légionáriusai máris harczba vegyülni kezűének.

Schulzig feladatából kifolyóleg eleinte nagyobbára csak tüzérségét vonultatta fel, melynek előkészítő tüze után az egyik Parma zászlóalj rohamra indult, melyet azonban Pöltenberg csakhamar visszavert; erre aztán Schulzig a Latour-, Hartraann- és ottocani határőr-zászlóaljat rendelte előre, a melyekhez á Felső-Debrőből kibontakozó *Augustinec* is csatlakozott hadoszlopával; ezen túlerő elől Pöltenbergnek, már a tőle jobbra harczoló osztagoknál beállott helyzetre való tekintettel is, tágítania kellett.

Schlick támadó oszlopából mindenekelőtt a lovasság indult támadásra, azonban Görgey jobb szárny ütegeinek jól czélzott lövései még a roham bekövetkezte előtt visszavonulásra késztették azt. Erre *Dessewffy* a 34. és 43 honvéd zászlóaljakkal támadólagos visszavágást kísérelt meg Gablenz és a Pergen-dandár jobb szárny osztagai ellen. Ezen, valamint a majdnem egyidejűleg Görgey által is végrehajtott támadó lökemet futólagosán siker is koronázta, miután azonban Schlick első harczvonalát mindinkább erősbitette, úgy Dessewffy, mint Görgeynek a saját hadteste főhadiszállásának hadoszlopa által képezett legszélső jobbszárnya is, mindinkább hátrább vonulni kényszerült, mely visszavonulás, főleg a jobb szárnyon már-már futássá fajult, midőn e legválságosabb pillanatban délután 3 óra- körül *Klapka* a *Schulz* hadosztály előhadával éppen a Schlick baloldalában fekvő magaslatokon bukkant fel, a honnan mindenekelőtt erős ágyútüzet adatott, majd az 52. zászlóaljat, a 42. zászlóalj két századát s a lengyel légiót is harczhoz fejlődteti, anélkül azonban hogy a döntő támadást megkísérelte volna. Ennek következménye lön, hogy Schlick további előnyomulását beszüntetve, Görgey hadá-

nak visszavonulását Kerecsend irányában többé nem zavarta. Ezután Klapka és Schlick között egészen estig tartó ágyúzás folyt, melynek félbeszakítása után a Schulz-hadosztály Egerbe vonult vissza.

Ezalatt a középen és déli szárnyakon időközben következőleg alakultak a viszonyok. *Dembinski,* miután délutániéi 1 órakor *Guyon* beérkeztéről Kerecsendre jelentést vett, azonnal parancsot küldött neki, miszerint a Kerecsend és Kápolna közötti magaslatra vonuljon előre s ott felvevő állást foglaljon. Mire Guyon a kijelölt állásba ért, körülbelül 2 órára járt az idő s miután ez idő tájt Colloredo oszlopával Tótfaluból kibontakozván, a Máriássy hadosztályt jobb oldalában veszélyeztetni kezdé s másrészt a jobb szárny is tágítani kezdett, Dembinski a harcz félbeszakítását határozta el. Éhez képest a Máriássy hadosztály azonnal megkezdte a visszavonulást s Guyontól balra foglalt állást, míg attól jobbra Pöltenbergnek kellett volna felállania, amit azonban ez nem teljesített, hanem egyhuzamban Kerecsendre vonult vissza. Aulich egyidejűleg parancsot kapott, hogy a hadsereg balszárnyával Tiszafüred irányában a poroszlói országúton, egyelőre Füzes-Abouyig vonuljon vissza. Amint a Dietrich dandár Szekulich visszavonulását észrevette, a Kompoltra kirendelve volt 2 zászlóaljat is magához vonván, azonnal Kaálba nyomult előre, a hol Szekulich hátvédével még rövid ideig tartó jelentéktelen barcza volt. A gyalogsággal egyidejűleg Schvarzenberg a gróf *Nostic* alezredes alatt álló 3 dsidás századot a Kápolnától délre álló huszárok ellen rendelte ki, de a saját gyalogság megállapodása folytán Kaálnál, a lovasság is felhagyott az üldözéssel.

Guyon, miután Máriássy hadosztálya mellőle nemsokára tovább folytatta visszavonulását, még egy ideig kitartott állásában, élénken viszonozván a Colloredo által ellene irányzott ágyútüzelést, majd miután megtudta, hogy Máriássy már elég tért nyert hátrafelé, ő maga is odébb állt s a Kerecsendtől keletre fekvő magaslatokon Görgey jobbszárnyhadával és a kevéssel azelőtt oda beérkezett *Kmety* hadosztállyal egyesült.

Az osztrákok nem igen gondoltak erélyes üldözésre. Colloredo a visszavonuló Máriássyt egyideig nyomon követte ugyan, de Guyon a hathatós további üldözésnek csakhamar útját állotta. Wyss dandára a megelőző harczok folyama alatt annyira kimerült, hogy Máriássy elvonulása után is veszteg maradt Kápolnánál; Schwarzenberg hadoszlopa pedig Aulich-csal a tétlenségben versenyezni látszott. Ezenkívül rendelkezésre volt még a 10 gránátos századból álló *Schütte*-dandár és a Wyss-dandár 6 századnyi lovassága *Montenuovo* alatt Kápolnától nyugatra. Utóbbit Windischgrätz 2 üfeggel csakugyan ki is rendelte üldözésre. Montenuovo egyenes irányban akart a Tárnán átkelni, miben azonban a mocsaras talaj és több árok gátolta s így az átkelésre a kápolnai hidat kellett felhasználnia; ezalatt a magyaroknak jelentékenyen tért nyerniök sikerült.

Kápolnáról Monteauovo a helyett, hogy Kerecsend, felé nyomult volna elörte, inkább délkeleti irányban tért ki s előhaladása közben Füzes-Abony tájékán Aulichnak azelőtt Schwarzenberg által is szorított hátvédére bukkant, melylyel szemben azonnal ütegeit vonultatta fel; miután azonban Abony gyalogság hiányában megtámadható nem volt, említett város előtt a további üldözést is beszüntette.

Az osztrák csapatok az éjt a csata végén elfoglalt állásokban töltötték; a sereget jobb oldalban kísérő *Zeisberg-hadoszlop* a második napi ütközetben sem vett részt, hanem Méráról Bodon át Erdőtelekre vonult előre. A magyar seregből, a kerecsendi halmokon táborozó Kmety hadosztály fedezete alatt, Schulz hadosztálya Egernél, a Dessewffy, Pöltenberg és Guyon hadosztályok a hadsereg főhadiszállásával Makiáron, a Máriássy hadosztály Kerecsenden s végül az Aulich és Szekulich hadosztályok Szihalomban és Füzes-Abonyban éjjeleztek.

A kétnapi csatában szenvedett *veszteségek* a következők: A magyar sereg Klapka adatai szerint halottakban, sebesültekben és eltűntekben mintegy 1200 embert vesztett; ezen szám minden esetre kissé túlzott; annyi bizonyos, hogy az eltűntek egy jó része később újból előkerült. A fentieken kívül 500—600 ember, nagyobbára Zanini zászlóaljbeliek, kiknek őrnagya, Venturini néhány nap múlva hadtörvényszéki ítélet folytán főbe lövetett, foglyul esett. Az osztrák sereg halottakban vesztett 5 tisztet és 56 főnyi legénységet, sebesültekben 11 tisztet és 248 főnyi legénységet, eltűntekben 1 tisztet és 31 embert, összesen tehát 17 tisztet és 335 főnyi legénységet; továbbá 152 lovat, ebből 9 tiszt, 166 főnyi legénység és 60 ló Schlick hadtestére esik. Százalékban kifejezve ez a magyarok részén 5½, az osztrákok részén pedig valamivel többet l½%-nál tesz ki s így a veszteség nagynak egyáltalában nem mondható.

A csata lefolyását és vezetését illetőleg megjegyzéseink a következők: Mindenek előtt szembetűnik az aránytalanul nagy, 25.000 lépésnyi kiterjedés, minek folytán a harczvonal minden lépésére átlag alig egy-egy ember jut; részben a nagy kiterjedés okozta, hogy a csata egységes összefüggő harczvonal helyett egyes, többékevésbbé önálló s egymással csak lazán összefüggő harczcsoportokat mutat fel. Egy másik feltűnő jelenség, kivált magyar részen, a felsőbb vezetés hiánya; Dembinski a helyett, hogy az egész fölött érvényesítené befolyását, inkább csak a középhad harczával törődik, melynek keretén belül ő maga áll egyes tűzberohanó csapattestek élére, minek természetes következménye, hogy a csata általános vezetése teljesen kisiklik kezéből. A felsőbb vezetés hiányának és a parancsközvetítés gyarló állapotának tulajdonítandó, hogy a másodnapi csatában a hátullevő hadosztályok közül három, késő beérkezésüknél fogva vagy éppen nem, vagy csak alig vehetnek részt a harczban; e mellett Schulz hadosztályát még a tét-

lenség vádja is jogosan érheti. Osztrák részen a vezetés a seregoszlopok előnyomulási irányához és a harcz természetszerű kifejlődéséhez képest két kézben összpontosul: az átkaroló belszárny fölött Schlick, a többi fölött Windischgrätz parancsnokol.

Az egyes fegyvernemek közül a legkiválóbb tevékenységet a tüzérség fejtette ki, ez képezte úgyszólván az egész csatavonal keretét. A gyalogság kevésbbé tüzével, mint inkább szuronyával dolgozott s mindkét részről különösen Kápolnánál és Verpelétnél fejtett ki tevékenyebb munkálkodást. A Verpelét előtti nagy lovas összecsapás úgy a magyar, mint az osztrák lovasságnak díszére és becsületére válik.

Hogy az itteni ismételt rohamok minő önfeláldozó kitartással és elkeseredéssel vívattak, azt a szenvedett veszteségek is eléggé bizonyítják; így többek között az egyik, *Új* kapitány parancsnoksága alatt állott Koburg-huszárszázad valamennyi tisztjét és altisztjét, valamint legénysége felét hagyta részint holtan, részint megsebesülve a csatatéren, ellenben a Porosz herczeg vértesezred állítólagos vesztesége 4 tiszt és 65 főnyi lovasra rúgott.

A kápolnai csata, bár az mint a két ellenséges sereg zömének első nagyobbszabású mérkőzése hivatva lett volna a hadműveletek menetében döntő fordulatot előidézni, tisztán katonai tekintetben lényeges befolyást egyik fél sorsára sem gyakorolhatott. Igaz ugyan, hogy a magyar sereg a kétnapi küzdelem után csatavesztéssé lőn, a mi a harczállásnak odahagyása által külsőleg is elvitázhatlan ténynyc vált; ámde a magyar sereg ereje és ellentálló képessége ezáltal nemcsak hogy teljesen megtörve nem volt, sőt, mint a nemsokára rá következő események bizonyították, az első komoly tűzpróbát derekasan kiállott seregünk rövid idő múlva újult erővel és lelkesedéssel fogott hozzá lélekemelő nagy feladatához, hazája felszabadításának nemes és magasztos munkájához.

Utóvédharc Mezőkövesdnél.

1849. február 28-án.

A kápolnai csata után Dembinski a visszavonulás folytatását határozta el s kiadott rendelkezése szerint a seregnek február 28-án Mezőkövesdnél kellett összpontosulnia. Egyes alparancsnokok, főleg Görgey és Kmety a csatának újbóli felvétele mellett kardoskodtak, Dembinski azonban eredeti szándéka mellett megmaradván, a déltájban Mezőkövesdre ért hadosztályok a város és a Kánya patak között következőleg szállottak táborba: Az országuttól északra az Aulich, Guyon és Pöltenberg hadosztályok, attól délre a Dessewffy, Máriássy és Szekulich hadosztályok. Schulz hadosztálya úgy látszik továbbra is Eger környékén maradt. A Kmety hadosztály 28-án déltájig a kerecsendi magaslatokon elfoglalt állásában

maradt, aztán pedig a többi hadosztályokat hátvéd gyanánt követve, szintén Mezőkövesdnek vette irányát.

A Windischgrätz által február 28-ára kiadott intézkedés lényegében a következőket tartalmazta: Mindkét hadtest reggeli 7 órakor az ellenség üldözésére indul és pedig Schlick hadteste a Csorich hadosztálylyal Kerecsenden át, Schwarzenberg hadosztálya Füzes-Abonyon át. A Zeisberg különítménynek éjjel féltizenegykor a következő parancs küldetett: „Gróf Schlick altábornagy hadteste, valamint Wrbna altábornagyé is, holnap reggel 7 óra tájban, Kerecsend és Füzes-Abony felé nyomulnak előre. Ezen pontról ágaznak el az utak Eger, Mezőkövesd és Poroszló felé s így csakis innen határozható meg az irány, melyben az ellenség üldözendő lesz. Méltóságod feladata marad továbbra is: jobb oldalamat Heves- és Poroszló felé biztosítani . . .“

28-án reggel 7 óra előtt Schlick azon jelentést küldötte Windischgrätzhez, miszerint a kerecsendi állást az ellenség erősen megszállva tartja, miért is azon véleményben van, hogy annak megtámadása nagy nehézségekkel járna. Erre Windischgrätz a kerecsendi állás szemrevételezése czéljából személyesen előrelovagol, a hol azonban már csak a Kmety hadosztály hátvéde állott, mely csakhamar szintén elvonult. Miután a Schlick hadtest csapatjai időközben főzéshez foglak, elhatároztatott, miszerint egyelőre Csorich hadosztálya induljon Kerecsenden át Makiárra, a hol a Fiedler- és Kriegern dandárok bevárandók lesznek. Maklárról a lovasság Deym pararancsnoksága alatt akként volt tovább útba indítandó, hogy az mindig az ellenség sarkában legyen. A Pergen dandár parancsot kapott, miszerint táborhelyén addig maradjon vissza, míg bizonyossá válik, hogy az ellenség Egert odahagyta; ezután ezen dandárnak is Makiárra kellett bevonulnia. A hadsereg lőszertartaléka a Párrot dandár fedezete alatt Gyöngyösről Kápolnára irányittatott. A Schwarzenberg hadosztály, valamint a Zeisberg különítmény számára kiadott intézkedésen változtatás nem eszközöltetett.

A kiadott rendelkezések alapján a Schwarzenberg és Csorich hadosztályok déltájban, tehát elég későn értek Füzes-Abonyba, illetőleg Makiárra. Itt Csorich, utasításához képest, a gyalogsággal Schlicket, a ki csak a délután folyamán érkezett meg, bevárandó, megállt, míg ellenben *Deym* tábornokot 7 lovas századdal és Ó ágyúval tovább indította az ellenség üldözésére. Montenuovo a lovasság többi részével eleinte a Deym különítménye útján haladt, később azonban Eger felé tért le.

Deym eleinte csak nagyobb távolságban követte Kmetyt a makiári síkon, midőn azonban ez utóbbi félúton Szihalom és Mező-Kövesd között éppen az Ostorosi patakon átkelni készült, Deym lovasságának nagyobb része *Gablenz* őrnagy vezetése alatt támadásra indult. Az összeütközés a magyar táborok előtt mintegy 3000 lé-

pésnyire következett be, ami a Kmety hadosztályt annyira zavarba és rendetlenségbe ejtette, hogy egyik ütege eszeveszett futással iparkodott az üldözők elől megmenekülni; midőn az üteg a magyarok táborához ért, Görgey személyesen feltartóztatta azt, és újból visszarendelte, a gyáva ütegparancsnokot pedig majd hogy életével nem lakoltatta meg meggondolatlan tettéért.

Az elhangzott ágyúdörgés csakhamar föllármázta a táborozó hadosztályokat, melyek közül legelsőknek az Aulich és Guyon hadosztályok készültek fel. Az első segítséget Kmetynek a gyorsan lóra pattant Miklós huszárok nyújtották, a kik Görgey Kornél vezénylete alatt Deym vérteseit Szihalomig visszaszorítván, ez alkalommal 3 ellenséges ágyút ejtettek zsákmányul.

A további üldözést a magyar huszárok jobb oldalában megjelenő Montenuovo dandár akasztotta meg. Deym széjjelugrasztott különítménye a Makiár és Füzes-Abonynál álló gyalogság felé gyülekezett; sem Schwarzenberg, sem Csorich nem kísérelte meg az elveszített ágyúk visszafoglalását. A délután folyamán mindkét hadtest Maklár körül összpontosíttatván, ezen helység közelében táborba szállt.

A magyar hadtest- és hadosztályparancsnokok legnagyobb része a támadólagos előnyomulás folytatását sürgette. Dembinski ahoz hozzá nem járulván, a harczrakész hadosztályokat elfoglalt állásukban estig fegyver alatt tartotta; de miután az ellenség által újból meg nem támadtatok, a csapatokat az előbbi táborhelyek elfoglalására utasította, melyeket a Kmety hadosztálynak előőrs felállítás által kellett biztosítani.

Deym a roham alatt 9 halottat és 49 sebesültet, közöttük Holstein herczeg őrnagyot vesztette, a magyarok vesztesége ismeretlen.

A magyarok visszavonulása a Tisza mögé.

Midőn Dembinski febr. 28-án késő este az előőrsök megszemléléséről, ahol Kmetyvel azok hanyag kiállítása miatt heves szóváltása volt, főhadiszállásába visszatért, ott reá Görgey az összes hadtest- és hadosztályparancsnokokkal várakozott, felvilágosítást kérve tőle szándéka és további hadműveleti terve felől. Az alparancsnokoknak ezen rendkívüli és mindenesetre különös eljárása a főparancsnokkal szemben utóbbit igen élénk haragja gerjesztette s ez alkalommal közte és Görgey között újból igen heves jelenet keletkezett. Egyébként Dembinski mindennemű felvilágosítást megtagadva, csupán az általa legközelebb kiadandó intézkedésekre utalt.

Ezek szerint a hadseregnek Mező-Kövesd tájékáról, mindaddig, míg Damjanich Szolnok felől hathatósan közbeléphet, pihenő szállásokba kellett vonulnia; még pedig Klapka a Szekulich hadosztályai Egér-Farmosra; Aulich hadosztályának az előbbi csoportnak

esetleg szükségessé válandó támogatása czéljából Lövőre; Pöltenberg és Kmety hadosztályának Görgey alatt Szt.-Ivánba és végre Guyon hadosztályának Négyesre. A Hertelendy hadosztály Poroszlónál meghagyatott. Az elrendelt mozdulatok márczius 1-én nagvobbára még a délelőtt folyamán végre is hajtattak s Dembinski főhadiszállását Ivánkán ütötte fel.

Hogy Dembinski ily kritikus időben az egész ellenséges sereg szemeláttára és annak tőszomszédságában pihenő szállásokra gondolt, az kétségkívül kissé furcsa sziliben tűnik fel, bár nem akarjuk elvitatni, hogy a seregnek talán szüksége is volt legalább időleges nyugalomra; akkor azonban az elszállásolás helye a kívánt nyugalom szempontjából semmiesetre sem a Tisza jobb, hanem balpartján volt keresendő Különben már magában véve Klapka hadtestének az iniézkedésből kifolyó oldalmenete Mező-Kövesdről Eger Farmosra, a legnagyobb mértékben veszélyeztetett vállalat szülében tűnik fel, mely szemes és mozgékony ellenséggel szemben bizonyára nem maradt volna méltó büntetés nélkül. Hogy mi bírhatta rá Dembinskit ezen veszélyes balraeltolas elrendelésére, annak indokát nem nehéz kitalálni. Az ellenség legrövidebb összekötő vonala az ország jelenlegi súlypontja, Debreczen felé Poroszló-Tisza-Füreden át vezetett, ezt akarta az altábornagy és nem minden ok és alap nélkül közvetlenül kézben tartani és megvédelmezni. Ezen nyomós indok nem létében seregét Dembinski alighanem járhatóbb vidékre Miskolcz felé vonultatta volna vissza.

És most lássuk az osztrákok táborában időközben történteket. Windischgrätz herczeg d. u. fél 4 óra tájban értesült Doym szerencsétlen kimenetelű expedíciójáról s a miatt állítólag élénk haragra lobbant. Az egyidejűleg vett azon jelentésre, miszerint az ellenség Mező-Kövesdnél állást foglalt, s ott előreláthatólag a támadást bevárni szándékozik, más napra az előnyomulás folytatását határozta el és pedig a teljesen nyílt, sík terepre való tekintettel lehetőleg mély, tömör csatarendben, miután a herczcg véleménye szerint „ez képezte a legalkalmasabb eszközt, hogy a csapatok az alkalmazás bármely esetében kéznél és az ellenség túlszárnyalása ellen biztosítva legyenek.“

A kiadott intézkedés szerint a seregnek márczius 1-én reggeli 8 órakor következőleg kellett Makiártól keletre csatarendbe állania: A középen a Kriegern, Fiedler és Colloredo dandárok (10 zlj); ezek mögött jobbra hátul a Wyss dandár (4 zlj); balra hátul a Pergen dandár (3 zlj); a dandár ütegek dandárbeosztásukban; a hadtest tüzértartalékok a közép mindkét szárnya mögött; a közép mögött, tartalék gyanánt Schwarzenberg hadosztálya a Deym és Bellegarde lovas dandárokkal (5½ zlj, 24 lov. század); a tüzérségi főtartalék a Schwarzenberg hadosztály mögött.

Hogy egy ily módon összetömörített csapattömeg mozgékony-

nak, tehát támadó előnyomulásra alkalmasnak éppen nem mondható, ahoz azt hiszem bővebb magyarázat alig kell; a csapatok ily nagymérvű együttartása inkább azt a benyomást teszi reánk, mintha a herczeg intézkedéseinek kiinduló pontjául és alapjául nem annyira a támadás, mint inkább a megtámadtatás lehetőségét tartotta szem előtt. Ehez járult még, hogy este 8 óra tájban mindkét hadtestparancsnok a tábornagy előtt megjelenvén, azon nézetüket adták elő, hogy a másnapra elrendelt előnyomulás a csapatok nagymérvű kimerülésére való tekintettel aligha lesz végrehajtható, de különben mint mondák, a lőszer is fogytán van. Ennek folytán elhatároztatott, miszerint a sereg másnap 8 órára a megállapított módon ugyan csatarendbe álland, előnyomulását azonban csak azon esetre kezdi meg, ha netán az ellenség maga indulna támadásra. Egyidejűleg *Zeisberg* tábornok, a ki azt jelentette, hogy a Besenyő felé vezető úton tüzérségével előre nem juthatván, újból Erdőtelekre vonult vissza, parancsot kapott, hogy másnap Tenk-Atányon át kísérelje meg a Poroszló felé való előnyomulást, majd este 9 órakor kiadott parancscsal oda utasíttatott, hogy másnap okvetlenül Besenyőre nyomuljon előre, miután csakis így képes a fősereg jobb oldalát Poroszló felé hathatósan megoltalmazni.

A sereg, az intézkedésnek megfelelően, márczius 1-én reggel órakor a makiári síkon, a helységtől körülbelül egy órányira keletre, csatarendbe állt. Az arczvonal előtt *Liechtenstein* Ferencz herczeg altábornagy parancsnoksága alatt lovas osztagok czirkáltak, mélyek azonban eleinte a nagy hózivatar miatt alig láttak 100 lépésnyire. Mire Liechtenstein Mező-Kövesd tájékára ért, déltájban kiderült az idő s így a magyarok hosszú, nagy csapatoszlopa Szt.-István tájékán láthatóvá vált, miről az altábornagy azonnal. jelentést küldött Windischgrätzhez. Most vette csak észre a herczeg, hogy a kínálkozó alkalmat a végleges döntés kierőszakolására elszalasztottá, amennyiben utolérhetlenül kisiklani engedte az ellenséget kezei közül, melyről mást nem tételezhetett fel, mint hogy lehető gyorsasággal Poroszlón át a Tisza mögé húzódik vissza. Mert arra, hogy Dembinski még a Tisza innenső oldalán pihenő szállásokba vonuljon csapatjaival, kinek is juthatott volna eszébe gondolni?

Hogy azonban a veszett fejszének legalább a nyele megkerüljön, azonnal gondoskodott az üldözés mielőbbi felvételéről s e czélból *Wrbna* altábornagyot utasította, miszerint a *Csőriek* hadosztállyal és a *Montenuovo* lovas dandárral haladéktalanul Szihalom--Egér-Farmoson át Poroszlóra induljon. Ugyanide irányíttatott Füzes-Abony-Mező-Tárkányon át a *Dietrich* dandár és Schwarzenberg altábornagy közvetítése utján a *Zeisherg* különítmény is; vagyis összesen 13½ zászlóalj, 10 lov. század és 63 ágyú. Végül Deym lovas dandáréval Mező-Kövesden át volt előnyomulandó, hogy ez úton a magyarokat utolérve, visszavonulásukat lehetőleg késleltesse.

Windischgrätz herczeg Szihalomig szintén jelen volt Wrbna oszlopánál, innen azonban Makiárra lovagolt vissza,. a hol időközben Schlick hadteste előbbi táborát újból elfoglalta.

Alig hogy a herczeg Makiárra ért, Poroszló irányából hatalmas ágyúdörgés hangzott át, jeléül annak, hogy Wrbnának mégis sikerült a hátráló ellenséget utolérnie.

Erre Windischgrätz herczeg a nála szárnysegédi minőségben alkalmazott Windischgrätz Alfréd őrnagyot azon szóbeli parancscsal küldötte Wrbnához, miszerint az üldözést erélyesen folytassa s a hátráló ellenségnek minél nagyobb kárt okozzon.

Összeütközés Egér-Farmosnál.

1849. márczius 1-én.

Az elhangzott ágyúszó által Windischgrätz főhadiszállásáig hallhatóvá vált összeütközés *Klapkával* történt, a ki a kapott intézkedés értelmében saját hadtestével és a Szekulich hadosztálylyal d. u. 1 óra tájban Egér-Farmosba érve, az Eger balpartján fekvő helységet a *Máriássy* hadosztálylyal szállatta meg, míg csapatainak fenmaradó része a jobbparton, a poroszlói ut mentén szállt, táborba.

Délután 3 óra tájban Klapka hírt vesz az ellenség előnyomulásáról Szihalom felől, miért is csapatjait azonnal Eger-Farmosíg előrevezetve, készenlétbe helyezi, hogy az ott kifejtendő ellentállás— által vonatának háboritlan visszavonulását biztosítsa, ami a fölázott, különben is rósz minőségű úton csak nagy ügygyel-bajjal sikerült.

Az első vonalban álló *Máriássy* hadosztály következőleg állott fel: 2 zászlóalj 2 üteggel a helység előtt foglalt állást, 2 zászlóalj pedig magát a helységet szállotta meg, melynek széles utczáiban az 1. huszár ezred is födött felállítást vőn.

Az osztrák csapatok körülbelül 4 órakor kezdtek Szemeréből kibontakozni és pedig első vonalban a *Wyss* dandárral és 3Va üteggel, második vonalban a *Colloredo* dandárral tartalék gyanánt.

A *Dietrich* dandár utasításához mérten Szihalomnál átkelt az Eger jobb partjára, hogy útját Füzes-Abony-Mező-Tárkányon át folytathassa Poroszló felé. Ez okozta, hogy a harczban egyáltalában részt sem vehetett. Egér-Farmosnál úgy a támadó mint a védő nagyobbára ágyúharczot folytatott, mialatt Klapka vonata este 7 óráig az Eger hídján átvonult s így most már a csapatok is ide húzódtak vissza anélkül, hogy az ellenség azok ellen komolyabb támadást megkísérelt volna. Este 8 óra tájban végre a lövegharcz is végkép elnémult.

A magyarok vesztesége halottakban és sebesültekben 120 fő, az osztrákok veszteségét nem találtam sehol feljegyezve.

Klapka, miután előbb az Eger hidját elrombolta, este 10 órakor

folytatta visszavonulását Poroszló felé, a hova éjfél után 1 órakor érkezett meg; menetteljesítménye éjjel, rósz úton, az időjárás viszontagságai és a rósz élelmezés által erősen megviselt csapatokkal: 3 óra alatt 12 kilométer, a mi mindenesetre dicséretre méltó; Wrbna serege az éjjelt Egér-Farmosban töltötte.

Az Eger-Farmosnál elhangzott ágyúszót Görgey is meghallotta és attól tartván, hogy Klapka megveretése esetén *Aulich* hadosztálya is veszélyeztetve lesz, kötelességszerűen nemsokára meg is indult a Pöltenberg és Kmety hadosztályokkal Lövő felé, a hova a feneketlen rósz utak, de leginkább a Kánya patak kiöntése folytán, melyen csak nagy nehezen vergődhetett át, csak éjfélután érkezett meg. Itt Aulichon kívül még néhány, Klapkától elvált osztagot talált, a kiktől Wrbna támadását és Klapka visszavonulását tudta meg. Lövőről Görgey, Dembinski parancsa ellenére, rövid pihenő után három hadosztályával Ivánkán át Poroszlóra indult, a hova *Guyon* is bevonulásra utasittatott, úgy hogy most már itt az egész sereg újból együtt volt. Dembinski Tiszafüredre tette át főhadiszállását, a a hova Klapkának is be kellett vonulnia, a ki a visszavonulást 2-án reggeli 9 órakor kezdette meg.

Görgeynek, vett utasítás szerint Poroszlót a Kmety és Pöltenberg hadosztálylyal megszállva kellett volna tartania, de ő fedetlen gyenge aljasára és a háta mögött levő utszorosra való tekintettel jobbnak látta Hertelendy alatt 6 huszár századnak hátrahagyása mellett este felé önhatalmúlag szintén Tiszafüredre bevonulni. Erről Dembinskit .alábbi levelében értesíti. „ A gyámoltalan tétova, melyben altábornagy urat tegnap reggeli értekeződésünk alkalmával találtam; a még utolsó perczben is megmásított, ingadozó. semmi tekintetben sem szabatos dispoziciók,melyek nekem,elébb ugyan írásban,de csakhamar két ízben is újra s mindannyiszor megint változott értelemben élőszóval adattak, engem még az iránt is bizonytalanságban hagytak, hogy (személyes) tartózkodása helyéül mely pontot méltóztatott választani. Ezért keresém e legalkalmatosabb utat, melyen arról, a mi új itt Poroszlón az ellenség részéről történt, a Tisza mögött hozzám legközelebb tanyázó csapatok parancsnokához juttathassam jelentésemet (ön számára) s így közlöm ezt Répássy bajtársammal. — De intézkedéseimet saját meggyőződésein szerint kellett megtennem; s én mindig képes leszek egy magyar haditörvényszék előtt igazolni azokat. — Ön ezen intézkedéseim hírére oly parancsot küld nekem, mely az iránt, hogy minek kelljen történnie és mi módon? ép oly kevéssé világosan fejezi ki magát, mint eddigi parancsainak is legtöbb részében. — Egyszerűen az a kérdés: parancsnoka vagyok-e hadtestemnek, vagy pedig csak ideig-óráig való vezetője valamely osztálynak, melyet önnek, altábornagy úr, tetszik parancsaim alá rendelni? Ha amaz vagyok, a mint ez meglehetős érthetően ki van mondva azon ministeri rendeletben, mely mint hadtest-parancsnokot úgy

állított engem önnek főparancsnoksága alá, akkor szerénytelenség nélkül várhatom altábornagy úrtól, hogy operátioinak vezérlő alapgondolatát, ha nem is írásban, de legalább élőszóval, legalább négyszemközt velem közölje; de még inkább van jogom megvárni azt, hogy az alapgondolatból következetesen kieredő minden intézkedés kivitele alkalmával hadtestem, melynek fentartásáról hazámnak felelős vagyok, feldarabolatlanul maradjon vezetésem alatt és ne állíttassanak az én hadtestem egyes részei egy másik hadtestnek részeivel összekeverten, felváltva egyszer a magam, majd megint valamely másik tiszt parancsai alá, a mint ez az ön vezénye alá helyezett úgynevezett közép hadseregnek ezen rövid szerencsétlen hadjárata legfontosabb pillanataiban eddig — elég sajnosán — ismételve megtörtént. Ha pedig nem vagyok többé hadtestparancsnok, hanem csak vak eszköz annak a kezében, kit az ország kormánya fölém helyezett: akkor kénytelen vagyok eddigi hadi pályámat befejezettnek tekinteni, miután sóba sem fogom magamat arra elhatározhatni, hogy föltétlenül és vakon oly vezetésre bízzam magamat, melynek czélszerűsége és helyes következetessége felől, fájdalom, a legszükségesebb bizonyságok is hiányzanak előttem. Oly súlyos esetben, minő az én jelenlegi helyzetemé itt Poroszlón, a hol a legjava magyar szabadcsapatok egy tetemes részének fönmaradása forog koczkán, parancsnokomtól én csak vagy semminő parancsot, vagy helyesen indokolt, egészen határozott parancsot várok. Azon pillanatban,, mikor az ellenség velem szemközt két ágyú lövésnyi távolságban csatarendben áll, míg ellenséges füstjelek arczban és két oldalt, valamint néhány hadifogoly vallomása és kikül-^ dött kémeink és kémlő czirkálóink jelentései egész bizonyossággal igen erős bekerítő csapatok közeledését jelzik: hirtelen, önálló elhatározás kellett. Egyszerűen úgy áll az alternatíva: vagy előre vagy hátra. Az első az ön hadjárata következtében, mely alatt csapatjainknak felette hiányos élelmezés mellett s a legfárasztóbb menetek közben kellett kemény ütközeteket kiállani, az immár lehetetlenné vált. Tehát csak a másik maradt hátra, — hanemha netalán az itt levő csapatoknak czéltalan feláldozása szándékoltatik, ha Poroszló csakugyan hadászati és harczászati tekintetben fontossággal bíró pont, a honnan Pest felé manövrírozhatni: akkor még mindig fenmarad a lehetőség, innen pihent, vagy legalább jól élelmezett csapatokkal újból kezdeni az offensivát. Ezen perczben kiadtam az indulási parancsot a Tisza mögé való visszavonulásra, melyet Répássy tábornok itt levő osztálya Hertelendy alezredes alatt mint hátvéd fedez. Ezt én odautasítám, hogy hadtestparancsnokának további parancsait a Tiszán innen, az elkészült sánczök mögötti táborban várja be. Visszavonulás befejeztével minden órán kész leszek mindent, mit ezúttal teszek egy magyar haditörvényszék előtt, igazolni, esetleg a kiérdemlett büntetést önhatalmú cselekvésemért a haditörvényczikkek értelmében elvenni.

Görgey s. k.

Íme újabb, szinte hihetetlennek látszó szomorú jelensége a magasabb parancsnokok közötti rút torzsalkodásnak, melynek elbírálását az olvasó jogérzetére bízzuk.

Mialatt Görgey visszavonulását végrehajtotta, Wrbna táborában következőleg fejlődtek a viszonyok: A csapatok már korán reggel sorakoztak a további előnyomuláshoz, mely — tekintettel arra, hogy a közvetlen út Poroszlóra igen rósz minőségűnek jelentetett, s azonfelül az ellenség annak mentén a hidakat állítólag mind elrombolta, — Szemere-Mező Párkányon át, tehát meglehetős kerülővel volt végrehajtandó. Mező-Tárkányon Wrbna a Dietrich- és Zeisberg-dandárokkal egyesülvén, a további előnyomulás két oszlopban volt végrehajtandó és pedig a főoszlop a Mező-Tárkányt Poroszlóval közvetlenül összekötő úton, Zeisberg dandára pedig a Besenyőről Poroszló déli kijárata felé vezető úton, mely helység előtt mintegy 2000 lépésnyire a két oszlopnak újból egyesülnie kellett. E helyen meg kell jegyeznünk, miszerint Poroszló mindenünnen mocsarakkal van körülvéve, úgy hogy főleg télviz idején a közlekedés csakis a meglevő utakon lehetséges.

Midőn Wrbna altábornagy szemrevételezés czéljából Poroszló környékére ért, az még meg volt szállva Görgey csapatjai által, n^elyek a Füzes-Abony felől jövő mindkét közlekedési vonalat pásztázó tűz alá foghatták. Ily körülmények között Wrbna azon nézetének adott kifejezést, miszerint az ellenség megtámadása csak .oly formán volna lehetséges, ha Zeisberg a saját és a Dietrich-dandárral az ellenség bal szárnya felé előnyomulva, a helység déli részét felgyújtja. Erre Zeisberg oda nyilatkozott, miszerint ezen terv keresztülvitele legalább is a csapatok kétharmadába kerülne, ezért pedig a felelősséget a seregnek amúgy is gyenge létszáma mellett senki sem vállalhatná magára. Wrbna erre összes tábornokait haditanácsra hívta össze, mely, mint rendesen, a jelen esetben is ép ellenkezőjét mondván ki annak, aminek történnie kellett volna, ezáltal teljes mértékben megfelelt megérdemlett jó hírnevének. Sok szakács katonai dolgokban is rendesen elsózza a levest s itt is a tanácskozás annak kimondásával végződött, hogy világért sem szabad bármit is koczkáztatni, hanem legjobb lesz az összes csapatokat veszélyeztetett előretolt állásukból újból Mező-Tárkányig visszavonni. És úgy is történt. Másnap, márczius 8-án, Windischgrátz Wrbna erősbítésére még a Kriegern- és Fiedler-dandárokat is előrerendelte, de Wrbna még azt sem tartotta elégségesnek a Poroszlónál vélt ellenség megtámadására, sőt ellenkezőleg azt válaszolta a herczegnek, hogy állását még Mező-Tárkányban is nagy mértékben veszélyeztetettnek véli. Mindezen dolgok folytán Windisehgrátz herczeg indíttatva érezte magát, hogy Wrbnának Poroszló előtti magatartását hadtörvényszéki vizsgálat tárgyává tegye.

A magyaroknak a Tisza óvó pánczélja mögé nagyobb baj és

veszteség nélkül történt visszavonulása folytán osztrák részről a döntés kedvező alkalma jó időre eltűnt; sem a sereg ereje és állapota, de még kevésbbé az időjárás és terepviszonyok látszottak alkalmasaknak, a Tiszán keresztül intézendő vesződséges és fárasztó támadó műveletek folytatására. Másrészt a herozeg azon gondolat elől sem zárkózhatott el, miszerint a feladat, mely seregére vár, napról-napra nehezebben megoldhatóvá válik, amennyiben a magyaroknak most újból háborítlanul alkalmuk nyílik seregük kiegészítéséről és szükségletekkel való ellátásáról gondoskodni. Míg tehát közvetlenül a kápolnai csata után egy testileg és a megelőző csatavesztés folytán bizonyos mértékben erkölcsileg is megpuhitott ellenféllel állott szemben, addig a közel jövőben előrelátható számra nézve erősebb, újból szervezett, támadó, vagy legalább is erős ellentállásra képes ellenféllel leend dolga. Hogy ezen gondolatok és gondok mennyire ránehezedtek a herczeg szivére, mutatja azon körülmény, hogy a támadó hadműveletek közepette egyszerre csak a legpasszívabb védő magatartásba csap át. Ennek indokolásául a herczeg által sugalmazott és annak intenczió értelmében megirt „Winterfeldzug“ a következő mentséget hozza fel: „A teendők iránt most már, midőn az ellenséges sereg visszavonulása a Tisza mögé befejezett ténynek volt tekinthető, nem soká tarthatott a kétség. Az ellenséget a Tiszán át követni, már az átkelő pont helyi tulajdonságainál fogva is kizártnak volt tekinthető. Poroszlóból ugyanis keskeny töltésen egyetlen egy út vezet a másfélórányi távolságra eső Tisza hídhoz, mely minden oldalról mocsaras talaj által van körülkerítve. A töltés végén, közvetlenül a Tisza hídja előtt, nemkülönben a balparton az ellenség elsánczolta magát, honnan úgy a híd, mint a töltés egész hosszában tűz alá volt fogható, úgy, hogy már a hid megközelítése igen bajos, az átmenet kierőszakolása pedig éppenséggel lehetetlennek látszott. Ellenben igen könnyen megeshetett, hogy a Tisza balpartján teljes biztonságban levő ellenséges sereg 4—5 menettel Czibakházára megy, ott a Tiszán átkel és a Szolnok és Pest között felállított gyenge I. hadtestre vetvén magát, azt széjjel robbantja, hogy aztán a Török-Szt.-Miklós és Czibakházánál visszamaradt Vócsey és Damjanich hadtestek által tetemesen erősbitve, a támadást Pest vagy Yácz felé sikerre való kilátással újból felvegye. Ebből kifolyólag mi sem maradt hátra, mint a hadsereget lehető gyorsasággal a Közép-Tiszával szemben, Szolnok és Pest között akként fel-.¿llitani, hogy az egy vagy két menetben a veszélyeztetett irányban összpontosítható legyen, akár a felső-Tiszánál, akár Czibakházánál vagy Csongrádnál keljen is át az ellenség a Tisza jobb partjára. Ez pedig csakis az által volt elérhető, ha a sereg a Jászberény-Tápió-Szele-Czegléd-Nagy-Körös-Keoskemét által jelölt vonalban állíttatik fel.“

Ez értelemben adatott ki márczius 3-án az intézkedés, mely szerint laktábor-körletül az I-ső hadtest számára Kecskemét, a II-ik számára Czegléd, *Schlick* hadteste számára pedig Jászberény jelöltetett ki. Poroszló szemmeltartására *Schulzig* altábornagy parancsnoksága alatt egyelőre csak a Montenuovo lovas- és a Fiedler és Kriegern gyalog dandárok maradtak Mező-Tárkánynál; összesen 9 zászlóalj, 6 lovas század és 24 löveg. Schulzig altábornagy megbetegedése folytán márczius 5-én *Liechtenstein Ferencz* herczeg altábornagy vette át ezen különítmény parancsnokságát, a ki már márczius 6-án délután megjelent Poroszló előtt, melyet nagy csodálkozására csak gyenge lovas osztagok által talált megszállva; az elhíresztelt sánczmunkálatoknak pedig még nyomát sem látta sehol. Ily körülmények között Poroszló megszállása a magyar huszárok visszavonulása után, akadályokba többé nem ütközött. Csakhogy ezúttal sem volt Poroszló sokáig osztrák kézben, miután Liechtenstein már 7-én a Schlick hadtesthez leendő csatlakozás végett, miután előbb az Eger folyón át vezető nagy hidat, valamint a Poroszló és a Tisza közt levő összes hidakat részint lerombolhatta, részint felgyújtatta és az ott levő hajókat megfúratta, elvonult Jászberénybe, a hova zivataros zord időben 9-én meg is érkezett.

A magyarok részéről a II: és VII. hadtest márczius 5-ig Tisza-Füredné maradt, míg az I. hadtest 3-án a Tisza-Szőllős, Igar és Örs által jelölt területen szállt táborba, honnan azonban még aznap Damjanich és Vécseyhez leendő csatlakozás végett a közép-Tisza mögé rendeltetett.

Ily, valóban különös és egyúttal siralmas véget értek a mindkét részről annyi reménynyel és kivált osztrák részről annyi erélylyel és nyomatékkal kezdeményezett támadó hadműveletek. A hátrány nagyobbik része egyelőre a magyarok részén volt, amennyiben egy hónap veszett kárba s a sereg jókora darab földnek elvesztése után újból a már előbb végkép kiszipolyozott tiszántúli vidékre volt utalva. Sőt, a mi talán még ennél is többet nyomott a latba, a szerencsétlen hadműveletek a magasabb parancsnokok egymásközti, leginkább pedig a sereg főparancsnoka iránti köteles tiszteletet, fegyelmet és engedelmességet közbotrányos módon meglazították.

A csapatok, még pedig úgy a magyar, mint az osztrák seregbeliek állapota sem volt irigylésre méltó, legalább arra enged következtetni az osztrák írók egyikének azon kijelentése, njiszerint kivált a Schlick hadtestbeli csapatoknak élelmezése sok kivárni valót hagyott hátra s hogy ennek folytán azokon már nagyon is a kimerülés jelei mutatkoztak, továbbá, hogy a ruházat, főkép a fehérnemű és a köpenyek a legszánalomra méltóbb és kétségbeejtő állapotban voltak, úgy, hogy a legénységet, de még a tisztikart is egy igen kellemetlen, kivált éjjel kínos és kiállhatatlan vendég lepte

el. És van-e okunk feltételezni, hogy az állapot a magyar sereg körében sokkal jobb lábon állott? A mi a ruházatot és élelemhiányt illeti, kivált Görgeynek egy már előbb közölt levele után Ítélve, bizonyára nem. A seregnek ily nehéz napjaiban következett be a roszak legrosszabbika: a seregrész parancsnokok áskálódása és nyílt ellenszegülése legmagasabb elöljárójuk ellen.

Nem czélom e dolgot, mely az utókor szemében az abban résztvettek mindegyikére kivétel nélkül csak árnyékot vethet, hofezszasan fejtegetni, sőt a magam részéről inkább végkép kiszakitni akarnám a fejetlenség és durva irigység e mocsokkal bevont lapjait a szabadságharcz történetéből; mindazonáltal főbb vonásaiban mégis fel kell említenem, miután az jelentékeny kihatással volt a további hadműveletekre is.

Az idegen főparancsnok határozott, erélyes, nem ritkán mogorva és leczkéztető fellépése a fegyelem és feltétlen engedelmesség fogalmával még eléggé meg nem barátkozott magyar illetőségű alvezérek szívében mihamar az idegenkedés, majd az elkeseredés érzetét, utóbb pedig, midőn a szerencse istenasszonya Dembinski műveleteinek végkép hátat fordított, a boszúállás vágyát ébresztette fel, mely csakhamar a legnagyobb katonai bünténynyé, nyílt lázadássá fajult el. Alig, hogy Görgey márczius 2-án Poroszlón megérkezett, az I. hadtest parancsnoka tudatta vele, miszerint alárendelt hadosztályparancsnokai kijelentették előtte, hogy Dembinski további parancsait csak azon esetben fogadják el, ha azok Görgey vagy Klapka által ollenjegyezve lesznek. Ezt Görgey közölte saját hadosziály parancsnokaival is, a kik Guyoü kivételével az indítványhoz hozzájárultak. Részemről azt hiszem, hogy e tárgyban is a capite foetet piscis, amennyiben nem valószínű, hogy a hadosztályparancsnokok körében a főparancsnok ellen megindult mozgalom a hadtest parancsnokok tudta és előleges beleegyezése nélkül történt volna. De bárkitől is származott az indítvány, az alkalom kapóra jött s midőn Görgey Dembinski határozott parancsa ellenére Tiszafüredre bevonult, ott az összes törzstisztek gyűlésre egybehívatván, határozatilag kimondatott, miszerint Dembinski képzettségében és jó szándékában nem bíznak, miért is Görgey előterjesztése folytán a gyűlésen szintén jelenlevő *Szemere* kormánybiztost fölhívták, tenné meg a kellő intézkedéseket Dembinski azonnali eltávolítása iránt és más főparancsnoknak végleges kinevezéséig, bízná meg a hadtestparancsnokok egyikét a főparancsnoki teendők végzésével.

Szemere ebből kifolyólag lehető kímélettel akarván a dologban eljárni, Dembinskit felszólította, miszerint jövőben terveinek megállapításánál előbb Görgey és Klapka nézetét és tanácsát hallgassa meg, miáltal azok a felelősségben is osztozkodni fognak. Dembinski ebbe bele nem egyezvén, a kormánybiztos által felszólittatott, miszerint a további bonyodalmak elkerülése végett állása-

ról önként mondjon le; Dembinski azonban ezt sem volt hajlandó teljesíteni, mire az előszobában várakozó Görgey, Klapka, Répássy és Aulich tábornokok belépvén, azok nevében Görgey elég kíméletlen módon kijelentette a főparancsnok előtt, hogy miután a csapatok bizalmát elvesztette, a főparancsnokságot tovább nem tarthatja-meg. Nagyon természetes, hogy erre nagyon izgalmas jelenetek következtek. A dolog vége az lett, hogy Szemere, a kormány által reáruházott hatalomnál fogva Dembinskit, még ugyanaz nap, 3-án késő éjjel állásától megfosztotta és a főparancsnoki teendők ideiglenes vezetésével Görgeyt bízta meg.

És most következett a méltatlan eljárás és bánásmód tetőpontja. Bayer ezredes, Görgey táborkari főnöke, megjelenvén Dembinski előtt a szolgálati könyvek átadását követelte, a mi megtagadtatván, Görgey Dembinski lakását egy szakasz gyalogsággal szállatta meg. Szemere kormánybiztos az elkövetett botrányról tudomást szerezve, a felállított őrizet eltávolítását rendelte el. A főparancsnoklás ügye különben érdemlegesen csak márczius 5-én döntetett el, midőn a Tiszafüreden személyesen megjelent Kossuth az ügynek előleges megvizsgálása után, miczélból a főbb parancsnokokat tanácskozásra hívta össze. Mészáros hadügyminiszternek meghagyta, hívja fel Dembinskit, hogy magát személyesen a hadügyminister rendelkezésére helyezze, miután a kormány főparancsnokká *Vetter* tábornokot nevezte ki.

Görgey, bár annak magatartását Kossuth eleinte szintén szigorúan büntetendőnek vélte — miután az összes parancsnokok pártjára állottak — erős szóbeli megdorgálással menekült meg az igazságszolgáltatás sújtó keze elől.

A szolnoki tüntetés elkésett kivitele

1849. márczius 5-én.

Mialatt Tiszafüreden a főhadiszállás ily sajnálatra méltó tények színhelyévé lőn, a Szolnokkal szemben álló magyar haderőnek egy kiváló fegyverténye, az annyi balszerencse közt annyiszor megtépett magyar zászlót egy frissen szedett babérlevéllel gazdagította. Már említettük, miszerint az ellenséges seregnek a njezőkövesd-gyöngyösi úton egymás ellen tervezett támadólagos fellépése alatt, a közép-Tisza mentén a helyi viszonyok fontosságánál fogva szinte önkénytelenül, két kisebb seregcsoport állott fel egymással szemben. És pedig a magyarok részéről: *Vécsey* (6-ik) hadosztálya Török-Szent-Miklósnál, *Damjanich* (8-ik) hadosztálya a főerővel Czibakháza körül, egy kisebb különitménynyel Szentesnél. Czibakházánál volt ezenfelül még a *Mesterházy* különítmény is.

Az osztrákok részéről a pest-szolnoki vonal megvédésére és a közép-Tisza szemmeltartására szánt *I-ső hadtestből* a *Karger*-dandár

Szolnokon, *Ottinger* lovasdandára Füzes-Abonyban, 1 század Nagy-Körösnél; a hadtest többi része, a Mohács felől a Dunán éppen beérkezett *Pálffy*-dandárral együtt, részint Pestnél, részint Czeglédnél és környékén állott.

Windischgrätz herczegnek márczius 3-án kelt intézkedése értelmében az I. hadtestnek, mint tudjuk, Kecskemétre kellett vonulnia, azonban csak akkor, midőn a II. hadtest Czegléd körül kijelölt laktáborkörletét már elfoglalta. Így történt aztán, hogy a magyar támadó művelet márczius 5-ón az I. hadtestnek előretolt részeit még eredeti állásában találta.

Alapját a szolnoki műveletnek Dembinskinek egy febr. 26-án, tehát a kápolnai csata első napjáról s így kissé későn kelt Damjanichhoz intézett parancsa képezte, mely az ismert hadműveleti terv értelmében a tüntetés keresztülvitelét hagyta meg.

Annak oka felől, hogy Dembinski miért késett oly soká a tüntetés elrendelésével, eltérők a vélemények; nekem legvalószínűbbnek látszik, miszerint Dembinski egyrészt még koránt sem látta a dolgot oly sürgősnek, amennyiben tudvalevő, hogy 26-ára még egyáltalában nem várta a főseregek összeütközését, másrészt előbb be akarta várni Damjanich jelentését seregrészeinek hadműveletekre kész állapotba helyezéséről, ez pedig csak február 25-éről kelt s következőleg hangzik:

„Hadosztályomnak azon részével, melyet anélkül, hogy az Alföldet veszélyeztessem, felhozhattam, Czibakháza és Tiszaföldvárra húzódtam; előőrseim Alsón és Martfeőn állanak és pedig: Czibakházán egy dandár dsidás és 250 ember a lengyel légióból 4 ágyúval, miáltal Czibakháza, mely különben is Mesterházy őrnagy által 1500 emberrel és ö ágyúval megszállva van, eléggé biztosítottnak látszik. Tisza-Földváron 2 osztály huszár, 2 zászlóalj gyalogság, 6 ágyú. Előőrsön, Alsón és Martfeőn 1 osztály huszár, 2 ágyú. Ennélfogva a hadosztály parancsnokság minden- pillanatban képes a csatlakozást a 6. hadosztálylyal Török-Szent-Miklóson eszközölni. Alólírott újra parancsot vett a magas hadügyministeriumtól, hogy hadosztályának egy részével Szegedre vonuljon és az ellen kifogásokat tett; a magas kormány utolsó határozatáig a hadosztály e része itt fog maradni, annyival is inkább, mivel az altábornagy úr sejtelme, miszerint az ellenség e vidéken elő fog törni, valósult, miután tegnap Czibakháza meglehetős erővel megtámadtatott, azonban e támadás visszautasíttatott. Ítélje meg önmaga az altábornagy ur, hogy mennyire ellent mondanak egymásnak a különböző parancsok s ezért intézkedjék úgy, hogy jövőre ily félreértéseknek eleje vétessék, miután az ember teljes bizonytalanságban van a felől, hogy a különböző parancsok közül melyiknek engedelmeskedjék Szentes, Mindszent és Sass környéke szemmel tartatik, mint egy előbbi jelentésben is megemlítve volt, 2 zászlóalj

gyalogság, 1 osztály lovasság és 8 ágyú által. Szeged környékén Batthányi Kázmér gróf vezetése alatt egy hatalmas népfölkelés alakíttatik s így remélhető, hogy e reánk oly fontos pont nem fog elveszni. Damjanich, tábornok.“

Ezen jelentés egyúttal következtetést enged arra is, hogy a tüntetés miért nem lett Dembinski parancsának vétele után azonnal végrehajtva: Damjanich valószínűleg előbb „a magas kormány utolsó határozatát várta.“ A kápolnai és az utána következő eseményekről Damjanich úgy látszik nem lett kellőleg informálva és bizonyos, hogy a tüntetés keresztülvitelére vonatkozólag ellenparancsot nem kapott, így történt tehát, hogy ezen demonstrácziót önállóan, a fősereg műveleteitől teljesen függetlenül került végrehajtásra.

Szolnok ez időtájt a Tisza bal partján emelt hídfő által, mely fc Tisza kanyarulatok között vezető mocsaras mellékterep által kisért utat teljesen pásztázta, arczban eléggé volt biztosítva, ellenben nagyobb veszély fenyegette déli irányból, Czibakháza felől a hol a Tiszán át vezető híd, melyet elrombolni nem sikerült, a magyarok kezében volt.

Az ellenségnek csapatösszpontosításáról Czibakháza tájékán nemkülönben annak előrelátható támadó szándékáról, Karger a Nagy-Kőrösbe kikülönített lovas század által még elég jókor, már mérczius 3-án értesíttetett, annál súlyosabb beszámítás alá esik tehát, hogy a tábornok a szükséges óvórendszabályok megtételét elmulasztotta, olyannyira, hogy még a hírszerző szolgálat is csak igen lanyhán kezeltetett. Csakis így történhetett, hogy a magyarok támadása Kargert a szó szoros értelmében meglepte.

A tüntetés keresztülvitelére, illetőleg a Szolnok bevételére vonatkozó tervet, *Kleinheinz* táborkari alezredes készitette, mely szerint Vécseynek arczban, avval egyidejűleg pedig Damjanichnak Czibakháza felől kellett támadnia; egyúttal egy a 28. honvédzászlóaljból, 2 huszárszázad és 8 ágyúból álló különítmény Csongrád felé volt útba indítandó, hogy ott a Tiszán átkelve a népfölkelést szervezze és támogassa. Így is történt. Damjanich a márczius 4-ikéről 5-ikére virradó éjjel 7 zászlóalj, 11 lovasszázad és 20 ágyúval Czibakházánál átkel a Tiszán és egyelőre Tisza-Várkonyig, míg Vécsey 6 zászlóalj, 5 lovasszázad és 16 ágyúval ugyanazon éjjel egyelőre a Szanda pusztáig nyomul előre s itt, miután a Vécsey hadosztályból a Damjanich erősbitésére szánt 34. gyalogezred *Knézich* alezredes alatt Vezsenynél a Tiszán kompokon átkelt, — hajnal hasadtáig állva marad, úgy a folyón való átkelés, mint az éjjeli menet teljesen kikerülte az ellenség figyelmét.

Virradatkor Damjanich csapatjait Tószeg és Várkony között csatarendbe állította, mely alkalommal a *jobb szárnyat* a 34. ezred két zászlóalja, a 65. honvédzászlóalj és egy utász század képezte; a *középhadat* a 3. és 9. (vörös sapkás) honvéd zászlóaljak, egy

zászlóalj a lengyel légióból Visocki alatt, valamint a 19. és 60. sorgyalogezred 1 — 1 zászlóalja; a *balszárnyon* végre a 2. huszárezred állott fel. A vadászok egy század utászszal és a lengyel logio dsidásaival az elővédet képezték.

Reggel 7 óra felé kapta *Karger* az első jelentést előőrseitől, hogy az ellenség Tószeg felől közeledik, mire Szolnokon azonnal riadót fúvatott. A csapatok gyülekezése osztrák források szerint jó ideig tartott s azután a dandár a vasúti töltés és a Tisza által képezett szögben állott fel; a hídfő másfél század gyalogság és 4 ágyú, a vasúti indóház pedig 4 század által lett megszállva; a híd kijáratánál a Tisza jobb partján l½ utász század foglalt állást s végül a legszélső jobb szárnyat az indóház mellett felállott 6 lovas század képezte, a csapatok fenmaradó része magát a várost tartotta megszállva. Karger egyidejűleg egy készen tartott gőzmozdonyon azonnal egy tisztet küldött Abonyba Ottingertől gyors segélyt kérvén.

Damjanich látta a gőzmozdony elindulását, ez azonban annál kevésbbé bántotta, tudván, hogy az annak közvetítése folytán Kargernek szánt segély csak 3—4 óra múlva jelenhet meg, mialatt a vállalat sorsa előreláthatólag amúgy is eldől, másrészt azonban ez még inkább ösztönözte a támadás gyors végrehajtására.

Reggel 8 óra felé nyitotta meg a magyarok tüzérsége az ütközetet, melynek tüzét _ az ellenséges tüzérség egy ideig viszonozta. Ugyanekkor, tehát kissé későn kezdte meg Vécsey is támadó előnyomulását. Damjanich a Hannover-huszár ezredet 2 üteggel mindjárt, kezdetben az ellenség jobb szárnya ellen indította, hogy ezáltal Kargert visszavonulási vonalától elvágja; ez alatt ő maga a magyar sereg magvát képező *Bobich* őrnagy, *Kis* Pál ezredes, *Kökényessy* őrnagy és gróf *Leiningen* alezredes által parancsnokolt 3., 9., 65. és az egyik Schwarzenberg ezredbeli zászlóaljjal támadásba átmenvén, az ellenséget csakhamar a városba szorította vissza. Nemsokára ezután intézte Vécsey is döntő támadását a hídfő ellen s annak nagyobb ellentállás után történt bevétele s a hid elrombolásának meggátlása után, kelet felől nyomult be a városba. Itt azután főleg a Karger-dandárra nézve veszteségteljes utczai harcz keletkezett, melyből az erősen széjjelmált osztrák osztagok csak nagy ügy gyei-bajjal vonhatták ki magukat, a mi cáak a nem éppen kedvező irányban, a helység északi kijárata felé történhetett meg, miután az bbonyi utat a magyar huszárság már kezdettől fogva elállotta. A városból kiérve a Zagyva előtt újabb, az osztrákokat végmegsemmisüléssel fenyegető akadályok gördültek a visszavonulás folytatása elé. A vizenyős partu Zagjrván át vezető egyetlen hidat ugyanis nagyszámú vágómarha és a dandár podgyász szekerei lepték el. Ezek visszavonulásának fedezése czéljából a tüzérség egyideig helyt állt ugyan, de csakhamar ez is visszavettetvén, még jobban növelte a híd körül támadt nagy zűrzavart. Súlyosbította

még a helyzetet, hogy ép ez időtájt indultak a lengyel légió dsidásai és a 2. és 3. huszárezred 2—2 százada *Nagy Sándor* alatt a Karger-dandár dragonyosai ellen; utóbbiak elfogadták ugyan az attakot, de a lelkes huszárok állal csakhamar oldalba és hátba fogva, további ellentállásuk lehetetlennek bizonyult s így ezek is a gyalogságra és ágyúkra vettettek vissza. A mindkét részről dicséretre méltó elszántsággal folytatott kézi tusa alatt osztrák részről Regelsberg alezredes, 2 százados és 2 főhadnagy sebesülten foglyul esett; hasonlóan a csatatéren maradt, részint holtan, részint sebesülten 59 főnyi legénység és 69 ló.

Időközben a legnagyobb erőmegfeszítés mellett végre mégis sikerült az osztrák csapatmaradványoknak a Zagyva mögé jutni, a honnan a csapatok nagyobb része előbb északi, majd Rékas irányában folytatta útját. Ekkor jelent meg végre déltájban *Ottinger* lovasdandára, ki miután reggel 8-kor Karger értesítését kézhez vette, lovasdandárát azonnal összeszedvén, ahelyett, hogy egyenesen Szolnok felé vette volna útját, Tószeg irányában indult el, az ellenség bal szárnyát megtámadandó. Az utóbb említett helységtől félórányi távolságra vette csak észre Ottinger, hogy bizony kissé elszámította magát, amennyiben a magyarok tüzérsége ez időtájt már a szolnok-abonyi vasuttöltésen vonult fel. Így állván a dolog, a dandár azonnal lekanyarodott észak felé és Szolnoktól nyugatra mintegy 3000 lépésnyire a vasúti töltésen átkelvén, a szolnok-abonyi országút mindkét oldalán harczrendbe állott, miáltal legalább annyiban segített a Karger-dandár sorsán, hogy az ellenség lovasságának legnagyobb s tüzérségének egy részét magára vonta. Damjanich, lovassága, valamint a Vécsey lovasságának egy részével időközben szintén Szolnok nyugati kijáratához ért *Kászonyi* ezredes, az újonnan megjelent ellenséget megpillantván, rohamra indult, melyet Ottinger nem igen volt hajlandó elfogadni, miért is dandárával, N.-Abony felé elvonulni készült. Oszlopának vége azonban a magyar huszárok által még utóléretvén, ezek s Ottinger 4 vértes százada között rövid, de makacs kézi tusa keletkezik, melyet megelőzőleg mindkét részről még 1—1 üteg is támogatólag közbelépett.

A „Winterfeldung“ szerint e kis csetepaté a magyar 2. huszárezrednek 1 törzs-, 2 főtiszt és 43 huszárjába került, míg Ottinger dandárából csupán egy százados sebesült meg s ezenfelül vesztesége halottakban csupán 1 ember és 2 ló, sebesültekben 8 ember és 4 ló; úgy szintén a magyarok kezébe került a harezban résztvett tüzérség 4 lőszerkocsija is.

A Karger-dandár, mely csakis Ottinger megjelenésének köszönhette, hogy a végmegsemmisüléstől megmenekülhetett, maradványaival később újból átkelt a Zagyván s Abony felé vette irányát, a hova egyes szétugrasztott csapatrészek csak késő éjjel érkeztek meg. Ugyanide vonult vissza az Ottinger dandár is. Nagy-

Abony különben aznap még más seregrészek gyűlhelyévé is vált, amennyiben a Makiár és Poroszló felől Czegléd, illetőleg Kecskemét felé tartó sereg elővédjét képező *Bellegarde* lovas dandár már 1 órakor délután vonult be a nevezett helységbe, míg azt a *Hartlieb* hadosztálynak Czegléden volt részei csak d. u. 5 óra tájban érték el. Hartlieb altábornagyot az Ottingertől vett s az ellenség támadólagos fellépését tartalmazó értesítése bírta rá az előnyomulásra. Ottingerhez hasonlóan, Hartlieb is, remélve, miszerint Karger Szolnokban jó ideig tarthatja magát, az ellenség oldalába és hátába akart kerülni, ezért vette eleinte Törtei felé irányát, a hol azonban a Karger-dandár katasztrófájáról értesülvén, rögtön N.-Abony felé fordult. Kissé különös, hogy az utóbb említett 2 tábornok a helyett, hogy a legrövidebb úton iparkodnék szorongatott bajtársának segítségére sietni, ily időtrabló művelet, az ellenség megkerülésének végrehajtására gondol.

A magyarok az ütközetre követő éjjelt Szolnok előtt töltötték; a szintén Szolnok tájékára vont 1. hadtest 5-én este Török-Szent-Miklósról Szanda pusztáig nyomult előre, hogy szükség esetén kéznél legyen.

A magyarok Szolnoknál kivívott fényes győzelmüket aránylag nem túlságos nagy áldozatok árán vásárolták meg; összes veszteségük állítólag 300 ember, ezek között *Puchly* alezredes, a 3-as huszárok lelkes parancsnoka és *Stilvay Károly* százados, a ki 12 sebet kapott.

Sokkal nagyobb volt ennél az osztrákok vesztesége és pedig a Károly főherczeg ezred 3. zászlóaljánál: 227 ember, a 2. bácsi ezred 3. zászlóaljánál: 222 ember, a broodi határőrvidéki ezred 2. zászlóaljánál: 108 ember, az 5. vadász zászlóaljnál: 19 ember, a Ferencz-József dragonyosoknál: 97 ember és 92 ló. összesen: 673 ember és 92 ló. Az utászok, tüzérek és szekerészek veszteség-* mutatásokat nem szerkesztettek. Több száz ember a Zagyvában lelte halálát s mintegy 800 ember foglyul esett. Azonkívül- magyar kézre került még 5 ágyú, 13 lőszerkocsi és körülbelül 220 ló, valamint a dragonyos ezred 7000 irtot tartalmazó pénztára is, melyet azonban Damjanich másnap Abonyba visszaküldött. Megjegyzendő végül, miszerint a Karger-dandár podgyászának legnagyobb részét szintén elvesztette.

A szolnoki ütközet egyike a magyarok legkiválóbb fegyvertényeinek a szabadságharcz alatt, mely pár nappal előbb keresztülvive, a kápolnai csatavesztés daczára, esetleg még a főserég hadműveleteiben is kedvező fordulatot idézhetett volna elő, így azonban a Tiszafüreden uralgó határozatlanság és ingadozás következtében a kiváló fegyvertény egyelőre csak erkölcsi téren érvényesíthette befolyását a dolgok menetére, amint azt később Windischgrätz herczeg további ténykedésének megbeszélésénél kimutatni alkalmunk leend.

Damjanich a fenforgó viszonyok között a támadás folytatásától keveset vélt remélhetni, hacsak parányi seregét a föllármázott ellenség túlerejének martalékul odadobni nem akarta s így egyelőre jobbnak vélte, a kinevezendő új főparancsnok intézkedéseit bevárandó, egyelőre újból a Tisza mögé visszavonulni. Ezen szándékát Damjanich a márczius 8-áról 9-ikére virradó éjjel végre is hajtotta s úgy a hídfőt, mint a körülötte emelt egyéb sánczmunkálatokat elromboltatta, minek eszközlése után az I. és III. hadtest Török-Szent-Miklóson és a közeliévé falvakban laktáborokba vonult.

Így látjuk, hogy a magyar sereg úgy itt, mint előbb Poroszlónál, önként kényszerítő szükség nélkül kiadja kezéből a folytatni szándékolt támadó műveletekhez olyannyira szükséges Tisza átkelő pontokat.

Végül sajnálattal kell megemlítenünk, hogy valamint a főseregben, úgy itt is a magasabb parancsnokok között a féltékenység és irigység, majd az engedetlenség és perpatvar ütötte fel tanyáját, szinte áok gyanánt reánehezedvén a sereg teljesítő képességére. És nem-e csodálatos, hogy a viszálykodás magvát ott a csatavesztés, emitt pedig a győzelem hintette el?

A súrlódás onnan származott, hogy a tüntetés keresztülvitele Damjanichra, mint ezredesre bízatott, míg ellenben Vécsey tábornok csak közreműködésre hivatott fel. A szolnoki ütközet után a 6. és 8. hadosztály egy hadttesté egyesíttetvén, az időközben tábornokká kinevezett Damjanich alárendeltségi viszonyba jött Vécseyvel, mint nálánál idősebb tábornokkal szemben. Damjanich azonban a vállalat sikerének érdemét magának tulajdonítván, nemcsak, hogy önállóságát, mint hadosztály parancsnok továbbra is meg akarta tartani, hanem Vécseynek alárendeltségi viszonya daczára a támadás elkésett keresztülvitele miatt, nem igen válogatott hangon szemrehányásokat tett. A tarthatlan állapot megszüntetése czéljából Vécsey Dembinski közbenjárásához folyamodott, felkérvén őt, jönne el személyesen Szolnokra s venné át ő maga a parancsnokságot a III. hadtest fölött. Dembinski Vécsey levelét az alábbi megjegyzés kíséretében Kossuthnak továbította Debreczenbe. „Látom, hogy Magyarország ügye tönkre fog menni, nem a külellenség, hanem a belviszályok által és mint az ily esetekben mindig történik, nem becsülettel.“

A kellemetlen ügy végre akként nyert megoldást, hogy Damjanich érdemei elismeréséül a III. hadtest parancsnokává neveztetett ki, míg Vécsey ott hagyván a sereget, Debreczenbe ment.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Bács-bánsági események február hava folyamán.

A főserég erősbítésére január vége felé a déli hadszíntérről a közép Tiszához felrendelt *Vécsey* és *Damjanich* hadosztályok elvonulása után Szeged-Szabadka tájékán gróf *Hadik Gusztáv* alezredes IV-ik, Arad körül pedig *Gál Miklós* ezredes Vl-ik számot nyert hadteste maradt vissza. Azonkívül a Bácska dunamenti részeit *Bezerédy Miklós* alezredes, a ki főhadiszállását Bácson ütötte fel, tartotta megszállva. Pétervároadon, melynek 4 zászlóalj és ½ lovas századnyi védőrsége 3 havi élelemmel lett ellátva, *Csuha* ezredes, a mintegy 4500 főnyi őrséggel és élelemmel szintén jól ellátott Eszéken pedig *Éder* ezredes parancsnokolt.

Hadik hadteste, mely január végén mindössze 3500 honvédből s néhány ezer nemzetőrből állott, már február közepe táján 5000 főnyi rendes csapat és mintegy 9000 főnyi nemzetőrségre szaporodott fel; csapattestek szerint részletezve ide tartozott: 1 Wasa-zászlóalj, ⅔ Turszky-zászlóalj, az 5., 7. és 8. honvéd zászlóaljak, a Dobsa-, Földváry- és Niczky-önkéntes zászlóaljak, 5 zászlóalj bácsi és csongrádi mozgó nemzetőr, továbbá a. szomszédos megyék nemzetőr alakulásai; végül 2½ század Ferdinánd- és 2 század Hunyady-huszár és 30 ágyú. Február elején Hadik hadtestét két hadosztályra osztotta; ezek egyike *Gál* alezredes alatt Szabadkát védeni s Horgoson át Szegeddel az összeköttetést fentartani volt hivatva, másika *Igmándy* őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót tartotta megszállva; előbbinek állománya a hozzácsatlakozott Nemegyei-féle szabad csapattal együtt, l½ honvéd-, 2 önkéntes zászlóaljból, a szabadkai nemzetőrökből, 1 század huszárból, 300 lovas nemzetőrből és 6 ágyúból állott; utóbbié 1 sor-, 3 honvéd-, 1 önkéntes zászlóaljból, a szegedi nemzetőrökből, 4 század huszárból és 16 ágyúból állott.

A szerbek, mihelyt Damjanich és Vécsey elvonultak, azonnal hozzáláttak az annyira áhítozott vojvodina szervezéséhez, mi czélból *Rajachich* patriárcha székhelyét Karlóczáról Nagy-Becskerekre

tette át. A rendelkezésre álló csapatok közül a Bácskában állók *Stanojevich Milija* őrnagy parancsnoksága alatt a főerővel Zomborban és Cservenkán a Ferencz-csatornát szállották meg. A Bánságban a vajdává kinevezett *Theodorovich* ezredes parancsnokolt, a ki rendelkezésre álló hadával február elején Zsombolyáig nyomult előre s onnan jobb szárnyát a Temesvárral leendő összeköttetés helyreállítása végett Gyertyámosig, bal szárnyát pedig Nagy-Kikindáig terjesztette ki. Azonfelül Temesvárt *Rukawina,* Aradvárát pedig *Berger* tartotta megszállva.

A délvidéken alkalmazott szerb-osztrák haderőnek a megállapított hadműveleti terv szerint következőleg kelle operálnia: a jobb szárnyon, Temesvárnak szerb és oláh nemzetőr alakulásokkal megerősített védőrségének Aradot kellett felszabadítania, hogy aztán a Maroson átkelve Nagyvárad felé nyomuljon előre; ezalatt a középhad Theodorovich alatt Török- és Ó-Kanizsáról a Tisza mindkét oldalán, a bal szárnynak pedig Stanojevich őrnagy alatt Szabadkán át Szeged felé kellett előnyomulnia, hogy ezen várost hatalmába ejtve, innen a horvát bánnak Pest felől előnyomuló hadtestével karöltve Debreczen felé folytassa hadműveleteit. Eszék és Pétervárad meghódol látását *Nugent* vállalta magára. Amint ebből látható, a szerbek most ugyanazon hibába estek, mint előbb saját csapatjaink: aránylag csekély erővel mindent biztosítani s egyidejűleg három irányban is támadni akartak! De lássuk a műveleteket egyenkint s mindenekelőtt az Arad előtt történteket.

Az ezen várat körülzáró seregtest parancsnokságát Máriássytól, mint tudjuk, *Gál Miklós* ezredes vette át, a ki feladata teljesítéséhez a kormánytól a szükséges ostromszereket és több nehéz löveget kapott. Erre Gál azonnal hozzáfogott az ostrommunkálatokhoz s a várat Új-Aradtól teljesen elszigetelendő, kettejük között a Maros öblös kanyarulatában párhuzamokat emeltetett. A jobbparti ütegek január 10-ikére elkészülvén, azokból a lődöztetés azonnal kezdőiét vette s a 48 órai heves tüzelésnek eredménye lőn, hogy a vár belsejében levő épületek egytől-egyig a tűz martalékaivá lettek, míg ellenben magában a várban kár alig esett. Midőn Damjanich hadosztályát a Tiszához vezetendő, január 31-én Aradra ért, Gál az alkalmat felhasználva, megújította a lövetést s a várat megadásra szólította fel, de eredménytelenül.

Alig távozott el Damjanich Arad közeléből, midőn hire érkezett, hogy dél felől a vár felmentésére tetemes szerb-osztrák hadak közelednek; erre *Gál* a teendők megvitatása végett február 5-én haditanácsot hívott egybe, melynek határozata értelmében az ostrom azonnal abbanhagyatott s az összes ostromszerek a csapatokkal együtt a Maros jobb partjára vonnultak át. Itt Gál erejét következőleg osztotta el: a *bal szárny Villám* őrnagy alatt a 29. honvéd zászlóalj 2 századával a paulisi szorost tartotta megszállva; az 59

honvéd zászlóalj Glogovacnál, a 38. honvéd szászlóalj 1 üteggel és a Lehel-huszárok 1 századával Mikalakánál állott fel. A 30. és 58. honvéd zászlóaljból, a nagyobbára csak kaszákkal felfegyverzett nemzetőrségből, 3 huszár századból és 3 ütegből álló *közép Gál* személyes vezetése alatt Mikalaka és Ó-Arad között foglalt állást s végül a 29. honvéd zászlóalj 4 századából, ½ ütegből és a Hunyadi-huszárok 1 századából álló *jobb szárny Asztalos* százados alatt egészen a csalai erdőig terjeszkedett ki.

A szerb-osztrák had — Temesvár megerősített várőrsége — február 6-án tényleg beérkezett Új-Arad előtt, s miután onnan a magyarok gyenge hátvéde ellentállás nélkül a Maros lulsó partjára húzódott vissza, az ellenség február 7-én Új-Aradot akadály nélkül megszállotta. A következő napon reggeli 7 órakor kezdetét vette az ágyúzás Gál közép hada ellen, melyet egyidejűleg Berger is lövetett a várból. Déltájban az ellenség gránátjai néhány a csapatok mögött felállítva volt lőszerszekerünket légberöpitették, mire a honvédek és nemzetőrök azon hiszemben, hogy az ellenség által már hátba is fogattak, eszeveszett futásnak eredtek, az összes ostromszereket a város piaczán hagyván.

Erre az ellenség néhány zászlóalja egy röppentyű üteggel a még jéggel borított folyamon keresztül Ó-Aradba nyomul s ott a futamlók üldözése helyett a város kifosztogatásához fog. Gál ezredes fejét vesztve, vert középhadával Batonyára húzódott vissza, a honnan Villám és Asztalosnak is parancsot küldött a visszavonulásra. Ennek foganatosítása közben a város nyugati oldalán elhaladva, veszi hírét Asztalos délután 2 óra tájban a városban folyó garázdálkodásnak, majd előtte terem az ősz Boczkó Dániel kormánybiztos és a jajveszékelve futó nők és siránkozó gyermekek szerencsétlen sorsára utalva, Asztalost rábírja, hogy maroknyi hadával a városban fosztogató ellenségre vesse magát. Asztalos a zászlót kezébe ragadva, kisded csapatja élén hősies elszántsággal a város piaczán őgyelgő szerb csoportokra rohan s miután azok nagyobb részét levágja, a többiek eszeveszetten kirohaunak a városból; ennek benmaradt polgárai észrevevén a kedvező fordulatot, az egyes házakba rablási szándékkal benyomult szerbeket és horvátokat boszútól lihegő kebellel egyenként leszúrják, úgy hogy csak kevésnek sikerül a büntetés sújtó keze alól kisiklani. Rövid idő múlva az ellenség teljesen visszahúzódott a Maros túlsó partjára, a már elfoglalt ostromszereket és zsákmánya nagy részét is visszahagyván. Asztalos százados maroknyi hadának a merész visszavágás majdnem 100 emberébe került, míg a szerb-osztrák had több száz holtat és sebesültet hagyott a csatatéren. A kedvező fordulat hírére Gál ezredes is visszatért középhadával a városba s a következő napon Asztalossal együtt Új-Aradon is megtámadta az ellenségét, mely azonban a múlt napi kudarcz hatása alatt, most már nagyobb

ellentállás kifejtése nélkül húzódott vissza Temesvárra. A kormány, mihelyt az események hírét vette, Gál ezredest azonnal elmozdította állásáól s helyébe *Kiss Pál* alezredest nevezte ki. A bekövetkezett jégzajlás következtében Új-Arad megszálló őrségét a Maros jobb partjára kellett visszavonni, a mi az osztrákoknak újból alkalmat adott, hogy a vár őrségét nagyobb mennyiségű élelmi készletekkel lássák el.

Az Arad felmentését czélzó műveletekkel egyidejűleg *Theodorovich* főerejét Török-Kanizsán vonta össze s innen február 9-én előhadával Szőreg előtt megjelenve, *Hadiknak* oda előretolva volt gyenge előcsapatjait visszanyomta, majd február 11-én Új-Szegedet is megszállván, a város ellen déltájban hatalmas ágyúzást kezdett. Hadik erre *Gombás* századost néhány nemzetőr zászlóaljjal a befagyott Tisza jegén át támadásra indítja, minek folytán Theodorovich hadát csakhamar Szőregre vonta vissza, mely helység körül azonnal sánczokat emeltetett. Hadik február 12-én a Tiszának már olvadozó jegén két hidat veretett s másnap Theodorovichot egész erejének latbavetésével újból megtámadta. Az ellenség a *Forget* százados által vezetett Wasa- és az *Igmándy* őrnagy által parancsnokolt 8. honvéd zászlóalj ismételt rohamai folytán makacs ellentállás után végre mégis tágitani volt kénytelen s miután száznál több halottat és sebesültet, továbbá egy ágyút, több társzekeret és egy zászlót a csatatéren hagyott, Deszk és Szent-Iván felé vonult vissza. A mieink vesztesége alig tett ki 60 főnél többet. Theodorovich ezen újabb kudarcz után segélycsapatokat bevárandó, egészen Kanizsáig vonult vissza, Hadik pedig, miután a támadás folytatásához elegendő ereje nem volt, tisztán csak Szeged és környékének kézbentartására szorítkozott, mi czélból a Tisza bal partján a Marostól majdnem a Boszorkányszigetig nyúló földsánczokat emeltetett s azonkívül gróf Batthyány Kázmér kormánybiztossal együtt buzgón fáradozott a haderő kiegészítésén is.

A szőreg-újszegedi támadással egyidejűleg a szerbek balszárnya Horgos ellen is támadást intézett Szeged irányában, melyet azonban *Benő* alezredesnek nemzetőreivel szintén fényesen visszavernie sikerült. Ezen események után a Maros-Tisza mentén hosszabb fegyverszünet állott be, mely alatt a nemzeti aspiráczióikat illetőleg várakozásaikban csalatkozott szerbek és az osztrák intéző körök között többször erélyesebb hangú vitára került a dolog, miknek legközelebbi eredménye lőn, hogy Knicsanin márczius első napjaiban 12.000-nyi szerviánus hadával hazájába visszatért.

Most pedig Eszék váráról még néhány szót, melynek meghódoltatását, mint már előbb említettük, *Nugent* vállalta magára. Említett táborszernagy hadoszlopával január 10-én, mint tudjuk, Nagy-Kanizsát szállotta meg, a honnan Windischgrätz fölszólítására a *Dietrich*-dandárt Székesfehérvár felé indította útnak, azon-

bán Dietrich még meg sem érkezett Székesfehérvárra midőn Nugent Kaposvárra rendelte vissza, miután hírül vette, hogy *Nemegyei* szabad csapata a *Trebersburg* által körülzárolt Eszék felmentése czéljából előnyomulásában már is Pécset érte el. Dietrich beérkezte után Nugent 6000 gyalogossal, 800 lovassal és 21 ágyúval csakugyan el is indult Pécs felé. Ezalatt Trebersburg január 30-án Valpóról elindulva, másnap Eszék külvárosait hatalmába ejtette, mire a vár parancsnoka az inkább osztrák, mint magyar érzelmű *Éder* tábornok már nagy hajlandóságot mutatott a vár feltétlen feladására. Nemegyei Nugent közeledésének hírét vevén, sietve átkelt a Dunán s mint fentebb említettük, Hadik hadtestéhez csatlakozott, Nugent pedig Eszék felé vette útját s február 5-én Béllyére érkezett, a hol csapatjait a körülzárolás foganatosítására készenlétbe helyezte. Mielőtt azonban erre vonatkozó műveleteit megkezdette volna, előbb február 10-én Édert a vár átadására szólította fel. Az ebből keletkezett alkudozások eredménye lön, hogy a 4500 emberből álló várőrség a február 13-án megkötött kapituláczió értelmében másnap feltétlenül lerakta a fegyvert.

Ezek után Nugent előbb a *Dietrich-,* majd a *Pálffy*-dandárt is Windischgrätz rendelkezésére bocsátva, ő maga hadának fenmaradó részével hátának, illetőleg összeköttetésének kellő biztosítása mellett Stíriával, Pétervárad körülzárolását szándékolta végrehajtani, miről később leend alkalmunk bővebben szólani.

HUSZADIK FEJEZET.

Bem erdélyi hadjárata Dérára eszközölt visszavonulásáig.

1849. január elejétől február elejéig.

Bem Urban és Jablonski hadainak sikerült kiűzése után fáradságot nem ismerő buzgósággal azonnal hozzálátott megkezdett nagy munkája folytatásához, Erdély déli részeinek meghódoltatásához a császáriak uralma alól. E czélból Beszterczén és környékén *Riczkó* ezredes alatt a Sándor-gyalogosok zászlóalját és 6 löveget visszahagyván, ő maga serege fönmaradó részével azonnal Marosvásárhelyre indult, melynek *August* ezredes alatt álló csekély császári védőrsége a magyarok közeledésének hirére január 11-én sietve visszavonult Medgyesre. Ennek folytán Bem január 13-án hadoszlopával Marosvásárhelyt akadálytalanul megszállotta.

Csapatjainak állománya:

A 2-ik székely zászlóalj	760	ember
A 4-ik honvéd „	900	
Kemény őrnagy zászlóalja	600	„
Bécsi logio	600	
Szatmári önkéntesek	600	
A Mátyás-huszárok egy osztálya	240	lovas
A Vilmos- „ egy százada	120	„
Egy székely lovas osztály	280	
Két 6 fontos üteg	12	löveg
Egy 3 fontos „	6	

Összesen: 3450 gyalogos, 640 lovas és 18 löveg.

Ezen erejét Bem a hozzácsatlakozandó székely haddal tetemesen kiegészíthetőnek vélte, a mi azonban a székelyföldön legutóbb történt s az árapataki szerződéssel végződött események folytán egyelőre hiú reménynek bizonyult. A Kolozsvárnál és a Szamos mentén, valamint a Nagybányánál álló s nagyobbára nemzetőrökből alakult csapatrészeket Bem, hacsak ezen vidékeket újból feladni nem akarta, nem vonhatta magához s így csupán csak a Tordánál

a 11. honvéd zászlóaljjal, a Mátyás-huszárok egy osztályával, Pereczey vérteseivel és 4 ágyúval visszahagyott *Czecz* alezredesnek hagyta meg, miszerint hadával haladéktalanul Nagy-Enyeden át Nagy Szeben felé induljon el, a hol vele egyesülni s annak eszközlése után utóbb említett várost megtámadni szándékozott.

Czecz, bár Nagy-Enyedhez elég közel állott s annak lakosai segélyért és oltalomért hozzá is fordultak, nem akadályozhatta meg, hogy a város január 9-én másodízben a legborzasztóbb pusztítások és vérfagyasztó kegyetlenségek színhelyévé ne legyen. A musinai papból praefeclussá lett *Prodán* oláh fölkelő vezér január 8-án több ezernyi fölkelt had élén a város előtt megjelenve, azt megadásra szólította föl. A maroknyi számú városi nemzetőrség, csakhogy a várost az öldöklétől és pusztítástól megmentse, önként leraka a fegyvert; ámde ezen önkéntes meghódolás vajmi keveset használt; alig vonultak be Prodán vérszomjas emberei a városba, a rablás, gyilkolás és fosztogatás irgalom nélkül kezdetét vette. Fiatalok, vének, asszonyok és gyermekek kivétel nélkül kegyetlenül lemészároltattak; többen, nagyobbára nők és gyermekek, a templomban kerestek menedéket, de az irgalmat nem ismerő tömeg itt is rájuk tört s a pappal együtt egytől-egyig kegyetlenül leszúrta őket Miután pedig a dúlás és fosztogatás már elég bő zsákmányt szolgáltatott, a város egyszerre négy oldalról is meggyújtatott, mely alkalommal a híres református kollégium 30.000 darabból álló könyv- és nagybecsű kézirattára részben a lángok, részben a fosztogatók martalékává lett. Hasonló sorsban részesült néhány nappal később Jára község is, melynek porrá égett romhalmazában később mintegy 800 kegyetlenül megcsonkított hulla találtatott.

Puchner altábornagy Bem előnyomulásának hírére csapatjait következőleg helyezte készenlétbe: A Nagyszeben és környékén álló s néhány károly fej érvári osztálylyal megerősített csapatrészek *Kalliány* tábornok alatt egy dandárrá egyesítve, január 3-án Nagyszebenitől Medgyesre indíttattak útba; ezen dandár állománya: 24. gyalog, 3 lovas század és 10 löveg. A Károlyfejérvár mentén összpontosult csapatok *Losenau* ezredes alatt szintén egy dandárrá egyesittettek; ennek parancsa volt a Nagy-Küküllő és Maros összefolyásánál, Mihálczfalva tájékán állást foglalni s egyrészt a kolozsvári utat szemmel tartani, másrészt a medgyesi dandárral az össze köttetést fentartani; állománya: 10 gyalog, 3V2 lovas század és 6 löveg. *Gedeon* altábornagynak parancsa volt Brassó megszállása és Heydte portyázó különítményének a székelyföldön való visszahagyása mellett, dandáréval Kőhalmon át Segesvárra vonulni, hogy ott további eshetőségekre rendelkezésre álljon; állománya: 15 gyalog-, 3 lovas század és 8 löveg. Ezen 3 mozgó dandáron kívül nagyszámú oláh népfölkelés *Severu* praefectus parancsnoksága alatt a Maros völgyében Csombord (Nagy-Enyeddel szemben) és Maros-

Újvár közölt állott fel s végül a dévai szoros megszállására *Czernovic* százados rendeltetett ki egy kisebb hadoszloppal. Mindezen intézkedések a rendelkezésre álló túlerő daczára inkább a Nagy-Küküllő-Maros vonal kézbentartását czélzó védelmi rendszabályok, mint támadólagos szellemben véghezviendő műveletek színében tűnnek fel. Az útnak indított dandárok közül Losenau ezredesé január elején Mihálczfalvát, maga Puchner a Kalliány dandárral Medgyest s végül Gedeon altábornagy dandára január 15-én Szász-Kézdet érte el. Medgyesre érve, Puchner azon hiszemben, hogy Bem előreláthatólag a Maros völgyén lefelé vonuland, elhatározta, miszerint a Kalliány dandárral szintén arra felé veszi útját, mi czélból január 11-én és 12-én az említett dandárt a Kis-Küküllő völgyébe Sidvére, Küküllővártól 1 mértföldnyire délnyugatra vezette át.

Bem Puchner előnyomulásának hírét véve, maga is támadólagos előnyomulást határozott s e czélból hadoszlopát következőleg osztotta be; *Jobb szárny, Bethlen Gergely* őrnagy alatt; állott 1 szatmári önkéntes zászlóaljból, 2 század bécsi legionistából, 1 osztály Mátyás-huszárból és ½ s hatfontos ütegből; összesen 1½ zászlóalj, 2 lovas század és 9 löveg. *Közép, Mikes Kelemen* ezredes alatt; állott 1 székely zászlóaljból, a 4. honvéd zászlóaljból, 1 század székely- és 1 század Vilmos-huszárból és 2 hatfontos ütegből: összesen 2 zászlóalj, 2 lovas század és 12 löveg. *Bal szárny, Kiss Sándor* őrnagy alatt; állott a 27. honvéd zászlóaljból, 1 század székely-huszárból és l[l]/a ütegből; összesen 1 zászlóalj, 1 lovas század és 9 lövégből. A *tartalékot Kemény* őrnagy zászlóalja képezte. Bem intézkedése szerint 16-án a jobb szárnynak Pócsfalvát, a középnek és bal szárnynak Gálfalvát s a tartaléknak Abosfalvát kellett elérnie, honnan másnap a további előnyomulás folytatása Küküllővár felé szándékoltatott.

A Kis-Küküllővölgybe *Kalliány* tábornok parancsnoksága alatt bevonult császári had a következő esapatrószekből állott: a Sivkovich-ezred 1 landwehr-zászlóaljából, ugyanezen ezred 3-ik zászlóaljának 4 századából, a Bianchi-ezred 2-ik zászlóaljának 4 századából, az Uracca-gránátos zászlóaljból, 2 század bukovinai határőrből, 1 század savoyai dragonyosból, 2 chevauxlegers-századból, 1 hatfontos és Va háromfontos ütegből; kereken 3100 főnyi gyalogos, 240 lovas és 10 löveg állománynyal. Január 16-án a dandár Dicső-Szent-Mártonra menetelt, a honnan a Sivkovich-landwehr-zászlóalj egy lovas osztaggal Szőkefalvára rendeltetett előre, mely helységből azonban Bem előcsapatjai által csakhamar visszaveretett, mire az egész Kalliány-dandár Borzásnál állott fel.

A gálfalvi ütközet

1849 január 17-én.

Január 17-én reggel Puchner a Bianchi zászlóaljból, a bukovinai határőr századokból és a hatfontos ütegből alakult előréd

élén folytatta előnyomulását Gálfalva felé; eet követte a .dandár-zöme, míg az Uracca-gránátos zászlóalj tartalék gyanánt és a lőszerkocsik fedezésére Borzásnál maradt vissza. Midőn az elővéd Gálfalva elé ért, Mikes azonnal felvonultatta tüzérségét, mely oly kitünően működött, hogy az osztrák hatfontos üteg csakhamar elnémulni kényszerült. Erre aztán a Gálfalva mögött álló székely zászlóalj a helységből kibontakozva elszántan az ellenséges gyalogságra veti magát és azt a Pócsfalvánál időközben felvonult ütegünk támogató tüze alatt szintén visszaveti. Ezalatt megérkezik a Kalliány dandár zöme és Szőkefal vénák csatarendbe áll, egyúttal a visszavonuló elővédet is felvevén. Ámde időközben Bem úgy a közép, mint a tartalékban álló gyalogságát előrevonván, sikerrel veszi lel a harczot az újabban beérkezett ellenséges osztagokkal, mialatt a balszárnynak parancsot küld, miszerint a magaslatok felhasználásával az osztrákok jobb szárnya ellen támadólag lépjen fel. Ennek ellensúlyozására Puchner a Borzásnál hagyott Uracca zászlóalj felét rendeli ki, mely azonban a jobb állásban levő, tüzérség által is támogatott 27. honvéd zászlóalj ellen mit sem tehetett így állván a dolog, Puchner, nehogy jobbról elvágassék, középhadának visszavonulást parancsol. Midőn ezt Pócsfalvánál álló jobb szárnyunk észreveszi, ez is azonnal előretör a Dicső-Szent-Márton felé vezető úton; ennek feltartóztatására Kalliány a savoyai dragonyosokat támadásra rendeli, melyek azonban Bethlen tüzérségétől, valamint gyalogságának puskatüzétől annyit szenvednek, hogy csakhamar visszavonulni kénytelenek. E szerint most már az ellenség az egész csntavonal hosszában megkezdi a visszavonulást, melyet a Vilmos- és Székely-huszárok tőlük. telhetőleg zavarni iparkodnak, minek folytán a császáriak visszavonulása csakhamar futássá fajul el, mely csupán csak késő éjjel Medgyesen túl, Asszony fal vánál ér véget, honnan 18-án a dandár Nagyszebcnbe húzódott vissza. Hogy a gálfalvi csatavesztés a császáriakra minő leverőleg hatott, legjobban mutatja azon körülmény, hogy a Brassó védelmére visszahagyott *Schurtter* tábornok a csatavesztés hírére január 22-én sietve a Törcsvári szorosba húzódott vissza, hogy magának Oláhországba szabad elvonulhatást biztosítson s onnan csak a szebeni csata kedvező kimenetelének hírére tért január 26-án újból Brassóba vissza. Az ütközet eldöntése után Bem maga állott lovassága élére, hogy a Balázstelkéig folytatott üldözést személyesen vezesse. Ez alkalommal *Heppryer*, a chevauxlegersek főhadnagya néhány lovassal lesállást foglalt, hogy alkalmas pillanatban a lovas oszlopa élén menetelő Bemre vesse magát. És tényleg, midőn Bem törzsével a lesállás helyére ért, Hepperger előrepattan, de még mielőtt Bemhez közel juthatott volna, Kiss őrnagy és gróf Teleky Sándor néhány hatalmas vágással a földre terítik a merénylőt és foglyul ejtik; a többi császári chevauxlegersek részint foglyul ejtetnek, részben

lekaszaboltatnak, csak kevésnek sikerült elillannia. Bem seregének közepét és balszárnyát még ugyanaznap Balázstelkéig, jobb szárnyát Küküllővárig vonta előre; 18-án az egész had Medgyesre, 19-én Szelindekre vonult. Innen a Torda felől beérkező Czeczczel együtt a Nagyszebennél összpontosult ellenség megtámadását szándékolta.

Az osztrák hadak a gálfalvi ütközetben állítólag csak 26 halottat, 15 sebesültet és 203 eltüntet vesztettek; Bem vesztesége 80—90 főre rúgott,

A nagyszebeni csata

1849. január 21-én.

Puehner január 18-án reggel, *Kalliány* pedig erősen széjjelmált dandáréval ugyanaznap este érkezett meg Szebenbe. A főhadparancsnok minden eshetőségre számítva, azonnal intézkedett, miszerint a pénztárak és egyéb javak haladéktalanul a Vöröstorony szorosba útba indíttassanak, minek folytán csakhamar városszerte azon hir kezdett lábra kapni, hogy Puchner Szebent kardcsapás nélkül feladni szándékozik. Ez a Szebenben időző tisztikart arra indította, miszerint küldött-égileg Puchnert állítólagos szándékáról lebeszéljék. Utóbbi alárendeltjeit illetéktelen beavatkozásukért keményen megleczkéztette és nyomban hozzálátott a küszöbön álló harezra vonatkozó intézkedések kiadásához, melyek értelmében a rendelkezésre álló hadnak raegtámadtatás esetén következőleg kellett csatarendbe állania: *Balszárny*, a Mihálczfalváról berendelt *Losmau* dandár Kis-Toronynál (Heppendorf); feladata a Vízakna felől jövő út megszállása, miután hire érkezett, hogy Czecz ez úton irányittatott Szeben felé támadólag előre. A dandár állománya: a Károly-Ferdinánd sorgyalogezred 1. és 3-ik zászlóalja, 4 chevauxlegers-század, 1 hatfontos és ½ háromfontos üteg. *Közép, Kalliány* tábornok dandára, a védőművek északi kerítése mentén osztály-oszlopokban áll fel s mihelyt a Vízaknán át irányított ellenséges hadoszlop a saját balszárnyoszlop által visszaveretett, szintén támadólag lép fel. Állománya: a Sivkovic-ezred 3-ik és 1-ső landwehr zászlóalja, a Bianchi-ezred 2-ik zászlóalja, az Uracca gránátos zászlóalj, a savoyai dragonyosok 1 százada, ½ tizenkét- és ½ háromfontos üteg, továbbá 2 nehéz ostromágyú a sánezozatok bejáratánál; tartalék gyanánt az első házak mögött a Tursky-ezred 3-ik zászlóalja állott fel. *Jobbszárny, Biebel* őrnagy dandára, Szf.-Erzsébetnél (Hammersdorf) a magaslatokat szállja meg s onnan alkalmas pillanatban a magyarok balszárnya ellen tör. Állománya: 1 kombinált zászlóalj, 2 század bukovinai határőr, 1½ székelyhuszár-század és ½ háromfontos üteg. Az egésznek tartaléka gyanánt 2 szász vadász század és egy nemzetőr osztag a Cibin folyó mellett,

még további gyalog osztagok pedig magában a városban állottak fel. A rendelkezésre álló haderők összegét osztrák források 4280 főnyi gyalogságra, 520 lovasra és 22 ágyúra teszik; más források az osztrák erőket a 4000 nemzetőrséget nem is számítva, éppen még egyszer oly magasra becsülik.

Bem január 20-án Szelindeken pihenőt tartott, hogy másnap Ceczczel összhangzásban intézhesse támadását. Ez utóbbi az első parancs vétele után január 17-én Tordáról Elekesre, 18-án Szancsalra, 19-én Balázsfalvára, honnan az oláh felkelők sietve kereket oldottak, majd onnan Bem egy újabb sürgető parancsára még ugyanaznap Holdvilágra, 20-án pedig Vízaknára menetelt, a hova csak éjfél után 2 óra tájban érkezett meg. A parancsnoksága alatt álló csapatok állománya: az egész 11-ik és a 31-ik honvéd zászlóalj 4 százada, 1500 főnyi létszámmal; a Mátyás-huszárok és a Kress-vértesek 1 — 1 százada, összesen 235 lovas, 1 hat és 1 háromfontos üteg, összesen 12 löveg. Bem seregét, mely a szebeni csata napján 5½ zászlóaljból 4500 főnyi létszámmal, 4 lovas századból 450 lovassal és 18 löveget számláló 2 ½ hatfontos ütegből állott, még 20-án éjjel Nagy-Csűrig (Gr. Scheuern) vezette előre s Czeczet a másnapi csatában leendő közreműködésre újból felszólította, mely parancs azonban tévedés folytán nem került rendeltetési helyére. Az osztrák előőrsökkel folytatott rövid csatározás az összes osztrák csapatokat kijelölt harczállásaikba szólította, a hol azok az egész éj folyamán kézbentartott fegyverrel várták a támadás megkezdését.

Bem 21-én korán reggel serege élén ólinddt Szeben felé s annyira bizott az ellenséges sereg lehangoltságában, hogy minduntalan békeküldöttség megjelenését várta; majd reggeli 7 óra tájban a Beüss patakon átvezető kőhídhoz érve éppen intézkedéseinek kibocsátásához fogott, a melyek értelmében *Mikes* ezredesnek a középet, *Kiss Sándor* őrnagynak a Szent-Erzsébet felé irányított balszárnyat kellett vezényelnie, míg Czecz oszlopa a jobb szárnyat volt hivatva képezni, — a midőn a császári ütegek néhány jól czélzott lövése a Bem kíséretében levő Mikes ezredest és nyomban rá Bem hadsegédét, Téreyt is leteritette. Erre Bem ütegeit kissé hátrább vonultatja fel s nyomban felvéteti az osztrák tüzérséggel a harczot, mely 11 óráig egy huzanban folyt s csak néha-néha szakadt félbe, hogy a rohamra induló saját gyalogságot és lovas osztagokat ne veszélyeztesse; a középen beosztott bécsi légionisták és a 2-ik székely zászlóalj három ízben újították meg a sánezozatok ellen intézett lökemüket, mely azonban az ellenség pusztító kartács^ és fegyvertüzén mindannyiszor hajótörést szenvedett. Hasonlóan dicséretes kitartást tanúsított az ütegfedezetül alkalmazott Mátyás-huszár osztály is, mely a legnagyobb golyózáporban rendithetlenül állott m;g helyén s az osztrák, lovasság több ízben megkísértett támadásait ütegeink ellen mindannyiszor visszaverte.

Puchner a korai délutáni órákban látván, miszerint a Vízakna felől várt ellenséges oszlop Czecz alatt nem jelenik meg a csatatéren, a bal- és jobb-szárny dandárnak parancsot küldött a támadólagos előnyomulásra s egyidejűleg a középből az egyik Sivkovic-, a Bianchi és az Uracca gránátos zászlóaljat szintén rohamra inditja. A középből előrendelt zászlóaljak a magyar ütegek pusztító kartács-tüze folytán egymás után mondják fel a szolgálatot s újból a sánczozatok védőszárnya alá kénytelenek visszahúzódni, midőn azonban jobbról Losenau, balról pedig Riebel csapatjai előretörnek, ezen oldalazó támadást Bemnek különben is már erősen megviselt csapatjai nem bírják ki és hanyatthomlok rohannak vissza Nagy-Csűr irányában, csak Bem marad meg ütegeivel és lovasságának egy részével még jó ideig rendületlenül eredeti állásában, majd innen kiszorítva, - Nagy-Csűrig még két közbeeső állást foglal, ezáltal az utánnyomuló ellenséget magától és felbomlott gyalogságától tisztes távolban tartván.

E kritikus pillanatban jelenik meg *Czecz* hadoszlopának élén a vízaknai magaslatokon s nyomban ágyútiizelést kezd, mire Puchner középső rohamoszlopait azonnal visszarendelte, miáltal a további üldözés is véget ért. Czecz, bár 21-ikére mint már említettük, határozott parancs nélkül maradt, a mondott napon reggel 6 órakor, tehát alig néhány órai pihenés után, újból fellármázta csapatjait, de mire azok menetkész állapotba helyezkedtek, reggeli 9 óra lett. A menet két oszlopban hajtatott végre; *Dobay* őrnagy a 31. honvéd zászlóaljjal, a Kress-chevauxlegers-ekkel és 2 löveggel a Vízaknai hegyen át egyenes irányban, *Czecz* pádig a 11. honvéd zászlóaljjal, a Mátyás-huszárokkal és 4 löveggel Kis-Csűrön át nyomult előre. Czecz oszlopánál az elővédet a vidéket ismerő *Pálffy* őrnagy vezette, de a helyett, hogy egyenes irányban Kis-Toronynak tartott volna, hosszú kerülővel és ezáltal okozott majdnem 1 órai késedelemmel szintén a Vízaknai hegyen bukkant ki, a hol a két oszlop újból egyesült. Czecz megjelenése pillanatnyilag Bem hátráló osapatjaiba is új lelket önt, oly annyira, hogy a székely zászlóalj *¿zabó Ferdinand* százados alatt, valamint a 4. honvéd zászlóalj arezot váltva, újból szuronyrohamra készül, mely azonban a fris osztrák csapatok által csakhamar visszaveretik, s miután a *Kiss Sándor* őrnagy által vezényolt balszárny ekkor már szintén teljesen felbomlasztva a közelfekvő szőlőkbe és erdőkbe húzódott, Czecz rövid harcz után a maga részéről is a további küzdelemmel felhagyva, hadoszlopával Vízaknára, onnan pedig Ladamosra vonult vissza. Bem ütegeivel és a Mátyás huszárokkal lépésről-lépóre Szelindekre vonult vissza, mely helység előtt a császáriak az üldözést végkép beszüntették. Bem gyalogságából mindössze az 55. hovéd zászlóaljnak néhány osztaga szüntette be visszavonulását Szelindeknél, a zöm ellenben vad futásában csak Nagy-Selyk tájékán állapodott meg,

honnan másnap újból Szelindekre vezettetett előre. Ide rendelte Bem Czeczet is hadoszlopával, valamint Kemény őrnagynak Medgyesen hagyott zászlóalját, eltökélt szándéka lévén magát ott mindaddig tartani, míg az egyidejűleg Kossuthtól szorgalmazott segélycsapatok oda beérkeznek.

A magyarok vesztesége a szcbeni csatában 240 főre, miből csupán a bécsi legionistákra majdnem 100, a lovasságra pedig 30—40 ember esik, továbbá 5 ágyúra és 4 társzekérre rúgott, míg a császáriak vesztesége 94 halottat és 121 sebesültet tett ki.

A szelindeki ütközet

1849. január 24-én.

Bemnek a szebeni csatában tanúsított hősies magatartása annyira imponált ellenfelének, hogy ez, bár közvetlenül a csata után tekintélyes számú erősbitéseketkapott, mégis jósokáig késett támadólagos műveleteinek felvételével. *Puchner* ugyanis, már a szebeni csatát megelőzőleg, január 19-én parancsot küldött *Gedeon* altábornagynak, miszerint dandárával haladéktalanul Nagy-Szebenbe vonuljon be. Ezen parancs folytán az altábornagy 20-án reggel el is indult Kézdből Segesváron át Trappoldra, 21-én Ujegyházára (Leschkirch), honnan 22-én déltájban Szebenbe vonult be. A támadó műveletek megkezdését Puchner január 24-ikére tűzte ki, mely napon a még mindig Szelindeknél álló Bem a megállapított terv szerint egyszerre három oldalról lett volna megtámadandó és pedig a 4 zászlóalj és 12 lövégből álló *főoszlopnak Kalliány* tábornok alatt Nagy-Csűrön át az országúton előnyomulva, Szelindeket délről kellett megtámadnia; a *jobb szárnyoszlop,* 2 zászlóalj, 1 lovas osztag és 6 löveg, *Kleiser* őrnagy alatt Kakasfalván (Hahnbach) át az ellenség bal — és az ugyanoly erejű *bálszárnyoszlop Riebel* őrnagy alatt Mundra-Ladamoson át az ellenség jobb oldala és háta ellen irányittatott. Mindhárom oszlop egyidejű támadása megkezdésének időpontját a Kleiser-oszlop első ágyúlövése volt jelzendő.

A támadó oszlopok 24-én reggel tervszerűleg el is indultak s a közép és jobb szárnyoszlopok délután 1 óra tájban Bem előőrseire bukkantak, a ki az első ágyúszóra csapatjait következőleg állította csatarendbe: a 4. honvéd zászlóalj a tüzérség egy részével a helységtől délre fekvő magaslatokat szállotta meg; ettől keletre az 55-ik, nyugatra Kemény Farkas őrnagy zászlóalja lépett harezba, míg *Czecz* a 11. és 31. honvéd zászlóaljakkal, 1 század Mátyás-huszárai és 6 löveggel a Rüsz (Reussen) és Ladamos közötti magaslatokra rendeltetett; a fenmaradó lovasság a nemzetőrséggel a helységben tartalék gyanánt állott fel. Az ütközet délután 2 óra tájban

hatalmas ágyúzással vette kezdetét s különösen Bem középhadának ágyúi oly hatásosan lőttek, hogy Kalliány tüzérségének csakhamar el kellett hallgatnia Ezalatt Czecz ütege hasonló hatással működött & Rüsz tájékán felállított egyik osztrák üteg ellen is, melyhez a 11-ik honvéd zászlóaljnak néhány osztaga oly ügyesen és oly közel férkőzött, hogy azt majdnem hatalmába ejtette, mire az gyenge fedezetével együtt hamar kereket oldott. Ezt látván *Kemény* őrnagy, hogy a maga részéről is a kedvező alkalmat kiaknázza, zászlóaljával a vele szemben álló *Kleiser* ellen szuronyrohamra indul s azt Kakasfalva irányában visszaveti. A középen még egy ideig tovább folyt ugyan a harcz, de elvégre is este 6 óra tájban úgy itt, mint a ladamosi oldalon, hol az 55-ik honvéd zászlóalj tartotta sakkban az ellenséget, a császáriak az egész vonal hosszában megkezdték a visszavonulást, a kik, miután esti 8 órakor a csatározás végkép megszűnt, Nagy-Csűrnél ütöttek tábort.

Másnap reggel *Bem* valamennyi csapatjait újból harczkész állapotba helyezte s miután a császáriak támadásukat meg nem újították, ő maga nyomult a nagy-csűri úton tüntetőleg előre, mire a császáriak az első lövések váltása után Nagy-Szebenbe húzódtak vissza. Bem sokkal gyengébbnek érezte magát, semhogy az említett városvédő bástyái előtt még egy döntő összeütközést koczkáztathatott olna, minek folytán elhatározta, hogy a Kossuth által kilátásba helyezett, valamint a székely segélycsapatok beérkeztéig a császáriakkal szemben Nagy-Szeben környékén, Vízaknánál védőlegesen viseli magát. Ezen czélját elérendő, január 31-én *Czecz* alezredest a 4-ik honvéd zászlóaljjal, a Kress-vértesek osztályával és 1 üteggel ismét tüntetőleg rendelte előre Nagy Csűr felé, mialatt *Kemény* őrnagynak a 11. és 55. honvéd zászlóaljjal, a Mátyás-huszárok 1 századával és 1 hatfontos üteggel Vizakna-8zerdahely-Szászsebes és Szászvároson át Dévára kellett elvonulnia, hogy ott a Magyarországból érkező segélycsapatokkal egyesülve, gyorsmenetekben újból visszatérjen, avagy hogy Bemet a netán visszavonulni kényszerülő sereggel, mely egyelőre Kemény oszlopát csak Vízaknáig követte, az erdély-magyar határ mentén bevárja.

Czecz Nagy-Csűr előtt megjelenve, a császáriak ottani előőrseit hamar kivetette a helységből s miután 1 főorvost és több közembert foglyul, néhány lőszer- és podgyászkocsit pedig zsákmányul ejtett, tekintve, hogy a fellármázott szebeni őrség előőrseinek támogatására előresietett, harczolva vonult előbb Szelindek, azután pedig az észrevétlenül elvonult főoszlopot hátvéd alakjában kísérve, Vízakna felé vissza.

Bemnek Kemény dandárának indokolatlan elvonulása után, mert hiszen segélycsapatok elhozatalára ily nehéz viszonyok között egy dandárnyi csapat elküldését ki helyeselhetné, — mindössze 3 zászlóalja, ugyanannyi lovas százada és 4 ütege maradt és pedig

Czecz adatai szerint a 4-ik honvéd zászlóalj, 800 fő, Kemény-zászlóalja, 600 fő, a 31-ik honvéd zászlóalj 4 százada, 500 fő és a bécsi légió, 80 fő; továbbá egy osztály Mátyás-huszár 200 lovas, egy század Vilmos-huszár 100 lovas és a Kress-vértesek egy osztaga, 75 lovas; mindössze tehát 1930 főnyi gyalogság, 375 lovas és 24 löveg. E maroknyi haddal szándékozott Bem Puchnerrel szemben az erősbitések beérkeztéig Vízaknánál kitartani, mi czélból ott erősen elsánczolta magát.

A vízaknai csata

1849. február 4-én.

Puchner a Szelindeknél szenvedett kudarcz után már nem igen bízott abban, hogy rendelkezésére álló erejével Bemre egy elhatározó csapást mérhessen s így, miután az osztrák hadügyminiszter az általános helyzetre való tekintettel egyelőre erősbitést nem küldl.etett, más irányban nézett segélyes apatok szerzése után *Miklós*, az oroszok czárja, Moldvába és Olaszországba az ottani forradalmi törekvések fékentartására már 1848. tavaszán *Liiders* tábornok vezénylete alatt egy hadtestet küldött be, mely az erdélyi és magyarországi eseményekre való tekintettel a szabadságharcz tartamára meg is hagyatott az említett tartományokban. Ezen idegen haderő intervenczióját szándékozott Puchner igénybe venni, de hogy a dolognak jobb látszata legyen, a meghívó levél nem azó, hanem az oláhok és szászok nevében Íratott, melyben a segélynyújtás czéljául különösen Brassó, és Szeben városának védelme volt hangoztatva. *Lüders* azonban a közreműködést kormánya nevében csakis oly feltétel alatt helyezte kilátásba, ha az a császári csapatok parancsnoka által hivatalosan igényeltetik, a mit azután Puchner az általa egybehívott haditanács határozata folytán tényleg meg is tett. Ennek folytán február 2., 3. és 4-ike folyamán *Engelhardt* orosz tábornok 2680 főnyi gyalogsággal, 430 dsidással, 190 kozákkal és 8 löveggel Brassóba, február 4-ikén pedig *Skariatin*-ezredes 1960 főnyi gyalogsággal, 120 kozákkal és 6 löveggel Nagy-Szebenbe vonult be.

Mihelyt az orosz csapatok bevonulása Erdélybe biztossá vált, Puchner az összes császári csapatokkal Bem megtámadását határozta el, mi czélból haderejét a február 3-ikáról 4-ikére hajló éjjel Szeben külvárosaiban gyülekeztette, honnan az hajnalhasadtakor támadó előnyomulását megkezdendő volt. A támadás keresztülviteléhez Puchner hadtestét következőleg csoportosította: *Jobbszárny oszlop, Riebel Károly* őrnagy alatt, 1 zászlóalj, 2 dragonyos szakasz és ½ háromfontos üteg, 800 főnyi gyalogság, 40 lovas és 3 löveg állománynyal már a hajnali órákban a régi tordai úton in-

díttatott el, a melyről aztán Szelindek felé járőrüket kiküldve, Vízakna északkeleti kijárata felé kellett letérnie. A hadtest fenmaradó része csak reggeli 6 órakor indult útnak a következő beosztással: *Közép, báró Stutterheim* ezredes dandára, a Sivkovich-ezred 3. és 1. landwehr zászlóalja, a Bianchi-ezred 1 zászlóalja, a Károly Ferdinánd-ezred 3. zászlóalja, 1 Székely-huszár század, 2 hatfontos és ½ háromfontos üteg, összesen 2223 főnyi gyalogság 86 huszár és 15 löveg állománynyal a nagy-enyedi úton nyomul előre, harczhoz a középen vonul fel és a Sivkovich-ezred 3-ik zászlóaljával Riebel hadoszlopával állítja helyre az összeköttetést. *Balszárnyoszlop*, *Kalliány* tábornok dandára, a szász vadász zászlóalj 2 százada, a Károly Ferdinánd-ezred kombinált zászlóalja, a Bianchi-ezred 1-ső zászlóalja, az 1. oláh határ ezred 1. zászlóalja, 1 chevauxlegers-század és ½ háromfontos üteg, összesen 1895 főnyi gyalogság, 72 lovas és 3 löveg, egyenlő magasságra a Stutterheim-dandárral a főúton halad előre. *Tartalék*, *Coppet* ezredes dandára, a Panna-, Leiningen-, és Tursky-ezredek 3-ik zászlóaljai, az Uraccagránátos zászlóalj, 2 dragonyos-század és 1 tizenkétfontos üteg, 2439 főnyi gyalogság, 160 lovas és 6 löveg állománynyal, a Kalliány-dandárt követi. *Losenau* ezredes lovas dandára, 6 vértes század és V. háromfontos üteg, 424 lovas és 3 löveg, a főúttól nyugata vezető mezei úton halad előre, harcz alatt a bal szárny mögé áll fel, hogy aztán később a szükséghez képest önálló lovas dandár gyanánt szerepelhessen. Végül az igen tekintélyes számú *oláh népfölkelés* a hadtest bal oldalát biztosítandó, az Orlát és Sibiel közötti fatorlaszokat a felső Czibin völgyben szállotta meg. A császári hadtest állománya a fentiek szerint, a népfölkelést nem számítva, 7357 főnyi gyalogságot, 782 lovast és 30 löveget tett ki.

Reggel 8 óra tájban értek a megindított hadoszlopok *Bem* előörsvonala elé, mire ez utóbbi csapatjait következőleg állította csatarendbe: a *balszárnyon, Zsurmay őrnagy* alatt a 4. honvéd zászlóalj 2 százada, a Vilmos-huszárok és Kress-vértesek 1—1 százada és 4 löveg; a *jobbszárnyon*, *Bethlen Gergely* őrnagy alatt a 31. honvéd zászlóalj, a Mátyás-huszárok 1 százada és 4 löveg foglalt állást, míg a had fenmaradó része, vagyis Kemény zászlóalja, a 4-ik honvéd zászlóalj 4 százada, a bécsi légió és néhány löveg, *Bem* személyes vezetése alatt a *középen* nyerte beosztását.

A császáriak reggel 9 óra tájban értek a vízaknai fensikra, mire a puska és ágyúharcz mindkét részről azonnal kezdetét vette. Két óra hosszáig tartott ez, mialatt Bem tüzérsége oly derekasan viselte magát, hogy a császári középoszlop ütegei már—már inogni kezdtek. Ezt látván *Zsurmay,* a 4. honvéd zászlóaljjal és a Kress-vértesekkel elhatározó támadásra indul Puchner jobb szárny oszlopa ellen, minek folytán ez hátrálni kényszerül; példáját csakhamar *Stutterheim* közép-dandára is követi. Bem a ked-

vező fordulatot kiaknázandó, előnyös állását odahagyva, összes tüzérségével együtt nyomban a császáriak üldözésére indul; ámde most Puchner személyesen közbeveti magát, hátráló csapatjait megállítja s a még tartalék viszonyban álló Uracca-grénátos zászlóaljnak, valamint a Parma- és Tursky-zászlóaljaknak támadólagos visszavágást parancsol. Ezekkel egyidejűleg a Sivkovich zászlóaljjal megerősített *Riebel*-oszlop is újból helytállva, szintén ellentámadásba megy át. Bem az ellene ekképen fellépett óriási túlerő daczára jó ideig tartja magát s bár a legelői levő császári osztagokat ismételve megállásra, sőt helylyel-küzel hátrálásra is birja, maroknyi csapatja az óriási túlerő nyomása alatt elvégre is roskadni kezd s bár jobb szárnya továbbra is egyensúlyban marad, előbb közép-, majd balszárny gyalogsága is futásnak ered. Mindennek daczára a fővezér védtelenül maradt ütegeivel még jó ideig kitart állásában; ez okozta, hogy a legutolsó pillanatban elrendelt visszavonulás alkalmával nemcsak ütegéi, hanem ő saját személyére is oly veszélybe került, hogy csakis Simonyi Simon, Czecz hadsegédének elszánt közbevágásának köszönhette megmenekülését az őt körülvevő ellenséges chevauxlegersek kezei közül, inig ellenben lövegei közül 15 már nem volt többé megmenthető, minek nagyrészt az volt az oka, hogy Bem a csatát megelőzőleg főhadiszállása parancsnokának, Bauer őrnagynak szigorúan meghagyta, miszerint visszavonulás esetén a podgyászkocsikat előbb ne indítsa útnak, míg csak erre tőle sajátkezűleg kiállított parancsot nem kap. Eszerint a zavar és rendetlenségbe jutott vonat Vízakna kijáratait elállvan, a tüzérségnek csak egy kis része törhetett magának azon keresztül utat. A teljesen széjjelvert magyar had eszeveszett futással keresett menedéket Toporcsa-Kis-Apöldon át Szerdahely (Reussmarkt) felé; Zsurmay volt bal szárny hadának maradványai pedig Mundra-Nagy-Selyken át Medgyes felé húzódtak vissza. Kétségtelen, hogy erélyes üldözés esetén Bem hadának még hírmondója is alig maradt volna, szerencsére azonban a császáriak azt hozván fel indokul, hogy a nagy hó a lovasság gyors előrejutását megnehezíti, nem nagyon zavarták az elemeire felbomlott magyar sereg elmenekülését. Körülbelül 2 órával a harcz elnémulása után az üldözés fogauatositására *Losenan* ezredes rendeltetett ki 2Ai zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 1½ üteggel, mely oszlop este anélkül, hogy a futó magyarokat elérte volna, Kis-Apoldot érte el s a rendkívüli hideg, valamint a csapatok kimerülésére való tekintettel a további üldözéstől elállott. Az osztrák sereg zöme még a csata napján Toporcsáig nyomult előre, a hol az éjjelt töltötte.

Bem hada a vízaknai csatavesztés folytán erősen megviselt 1500 emberre olvadt le; ágyúja mindössze 6 maradt s ezekből is kettő be volt szögezve, lőszere pedig úgyszólván teljesen elfogyott. A már említett 15 lövegen és 9 lőszerszekéren kívül az ellenség

kezébe került még majdnem az egész málhavonat és a hadműveleti iroda egy része a pénztárral; a halottak, sebesültek és foglyok száma több százra rúgott, maga Bem is balkezére horzsoló lövést kapott. A császáriak vesztesége halottakban: 3 tiszt és 89 főnyi legénység, sebesültekben: 3 tiszt és 137 főnyi legénység.

Bem visszavonulása Dévára.

Bem megvert hadával a vízaknai csatára következő éjjelt a lakosság megbízhatlanságánál fogva Szerdahely utczáin és terein töltötte, sebesültjeit és betegeit még meglevő vonatával pedig Szász-Szebesre (Mülbach) küldte előre. Ennek hírére Károly-Fehérvár védőrségéből 5 gyalog század, 1 lovas szakasz, 80 főnyi népfökelő és ½ háramfontos üteg *Bartels* nyugalmazott ezredes parancsnoksága alatt azonnal elindult Szász-Sebesre s azt a benne levő magyar sebesültekkel és betegekkel együtt, kiknek nagyobb része az ellenséges indulata szász lakosság hozzájárulásával lemészároltatott. hatalmába ejtette. Nemsokára azonban beérkezett ide Bem hadával s Bartels ezredest rövid harcz után Károly-Fejérvár felé vetette vissza, minek eszközlése után ő maga helyezkedett el a védőfalakkal körülvett városban az üldöző osztrákok beérkeztét bevárandó. Délután 3 óra tájban csakugyan meg is érkezett *Losenau* ezredes elővéd-dandárával a város előtt, de miután abban Bem csapatjai jól eltorlaszolták magukat, Losenau a zöm beérkezte előtt, mely aznap csak Szerdahelyig jutott, nem igen mert komolyabbat kezdeményezni, minek folytán este felé Péterfalva és Rehóba húzódott vissza.

Február 6-án délelőtt 9 és 10 óra között beérkezett Puchner hadának zömével Szász-Sebes előtt s Bemet egyik tisztje által megadásra szólította fel, amit azonban ez határozottan megtagadott, de miután észrevette, hogy az egész osztrák sereg nyomában van, Bem a szándékosan hosszú lére eresztett tárgyalások alatt csapatjait szép csendben elindította Szászváros (Broos) felé. Puchner a cselt észrevevén, azonnal elindította *Kalliány* tábornokot Bem üldözésére, a ki azonban a magyarokat utói nem érhetvén, Benczenczcnél, melyet Bem utóhada felgyújtott, a további üldözést beszüntette Este 7 óra tájban Puchner hadának zöme is Alkenyérig (Sibot) jutott, a hol éji nyugalomra vonult.

Bem, miután az útjába eső oláh népfölkelés által megszállott, helységeken fegyveres erővel utat tört magának, estenden Szászváros elé ért, melynek bejáratát az oláhok szintén megszállva tartották s így nem maradt egyéb hátra, mint itt is, a serege számára éji nyugvóhelyül kiszemelt várost előbb fegyveres kézzel hatalmába ejteni. Innen Bem Kemény alezredes és a Magyaror-

szagból érkező segélycsapatok felkeresésére *Gróf Bethlen Gergely* őrnagyot, a ki a veszélyes éjjeli út megtevésére önként jelentkezett, rendelte ki s a kinek már éjféltájban a fővezérnek hírül adnia sikerült, miszerint Kemény hada már Piskinól áll a bánáti csapatok pedig útban vannak s egy részök már Dévát érte el. Erro Bem másnapra a harcz elfogadását határozta el.

Puchner február 7-én hajnalban Szászvárost meglepően megtámadni szándékolta, mi czélból *gróf Daun* őrnagy a Parma zászlóaljjal, az egyik Bianchi zászlóaljjal, 1 chevauxlegers-századdal és 1. hatfontos üteggel délfelől, *Kalliány* tábornoknak pedig dandárával északról kellett hajnal hasadtával a városba berontani. Ez utóbbi a kijelölt időre meg is érkezett a város elé, de a támadás megkezdésével a déli oszlop jelző lövéséig várni szándékozott, így aztán a figyelmessé lett magyarok őt magát árasztották el meglppő tüzeléssel, mire rajtaütés helyett a rendszeres harcz vette kezdetét.

Bem eleinte, bár lőszere fogytán s mindössze 4 használható lövege volt, az erősbítések beérkezésének reményében sikeresen tartotta magát; és tényleg ép jókor jött meg a Zaránd megyébe kikülönítve volt *Beke* őrnagy az 55. honvéd zászlóalj 2 századával és a bihari lovas nemzetőrök egy osztályával, mely utóbbiak azonban a közéjük csapott első gránátlövésre megugrottak, magukkal rántván a rendes csapatok jó részét is. Bem mindannak daczára, hogy a császáriak túlereje agyonnyomással fenyegette, csak nem akart tágítani. Elvégre azonban, midőn már hada lassacskán végkép elmorzsolódott és egy puskagolyó jobb keze közép ujját leszakitá, a parancsnokságot serege roncsai felett *Czecz* alezredesnek átadván, Dévára sietett, a hova az összeszedett alig 1200 főnyi csapat maradványokkal nemsokára *Czecz* is bevonult, kinek visszavonulását a Piskinél állást foglalt *Kemény* alezredes fedezte, a kit aznap az ellenség békében hagyott. *Kalliány* ugyanis Pádnál, az elkésett *Daun* s a többi csapatok beérkeztét bevárandó, a további üldözést beszüntette; a zöm Szászvárosnál, a Coppet-tartalék-dandár Szász-Sebesnél maradt.

Miután Bem Déván visszavonult hadát február 8-án az Arad felől jövő Hrabowsky hadosztállyal egyesítette, hosszas fontolgatás és habozás nélkül ismét a támadó műveletek szinterére lépett, melyen egyidőre elpártolt szerencsecsillaga csakhamar újból teljes fényében kezde tündökölni.

Mialatt Bem Puchnerrel elkeseredett harczait vívta, a székegység is újból felkészült s már február 2-án 6 zászlóalj, 5 lovas század és 10 löveg Brassó elfoglalására indult. Az itt parancsnokló *Engelhardt* orosz tábornok a készülődések neszét vevőn, előbb egy 1 zászlóalj gyalogságból, 120 kozákból és 2 lövegből álló szemrevételező különítményt rendelt előre s midőn ez Szent-Péternél (Petersberg) a

székelyek hadával összeütközött, *Engelhardt* a Brassóban visszamaradt többi csapatokat is előrerendelte. A rövid ideig tartó ütközet a székelyek visszavonulásával végződött, mire Engelhardt csapatjait újból Brassóba rendelte vissza. —

A leírt eseményekkel a szabadságharcznak egy jelentékeny része, a téli hadjárat befejezését nyerte s mire a természet téli álmából új életre ébredt, a magyar sereget is tetterő és vállalkozó szellem tekintetében újból megerősödve és megifjodva találta.

Vége az első kötetnek.

A KASSAI CSATA.

1849. JANUÁR 4-ÉN.

A PÁKOZD-SUKORÓ

1848. SZEPTE

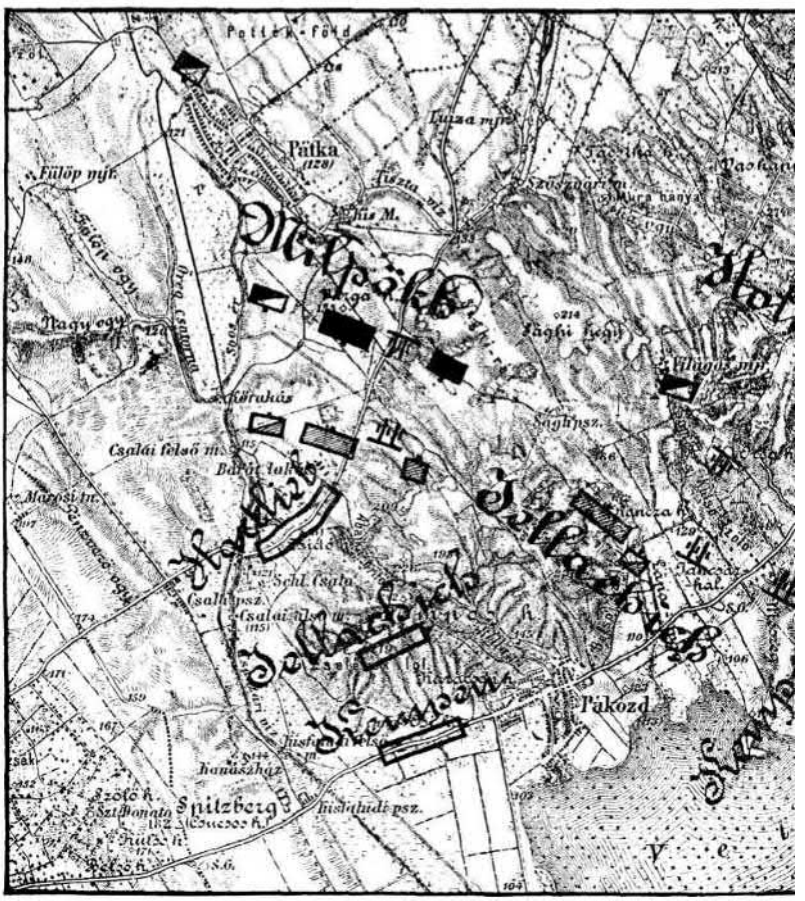
Pátka
Fülöp nyír.
Nagy erdő
Csalai felső m.
Marosi ht.
Schl. Csala
Csalai felső m.
Pákozd
Spitzberg
Szőlő h.
Szőlőhegy
Kulcs h.
Kulcs h.
S.G.
Pátka-föld
Lúzsa nyír
Lúzsa r.
Lúzsa
Kis M.
Tábori tanya
Kőrakás
Sánchsz.
Sánchsz.
Lúzsa h.
Lúzsa-hat
Lúzsa
Kanászház
Kanászház
Kisfaludi erdő
Kisfaludi psz.
Kisfaludi
Kisfaludi
Kisfaludi

-VELENCZEI CSATA.

MBER 29-ÉN.

A SCHWECH

1848. OKTÓBE

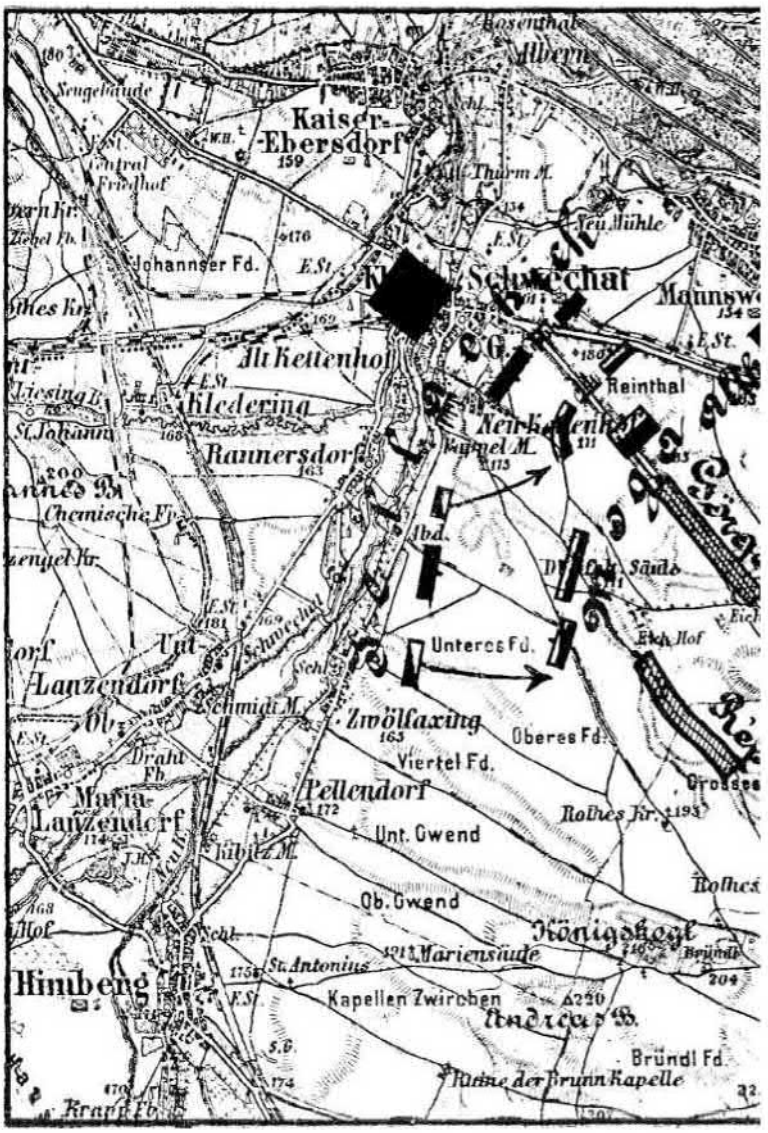

ÁTI CSATA.

ÉR 30-ÁN.

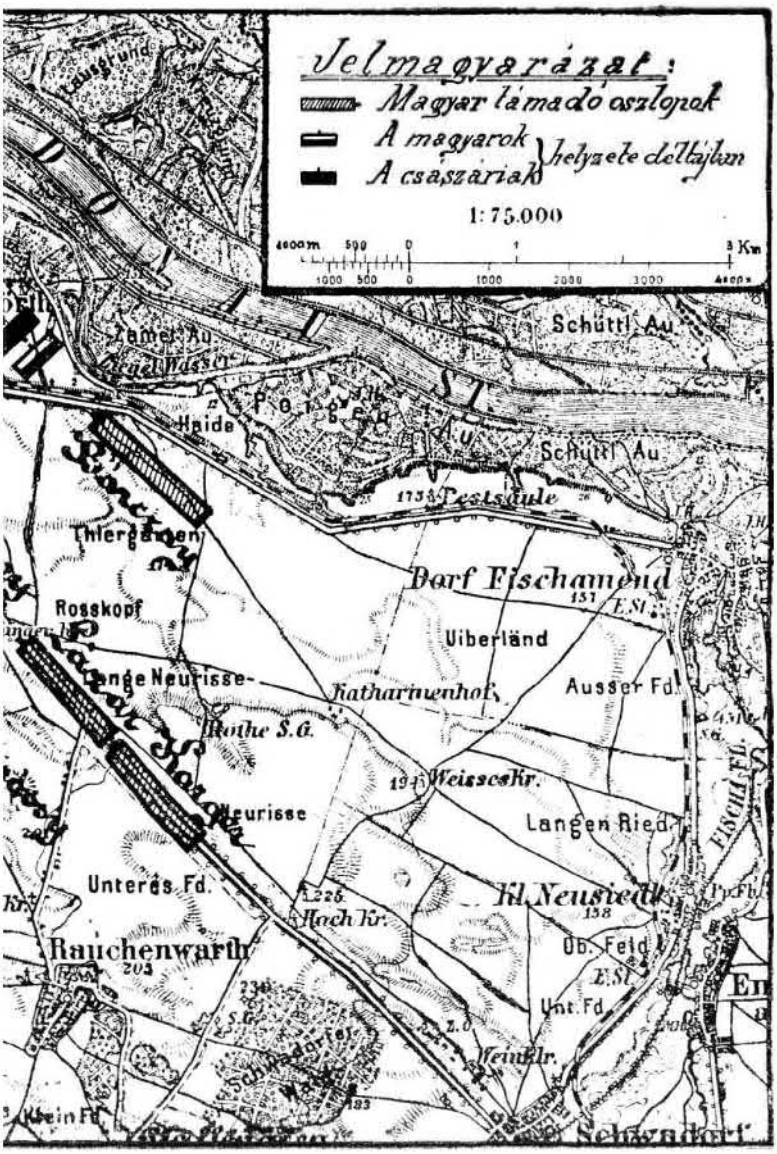

A SZELINDEKI UTKOZET

1849. JANUÁR 24-ÉN, ILL

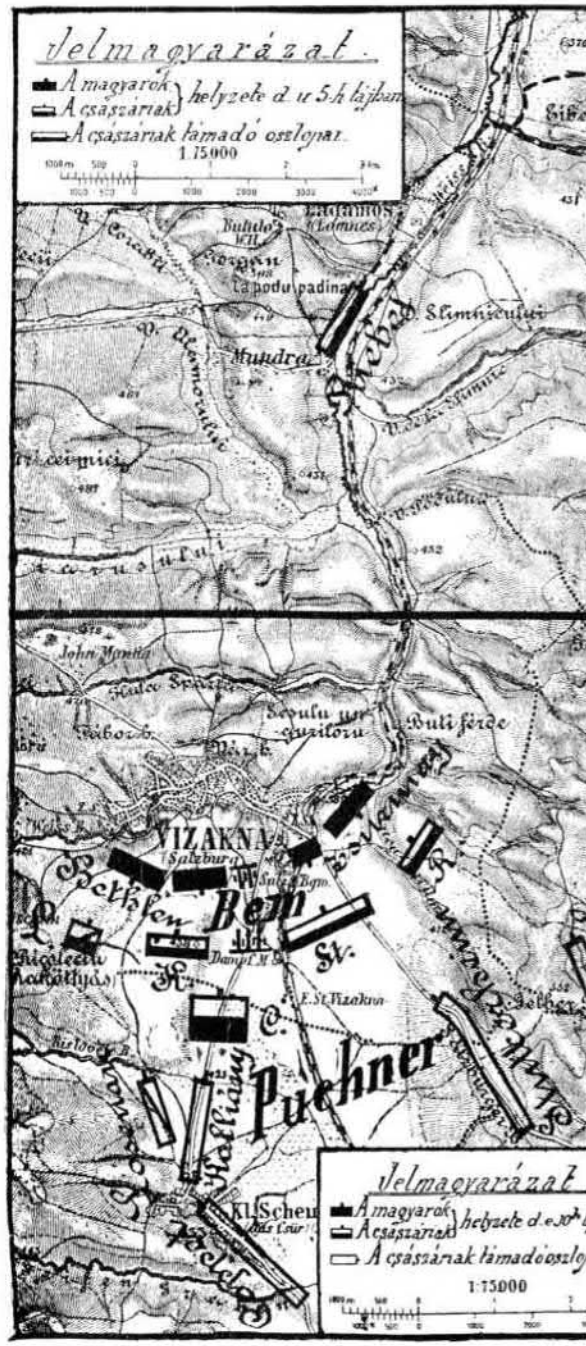

ÉS A VIZAKNAI CSATA.

ZTŐLEG FEBRUÁR 4-ÉN.

A KÁPOLNAI CSATA.
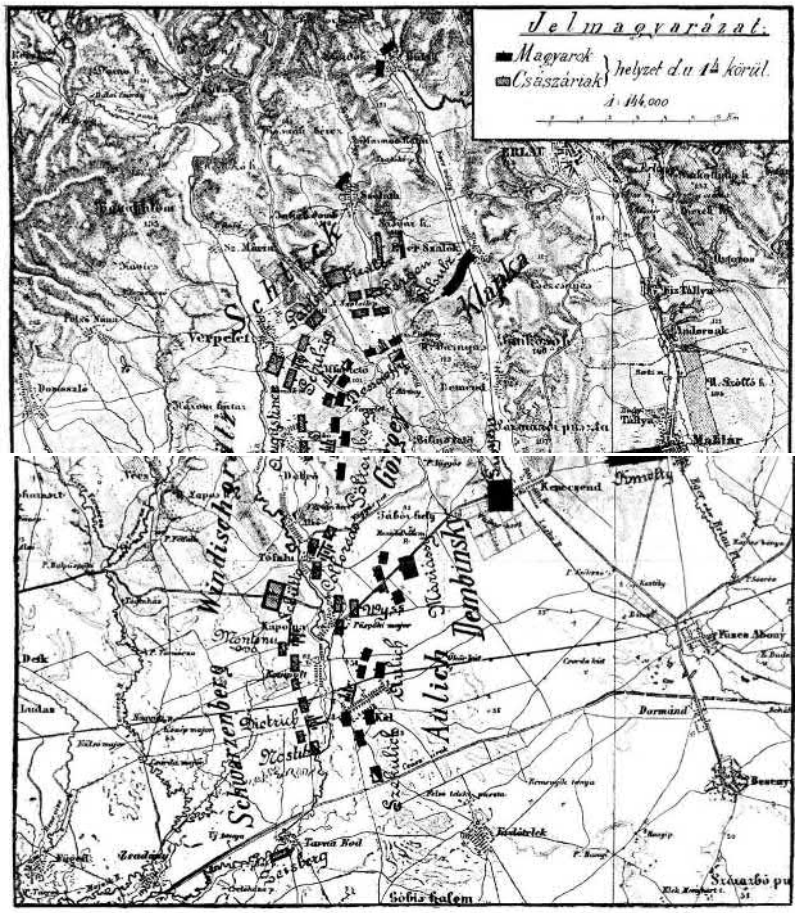
1849. FEBRUÁR 26. ÉS 27-ÉN.